WASS ALBERT
Mire a fák megnőnek
KRÁTER

„– Maradjatok a földhöz nőve s folytassátok békével a munkát, amit mi húsz esztendővel ezelőtt elkezdettünk. S a szerencse, a vagyon, ami ebből a munkából kinőtt, ne legyen számotokra lépcső, melyen keresztül fölemelkedni vágyjatok a bécsi Burgból áradó, idegen fényesség szemfényvesztő köreibe. Kulcs legyen csupán a szerencse és vagyon, egyszerű kulcs a kezetekben, magatok és népetek számára, az élet virágoskertjének kapujához..." (Wass Albert) A Habsburg elnyomás XIX. századi világában Wass Albert egyszerre tart családi és nemzeti önvizsgálatot Erdélyben és fájdalmasan felkészítő történelmi memoritert a mai magyar utódnemzedékek számára.

Turcsány Péter

Kráter Műhely Egyesület
Wass Albert Életműve
24. kötet
kemény kötésben 10. kötet

Pomáz, 2002

A könyv megjelentetése idején a Kráter Műhely Egyesület
kiadói tervét és munkáját támogatta a Nemzeti Kulturáli Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram
és a Táncsics Mihály Sajtóalapítvány

A kötet a Révai, *Budapest, 1943-as kiadása*
alapján készült

©Szász Lóránt és örökösei, 2002
©Week Kráter Műhely Egyesület, 2002

Felelős kiadó és sorozatszerkesztő Turcsány Péter

Sorozat- és borítótervező Kováts Kristóf

A borítókon
Szutor Ágnes *és* Fülemile Ágnes *fotói*

ISBN 963 9195 38 3 Wass Albert Életműve
ISBN 963 9195 95 2 kartonkötés
ISBN 963 9195 96 0 keménytáblás

Kiadja a Kráter Műhely Egyesület
2013 Pomáz, Búzavirág u. 2. Tel./fax: 06-26-328-491
E-mail: krater.polisz@drotposta.hu
www.krater.hu

Szöveggondozó Tóth Béla

Műszaki szerkesztő Várvédy Zsuzsa

Nyomás AduPrint Kft.

Felelős vezető Tóth Béláné

ELSŐ RÉSZ

1

Esett az eső. A ragacsos novemberi sár vastagon tapadt a kerekekre. Nyöszörgött a szekér és alig-alig haladt. A két bozontos apró hegyiló lehajtott fejjel feküdt bele a hámba. Orrukat majdnem a sárig nyújtották, mintha az utat akarták volna megvizsgálni jól, mielőtt a lábukat előbbre teszik. Pedig mindegy volt egészen. A szélesre taposott szekérút, ahogy a ménesi hágón fölfele kanyargott, egyformán sáros volt minden oldalon és egyformán nehéz. Napok óta eső áztatta a sárga mezőségi agyagot, lemosta a mezők zöld színét s a világot szürkeségbe, sárba, nyomorúságba öltöztette. Alant a Szamos elmaradó völgyét borongás lepte s az eső egyre hullt, hullt, szünet nélkül és rosszkedvűen.

A hágó gerincén a lovak maguktól megállottak. Elhallgatott a kerekek szörtyögése s csak az eső egyhangú kaparászása hallatszott a gyékényfödelen. A szekeres ember sóhajtott egy nagyot s homlokába húzott kucsmája alól körülhordozta ráncos tekintetét. Az ég alacsony volt és olyan egyformán szürke, mint a legkilátástalanabb emberi nyomorúság. Kereken dombok hevertek, a Mezőség ázott, rosszkedvű dombjai, mint valami vert jobbágysereg, melyet ostorral sanyargatott az idő s azután átlépett fölöttük. Végeláthatatlan kopár legelők húzódtak a dombok hátán végig, dísztelenek és szürkék, s a szél, mely felőlük csapott, nyers esőszagon kívül semmit sem hordozott magán.

– Isten is megverte ezt a világot – dünnyögte hátra bozontos bajusza mögül a szekeres és talán ő maga sem tudta volna megmondani, hogy a vidékre érti-e, vagy az esőre, vagy az emberi élet egyéb dolgaira.

Mögötte, a gyékényfödél mélyén, vastag szénaülésen, ketten ültek. Egy férfi, meg egy asszony. Derekukig nehéz csergepokrócba csavarodva ültek ott és nem szólottak semmit. Az asszony fiatal volt, csontos, erélyes arcú. Bőrös bekecs volt rajta, fejét, nyakát vastag hárászkendő takarta, csak egymásra préselt keskeny, szigorú szája, éles orra és szürke szemei látszottak. Olyan volt ez az arc, mintha minden pillanatjában hadban állana az élettel, a kötelességtudás és a felelősség zászlaja alatt s a száj kemény vonalában feltűzött szuronyokkal őrködött az akarat és a dac. Nem nézett se jobbra, se balra, csak egyenesen előre, amerre a dombok a felhőkkel összeérve belenyúltak a kietlen ősz végi világba.

A férfi, aki mellette ült, öregebbnek látszott. Arca fáradt volt és elgondolkozó, sötét és elhanyagolt szakállsörte borította, melybe beleolvadt a bajusz két fáradt íve is. Egyszerű, szürke, kicsit kopott zsinóros dolmányt viselt, fején betűrt báránybut

süveget. Bal karja fekete kendővel volt a nyakába kötve s mellette az ülés sarkában fokos és duplapuska.

A szekeres még dörmögött valamit a bajuszába s hogy senki sem felelt, hát hallgatott ő is. Kietlen árva csönd terült köréjük, szürke, nyirkos, rideg némaság – olyan volt éppen, mint az ősz maga, mely ködös eső képében az elhagyott dombokat nyomta.

Az asszony kulacsot vett elő.

– Igyék, István egy kortyot.

– Nem iszom.

Tovább nyújtotta a szekeres embernek.

– Igyék hát kend. Aztán haladjunk.

A szekeres hátranyúlt a kulacsért, csapzott bajszát kétfelé törölte s húzott egy jót.

– Köszönöm alássan.

– Egészségére.

Nagyot nyögött, azután megmarkolta a gyeplőt.

– Cudar üdőket élünk, nemzetes asszony. Gyű téj, a keserűsígedet…

A gyeplőrándításra megmozdultak a lovak, cuppogva léptek előre a sárban s a szekér nyöszörögve, kínlódva, kátyúból kátyúba vergődve megindult újra lefele, be a néma, halott, szürke Mezőségbe.

S az eső esett, esett, esett. Szünet nélkül, megállás nélkül. Mintha valaki megátkozta volna a világot, keserű, csúnya átokkal, hogy vízzé és lucsokká változzon, nyúlós, ragacsos sárrá, melyben elpusztul a növény, elsüllyed az állat, s az ember lassan és kínosan megöregszik. Mintha valaki megátkozta volna az eget, hogy szürke iszappá sűrűsödjön és ránehezedjen a föld hátára, nyomja, szorítsa, fojtogassa, míg hideg ködöket izzadva kileheli keserű lelkét.

Mintha az emberiség minden bánata, panasza, átkozódása és keserűsége összegyűlt volna azon a napon: olyan volt a Mezőség éppen.

Cuppogtak a lovak, nyöszörgött a szekér s haladtak az utasok lassan, borzasztó lassan a legelők között keleti irányba. Helyenként föltértek a gyepre, de a kerék ott is bevágott mélyen s a patkó nyomán szürke vizet eresztett a ronggyá ázott föld. Dombra föl, dombra le. Néha falvak mellett haladtak el, melyek ott lappangtak völgyek gödrében, mintha örökös rettegésben lettek volna, hogy rájuk talál valami veszedelmes hatalom és elpusztítja őket. Ahogy a dombok hátáról lenéztek rájuk, látszódtak jól a kis nádfödeles házak, amint az eső alatt összehúzták magukat apróra s ablakaikat félénken meresztgették. A félszeg kis házak között valahol templom állt, néha kettő is és valahol, kissé félrehúzódva a többitől, zsindelytető is feketéllett kis facsoport közepén. S kereken semmi egyéb, amíg szem láthatott: csak néhány csík szántóföld s omlásos, kökénybokros, kopár legelők, végestelen végig.

Ment, haladt a szekér a novemberbe borult Mezőségen át. Lassan, mindig csak lépésben, mintha halottat vitt volna. Az ólomszínű ég kilátástalan egyhangúsággal borult föléje, dombhajlatok váltakoztak, melyek mintha egy végeláthatatlan iszaptenger újra és újra visszatérő hullámai lettek volna, párát gőzölt a lovak ázott háta, szortyogott a kerék s az eső pergett, pergett a gyékényfödelen.

A szekérrel együtt mászott az idő is, mint nagy, nyálkás, szürke csiga, mászott anélkül, hogy mozdulatait észlelni lehetett volna. Átmászott a délidő gerincén valahol, észrevétlenül belecsúszott mélyen a délutánba s az ég, a levegő, a színek, a szagok és minden egyebek, amik a napot teszik, nem változtak semmit, de semmit. A szekeres néha lassú káromkodással megnógatta a lovakat, de egészen céltalan dolog volt az is, mert kimért, egyforma lépésükből nem hagyták kizökkenteni magukat. Amúgy is olyan céltalannak látszott minden abban a szürke és csatakos világban.

Csak az asszony békétlenkedett néha a gyékény alatt.

– Kuráncérozza már kend azokat a lovakat, sze estebédre sem érünk el odáig!

A szekeres ilyenkor dünnyögött valamit, megrángatta a gyeplőt s a szekér haladt tovább változatlan lassúsággal, mint egy elátkozott bárka, elátkozott tenger közepén.

Ködök és felhők sötétre sűrűsödtek már s készültek elnyelni a világot, mikor a Torliget hágójára értek. Az eső még egyre hullott s nyers északi szél borzongatta a lombtalanná ázott erdőt. A roppant tölgyfák ágai összefonódtak a szürkületben, némán és aggodalmasan.

A lovak megálltak.

– Na végre – mondotta az asszony s előrehajolt a szekeres válla fölött, hogy láthassa a völgyet.

A dombok tágult öblében falucska látszott. Görbearcú, mogorva falu. A szürkület ködfüggönyei mögött rosszkedvűen húzódott össze, mint ázott, gazdátlan macska, idegen vidéken. Füstöt pipáltak a sötét nádfödelek s a föld keserű szaga összekeveredett a tó nyirkos iszapszagával s ezt a furcsa, kesernyés, nyers mezőségi szagot az északi szél nagy foszlányokban föllebbentette egészen a Torliget hágójáig. Az asszony orrlikai kitágultak s mélyet lélegzett. Otthoni szag volt. S a kép is otthoni volt és minden nyirkossága mellett is puha és kellemes. A szürkén csillanó tó vize s a nádas, mely mélyen a falu alá nyúlt s a ködön és esőn keresztül is sárgán világított.

A falu közepén kicsike dombon fatemplom állott, elmosódó barnás színe alig vált el a környező fáktól. Szemközt vele öreg kőrisek búslakodtak. Az asszony szeme azokat nézte. Háztetőt keresett közöttük, pedig tudta, hogy ház már nincsen ott.

A férfi is előrehajolt.

– Nézd, a templomot is fölperzselték – mondta s a hangja rekedt volt. Keze a kőriseken túl a domboldalra mutatott, hol fehér sírkövek világítottak bele a szürkületbe. Gyér fák között valami csonka, fekete dolog látszott.

Az asszony szeme újra összeszűkült.

– Gyalázatosak – sziszegte összeharapva keményen a száját s az induló könnyek helyén már hideg, acélos villámok röpködtek.

– Gyalázatosak!

A szekeres megemelte a gyeplőt s végigkémlelt a kopár legelőn.

– Hát most merre hajtsak?

– Egyenest lefelé – rendelkezett az asszony –, térjen le kend az útról s vegye az irányt azoknak a fáknak. Csak igyekezzék már, mert éccaka lesz.

Az ember ott elöl morgott valamit s a szekér nagyot döccenve letért az útról.

A legelő alsó csücskén, kívül a kőrisfákon, ahol a domb már kezdett aláhajolni a falura, horpadt födelű, apró zsellérház állott. Csak úgy, kerítés és udvar nélkül állt ott a puszta földön, ijedt ablakaival a kőrisfák felé nézve, mintha onnan várt volna védelmet a kopár és ellenséges legelővel szemben. Mellette ágrakás, favágótönk, disznóól és egyéb éppen semmi.

A zsellérház előtt az asszony megállította a szekeret.

– Rikkantson kend egyet – szólt a szekeresre –, hadd lám, él itt még valaki?

– Héjtehó! – kurjantott a szekeres a házra.

A harmadik kiáltásra óvatosan megnyílt az ajtó s kis vaskos, barna képű parasztasszony bújt elő rajta. Bámult a szekérre, aztán összecsapta a kezeit.

– Jaj Istenem, a nemzetes asszony! Jaj édes Istenem, kezit csókolom, drága! S a nemzetes báró úr! Jaj édes Istenem!

Sopánkodott volna még sokáig, de a nemzetes asszony hamar reá szólott.

– Ne járjon a szád, Máriskó! Azt mondjad inkább, hova mehetünk? Maradt a kastélyból egy szoba, vagy valami?

Máriskó lehajtotta a fejét. Fekete kötényét a szeméhez emelte s csak most kezdte el az igazi sopánkodást.

– Jaj drága jó nemzetes asszony, kezitcsókolom, mi volt itten, jaj édes Istenem! Mindent elprédáltak ezek a hitványok, ezek a cudar bitangok, hogy verje meg őket a teremtő Isten, de megverje ám! Leégették a drága szép kastélyt, le azt a földig, installom. Mindent porrá tettek ezek a kutyák, Isten bűnömül ne vegye, de száradna le a kezük, még az istállókat is, a csűröket is! Fejszével rongálták a sok drága bútort s hordták a marhát, ki amit bírt fogni! Jaj Istenem, Istenem, mi volt itten!…

A beszédre újra kinyílott a zsellérház ajtaja s szürke condrás, alacsony, hosszú bajszú parasztember lépett ki rajta. A nemzetes asszony összeráncolt homlokkal hallgatta Máriskót, aztán leugrott a szekérről.

– Mihály! – fordult keményen az ember felé – a kastélyban nem lehet megszállni?

Az ember némán odajött, kezet csókolt. Kezet csókolt az úrnak is s csak azután felelt.

– Nem lehetséges, instállom.

– Cselédház?

– Leégett, instállom.

– Istállók?

– Azok is, instállom.

Egy-két másodpercig csend volt. Az úr némán állt s a kőrisfákat nézte elakadt szemmel. A szekeres a fejét vakarta a kucsma alatt s hümmögött valamit Istenről és pogányokról. És Máriskó sopánkodott egyre síró asszonyhangon.

– Jaj édes jóistenem, édes jóistenem…

Aztán a nemzetes asszony kihúzta a derekát. Keményen, katonásan, mintha acélból öntötték volna beléje a lelket s az élniakarást.

– Akkor szedjétek le a málhát, Mihály, éjszakára nálatok maradunk. A szekeresnek keríts istállót valahol s szénát, abrakot bőviben.

– Igenis, instállom.

A málhákat behordták a házba. Máriskó sürgölődött a belső szobában, Mihály a faluba szaladt istállót keresni. A nemzetes asszony a holmit rendezte.

Az úr egy darabig állt a szekér mellett és a kőrisfákat nézte. Aztán kezébe vette a fokost és elindult feléjük. Lassan ment. Úgy érezte, hogy valahol ömlik, szakad belőle a vér, valahol mélyen bent a gondolatok mögött. S ez az áradva ömlő vér megtölti kereken a világot színültig fájdalommal, ellepi az eddig gyűlt fájdalmakat s úgy ránehezedik, hogy legjobb lenne leroskadni alatta és nem élni tovább.

A kőrisfák alatt megrohanták az emlékek. Itt találta gyermekkorában az első madárfészket. Ott játszottak bújócskát a fenyők alatt. Ott volt a hinta. Ezen a lapos, hosszú réten folyt langyos nyári délutánokon a méta, jókedvű és lármás cselédgyerekekkel…

De ezek az emlékek nem olyanok voltak, mint máskor. Véres, fej és láb nélküli, síró és üvöltő emlékek voltak, roncsoltak és megcsúfoltak. Mert a hinta helyén üres gödör sötétlett. A fák kidöntve, durva fejszefaragás mindenütt. S a gyepen üszkös gerendák, kormos zsindelyek nyoma. S ott bent… ahol a háznak kell lennie… ahova a gyermekkor minden emléke hazaszaladt eddig… ahol az ifjúkor kedves emlékei lebegtetik a múló idő fátylát… ahol a kezdődő férfikor munkáinak, gondjainak, örömeinek és lelkesedéseinek tüze izzott… ott benn a meztelenre égett fák között üszkös romok meredeztek az égre.

Úgy ment odáig, mint ahogy rossz, nehéz, verejtékes álomban jár az ember. Ólomnehéz lábbal, vergődő szívvel.

Csak a falak állottak, kormosan, mocskosan, meggyalázva s némán fölmeredtek a szürke égre, mely könyörtelen volt és idegen. A falak között üszkös gerendák hevertek szanaszét, piszok és törmelék. S a szakállas arcú ember, ép

félkezében a fokossal ott állott a falak előtt és nézte őket mozdulatlan szemmel. Döbbenve vergődtek benne karmos érzések. Hova lett a falak közül az otthon meleg levegője? A szobák, az udvar, az élet meghitt, régi illata, mely a legnehezebb időkben is békére és gyermekkorra emlékeztetett?

Nézte a falakat. Itt volt a pipázó. Öreg karosszékeit kék pipafüst lengte körül, kandallójában sárga lánggal égett a tűz s a tűz előtt lábára fektetett fejjel csontos, vén agár aludt.

Itt volt az ebédlő, persze. Magas támlájú címeres székei fölött méltóságos, ódon komolyság trónolt s kereken a polcokon tompa fénnyel csillogott a sokféle ezüst.

Ez itt… ez itt a gyermekek szobája volt. Mennyi kacagás és mennyi öröm dagasztotta fehér falait, mennyi játékos, kedves perc. Az élet nagy játékában talán egyedül azok az apró játszadozások értek valamit.

S ez itt a hálószoba… rózsaszín ágyterítő, csipkés függönyök…

Hirtelen egy kép jutott az eszébe. Haszontalan béresgyermekek levertek egy fecskefészket az ököristálló gerendájáról. A fészek helyén csak elkent tojástól sárga törmelék maradt s a fecskepár rémült csiviteléssel röpködte körül a romokat.

Ilyesmit, éppen ilyesmit érezhettek azok is akkor.

Néhány napig búsan üldögéltek kettesben a gerendán, csüggedten és nagyon fáradtan. Aztán egyszercsak újra jöttek-mentek, hordták a sarat, a szalmát s új fészket építettek az istálló másik végiben.

Persze, fecskék voltak. Madarak. Oktalanok.

Sokáig állt a romok előtt. Néha a fecskékre gondolt s ilyenkor valami vad és elszánt kötelességtudat duzzasztotta az érzéseit, izmait akarat feszítette s tennivágyás. Azután újra a régi otthon illatait kereste, kutatott helyek és emlékek után, hogy megtalálja valahol a romok alá temetett régi meleget. Hiába. Hidegen és üresen ásítoztak a falak, ázott koromszagjuk volt és idegen tekintetük. Kietlenség és pusztulás ásított kereken és sehol nem volt semmi, de semmi, amibe az otthont kereső szem belekapaszkodhatott volna. Csak hideg, esőt szitáló, alacsony szürke égbolt, perzselt fák, kivagdalt csonkok, sárbataposott gyep és ázottan fölmeredő üszkös falak. Csak csupasz pusztulás és idegenség, idegenség.

Mikor visszatért imbolygó léptekkel a zsellérházhoz, már sötét este volt. Az udvar üresen állt s az apró ablakokon sárga lámpafény ömlött ki a hideg legelőre. Mihály ott állt az ajtó előtt.

– A kastélynál méltóztatott?

– Ott voltam, Mihály.

Hallgattak. Álltak az eresz alatt ketten s hallgattak. S kint hullott, egyre hullott az eső. Az úr pipát kotort elő zsebéből és dohányt.

– Tömd meg, Mihály. Félkézzel nehezen tudom.

Mihály elvette a pipát.

– Sebesülés történt?

– Muszka lándzsa akadt a karomba.

Mihály elkészült a töméssel. Tüzet csiholt.

– Tömjél magadnak is.

Álltak, pipáztak. Hallgatták az esőt.

– Cudar üdő.

– Az.

Sok idő múltán az úr szólott megint.

– Néhány napig nálad leszünk, Mihály. Míg valamit tudunk csinálni.

– Elférünk, instállom.

Aztán sok idő múlva:

– Ki volt a kolomposuk, Mihály?

– Mitru.

– S a pópa?

– Az is.

Szívták a pipát s hallgatták a csöndet, mely nagy volt és nyirkos és nyúlósan szürke, mint a sár s mint a lassan múló idő. Csak egy-egy kutya vakkantott néha lent a faluban.

– Fölkötjük őket?…

Az úr sokáig hallgatott. Szeme a szürkület sűrűsödő páráit nézte fáradtan.

– Megváltoztak az idők, Mihály…

Mihály, a fal mellett, sóhajtott. Fogára szorította a szutykos pipát, feje lehorgadt.

– Azt mondják, instállom… elég baj az…

Aztán a nemzetes asszony kinyitotta az ajtót. Csirketokány meleg szaga ömlött ki az estébe. Hangja, ahogy az ázott, hideg, barátságtalan és alattomosságokat rejtőztető szürkeségbe belehasított, éles volt, csengő, bátor és fiatal.

– Jöjjön, István. Készen a vacsora.

Evés után tollat s kalamárist szedett elő az úr s az olajmécs imbolygó fénye mellett ráhajolt a rozoga deszkaasztalra, levelet írni. A szomszéd szobában Mihályék mocorogtak. Egy kisgyerek szipogva sírt s az asszony lehalkított hangon beszélt valakivel.

Így szólott a levél:

Édes jó asszonyanyám!

Hajnaltól estvélig tartott utazásunk, de Isten segedelmével szerencsésen és baj nélkül megérkeztünk ide. A kastély, melyet Istenben boldogult Apám Uram s kegyed, szeretett Asszonyanyám oly igen nagy szívbéli szeretettel ügyeltek s csinosítottak s mely nekünk lelkünkhöz nőtt otthonunk vala, nincsen többé. Az oláh pórnép megátalkodott gonoszságában nem átallotta fölperzselni, csupán a puszta falakat hagyván s elprédálván mindennemű bútort, ezüst-marhát és sok drága holmit, mik benne valának. Mindezeknek fölötte legjobban mégis azt fájlalom, ami

kínt érzelemben okozának gyermekkori otthonom s lelkemhez nőtt családi fészkem ilyetén való meggyalázásával. E gyilkos haramják megdúlták istállóinkat, egész vagyonunkat, nem hagyván fia állatot is és Koncz urat, a derék kasznárt megkínozván, halálát okozták. Bárha a Teremtő Úr Isten méltó büntetéssel sújtaná mind e bűnösöket s megátalkodott gonosztevőket, szívemből s lelkemből kévánom.

Nem akarván tovább keseríteni én jó Asszonyanyámat mindama fájdalmas látások felsorolásával, mik szemem elé tárulának itthon, azzal végzem epistolámat, hogy igaz keresztyén módon beletörődöm az Úr akaratjába, ellene nem lázadozom, hanem töretlen magyar hűséggel neki kezdek otthonunk s vagyoni állapotunk újra való feltámasztásának. Melyhez adjon az Úr erőt és segedelmet, nem csupán nekünk magunknak, hanem egész porba sújtott magyar nemzetünknek.

Melyeknek utána minden jót és egészséget kívánva, maradok Asszonyanyámnak alázatos és szerető fia.

Mezővarjas, 1849-ik esztendő, November hó 12-én.

Báró Varjassy István

P. S. Az oláh haramják nem átallották az Anyaszentegyház templomát fölperzselni és megdúlni. Vajha Isten méltó büntetése mielőbb lesújtana e pogányokra.

V. I.

P. S. A gyermekek maradjanak mind addig ottan, míg valamelyest otthont fölépíteni módunkban leend. Úgy vélem, tavasz érkezése előtt erre mód aligha adódik.

V. I.

Késő volt már, mikor kivitte a levelet Mihálynak.

– Ezt átadod holnap a szekeresnek, hogy Kolozsvárra vigye.

Kint már nem csorgott az eső. Nyers fagyszaga volt a levegőnek, a felhők mintha emelkedtek volna s a kőrisfák halkan zúgtak a szélben, mely a Torliget felől ázott tölgyerdők fanyar illatát hozta.

2

Éjszaka hideg szél támadt. Süvítve nyargalt végig a legelőkön s a riadt felhőket ostorral hajtotta maga előtt. Éjfél után az ég emelkedni kezdett s a csillagok sorra elfoglalták helyeiket. Reggelre dér lepte a színtelen gyepet s a sár megkérgesedett.

A faluban futva terjedt a hír, hogy hazajött a báró. Mitru késő éjszaka loholt át a pópához és hosszasan pusmogott vele. Az emberek nyugtalanul jártak át egymáshoz, égett lábuk alatt a föld.

András házánál, ahol a hóstáti szekeres szállása volt, meggyűltek lassan a magyarok. Hallgatták az idegen ember beszédét s meggyűlt homlokukon a gond tőle, megnehezült a válluk tőle, mert ami a világban kereken történt s ami a magyar

nemzettel történt, az annak, aki ott a Mezőség közepén élt, távoli dolog volt, csak zavaros hír jött róla. De ahogy a szekeres mondotta mindazt, amit a két szemével látott, mindazt, amit a két fülével hallott, az már olyan volt éppen, mintha ők maguk látták s hallották volna. Mert a hóstáti szekeres ember is csak olyan magukféle szegény parasztember volt s a szavaiban a maguk szavaira ismerhettek.

Reggel is ott voltak még, kis sötét csoportokban az András udvarán s nézték a hóstáti embert, ahogy apró lovait szekérbe fogta, kezébe vette a gyeplőt, billentett egyet a süvegén s elindult visszafelé, fel a legelőnek. Álltak és néztek utána s azután egymásra néztek. S ahogy a szemük egybekapcsolódott, olyan volt ez, mint egy szóval ki nem mondott, íratlan szerződés. Megértették, hogy magyarok s hogy ez valami olyasmit jelent, mintha testvérek volnának. Kicsit úgy érezték magukat, mint temetéskor az összegyűlt rokonság. Földbe tettek valakit, aki egyformán drága volt és egyformán nélkülözhetetlen valamennyiüknek, bár csak akkor jöttek rá erre, a temetésen, mikor már betették a földbe. Azt a valakit. A magyar hazát.

Szerettek volna egymáshoz jó meleg szavakat szólani, olyant, amitől a szív körül melegség támad, vagy segíteni egymásnak valamiben, csak úgy, kérés nélkül és fizetség nélkül. Nézték egymást, aztán kezet fogtak, kicsit feszélyezetten, nem találták a szavakat, amiket mondani kellene, de érezték, hogy így is jól van, a kezek, a szemek és a szívek megértették egymást, ha a szájak nem is tudtak mondani semmit. Aztán szétoszoltak lassan, mindenki a maga élete után.

A románok úgy érezték magukat, mintha az ördög jött volna el a lelkükért. A rablás és a tűz eddig nem okozott semmi gondot. Magyar úré volt, hadd égjen. A magyar világ odalett, a magyar úr is odalett, így olyan volt az egész, mintha egy gazdátlan ajándékot szétosztottak volna maguk között.

De most a magyar úr hazajött. Nem is a magyar úr: a gazda jött haza, akinek itt háza volt, istállói voltak, ökrei voltak, disznói voltak és sok mindenféle jószága volt s most hazajött, hogy számba vegye őket. És ez így már más volt egészen. Gazda-dolog volt és a lelkiismeret éles szigonya hirtelen belefúródott a gondolatokba és nem lehetett szabadulni tőle. Nem gazdátlan ajándék volt többé a sok elrablott holmi és nem ünnepi boszorkányégetés a kastély felgyújtása. Egyszerű és közönséges rablássá vékonyodott a győzelmi mámor, egy gazda vagyonának az elpusztításává. S mert alapjában véve nemzetiségi kérdésen kívül mind elsősorban és csak gazdák voltak: zaklatni kezdte őket valami félelmetes és kellemetlen érzés, mintha a templomi zászlók ráncai közül angyalok fenyegető arca és ördögök vigyorgó pofája meredt volna hirtelen a szemükbe.

Voltak, akik még napkelte előtt fölkerekedtek és kiosontak a Mihály házához. Nem mentek a házig, csak valahol a farakásnál, vagy a disznópajtánál letettek valamit a földre, amit ujjasuk alatt, ködmönük alatt odáig vittek, sunyin, félelemmel és szorongatásokkal telve s hogy letették, szinte futva siettek el. A falu utcáján már vígan fütyörésztek s úgy tértek be házuk udvarára, mint akik eligazították Istennel a jövendő dolgát.

Mások tovább viaskodtak. Önmagukkal és a szégyennel. Ezek csak reggelre értek föl a házhoz.

– Úgy mentettem meg ezt az ezüstedényt a tűzből…

– Tudtam, hogy visszajön még a mariásza s ezeket a holmikat eltettem addig is, nehogy a sok cudar elhordja valamerre…

– A gyermekek találták meg a gerendák alatt, ahogy játszottak… gondoltam, elveszem tőlük s elteszem, bár ennyi maradjon, ha hazajönnek…

Kutató pillantásokat vetettek egymásra s bizonykodtak, hogy Isten látja lelküket, megsiratták a sok gyönyörű vagyont s igyekeztek menteni, amit lehetett. De bizony sok volt a gonosz ember, váj, verje meg az Isten őket, mert biztosan megveri…

S lelkükön könnyíteni jöttek az árulkodók:

– Jószupnál a tó mellett egy egész rakás ágynemű van, meg ezüstjószág, meg minden…

– Tódor két ökröt most is magánál tart, azokkal szántott…

– Hát még Mitru! Bútort is vitetett magának! Tehenet! Gabonát! A pópával együtt!

– Hát a pópa! Meg kell csak nézni a házát s a pajtáját!

A nemzetes asszony ott ült a tornác előtt a ragyogó hideg napsütésben és könyvbe jegyezte a bemondott neveket. Könyvbe jegyezte az elhozott holmit is. Sorra lehordott mindenkit.

– Hitványak! – pattogott rájuk – azért gyógyítottalak benneteket? Azért segítettelek? Te Vaszi, te, hát ez volt a hála, amiért kikúráltam a fiadat? S te, Tódor! Ezért gondoztalak, amikor rád esett a szekér? Bár hagytalak volna mindnyájatokat, hogy elpusztuljatok! S te Szuszána, te! Hát ezért segítettelek krumplival, máléliszttel, amikor nem volt mit egyetek otthon! Ezért voltam jó szívvel hozzátok? Kötél kellett volna a nyakatokba, rabló zsiványok! Nem jó szív!

Az úr szívta a pipáját és hallgatott. Aztán egy idő múlva odaszólott Andrásnak:

– Fogd bé a bihalyaidat a szekérbe s gyere utánam a paphoz.

– Az oláhokéhoz?

– Oda hát.

– Értem, installom.

– Mozogj.

Karjára vette a fokost s elindult a falu felé. A nemzetes asszony összehúzott szemmel nézett utána.

– A puskát nem viszi?

Varjassy István szakállas arcán gúnyos mosoly szaladt keresztül.

– Puskát? A pócegeret nem puskával vadásszák. S ne várjon engem ebédre, lelkem, mert még a tanyára is kimegyek.

Az asszony szeme egy rövid pillanatig aggodalommal nézett utána, de aztán újra megkeményedett.

– Na, híres lopók – reccsent az emberekre –, mi van még nálatok? De mind egy szálig megmondjátok, mert a bőrötök alól húzom ki, amit elloptatok!

Varjassy István lassú, nyugodt léptekkel haladt lefelé a fák alatt. Nyugalmas természetét újra előcsalta a ragyogó napfény, mely csillogva záporozott. Egészséges hűvös levegő legyezte az arcát, a tépett fák között cinkék csapatja szökdelt és harkály kopogtatott. Régi őszök illata érzett, régi munkás őszöké. Élet és akarat acélos ízét érezte magában, ahogy lefelé haladt.

A falu utcáját lent csatakos sár lepte. Így aztán egyenesen vette az utat a pap felé, parasztkerteken át. Az első embernek, aki riadtan ráköszönt, odavetette:

– Jártatok ti is eleget az enyimen. Most én járok a tieteken.

Az ember dadogott valamit és behúzódott a házba.

Útját mindenütt aggodalmas és figyelő arcok követték. S aki szembe találkozott vele, nagyot köszönt. Szinte nagyobbat, mint régen.

A pópa szilvásán keresztül ereszkedett be a házhoz. Szép nagy, széles, kőből épült ház volt, fekete zsindelytetővel s a tető két végén kereszt mutatott föl az égre. Előtte kis virágoskert, amit a novemberi esők sárgára áztattak. Az út felé palánk.

Már messziről meglátta a szín alatt a fedeles hintót s a mellette álló lószekér is ismerősnek tetszett. Ahogy elhaladt, benézett az istállóba is. A szolgalegény, aki éppen a lovakat takarította, ijedtében majdnem hanyatt esett.

– Jól van, fiam – szólt rá barátságosan –, csak takarítsd a lovaimat ügyesen.

A két sárga megismerte, nyihogott. Hozzájuk lépett és megsimogatta okos fejüket.

– Nem volt baj velük?

– Nem, kezitcsókolom – dadogta a megrettent legény.

– Hát a Fecskével mit csináltatok?

– Azt elvitte kezitcsókolom a doboji dászkál…

Körülnézett a pajtában. Meglátta a szögön a címeres hámokat.

– Hát ezeket mért nem takarítod rendesen, mi? Így kell kinézzenek a hámok? Micsoda kocsis vagy te?

A legény még jobban elvörösödött.

– Most mindjárt rendbe teszem, uram…

Varjassy István már akkor a ház felé tartott. Ismerte a járást. Kopogás nélkül lépett be, derűsen és mosolyogva.

– Szerencsés jó reggelt, tisztelendő uram! Nézd csak, nézd. Bizony jól tette, hogy ide hozatta a bútoraimat, még valaki más kárt tehetett volna bennük!

Muresán Indrei, a pópa, riadtan és megzavarodva kelt föl a nagy tölgyfa-íróasztal mellől. Rőtszakállas arca szürke lett, mint a hamu. Középmagas, vékony emberke volt, ruhája kissé kopott és pecsétes. Külsejére sohasem helyezett különös gondot, pedig jó néhány éve pásztorolta már a varjasi románokat és a pásztorbér

szép kis vagyonná gyűlt, különösen az utolsó évben, mikor a szétszedett urasági istállók és a gazdátlanul maradt földek szintén hozzájárultak ehhez a jámbor gyarapodáshoz. Ettől eltekintve, istenfélő és jámbor ember volt Muresán Indrei, kerülte a perpatvart és híveinek többnyire a békességről beszélt. Valahonnan a naszódi hegyekből származott, onnan hozta a feleségét is, egy kis, ideges, apró asszonykát, aki minden dolgába beleszólt és mindent jobban tudott. Indrei pópa ráhagyta, ha akart valamit, jól van, lelkem, legyen hát úgy, a híveire is ráhagyta, ha akartak valamit, jól van, fiaim, menjetek, csináljátok, segítsen meg az Isten. Így aztán gyakran hozta zavarba az Istent, mert olyan dolgokhoz is kérte a segítségét, amik nem éppen egyeztek a tízparancsolattal. Szolga volt a jó Muresán Indrei, nemcsak az Úristen, hanem az emberek és az emberi indulatok szolgája is, mert nem szeretett soha ellentmondani senkinek és nem kívánt többet, mint hogy neki is legyen valami haszna ebből a szolgaságból. Ha pedig valami baj történt, a felelősséget Istenre hárította legszívesebben, kegyes kézdörzsölések között, vagy a sorsra, vagy a legrosszabb esetben az emberekre, akik sokan vannak és sokféle indulatok mozgatják őket.

– Mintha csak otthon lennék – mutatott körbe Varjassy István fokosával a nehéz bútorokon, melyek raktárszerűen zsúfolták tele a kis, alacsony szobát –, köszönöm, hogy ügyelt ezekre, meg a lovaimra. Mégis csak sokat ér, ha az embernek sok figyelmes, jó embere van maga körül. Egyébként a legénynek ott kint éppen most tartottam egy kis oskolát, hogy miképpen kell a hámokat takarítani.

Muresán Indrei csak állt hamuszínű arccal a kastélyból hozott nagy íróasztal mögött és jó néhány másodpercig nem lelte a hangját. Úgy érezte magát, mintha valami nagy kerék, valami nagy sebesen forgó óriás kerék, mely elől ügyesen ki tudott csúszni eddig, most szédítő sebességgel rohanna feléje, hogy eltapossa. A felelősség.

De csak egy-két másodpercig tartott. Aztán megtalálta hirtelen a szavakat, amiket mondani kellett.

– Isten hozta méltóságos báró uramat – görnyedt meg hirtelen a gerince és sovány, szürke madárarcát erőltetett mosolyra torzította el –, már azt hittük, nem méltóztatik hazajönni soha… bizony ez a mai világ… jaj, Istenem, Istenem… ez a mai zavaros világ… az ember gondol mindenfélét…

Varjassy leült az egyik bőrszékbe, szép kellemesen elterpeszkedett s csupa jóindulat és megértés volt az arca, ahogy rábólogatott a pópa szavaira.

Fontos, hogy helyesen és erkölcsösen gondolkozott a tisztelendő úr s főképpen paphoz méltóan. Igyekezett a haramják kezéből kiragadni, amit lehetett. Szép és keresztényi cselekedet volt.

Indrei pópa dörzsölgette zavartan a kezét, de arcát már a visszanyert egyensúly megelégedett pirossága kezdte elönteni.

– Hát kérem, kérem… az ember igyekezik megtenni, amit lehet… az ember igyekezik… Isten törvényei szerint, az Ő útjain járni… pedig jaj kérem, nehéz a mai világban! Az embereknek elment az eszük, meg vannak zavarodva, mintha ördög szállta volna meg őket, tessék elhinni… Nem hallgatnak a papra, nem hallgatnak az Isten szavára, csak az ördög szavára.

Kinyílott az ajtó és berobbant rajta a papné. Kicsi volt és duzzadt, haja borzas, keze konyhaszagú, apróságából és elhanyagoltságából csak két kicsattanó piros arca virított elő, de már pókhálót szőtt azokra is az idő. Olyan volt, mint egy megvénült, törpe bazsarózsa, melyet a vázából kilöktek s ott hányódik a fal tövében, a szemét között.

– Báró úr! Isten hozta! Hát a kedves családja? A gyermekek? Jól vannak, ugye? Jaj, eszem a lelküket, de szépek lehetnek már!

Felesége zajos hangjától a pópa is feloldódott, irányt talált, amelybe bele lehet kapaszkodni. Bort hozott a pincéből s úgy örvendett, mintha rég elhalt rokona érkezett volna meg, akitől szép vagyont örökölt.

– Isten éltesse, báró úr! Sok évig!

Varjassy István megkóstolta a bort.

– Rizling – mondotta mosolyogva –, hatéves. Ajtótól a harmadik hordó. Ugye?

Indrei pópa arca egy pillanatra elsötétedett a visszaemlékezéstől. De az asszony gyorsan kacagásba ölte a pillanat veszedelmeit.

– De jól tudja a báró úr! Hát bizony egy hordócskával mi is gurítottunk magunknak, nem tagadjuk. Kár lett volna a parasztoknak, kaptak úgyis eleget. Azért pap az uram, majd leimádkozza az Úristennél ezt a kis bűnöcskét! Bizony, báró úr lelkem, ha nem visszük el mi, elviszi más. Olyan felfordulás volt itt, hogy Isten őrizzen. Mi mondtuk eleget, ugye Indrei, vigyázzatok, emberek, ne raboljatok, ne égessetek, mert megver az Isten. De nem lehetett bírni velük. Mit csinálhattunk volna? Mentünk mi is velük, hogy bár valamit mentsünk, amit lehet. Szinte agyonverték az uramat miatta. Te is az urakkal tartasz, ezt kiabálták neki. Ezt bizony! Agyon akarták verni. S most még talán lesz olyan is, aki azt fogja mondani, hogy az uram vezette őket. Hitvány nép ez, olyan hitvány, hogy még a kötél is kár lenne nekik!

Folyt a papné szájából a beszéd, ömlött, mint az áradat, végefogyhatatlanul s a pópa buzgón bólogatott hozzá és töltögette a poharakat. Varjassy István meg csak ült a saját székén, a saját asztala mellett, fokosát térdére fektetve s itta a saját borát a saját poharából. És mosolygott magában csöndesen és valami gúnyos keserűséggel az emberi gyarlóságok fölött.

Közben megérkezett András a szekérrel s a szekér mellett még néhány régi cseléd állott, a magyarok közül.

– Nem, kérem – tiltakozott a pap, mikor megtudta, hogy miről van szó – nem, kérem, majd a saját szekereimen szállítok haza mindent. Én hoztam el, én viszem

vissza. A báró úr szekereit is összeszedjük a faluból, s az állatokból is azt, amiről tudjuk, hogy hol van. Csak tessék megmondani, hogy hova vigyük?

Rövid, kellemetlen csend lett. A csend mögött szinte hallatszott az égő kastély gerendáinak ropogása. Mind hallották. A pap és a papné, a béreslegény és András, meg a többiek. Borzongató volt és veszedelemtől terhes.

Csak Varjassy István mosolygott csöndesen. Bólogatott.

– Jól van – mondotta –, jól van. Még maradhatnak itt, hiszen jó helyt vannak. Egyelőre úgysincsen hová vinni őket.

– Ó, Istenem, hát méltóztassanak addig idejönni hozzánk – csöpögött a méz a kis duzzadt papnéból –, tessék megtisztelni a házunkat, na, úgy lesznek, mint otthon…

Varjassy mosolygott, bólogatott, megköszönte a sok szívességet, aztán begombolta zsinóros dolmányát és indulni készült.

– Még egy pohár bort tessék, még csak egy pohárral!

Az is megvolt.

Az udvaron magához intette Andrást.

– Mitruhoz megyünk.

A pópa s felesége összenéztek.

– Majd mi eligazítjuk, ne tessék fáradni – kezdte az asszony.

De Varjassy legyintett.

– Jobb lesz, ha magam.

Megigazította bal karját a kötésben s jobbjában az otromba fokossal elindult Mitruék felé. A pap s a papné besuvadtak a házba.

Csikorgott a bivalyos szekér a sáros úton, az emberek némán mentek mögötte. Varjassy újra csak a kerítések között, a rövid úton.

Nagy, kövér, kékre festett házban lakott Mitru. Olyanforma volt az a ház, mint egy nagy, túlhízott béka, mely addig habzsolta a földet, amíg ellomhult és szétfeszült tőle s guvadt szemmel guggolt a széles udvar végiben. Jó kövér, széles ember volt a gazdája is, csak úgy rengett a hasa a tyeptár alatt. Első juhos gazda a faluban. Hatökrös gazda. Olyan, amelyik cselédet tart, kalákát hív aratáskor s káromkodik, ha a béres a járandóságát követeli.

Ott állt az ajtó előtt, mikor Varjassy István az udvarra lépett. Nem köszönt, csak állt s két ökle a tyüszőjébe fúrva. Zsíros, kerek képéből apró szemek sunyítottak a belépő felé.

Varjassy István ép kezében a fokossal egyenesen feléje tartott.

– Hozzád jöttem, Mitru.

– Há mér?

– A holmi után, ami nálad van.

– Há?…

– Az ökrök után.

– Itt nincsen semmid.

Összevillant a szemük. Az úr kék szeme, mint két éles acélpenge s az emberé, mint méregbe mártott vasvilla.

– Meglátom mindjárt.

– Nincs mit meglással.

– Eredj az útból.

– Eredj te.

Egy pillanatig sötéten és mozdulatlanul álltak egymással szemközt. A bivalyszekér már a kapuban csikorgott. Kíváncsi fejek figyeltek a pajta ajtajából, a ház ablakából, a kerítés mellől.

– Miféle ökrök vannak a pajtádban, Mitru?

– Mi dolgod velük?

– Add vissza őket szépszerivel, Mitru. S mindent, amit loptál. Ha nem!…

– Ha nem?!…

Mitru behúzta a nyakát, fejét előredűtötte, szeme gonoszul összeszűkült. Két öklét kivette a tyüszőből s jobb keze a villa után nyúlt, mely a fal mellett állott.

– Ha nem?… Mi?… Mi lesz akkor?… Letőtt már az idő, domnule! Ma nem urak a magyar urak! Ma más az úr! Há! Eridj innen…

De már akkor az úr hátralépett egyet, ép jobb kezében meglendült a fokos, baltás végivel előbb magasan a levegőbe emelkedett, aztán lezúdult Mitrura. Az ember maga elé kapta a karját s a villát is emelte hirtelen s így az első ütés könyökét találta. A második már a füle mögött, s úgy dűlt el, szó nélkül, mint egy fűrészporral tömött kövér szalmazsák.

A házból asszonynép tört elő sikoltozva, a pajta felől villával rohant egy legény, de Varjassy István nem törődött velük. Átlépett a fekvő emberen, kinek fejéből fekete vér szivárgott, félrelökött egy asszonyt és belépett a házba.

Kint összefutottak a szomszédok. Az asszonyok Mitrut locsolták jajveszékelve, a férfiak káromkodtak és kapkodtak karó után, villa után. S András szekere akkor döccent be az útra nyíló kapun. Mellette a magyarok, kipróbált régi cselédek.

A közeli házakból is jöttek futva néhányan magyarok és oda gyűltek Andrásék köré. Sötéten és szótlanul álltak meg az udvar közepén és nézték a románokat. Ettől a nézéstől a románok is elcsöndesedtek. Már nem káromkodtak tovább. Álltak ők is a ház fala mellett, botra-villára támaszkodva és nézték Mitrut, akit akkor emeltek föl a földről és száján és fülén és orrán sűrű fekete vér ömlött.

Varjassy István újra megjelent az ajtóban. Kezében súlyos ezüst serleget hozott. Szeme acélosan villant végig az összegyűlt embereken.

– Kurátor!

A hangja keményen csattant s a magyarok csoportjából kivált egy ősz hajú, alacsony ember.

– Itt a templomi kehely, vegye által kend. Ti meg gyertek néhányan, hordjátok szekérre ismét a holmit.

Négy legény elindult az udvaron át. Csönd volt. Csak a négy legény csizmája döngött a vert agyagföldön. S ekkor a kerítés mellett egy hosszú oláh elordította magát:

– Gyertek héj, üssük agyon őket!

De senki sem felelt az ordításra. A négy legény megállt. Csönd volt. Varjassy István összehúzott szemmel s kemény hangon szólott a kiabálóra. Kezében baltás végével lefele a fokos.

– Ne ott a kerítés tövében bőgjél, bitang. Ide gyere!

A hosszú oláh körülnézett, aztán elvörösödve morgott valamit. Gyorsan megfordult s eltűnt a szomszéd kertben.

A négy legény feltúrta a házat egészen a padlás tetejéig. Bútort, ezüstholmit, lószerszámot, vadászfegyvert, asztali ruhát, ágyneműt s minden urasági holmit, amit találtak, szekérre hordták. Szó sem esett közben. A szomszédok hazaosontak, a béreslegény hallgatva állt a pajta mellett és nézte a hurcolkodást. Csak az asszonyok jajgattak Mitru körül.

Varjassy István benézett a színbe, a pajtába, mindenüvé. Rendelkezett.

– Pista fiam, jármozd föl a Jámbort s a Pajkost s fogd be abba a túlsó szekérbe. Abba ni, amelyik az enyém. A másik két ökröt s a tehenet hajtsátok utánuk. Ott ni, azt a két ekét is tedd föl, Feri fiam. Meg azt a boronát. Né, a hambárban ez mind uradalmi zsák. Töltsétek meg őket gabonával, mert ejszen nem üresen kerültek ide…

Az egyik legény szép, hosszú csövű Lazaronit hozott ki a házból.

– Az ágy alatt találtuk – jelentette vigyorogva –, egy zacskó por is vagyon hozzá, meg golyóbis. Lám, a szarka, hova rakja a fészkit?

– Apám puskája volt… Istenit a bitangjainak…

Színültig állt a két szekér a rablott holmival, mikor elindultak velük. De talpalatnyi hely a házban s ház körül dúlatlan nem maradt. Elöl ment a két szekér, mögöttük hajtották a három marhát. Varjassy István leghátul maradt. Vállán a fényes csövű Lazaroni, kezében a fokos. A kaputól még visszafordult. Mitrut akkor vitték be néhányan a házba.

Az udvaron csak két kozsókos, hosszú hajú vén oláh maradt. Néztek egymásra, aztán meglátták az urat, hogy feléjük figyel.

– Úgy kell neki – mondotta az egyik jó hangosan, hogy hallani lehessen –, bár pusztulna bele. Nem kár az ilyen rabló gazemberért. Az egész falut megrontja az ilyen.

– Phi! – tódította a másik és nagyot köpött – verje meg az Isten az ilyen tolvajokat…

Varjassy István elmosolyodott a szakálla között, kicsit gúnyosan, kicsit szomorúan, aztán megfordult s indult a szekerek után.

A harmadik háznál már útját állta egy ember. Alázatosan, levett kucsmával.

– Mariásza drága, nálam is vannak kisebb dolgok… az ördög elvette az eszemet nekem is… nem is tudtam aludni miatta, úgy nyomta a lelkemet… Felviszem én mind a magam szekerével, csak gyere, nézd meg, mariásza, hogy nem loptunk el belőle semmit, úgy segítsen meg a Dumnyezo engem…

S az úr bólintott.

– Jó. Hozd föl estére Mihályhoz.

Azzal ment tovább.

Aztán mások szaladtak utána.

– Mariásza drága, nálam is vannak… bocsáss meg nekem, de ez a Mitru, ez az ördög elvette az eszemet… hogy süllyedne el a pokolba a mocskos… de száradjon le a kezem s ne lássam a gyermekeimet többet, ha valamit is megtartok magamnak belőle…

Az úr bólogatott, jó, jó, mondotta, hozzátok szépen el, nem lesz semmi baj. S az emberek hálálkodtak, megköszönték, kezet csókoltak s olyanok lettek, mint a gyermek, amikor megszabadul a büntetéstől s a rossz cselekedet nyomasztó érzéseitől.

Varjassy István visszament a pópához, megnyergelte az egyik sárgát s kilovagolt vele a tanyára. Késő délután lett, mire visszakerült onnan. Az ég alja piros volt, mintha vért öntöttek volna végig rajta s vékony északi szél borzolta a fákat. A pocsolyák vize már kérgesedni kezdett a hidegtől.

– Holnap kiköltözünk a tanyára – mondotta feleségének, mikor a lóról leszállt s a kantárt Mihálynak adta, hogy vezesse le a lovat a pópa istállójába.

– A tanyára költözünk – ismételte s az asszony szemébe nézett, komolyan, biztatva –, a ház ott kint elég jó. Három szobájában egyelőre elférünk valahogy. Az istálló is ép és a takarmány kazlakba gyűjtve.

Az asszony szürke szeme csodálkozva nézett vissza rá.

– Hogyan lehet az?

– A tanyára a pópa számított. Ezért. Ilyenek az emberek, Minka lelkem…

Acélosan villantak az asszony szemei. Keskeny arca megkeményedett.

– Úgy. Hát a pópa…! Megint a pópa!

S a hangja olyan volt, mint az ostoré, mikor megsuhog valaki fölött. Varjassy István pedig mosolygott derűsen, fokosát a fal mellé lökte, puskáját szögre akasztotta s ép jobb karjával vidáman megölelte Máriskót a kemence mellett.

– Mi-a, Máriskó, kész a vacsora?

Az asszony még kint maradt az udvaron s a tanya felé nézett, át a völgyön, a tó felé. Pedig nem is láthatott odáig. Fáradt volt, de nem akarta érezni. Tudta, hogy ami most elkezdődik, ahhoz erő kell és kitartás és könyörtelen szorgalom. Otthont kell alapítani, kezdeni mindent elölről. Olyan elölről, mint ahogy azt valamikor az ükapák és ükanyák kezdhették, vagy még azoknak is az ükapjuk és ükanyjuk, a legelső ősök, akik sok száz évvel ezelőtt először jöttek erre a földre otthont s hazát teremteni.

Munkához nőtt már gyermekkorától, dologtalan élete sohasem volt. Asszonynak, anyának dologtalan élete nem lehet. De tudta, hogy ami most kezdődik, az másféle munka lesz. Kicsit olyan, mint az ősöké, akik otthont alapítani jöttek, évszázadokra szóló otthont, hazát, ahol gyermekeik és unokáik élhetnek majd boldogan és gondtalanul.

És ez az otthon, az új otthon, az új évszázadokra szóló, az tehát a tanya lesz. Az ura mondta így, ez a nyugodt, kicsit könnyelmű, de komoly és biztoslépésű ember, akihez az életét kötötte. Azt mondta, hogy a tanyára költöznek, tehát a tanya lesz az otthon. Az új otthon. A gyermekek és unokák otthona, honnan majd új és gazdag évszázadok kell kiviruljanak.

Az asszony, a keskeny arcú, szigorú szájú asszony ott kint az udvaron, ahogy magában állt, tudomásul vette ezt. És elfogadta otthonnak a tanyát. És már munkába is állt. Már felidézte képzeletében a kis tanyai házat, melyet csak úgy látott néha, felületesen, az udvart és az istállót és emlékezett egy nagy diófára is, amelyik az udvaron állt és nyáron árnyékot adott a napszámosoknak. Már rendezkedett a házban és a ház körül, már számolt és tervezett, hogy miképpen lesz, mire telik, mire nem telik, mi a legszükségesebb.

Elkapta a lelkét az otthonalapítás láza, ez a furcsa, ideges és forró fergeteg, mely a fecskét is elfogja, mikor tengerentúli útról hazatérve meglátja az ismerős vidéket. Érezte, hogy ami előtte áll, az hosszú és nehéz út lesz. De tudta azt is, hogy lesz ereje ehhez az úthoz. Mert akivel nekiindult ennek az életnek, azt maga választotta. S az asszony útja az ura mellett halad, könnyű s nehéz időkben egyaránt.

3

A tanya, ahová másnap a hurcolkodás megindult, egy távolabbi völgykatlan gödrének oldalában feküdt, a tó túlsó partján. Előbb meg kellett kerülni a nádast, kátyús, gübbedős dűlőúton s ahol a tó nyílt vize kezdődött, keskeny fűzfaberek mellett feltérni jobbra, a hegyoldalnak. Így egy ideig kaszálók közt vezetett az út, forrásos, vizenyős helyeken, majd a kaszáló füvét szántóföld váltotta föl s ott az út már emelkedni kezdett, hogy kökénybokroktól szegélyezetten csakhamar a tanya kis fennsíkjára érjen.

A tanya már a tóról is látszott, fekete zsindelyfödelével, kopott, vakolatlan istállójával s az öreg diófa széles ágaira pihenni térő varjak már a völgy túlsó oldaláról egyenesen vették az irányt.

Szőke Gyuri, a tanyás, lógó orral fogadta az embereket. Az ő megállapodása a pópával másképpen szólott s most rosszkedvűen hurcolkodott ki a szép, tágas lakásból. A szekerekre, melyek az összegyűjtött urasági bútort hozták, a magáét rakhatta vissza, hogy vigyék ki a torligeti hajtóházhoz, mely esztendeje már üresen állott.

A tanyai házban a nemzetes asszony kapitánykodott. Asszonyok súrolták a belső szoba pádiumentumát s a falat meszelték. A két külső szoba agyagpadlóját két cigány döngölte ingujjra vetkőzve s egy harmadik cigány a kemencéket rakta át. Birtalan Ádám, a faragó ember, az ajtókat s ablakokat javította, ócska deszkával, ahogy lehetett. Mindenki dolgozott, aki csak arra tévedt, mert a nemzetes asszony szeme nem tűrt meg lustálkodót.

– Fogd meg azt a csebret, te legény! Mit állsz ott, mint egy faragott szent? Hát te, András, ha segítenél neki, letörne a kezed? Zsófi fiam, ne úgy húzgáld azt a meszelőt, mintha macskák orrát csiklandoznád, hanem húzd végig bátran, lentről föl egy vonással, akkor nem lesz foltos az a fal, mint az öreganyád surca. Na Nászta, na. Súrold már azt a padlót szaporán, hadd most a legényeket a keserűségbe. Nem lesztek készen egy esztendő alatt, ha így lopjátok a napot. Hát maga, öreg mit áll ottan? Nincs semmi dolga? Várja az urat? Az úr most oda van, de haza kerül mindjárt. Addig is kapja csak föl azt a lapátot s hányja le a szekérről a vályogot. Ha elvégezte, forduljon egyet s hozzon még onnan ni, a martból. Addigra hazajön az úr s beszélhet vele.

Keményen dolgozott ő maga is. Seprűt, súrolórongyot, meszelőt markolt keskeny keze, melyet csak egyetlen ékszer díszített: a súlyos, széles, arany karikagyűrű. Az otthon, a munka, a család és a kötelesség szimbóluma, ez a komoly és tiszteletreméltó formájú gyűrű, mely azóta átengedte helyét vékony, cifrálkodó kis karikagyűrűknek, játékosaknak, mint ahogy a komoly, kötelességtudó családanyák is átadták helyüket lassacskán másféle asszonyoknak.

Míg fent a tanyán nagy sürgés-forgás alatt égett a föld, az úr azalatt ott ült a nádas között, Mózsi bá' kurta csolnakában s leste a vadrucákat. Ő ült a csolnak egyik végiben s térdén keresztben a puska. Mózsi bá' a másik végiben s kezében a toszogató rúd. A sáté éles levelei sárgán kornyadoztak s a nád között csak a szél zizzent néha. Dörmögve beszélgettek.

– Megfogyatkoztak instállom a rucák is, akár a tisztességes emberek – bólogatott gondtelt, ráncos vén fejével Mózsi bá' –, elhordta őket ez a keserves idő.

– Hát biza Mózsi, ide s tova tél lesz…

– Az hát. Az. S vajon hova érkezik a világ…?

Mózsi bá' ott jobbágykodott egész életében a tó körül, halászott és figyelte az időjárást, ahogy váltakozva fordult jóra, rosszra. Öreg ember volt már, időt töltött ember. Hajlotthátú, barázdás ábrázatú, deres fejű, lógó bajuszú. Két cserzett öklén is ráncokat vetett már a bőr, sok munka és vesződés pihent meghúzódva azokban a ráncokban és sok eltöltött idő. Háza ott volt a tó partján, magányos ház, vályogból épült. Nádfödelét gyom nőtte már s moha, ajtaja madzagra járt s bent hálók, varsák, horgok és egyéb halászó szerszámok sorakoztak s a kemence mellett szalmából készült, bundával letakart fekvőhely, magányos vénembernek való. Egyedül élt ott, asszonya meghalt régen, két fia eltűnt a háború véres zűrzavarában

s csak a lánya élt, meg a veje, meg azoknak gyermekei, bent a faluban. De ritkán jártak hozzá, csak ha kellett valami, hal, vagy a pajta födeléhez nád.

S öreg Mózsi őrizte a tavat. Kiült a ház elé napos délutánokon és nézte kis szemeivel a csillogó vizet, a lomhán hullámzó nádast, vagy kis rozoga csolnakán a vészákat járta s néha megállt kezében a rúd s csak állt a csolnakban és nézett valamerre felakadt szemmel. Valamerre, messze be a nád sűrűje közé, vagy messze el a tó csillogva fodrozódó vizén, valamerre messze, Isten tudja hova, amerre a szelek s az idők mennek egyre, egyre csak mennek s lassan elviszik magukkal az életet is.

Csak járta a tavat és halászott és figyelte az időjárást, ahogy váltakozva fordult. Úgy figyelgette onnan messziről az embereket is, ahogy váltakozva fordultak erre-arra s hullámzott fölöttük is és bennük is a jó s a rossz, mint ahogy a tó fölött s a világ fölött hullámzik az idő.

Ültek, vártak a rucákért. S beszéltek halkan. Szóba került a kastély s mindaz, ami történt.

– Engedelemmel legyen mondva – dörmögte Mózsi bá' –, a kasznár úr is kicsikét hibás volt. Mert az emberek akkoriban megbolondultak s azt kiabálták, hogy ezentúl mindenki egyenlő az urakkal. Bolonddal s gyermekkel másképpen szokás beszélni. S ezt a kasznár úr nem akarta tudni. Megbotoztatta Mitrut. A pópát is meg akarta veretni. Azt üzente neki: lelövi.

– Rámentek, leütötték. Azt mondják, a pópa maga ütötte beléje az első bicskát, amikor elevenen a nyúzáshoz fogtak. Olyan ordítás volt, hogy idáig hallatszott. Aztán csak láttam a füstöt fölemelkedni a fák közül. S utána a lángok is látszottak. Még négy napra rá is füstölt…

– Bolondok az emberek, nemzetes uram, Isten irgalmazzon nekik… Azt mondják, nem jobbágyok többé. Szabad emberek. Szabadak. Lehet a szegény ember szabad? A szegény embernek dolgozni kell, vetni kell, szántani kell, kapálni kell, nem érkezik úgysem a szabadságra. Amíg az uraság földjét kapálták, nem volt gondjuk jégre, szárazságra. Ha nem termett gabona: volt az uraság csűrjében. Most? Az uraságnak sincsen, nekik sincsen. Ha elveri őket a jég, mehetnek kódulni szerte az országban. Bolondok az emberek, nemzetes uram… bizony, bolondok…

Fehér nyakú vándorréce csapódott le a vízre. Fejét magosan tartotta, óvatosan és bizalmatlanul figyelt a nád felé. Az úr fél kézzel lassan fölemelte a puskát.

A lövés nagyot dörrent és vastag füst lepte el a tocsogót. A csolnak is megingott.

– Azt hiszem, megvan – dörmögte Mózsi bá' –, nem hallám elszállni.

Míg várták a füstöt, hogy szétoszoljon, az úr elővette a lőporos tömlőt s újra töltötte a fegyvert. Kóccal jól bedögönyözte, majd göbecset töltött rá s kóccal verte le azt is. Aztán gyutacsot rakott a csicsre s a kakast is fölhúzta megint.

– Ott van ni! – mutatott Mózsi bá' felcsillanó szemmel a tocsogó sarkába, hol vízbe merült fejjel lebegett a ruca tarka teste.

A nádas közül s a tó nyílt vizéről csapatostól keltek föl a récék s a lövéstől megriadva keringtek. Egy csapat egészen közel húzott át fölöttük. Gyorsszárnyú, fütyülő récék voltak. Az úr hirtelen felkapta a puskát és odagyújtott.

– Nem esett egy sem – állapította meg Mózsi bá', mikor a füst eloszlott s a vizet kereken kémlelték –, fél kézzel bajos is.

Varjassy István mosolyogva töltötte újra a puskát. Megelégedett puha érzések tapogatták végig a lelkét, régi emlékek keltek életre, régi kacsázások emlékei. S nem szomorú emlékek voltak, mint azok a másikok ott fent a lerombolt kastély körül. Mert a tó olyan volt most is, mint akkor régen, mint a gyermekkor messzetűnt éveiben, úgy fodrozódott a víz, úgy zizegett a nádas és az arcába csapódó szélnek ugyanaz a friss tószaga volt. Itt semmi sem változott és ez a változatlanság olyan volt számára a megbolydult világ közepén, mint egy kis darab szilárd lelki termőföld, melybe a gondolatai és érzései gyökeret ereszthettek s teleszívhatták magukat erővel, bátorsággal és nyugalommal az elölrőlkezdés nagy erőfeszítéseihez.

– Mehetünk haza, Mózsi. Van még dolog, más is.

Az öregember kezében megfeszült a rúd s a laposfenekű csolnak kibújt a sásból. Fölszedték az elesett rucát s a partnak fordultak. A délutáni nap hideg fénye csillanva törött ezer éles szilánkra a víz borzolt fodrain. A szemközti oldalon juhok kolompja szólott, ahogy a sanyargatott fű torzsáját rágták.

– Na, Isten áldjon, Mózsi. Aztán figyeld a vidrákat, mert teliholdra lejövök!

Ahogy puskával a vállán a tanyának tartott s a kezében levő vadrucát szemlélte, nem gondolt rosszra, bajra, nyomorúságra. Nem gondolt semmire, csak mosolygott békésen és megelégedetten. A kaszáló szélén, ahol a szántók kezdődtek, megállt. Nézte a tanyát, mely fent ült a dombon, szépen és egyszerűen, szelíden, mint a földdel bajlódó ember, mikor megáll a tábla széliben pihenni. Nézte és egyszerre olyan érzése lett, mintha rátalált volna valamire, ami az utóbbi napok és utóbbi hetek és utóbbi hónapok izgalmai és szomorúságai, csalódásai és bujkáló keserűségei között rettenetesen hiányzott, valamire, amire az ember azt mondhatja: enyém és ettől az érzéstől valami a szíve tájékán melegedni kezdett.

Megrakott szekerek csikorogtak fölfelé a dombon, a pópa szekerei. Bútorokat hoztak, hámokat, hintót és mindenféle egyebet.

– Mitru még félrebeszél – jelentette fent az udvaron vigyorogva egy legény és hozzátette –, bár dögölne meg!

Sokan voltak ott emberek s mikor meglátták az urat, mind szidni kezdték Mitrut. Az úr csak mosolygott s a rucát, meg a fegyvert felakasztotta a diófára. Az udvar olyan volt, mintha tatárok dúlták volna meg. Szekerek, bútorok, hordók és csebrek hányódtak szanaszét a ház előtt s a nemzetes asszony szava csattant élesen a tisztára meszelt falak között.

Varjassy István pedig félre állt és a földeket nézte, amik a tanyához tartoztak. Kopárnak látszó, elhanyagolt földek voltak, de tudta, hogy csak az ősz

lelketlensége az, ami ilyeneknek mutatja őket. A kopárság alatt zsíros, fekete humusz szunnyad, készen arra, hogy életté szökkenjen s megsegítse azt, aki szeretettel nyúl hozzá. Szép lankásan nyúltak azok a szántóföldek végig a domboldalon és át a dombon is és fel a gerincig és le egészen a kaszálóig. És a kaszáló is hozzájuk tartozott és a tó is. És túl a tavon a széles legelőoldal, melyről juhok kolompja hallszik, mikor a szél egy-egy foszlányt elhoz magával.

Az emberek sorra odajöttek hozzá.

– Én bevetettem búzával öt holdat a lábban… úgy gondoltam, ne maradjon pusztán… mi legyen vele?

– Learatod felibe, fiam.

– Én megszántottam három és fél holdat a Jószupé mellett. Jöttek az esők s nem tudtam bevetni…

– Málét teszel beléje tavasszal, fiam s kapálod felibe.

– A berek melletti kaszálót mi hordtuk haza négyen… nem volt ki megdézsmálja…

– Ha lehull a hó, felhordod ide a felit.

– Megértettük, instállom.

S az újra rendezett békesség megnőtt az emberek lelkében. Dús nyugalommal borította őket, mint a jól végzett munka. Mind könnyűeknek érezték magukat, mind mosolyogtak s szaladva engedelmeskedtek a nemzetes asszony pihenést nem tűrő parancsainak.

– Eridj, Joszip oda…

– Szaladjon, öreg a cseber után…

– Na még egy veder vizet Szuszánának…

Estére készen volt a ház. A kemencékben lobogott a tűz, az összeszedett bútor idegenkedve bár, de valahogy meglelte a helyét s még egy-egy előkerült kép is jutott a falakra. Ruhás szekrényekben ruhanemű, polcos szekrényben asztali holmi: a lakás kezdett alakot ölteni.

Napnyugatkor, midőn a sár már keményedett s a hideg kék égről tiszta, fagyos szaggal aláereszkedett a szürkület: a nemzetes asszony már az istállót mustrálta s jegyezte a könyvbe.

– Nyolc igásökör… két tehén… (egyik borjadzó, másik fejős), két ló… tizenhat juh… egy berbécs… két koca a pópától… nézd a gyalázatosat, magnak tartotta volna… bezzeg a többit mind megették, hogy guvadna ki a szemük…

Aztán a szín következett. Szűk, düledező fődele alatt alig lehetett rendet csinálni.

– Két ökörszekér… egy ökörszán… egy lószekér… felhérce hiányzik… egy hintó… egy szánkó… három eke… két borona…

Végül a rozoga deszkacsűr a hombárokkal. Alig volt valami bennük.

– Tizenkét zsák búza… tizenhat zsák törökbúza… ez mind attól a gazember Mitrutól… hát a csős törökbúzával mi lett, amit az őszön szedtetek le? Mi?

Behozzátok a felit! Három zsák zab… ennek is járjatok utána, Mihály, mert többnek kell lennie. Búzának is. Ez a pár véka, ami itt van, nem elég aratásig. Árpát is akarok látni. Hát a kender? Hát a napraforgó? Hát a tökmag? Hát a pityóka? A pityókát gyűjtsétek össze, legalább hatvan vékát akarok látni belőle. S a majorság…? Libák, rucák, tyúkok, pulykák…? Ha nem hordjátok vissza magatoktól, én megyek utánok! Megismerem még a fazékban is, hogy melyik volt az enyém! Egy pár rezes hám… hát a többi? Két egyes, két négyes és két pár igáshám? Mi? S a lovak? S a nyergek?

– Lovat s lószerszámot elvitték a kozákok, instállom…

– Kozákok…? Tük voltatok azok a kozákok ejszen… három kazal szalma, két kazal széna… ez innét van a rétről. De én a szénafűbelit is látni akarom! Vagy tán azt is a kozákok hordták el…?

Míg a nemzetes asszony kint perlekedett az istálló körül, az úr azalatt a belső szobát nézte. A frissen meszelt szagú falak előtt otrombán és idegenül álltak a régi bútorok. A barna gerendás, alacsony mennyezet szinte nyomta őket. A sarokban egy nagy ruháskosár állott, tele mindenféle holmival, odébb egy nyitott láda.

Nehéz tölgyfa-íróasztalán, mely a pópától került elő, néhány apróságot rendezgetett. Egy régi papírvágó kést. Egy bronzból készült nyomtatót, mely fekvő agarat ábrázolt, kinyújtott nyelvvel. Egy kopott, régi léniát. Sárgaréz kalamárist. Aztán horgas szeget vert a falba, kettőt is és azokra akasztotta a dupla puskát, meg a Lazaronit. Melléjük a fokost, vadásztarisznyát, lőporszarut s odébb a falra megint két öreg pisztolyt. Aztán szemközt az íróasztallal felaggatta még apjának szakadozott képét, melyet egy oláh szedett elő négyrét hajlítva a tarsolyából.

Mikor mindezekkel készen volt, leült az öblös írószékbe, fél kézzel kínlódva pipát tömött s rácsiholta. Fújta a füstöt. A kemencében pattogott a rőzse, s a tűz melege és a bodrosan szálló pipafüst lassan lenyomták és megszelídítették a frissen meszelt falak idegen szagát. Fújta a füstöt, nézte apja díszmagyaros, szakadozott képét, nézte a puskákat, a lőporszarut, a kemenceajtón kivillanó láng játékos fényét a padlón s lassan úgy érezte, hogy hazaérkezett.

4

Néhány napig játszadozott az idő. Hajnalonként dérrel rémítgette a mezőket, de aztán kitűzte békesség céljából a napot és igyekezett elhitetni a világgal, hogy nincsen még vége a nyárnak. Néhány napig játszadozott az idő.

Aztán hirtelen megkomolyodott. Egy reggel a nap álmosan és fák között ébredt s a dér ottmaradt a földön. Vékony északi szél indult s a pocsolyák kérge megvastagodott és felszívta a vizet. Szürke göröngygyé változott a sár, keményen koppant a lépés alatt és a szekér döccenve billegett az úton.

A vadrucák fölkerekedtek és otthagyták a tavat, melynek széleit már bebőrözte a jég. A szélben hajladozva zizegett a nád s hangja semmiben sem emlékeztetett a nyári esték lágy susogására.

Mózsi bá' dologtalanul lézengett tóparti kunyhójában, a vészákat már nem lehetett járni csolnakon s a jég még gyönge volt. Ült egymagában a kemence mellett s naphosszat varsáit javítgatta, megfőzte a puliszkát, ahogy az magányos vénemberhez illett. A faluból néha eljött Jankó, a veje, egy alacsony, görbe hátú, bizalmatlan kis keszeg ember s mialatt a kerítésnek való vesszőket nyeste, beszélt a világ dolgairól.

Hogy a románok újra kezdenek mozgolódni, Mitru dolgában panaszra voltak a járásnál is, de Kékesen idegen úr intézi az ügyeket s a nyelvet sem érti, meg nem is sokat törődik velük. Becsirkárnak hívják, vagy így valahogyan az új királybírót s a dohányt az orrába teszi egyenest, nem előbb a pipába, mint más rendes úrféle ember. S még csodálkozik, hogy tüsszög tőle, mint valami ló. A pópa kétszer is járt ott, nem tudni miféle dologban, de látták, amikor a nevét valami írás alá tette. A dobojiak azt beszélik, hogy a pásztoráji legelőt maguknak tartják meg, mert az úrnak úgy sincsen marhája hozzá. A nemesek erdejéből is készülnek kihasítani egy darabot s talán rámennek a Torligetre is, mint ahogyan a múlt évben tették. Azt mondják, az urak már nem urak többé s aki román, tehet, amit akar, a császár megígérte.

Hallgatta Mózsi bá' ezeket a beszédeket, csóválgatta hozzájuk a fejét s dünnyögte csöndesen.

– Bolondok az emberek, bizony bolondok.

S szeme ilyenkor messzire elnézett a tóra, melynek acélszínű tükre némán küzdött az élesedő faggyal.

Halált és pusztulást érzett Mózsi bá' mindenfele. Halott nádkórók zizegtek a háza előtt s a fűzek aggodalmasan hajtották meg fejüket az elmúlás szelei előtt. Halottak voltak kereken a mezők, kopottak és szürkék. Nem rebbent pacsirta róluk, nem mozdult bogár. Csak a halál madarai, a varjak keringtek néha át fölöttük. Éppen csak a tó élt még egy kicsit, éppen csak a tó szürke vize. Néha látni lehetett, amint bent, ahova a jég még nem tudott elérni, a fel-feltámadó északi szél nyomán haragos fodrok támadtak rajta s loccsanva vágódtak a koporsó falának. Mintha az egész halni induló világnak a lelke ott gyűlt volna meg, abban a kis lázadó víztükörben, mely küzd kétségbeesetten a halál ellen, utolsó erejéig.

Aztán egy hajnalon halott volt a tó is. Néma volt és nem mozdult többet. Ha rátűzött a sápadtfényű nap, olyan színe volt, mint a halott ember szemének.

Nyárfák bozontos ágai közt zúgott a szél s a füzek néha felzokogtak tőle éjszaka. Mózsi bá' kunyhója ontotta a keserű füstöt s ő maga a jeget próbálta, hogy mikor lehet már a vészákhoz menni. Aztán az is eljött. Kifaraghatta baltájával a léket s vihetett halat föl a tanyára, hogy törlesztődjenek a köteles fontok.

A tanyán már szigorkodott az újszülött rend. Soványka volt szegény, mint egy göthös kicsi borjú, de rend volt mégis. Valaminek az elindulása. Így kezdődött: az istállóba beállították szép rendbe a nyolc ökröt, melléjük a két tehenet s odébb a két lovat. A két koca néhány napig szintén ott kellett hányódjon, amíg sikerült ólat fonni nekik fűzfavesszőből. Az a néhány megkerült juh a kazlak tövében éjszakázott. A nyolc ökör mellé két béreslegényt fogadtak s a lovak mellé ott volt András. A teheneket András felesége gondozta, aki a konyhára állt be s így nem kellett az urának sem hazajárnia a faluba, hanem ott lakhatott a konyhán. A béreslegények az istállóban aludtak s ők látták el a juhokat is. Munkájukat hajnaltól estig a nemzetes asszony ügyelte. De tiszták is voltak az ökrök meg a tehenek s a lovak szőre is ragyogott.

Ez volt az a kevés, amiből az új életnek indulnia kellett. Nehéz volt az indulás, mert ez-az hiányzott, kevés volt a gabona, télire eltett vetemény éppen semmi s majorság is csupán amit a falubeli asszonyok önként hoztak. Így aztán az étel sem volt nagyon változatos a tanyán: pityókaleves, pityókafőzelék, száraz fuszulyka, tejes puliszka. Hús csak olyankor került az asztalra, ha vadrucát vagy nyulat hozott az úr. Mert a majorság magnak kellett, arra ügyelt a ház asszonya. S a pénzre is, arra a kevésre, amit Kolozsvárról hoztak.

Egyelőre csak ötven holdat tartottak meg gazdaságnak, a többit felosztották részesek között, akik felibe szántották. Búzát vetni késő volt már s így amíg lehetett, szántottak tavasziak alá. Mikor pedig befagytak az ekék, hordani kezdték az erdőről a kerítésnek való vesszőt s a szerszámfát új pajta és cselédház építéséhez.

Így indult a tanya élete. Az istállót s a csűrt kimeszelték, elhordták a szemetet s egyszerre meglátszott, hogy az élet, amelyik onnan indul, nem afféle máról-holnapra való, hanem komoly és szilárd alapokon nyugszik és tiszteletet érdemel. A diófa is kihúzta magát. A ház mögött néhány elvadult szilvafát talált az úr, azokat megnyeste, törzsüket bemetszette és így kertje is lett a pusztán álló háznak. Még kutya is került s annak az úr maga ácsolt fődelet ócska deszkából a konyhaajtó melletti sarokban. A kutya a régi tanyásé volt, Szőke Gyurié s az elvitte volt magával. De a kutya néhány nap múlva visszajött magától. Választott Szőke Gyuri és a tanya között s a tanyát választotta. Néhány napig ott nyüszkölt a ház körül, a nemzetes asszony sokszor próbálta elkergetni, de nem sikerült. Hol a szalmakazalnál, hol a csűr eresze alatt, de valahol látni lehetett mindig, ahogy behúzott farokkal, bizalmatlanul szemlélte az új gazdákat. Az odavetett puliszkát már a levegőben elkapta, de közel nem ment senkihez.

Az úr néha ételt lökött neki és pattintott az ujjával. A kutya elkapta az ételt és később a farkát is csóválta. A harmadik nap már odament hozzá és elvette kezéből a vadréce csontját.

– Burkus! – pattintott neki az úr s a kutya megcsóválta a farkát. Másnap már farkcsóválva fogadta, amikor kilépett a házból. Ezen a napon ácsolta meg a fődelet

a ház sarkában. Egy ócska lánccal meg is kötötte s a kutya tűrte. Így kapcsolódott be Burkus a tanyai életbe.

Akkor már többé-kevésbé megkerült minden, aminek nyomára lehetett még akadni. A csűr üresen álló felében bútorok szorongtak egymás hegyén-hátán, melyeknek már nem jutott hely a házban. A ház ilyen volt: kívül a tornác néhány korhadt fáját kicserélték. Ügyelve, hogy a vadszőlő felfutó bokrában kárt ne tegyenek. Ezt az úr kívánta így. A tornácra három, lapos homokkő-lépcsőn lehetett följutni s a lépcsővel szemben volt az ajtó, mely a házba vezetett. A tornác nem ment egészen kereken, csak a ház elejét díszítette hosszában végig. A külső szoba közepén kerek ebédlőasztal foglalta el a helyet, négy egyszerű székkel. A fal mellett szekrények és egy nagy tükrös pohárszék. A szekrényekben volt mindenféle asztalnemű, ágynemű, sőt ott voltak elhelyezve a ruhák is.

A belső szobában, az ablak melletti sarokban, ahonnan látni lehetett a tornácot és az egész udvart, a nagy tölgyfa-íróasztal állott. Szemben vele három súlyos, barna bőrkarosszék s egy kis antik asztalka, könyvekkel, virágvázával. A fal mellett könyvespolc. Fölötte lógtak szögre akasztva a puskák, lőporszaru, vadásztarisnya s a két öreg pisztoly. A kis asztalka alatt régi kopott szőnyeg s az íróasztal előtt vadkanbőr. A falon az öreg Varjassy díszmagyaros képe, friss nyírfaágból készített keretben, amit az úr maga faragott.

A hátsó fal mellett, mintha külön szoba lett volna, állott a két ágy s a két éjjeliszekrény, mindegyiken egy-egy viaszgyertya. A két ágyat nehéz, sötét mintás terítő takarta. A kemence mellett széles olaszfal, mögötte a mosdó. Két ablaka volt a szobának, mind a kettő a tornácra nyílott és sötétbarna függönyök lógtak körülöttük. A harmadik szobába nyíló ajtó elé nagy szárnyas szekrényt állítottak, az ajtó nem is látszott tőle. Ebben a szekrényben állottak az értékesebb dolgok, többek között a pénz is. A barna gerendás, alacsony mennyezetről rövid, horgas dróton olajmécses csüngött. Az egyik padlódeszka mozgott a lépés alatt, még nem volt idő megjavítani. S főképpen nem volt miből. A külső szoba döngölt agyagpadlója is sok gondot okozott, mert nem lehetett soha egészen tisztán tartani és a sepregetésnél, ha nem fröcsköltek rá elég vizet, sárga porral lepte be a bútorokat s a pohárszéken álló porcelánt. De ezen sem lehetett segíteni egyelőre.

A konyhának külön kijárata volt a tornác végiben s onnan is három, lapos homokkőből készült lépcső vezetett le az udvarra. A konyhában széles kemence terpeszkedett, amit Laji cigány épített ócska téglából és sok szakértelemmel. A kemencéhez való vaslapokat úgy szedték össze innen-onnan s ehhez mérten repedezettek is voltak és nem is egészen egymáshoz illők. De ezen sem lehetett segíteni és tűrni kellett a füstöt, ami néha az egész konyhát ellepte és könnyet facsart az ember szeméből. A konyhában volt egy széles deszka-asztal, a falon polcok az edényeknek s a deszka-asztal előtt egy hosszú pad. Volt még egy szekrény is, ami lakattal záródott, abban voltak a főzéshez szükséges és nem romlandó holmik, fűszer és ilyesmi. A kulcs természetesen a nemzetes asszonynál

állott, aki maga végezte a főzés elméleti részét, mivel az András feleségére mégsem lehetett rábízni mindent. A konyhában állott az Andrásék ágya is és az ágy alatt a láda, amiben a változót és néhány apróságot őriztek.

A konyha alatt pince is volt, aminek hátulról, a szilvafák felől nyílott az ajtaja. Szűk, kicsi pince volt és egyelőre egészen üres, csak néhány zsák krumpli volt benne.

A tanyai élet második hetében disznót is öltek. A disznót a Kolozsvárról hozott pénzből vették az egyik román gazdától, mert a pópától előkerült két koca magnak kellett maradjon. Kicsi disznó volt és nem túlságosan kövér, de éppen ezért elég olcsón adta a román. A zsírt bödönbe rakták és a csűrbe záratta a nemzetes asszony, hogy hűvös helyen álljon. Onnan hozta be saját maga harmadnaponként, fakanállal mérve a főzéshez valót. Sok nem kellett, mert Istennek hála a két tehén jól adott tejet és vaj meg tejföl akadt mindig a háznál. Szalonna, kolbász, oldalas, haspecsenye a füstre került, drótra akasztva a konyha fölötti padlás-részben, ahol Birtalan Ádám ócska deszkából valami füstölő-félét mesterkedett, mellyel azonban sok vesződség volt, mert a nemzetes asszony szerint nagyon lassan füstölődtek ott a füstölni való disznóságok. Úgyhogy két sonkát el is vitetett Marcihoz, ahol a nádfödél alatt alaposabban és gyorsabban készültek el.

A padlás üres volt, mindössze néhány koszorú hagyma s néhány véka paszuly szomorkodott benne, meg az utazóládák és kosarak. Ezek is az egyik sarokba gyűjtve, mivel máshol lyukas volt a feketére vénült zsindelytető és a becsöpögő eső széles, kövér foltokat áztatott a repedezett agyagon, ami a deszkázatot borította. Helyenként a víz a szobák mennyezetén is átszivárgott. Így a külső szobában éppen az ajtó fölött, a belső szobában pedig ahol a karosszékek álltak. Bár esős időben mosdótálakat és egyéb edényeket állítottak föl a padlásnak ezekre a helyeire, mégis előfordult, hogy a szobában valakinek váratlanul víz csöppent a nyakába. Ilyenkor fölnéztek a mennyezetre, ahol már új vízcsepp készülődött és félrehúzták a székeket. A nemzetes asszony bosszúsan morgott magában valamit, az úr pedig hirtelen pillantást vetett a puskák felé, majd az íróasztalra, nehogy azok is megázzanak. Aztán összenéztek és vidáman elmosolyodtak saját nyomorúságukon.

Minden jó lett volna, csak éppen egy ló hiányzott még nagyon az istállóból. A Fecske. A kedvenc hátiló. Varjassy István csikókorától nevelte, maga szoktatta nyereg alá s bár lovon vonult be Kolozsvárra annak idején a honvédzászló alá, külön azért nem vitte magával a Fecskét, nehogy valami baj érje a háborúban. S a Fecske ott volt még mindig a doboji dászkálnál.

Három cipetyét is küldött már utána, barátságos üzenettel, de a dászkál még csak nem is üzent vissza semmit. Pedig az a ló nagyon hiányzott.

Így aztán egy hószagú, hideg reggelen az úr maga indult érette. Borús volt az ég, a levegő nyirkos és hideg. Északi szél rezegtette az öreg diófa ágait. Télnek, hónak és fagynak szaga érzett.

Csak a fokosát vitte s felkötött karjával, vígan fütyörészve, legényes jókedvvel ment át a tó jegén. Megnézte a Mózsi bá' vészáit, az öreggel is váltott néhány szót, aztán csak lépni kezdte kifele a hegyet, amerre legrövidebb volt Doboj felé. Pókháló ezüstözte a mezőket, fagyott kukoricatarlókon ördögszekeret űzött a szél s a kökénybokrokon mozdulatlan sármányok gubbasztottak. Olyan volt az idő éppen, mintha a világ örömeit temették volna sötétszürke, kopott felhőkoporsóban, a dombok fölött.

Irgalmatlan csúnya, omlásos meredek hegyoldalak között rejtőzködött Doboj, a falu. A völgy, melybe valamikor beletévedt, úgy szorította be a sárga hegyomlások közé, hogy lélekzeni is alig tudott. Kínjában összepréselődött házai egymásra torlódtak, utcái meggörbültek s az egész falu olyan volt, mint egy rakás gyűlölet és keserűség. Semmi egyenes nem volt benne: sem az utcái, sem a patakja, sem a házak egymásba fonódó vonala, sem a kertek iránya, sem a kerítések. Semmi nyílt nem volt benne: az utcái folytonosan bujkáltak önmaguk elől, a patakja martok, fűzfák, házfalak alatt csavargott, a házak sunyin félrefordultak egymástól s még a templomra sem nézett föl egyik sem, pedig ebből kettő is jutott a falunak. Egy fehérre meszelt, bádogtetős, a magyaroké s szemközt vele egy alacsony, ugrásra készülődő, fából való: a románoké.

Semmi tiszta nem volt abban a faluban: az utat, mely e keskeny völgyön át odáig vezetett, alig lehetett megkülönböztetni a szürkére fagyott szántóföldektől. A házak színe foltos-kék volt, vagy földszínű sárga, vagy piszkosan fehér. Még a tetők is olyanok voltak, mintha szutykos pipalével öntötték volna le őket. S a fatemplom keresztjén és a bádogtorony buzogányán varjak ültek, mozdulatlanul, mintha valami nagy légy piszkolta volna oda őket, hogy még a templomok se maradjanak tisztán.

Semmi tiszta nem volt abban a faluban, semmi nyílt, semmi egyenes, semmi barátságos, semmi biztató. Ahogy Varjassy István megállt fölötte a hegytetőn s lenézett rá, olyan volt éppen a sok össze-vissza préselt ház, udvar, kert, mintha egy rakás mogorva harapós vén kuvaszt szűk ketrecbe szorítottak volna össze a sintérek.

– No falu, benned se laknék – gondolta onnan fentről s ez a gondolat egyszeribe nagyon ismerősnek tetszett. Eszébe jutott, hogy régen is, gyermekkorában is ez a gondolat villant át a fején, valahányszor a falu fölött ellovagolt s egy pillanatra lenézett a katlanba.

Még az is eszébe jutott, hogy olyan éppen az a falu, mintha a rosszkedv és a gonoszság lakozna benne párosan. Görbe tekintetű és ráncos, görnyedt és ferde képű, mint a gyomorbajos ember. Sovány falunak látszott onnan fentről, soványnak és harapósnak.

A falun kívül, a hegy oldalában elhagyott major látszott. Néhány magányos istálló, egy bedőlt tetejű zsellérház s fölötte szőlőhegy, széliben néhány csupasz vén diófa. Olyan volt az egész, hogy messziről ásított róla az árvaság.

Ehhez a puszta majorhoz ereszkedett le Varjassy István. A szőlőn keresztül, a karók között. Bizony, azon is látszott a gazdátlanság. A karók egy része ellopva, egy része kidűlve, a tőkék nyesetlenek, takaratlanok. Szalmás trágyát kellene hordani rájuk, ha már leföldelni késő, mert elfagynak, ha erős lesz a tél s a hó nem hull hamarosan. Csak ne lenne olyan messze a tanyától…

Vakarta a fejét, hogy nem jutott hamarább az eszébe a doboji szőlő. Bezzeg a varjasi már rendben várja a telet. Ide is vincellér kellene. Megnézte a bedűlt tetejű házat. Hát ebbe bizony nem költözhet senki ezen a télen. Falait is már csak a jó Isten tartja. A két hosszú istálló mellette, az sem különb. Nádtetejükön mély csatornákat mosott az eső, gerendázatuk roskadt, még arra sem volt jó, hogy a falusiak elhordják innen.

Végignézett a lankás oldalon, mely a varjasi völgy felé hajlott. Pusztaság, lábán hagyott kóré, szántatlan tarló. Pedig jó föld ez is. Talán még jobb, mint a tanya körüli. S a torligeti legelővel együtt kereken ötszáz hold. Néhány évvel ezelőtt ontotta a pénzt. Megtöltötte a magtárakat. Az utolsó bécsi farsang árát éppen ez a fekete hegyhát adta, ezerhatszáz véka búzában. S ott túl a legelőn javult a rideg marha. Tordáról jöttek minden ősszel a kereskedők érte.

Rosszkedvűen hagyta el a pusztává vált majort. Olyan volt, mintha évszázadok teltek volna el azóta, mintha elpusztult volna közben az egész világ, kihalt volna minden rendes, békés, szorgalmas és tisztességes ember, minden ismerős ember és ő valamilyen gonosz csoda folytán felvetődött volna a sírból és itt járna egymagában, a kopár, üres, kipusztult földön, mely valamikor otthona volt, gazdag és meleg otthona s most gyászos és kietlen temetővé változott.

Bosszúsan haladt lefelé. Csupa rossz gondolat, csupa megoldhatatlan gond, csupa kellemetlen emlék és kilátástalan jövő kísérte. Keserűség szegődött a nyomába és még felkötött karja is sajogni kezdett, pedig már hetek óta nem is érezte a sebet.

Megkerülte a falu kertjeit s a templomkert szilvásán ereszkedett le a paplakhoz.

Az öreg tiszteletes éppen a disznóit etette. Kint volt az udvaron, otthon szőtt condragúnyában, lyukas csizmában, melyből a talp mellett egy darab szennyes kapcarongy is kilátszott, és töltötte nagy ügyelettel a moslékot a két hízó vályújába. Kerekre nyírt szürke szakálla szinte beleért a moslékos csöbörbe a nagy igyekezettől. Kopott, fekete kalapja hátracsúszott a fején, ahogy ott hajlongott s a szürke haja borzoltan bújt ki alóla.

– Adjon Isten minden jót! – köszönt rá Varjassy István, ahogy az udvarra lépett.

Az öreg tiszteletes meglepetve fordult hátra s még a csöbör is kifordult a kezéből. De szakállas, kövér arca szélesre mosolyodott.

– Ó, méltóságos pátrónus uram! Alázatos szolgája vagyok!

S még a hízókról is megfeledkezett örömében, melyek egymást taszigálták a csöbör mellől.

Bibarc Ábris tiszteletes ott született, ott nőtt föl s ott készült meghalni Dobojban. Háza volt ott és kis birtoka s már negyvenegynéhány esztendeje szolgálta az urat és maroknyi hívének szeszélyét. Varjas is hozzátartozott, akárcsak túl a hegyen a mező-áldomi leányegyház s ha jó volt az idő, át-átjárogatott ezekre a helyekre istentisztelet végett. Régebben, míg a lábai jobban bírták s a világ is más volt, sűrűbben. Amióta pedig megnőttek a hegyek s az idők is elnehezedtek, már csak ritkábban persze. Így aztán a népek egy kissé el is vadultak tőle. De talán nem is azért. Más világ volt, gonosz világ, így érezte ezt szegény öreg Bibarc Ábris. Az emberek egyre kevesebbet törődtek Istennel s az ő szolgáival, a kepét is nehezen adták, a jó szót is nehezen. Régen minden bajukban hozzá folyamodtak s ő ilyenkor mérsékletes és bölcs tanácsokat mondott, ahogy a hű pásztorhoz illik. De egy idő óta nem kell senkinek a tanács, mindenki külön járja a maga útjait, félrehúzódva pásztortól és nyájtól és ez nagyon elszomorította szegény Bibarc Ábrist. Szomorú és csöndes öregember lett belőle s szívesen gondolt arra, hogy az élet egyszer úgyis befejeződik, Doboj eldugott völgykatlanában is.

De a vendégnek nagyon megörvendett. Két moslékos kezét gyorsan condranadrágjához dörgölte s úgy sietett kezet szorítani.

– Isten hozta, jaj, Isten hozta. Hallottuk, hogy haza méltóztatott jönni, bár nem mertük remélni, hogy maradása lészen… Tessék befáradni, hogy fog Annuska lelkem örvendeni szegény…

Annuska lelkem már ekkor a konyhaajtóban állt. Tulajdonképpen azért jött ki, hogy megnézze a hízókat s szeme legelőször is a feldőlt csebret vette észre.

– Te Ábris, hát azt a csebret… – kezdte mondani, de ekkor megismerte a vendéget.

Két húsos, vörös kezét összecsapta s az arca kinyílt, mint egy óriási vén pipacs.

– Báró úr! Lelkem!

Azután ellepték szemét a könnyek s míg egyik kezével Varjassy kezét szorongatta, másikkal maszatos kötényét dörzsölgette az orrához.

– Jaj, Istenem, drága báró úr, hát itt van megint, itt van…

Annuska lelkem már negyven esztendeje élt a doboji paplakban, mint Bibarc Ábris hűséges felesége. Negyven éve ültette a kotlókat, amit a falusi asszonyok hoztak, egy kis káposztáért, egy kis hagymáért, egy kis törökbúzalisztért. Negyven éve nevelgette a csirkéket a konyhán, s közben a gyermekeket, negyven éve veszekedett a fonóasszonyokkal a gyapjú miatt, a szövőasszonyokkal a fonál miatt, hajlongott a kertben, rontotta a szemét a gúnya-foltozásban, kínlódott a részesekkel negyven éve. S ez alatt a negyven év alatt semmi különösebb változás nem történt, a kotlók mindig rosszul költöttek, a csirkéket űlű hordta és pócegér, a gyermekekkel baj volt, a fonóasszonyok lopták a gyapjút, a szövőasszonyok a

fonalat s a részesek mindent, amit lehetett. Semmi sem változott a negyven év alatt, a falu sem, még a paplak sem, ugyanaz a mohás nádtető maradt végig rajta s ugyanaz a sáros, görbe udvar, melyre még bivalyszekérrel is nehéz fölhajtani. Semmi sem változott, Csak éppen a gyermekeket elnyelte a világ. Csak éppen hogy Annuska lelkem, a kis karcsú, csitriszemű mező-áldomi kasznárleányból lett egy nagy, kövér, széles és nehezen hajlongó falusi papné, érdes kezű, ősz hajú, siránkozó öregasszony. De Bibarc Ábrisnak így is Annuska lelkem maradt, az a régi Annuska lelkem, akit valamikor áthozott magával a hegyen, az öreg Varjassy báró négyesszekerén. Csak az idő telt, de ők kimaradtak belőle. Csak a külsejük kopott meg a küzdelemben, a gyakori bánatban, a nyomorúságban. Csak éppen mintha az életnek egy idő óta nem lett volna már célja. De ők ketten gondosan ügyelték a megszokott rendet tovább. Annuska lelkem a konyhát, a kertet, szövést és fonást s Ábris gazdám az irodát, az anyakönyvet, a templomot, a kurátort, a presbiteriumot s a papi földeket. S ha esténként fáradtan, mint két magára maradt, szomorú varjúpár, az olajmécs mellett egymás mellé leültek, sóhajtgattak s gombolyítgatták messze múltakba vissza az emlékezés aranyfonalát.

– Annuska lelkem, emlékszel-é…

– Jaj, Ábris gazdám, tudod-e még…

És pipafüst volt és könnyesedő szem. S a vén paplak bútoraiban szú rágta az időt.

5

Ilyenek voltak a doboji papék.

Annuska lelkem mindjárt karon ragadta a vendéget és bevitte a szobába. Csak a konyhán keresztül, mert a külső szobát nem használjuk, lelkem, az ajtó arra zárva van. Minek két embernek ekkora ház?

Pálinkát hoztak, töltöttek.

– Hát a fiúk merre vannak?

Csönd volt sokáig a kérdés után. A két öreg ült a két széken, kövéren és szomorúan s egymást nézték, aztán a vendéget.

– Ábris fiúnk ott maradt Piskinél…

A gyász súlyos árnyéka a szobára vetődött. Az ócska bútorok elsötétedtek, a kemencében megállt a tűz egyhangú sistergése is. Annuska lelkem két nagy húsos kezével szeméhez emelte a piszkos köténytt s Ábris gazdám a padló deszkáit bámulta hosszasan.

– S Imre?

– Külországba menekült. Úgy hírlik, mérnökséget tanul…

Nehezen oldódott föl újra a szó. S komoly dolgokra fordult, magyar dolgokra. Hogy amióta a varjasi templomot fölperzselték, nincs a varjasi magyaroknak, hová járjanak Istennel találkozni. Úrvacsorát venni átjárnak néhányan Dobojba, de egyre

kevesebben. S mondják, már vannak, akik a románok templomát keresik, mert az haszonnal jár. Vannak bizony Dobojban is olyanok s vannak Mező-Áldomban is. Sok a hitvány az emberek között, sok a szemét. Megváltoztak az emberek nagyon. Bezzeg, mikor az öreg báró úr, Isten nyugosztalja… ugye, Annuska lelkem… ugye, Ábris gazdám…

A két szomorú kövér öreg körül valami fojtott levegő volt, valami nyomasztó, mint időtlen zárt kriptákban szokott, ahol régen nem jártak emberek. Nem lehetett sokáig maradni.

A kapuig kísérték. Akkor tudták csak meg, hogy miért jött. Az öregasszony rémülten csapta össze a kezeit, arca szinte elkékült az irtózattól.

– Jaj, báró úr, az Istenért, oda ne menjen! Az nem ember, az vadállat! Őrizze meg az Isten tőle! Jaj, nehogy oda menjen! Egy lóért! Nem éri meg semmiféle ló!

Az öreg tiszteletes is meghökkent a dászkál nevére. Bölcs és megfontolt mondókába kezdett, mint régen, mikor még hívei tanácsot kértek olykor tőle, nehezebb dolgaikban.

– Ne méltóztassék elmenni ahhoz az emberhez. Nem olyan. Gyűlölködő ember az kérem, gonosz a lelke mélyéig és megátalkodott. Ő volt az, aki az oláhokat vezette, amikor elindultak innen, hogy fölgyújtsák a kastélyt. Ő volt az, aki Koncz urat lemészároltatta, a kasznár urat. Ne méltóztassék elmenni hozzá, báró úr.

És a szemei ráncai között, a szakáll szürke szálai között csupa gond és aggodalom remegett.

Varjassy elnevette magát.

– Na, talán csak mégsem ő az eleven ördög!

Azzal már ment is. Ahol két bogos fűzfa között az utca elkanyarodott, ott egy percre megállt és visszanézett. A két szomorú kövér öreg még mindig a papilak rozoga kapujában állt.

Egy pillanatig nézte őket, de már nem mosolygott. Mintha a múltat, a szép, egészséges, kövér múltat látta volna az elhagyott udvar széliben állni, egyedül és magára hagyottan, szomorúan és kihullva ebből a világból, mely megtelt gonoszsággal és gonosz emberekkel. S mögöttük úgy állt az öreg papilak, behorpadt, mohás tetejével, görbe és szomorú kis udvarával, mint valami régi rozoga koporsó, mely arra vár, hogy besüllyesszék a földbe.

Erőszakosan fordult el ettől a képtől. Megmarkolta a fokost, lábát keményen rakta le az útra, hogy a csizma patkója alatt csak úgy kopogtak a göröngyök. Úgy ment, mintha egy világ ellen indulna harcba. Fogai keményen egymásra szorultak, ökle a fokos nyelét markolta. Izmaiban harag és dac feszült, karja ütni akart, nagyot ütni. A gyors járástól dobolni kezdett fülében a vér s olyan volt, mintha rohamra dobolt volna s mintha a dobolás mögött nagyon halkan felsírt volna egy távoli trombitaszó. Így fordult be a következő utcakanyarodásnál a románok

temploma felé. Dobpergéssel és trombitaszóval a fülében. S egymásra harapott fogakkal. És a lelkében minden összegyűlt keserűséggel.

6

Bács Szándu, a dászkál, a templom alatt lakott. A kis guggon ülő fatemplom alatt, melyet úgy hoztak magukkal száz esztendővel ezelőtt a nagyapái, a lelkükben bent, annak is a mélyén, mint egy távoli emlékezést a havasalji földről. Ezt az emlékezést faragták ki fából a telep fölötti dombra, építészmester sem kellett hozzá, valahogy maguktól is eltalálták, hogy mit hogyan kell, pedig bizonyosan egyikük sem épített még soha templomot. Nehéz és durvarostú tölgyfából építették, pedig fenyőből kellett volna, jó gyantaszagú fenyőből, legalább is úgy rajzolta eléjük a képzelet. Így aztán nehézkes lett egy kissé a templomocska, guggon ülő, mint valami fáradtan, leeresztett szárnyakkal megtelepülő kopott, szomorú madár, idegen madár, olyan eltévedt madár. Eltévedt nép madara volt az a kicsi fatemplom, vagy legalábbis annak a madárnak fából faragott otromba mása. Egy eltévedt népé, amelyik török elől s tatár elől kényszerült hazájából messzire menekülni, munkát, életet keresni idegen föld népei között. Ezért építették házaikat közel egymáshoz, majdnem összetapadva s azért olyan hebehurgyán és rendetlenül. Mert az első telep is, mint a templom, pihenésre leszállott, fáradt idegen madár volt és pillanatig sem gondolt arra, hogy fészket verjen az idegen földön. Csak megtelepedett, mert valahol meg kellett állni a menekülésben, munkát kellett keresni, dolgozni kellett, hogy élni lehessen s visszatérni egyszer. Urak jobbágyai lettek, mert kevés volt úgyis a jobbágy és sok volt a lakatlan falu ezen a vidéken, a császár derék zsoldosai jóvoltából. Hát megtelepedtek, jobbágynak szegődtek. De házaikat csak úgy építették föl összevissza, terv nélkül, sietve, hogy legyen miben lakni egy-két évig. Szeretet nélkül építettek kis morcos házikókat sárból, éppen hogy jók legyenek eső s fagy ellen, amíg majd eljön az idő a hazatérésre. Amit ehhez a településhez a lelkükből adtak, az egyedül a templom volt, a fatemplom, amit úgy róttak össze az emlékezés után.

Aztán: aztán az élet elkezdődött az új földön és olyan élet volt éppen, mint máshol. Munkából és vesződésből állott, gondból és bajból, születésből és betegségből és halálból. Akik meghaltak, azokat beásták a templom körül az idegen földbe, hogy sírjaikra árnyékot vessen az emlékeztető fatorony, mintha otthon lennének. Aztán mind többen és többen haltak meg, mind többen és többen születtek, ahogy múlott az idő. S az idő múlásával együtt halványodott a távoli ország emléke is és már csak az egészen öregek beszéltek arról, hogy mikor is lesz az, amikor haza lehet menni…

Mert az élet az valami roppant különös dolog. Az úgy odakötözi az embert a földhöz, egy völgy hajlatához, vagy egy domb oldalához, úgy odakötözi még akkor

is, ha nehéz és nyomorúságos élet, hogy az ember lassanként odanő hozzá, gyökeret ereszt belé s lassan otthonának kezdi érezni akkor is, ha idegen.

Nehéz volt az új jobbágyok sorsa. De évről évre ugyanazt a sirinka földet szántogatták, ugyanabba a dombhajlatba jártak ki kapálni, ugyanannak a fűzfának az árnyékában pihentek meg szénakaszáláskor, évről évre. És közben gyermekek születtek, akik ott játszottak már és ott nőttek fel, rengeteg sok gyermek és lassan új házak épültek a templom alatt. Éppen olyan hebehurgyán épültek azok is, mint az elsők, rendetlenül és a jövendőre való gondolás nélkül, csak úgy ideiglenes menedéknek. És ahogy telt az idő, lassan faluvá nőtt ez a sok ideiglenes menedéknek készült ház, összefolyt a megfogyatkozott magyarok falvával és a széles udvarú, nagy kertes házakat, a jövendő számára épült őslakó házakat kezdte kereken önteni a sok görbe udvarú, morcos, sárgára vagy kékre festett kis idegen viskó.

Lassan elvesztették a személyiségüket is. Beleszóltak a nagy házak dolgaiba. Kezdtek úgy viselkedni, mint aki otthon tudja magát.

Csak a templom, a kis guggon ülő fatemplom tartotta még és őrizte bennük a kapcsolatot azzal a szép országgal, melynek fiai maradtak. De baj volt, mert a templom nem fenyőfából épült s nem árasztott békés és tiszta gyantaszagot, melytől kitágul a tüdő s magasra emelkedik a tekintet. Az urasági erdők tölgyfáiból ácsolták össze, nehéz és durva fából s így alacsony lett és lomha, keserű cserszagot árasztott magából és alacsony, lomha gondolatokat, keserű érzéseket fakasztott.

A tiszta békesség melege helyett gyűlölet rakódott a településlők lelkére, maró és keserű gyűlölet az idegen nép ellen, mely befogadta őket, az idegen urak ellen, kik munkát adtak nekik, s a távoli haza emlékének szomorúsága lassan összekeveredett ezzel a gyűlölettel. Összekeveredett és lassan és egészen észrevétlenül átváltoztatta a fogalmakat, az emlékeket és elképzeléseket összekuszálta és egyszerre csak olyan volt, mintha ez a föld lett volna a régi haza, az ősi ország. A kis kényszerházak ferde ablakainak tükrében egyszerre csak úgy látszott, mintha ők lettek volna itt az igazi őslakók s a régi nagy házak lakói az idegenek, akik rájuk költöztek, nyakukra nőttek, elnyomták őket.

Így indult el a gyűlölet a magyarok ellen az alacsony házak szűk ablakaiból, a sirinka földekről, melyek éveken át kenyeret adtak s melyek ezért őket illetnék s nem azt, akinek a dézsmát adják érte, aki idegen és gonosz, nem kenyéradó gazda, hanem rabszolgatartó ellenség.

Így kezdődött. Aztán jöttek másféle idegenek, akik kihasználták a telepek népének ezt az értelmetlen, vak gyűlöletét az őslakó nép ellen. Beszéltek nekik egy Nagy-Oláhországról, amelyik innentől kezdve egészen a hegyeken túl terjed. Elhitették velük, hogy nem igaz, amit a nagyapáink mesélnek, nem egy távoli hazából vándoroltak ide életet keresni, hanem itt voltak örökké és övék volt minden föld, csak jöttek a magyarok és leigázták őket, rabszolgává, igavonó

barommá tették őket. Elhitették velük, hogy ez az igazság. S a hebehurgya, szűk házak lakói elhitték szívesen.

Aztán kigyúlt a tűz. A jobbágyok felszabadultak. Mindegy volt, hogy az urak maguktól adták-e ezt a szabadságot, vagy nem: a telepek népe megszállta a vendéglátó földet, elűzte, megtiporta, megcsúfolta a kenyéradókat s megtűrt vendégből házigazda lett.

Sok ház épült akkoriban újra, sok kicsi ház. De az volt a furcsa, hogy éppen olyan rendetlenül épültek azok is, éppen olyan ideiglenesen, éppen olyan menedékformában, mint az elsők. De annyian voltak már, hogy szinte összecsaptak a nagy házak fölött, a tág udvarok, széles kertek fölött, mint valami szedett-vedett árvíz.

Így volt Dobojban s másutt is így.

7

Bács Szándu, a dászkál, a templom alatt lakott. A ház még az elsők közül származott s úgy állt az omlásos domb tövében, mintha véletlenül vetődött volna oda s nem tudná, merre forduljon. Úgy állt ott görbén és kissé megroskadva, féloldalát mutogatva az útnak s féloldalát a templomnak. Hepehupás, fekete nádtetején száraz gyomkórók búslakodtak s három kis ablaka, mint három kancsi szem, mind másfelé nézett.

A dászkál háza semmiben sem különbözött a környező parasztházaktól. Éppen olyan görbe és egyenetlen volt az udvara is és éppen olyan szűk. Egyik végiben pajta állott és szekérszín, másik végiben disznóól. Az udvart tépett vesszőkerítés övezte, melyből itt-ott már tüzelőt is hordtak.

Ebben a házban s ezen az udvaron lakott Bács Szándu, a balázsfalvi nevelésű, aszkéta-termetű, fekete hajú, alacsony homlokú, izzó szemű fiatal dászkál. Viorikával, a varjasi pópa lányával együtt s Jonel nevű négyéves fiacskájukkal, akit közösen s nagy gonddal neveltek s akiből bizonyára éppen olyan lelkes román válik, mint a szüleikből s gyűlölni fogja a magyarokat, utolsó lélegzetéig.

Mikor Varjassy István odaért, a kapu nyitva s az udvaron senki. Bement. Az udvar közepén megállt, körülnézett, várt. Lélek se mozdult. A pajtának fordult. Ahogy benyitott rajta, meglátta Fecskét. Behúzta maga mögött az ajtót s a lóhoz ment. Ember nem volt sehol.

– Fecske! – mondotta nagyon melegen s megsimogatta a ló okos fejét. Az ránézett csodálkozva, aztán mintha megismerte volna. Felütötte az orrát és nyihogott.

– Fecske! – mondotta még egyszer.

Nyereg, lószerszám ott volt a sarokban. Nem sokat tűnődött. Megnyergelte a lovat. Félkézzel kissé lassan ment, de sikerült. Aztán az ajtó felé fordította.

– Fecske! – mondotta még egyszer s meglapogatta az állat nyakát. Lázas, izgalmas, szép örömet érzett. A pej kanca vállára eresztette az orrát és halkan nyihogott megint.

Kinyitotta az ajtót, kivezette a lovat. Még alaposan megnézte a lábait, a patáiból kitakarította a beragadt szalmát. Semmi baja sem volt a lónak.

Éppen ült föl reá, mikor a ház ajtaja kinyilt. A dászkálné asszony bámult ki rajta. Egy pillanatig szóhoz sem jutott. Varjassy szólította meg a ló hátáról, mosolyogva.

– Hogy van a kis menyecske?

Valamikor jól ismerték egymást, mikor még Viorika is gyermek volt s a varjasi pópa kertjéből gyakran mászott át a kerítésen a kastélykertbe játszani. De az régen volt. Azóta történtek dolgok s Viorika nem a játékokra gondolt, amikor hirtelen elvörösödve az udvarra kilépett.

– Hova viszi azt a lovat?

– Viszem haza, kis gyöngyvirág. S köszönöm, hogy ilyen szépen megőrizték eddig.

Mosolyogva nézte a mérgében kipirosodott asszonyt s eszébe jutott, hogy kislány korában is éppen ilyen mérges tudott lenni s olyankor karmolt, meg harapott. Persze, szebb volt akkor. Kár, hogy az ilyen oláhos szépségek hamar eldurvulnak.

Az asszony megállt és kiabálni kezdett.

– Vaszile! Vaszile! Gyorsan!

– Nincsen itt – próbálta Varjassy szelíden vigasztalni –, elkószált a gazember valamerre. Magam kellett megnyergeljem. Tekergők ezek a cselédek.

A kiabálásra néhány ember bújt elő a szomszédos házakból. Az asszony toporzékolva integetett nekik.

– Juon, Tódor! Vegyétek el tőle a lovat! Stefán, álld el a kaput!

Ő maga is indult s nyújtotta kezét a kantár után. Varjassy sarkot adott a lónak.

– Isten megáldja, menyecske! Köszönöm a marasztalást!

A pej kanca megismerte a kantáron gazdája kezét. Felnyerített s előreugrott a kapu felé. De már ketten is elállták az útját s az egyik karót rángatott ki a kerítésből.

– Húzzátok le a lóról! – süvöltött az asszony hangja.

Varjassy István egy gyönge rándítással elfordította a lovat a kaputól s a kerítésnek ugratta. Félkézzel foghatta csak a szárat s a fokos nyelét együtt. De Fecske így is megértette, hogy mit akarnak tőle. Karcsú teste nekilendült, aztán magasba emelkedett s átrepült a vesszősövény fölött. Az udvarról bot pörgött utánuk s a ló hátulját érte. Megindult tőle s vágtában iramodott fölfelé az utcán. Varjassy fogai megcsikordultak.

– Lenne csak ép a másik kezem, béverném kissé a fejeteket!…

Ahogy vágtában hátranézett, látta az asszonyt kibomlott hajjal, dühösen hadonászva az udvar közepén állni s még látott néhány embert, ahogy szitkozódva utána bámultak. Aztán fordult az út és eltűntek a szemei elől. Lefogta a lovat. Ügetve ment végig a falun, hallott még valami kiabálást messze a háta mögött, de lassan megszűnt az is. Házak kapujából kíváncsi szemek nézték, néhányan köszöntek is. Aztán átugratott egy vízmosáson s fent a legelőn megállította a lovat. Megveregette a nyakát.

– Jól van, Fecske, ezt szépen csináltad…

Jó meleg érzés töltötte el, ahogy az állat kedves, vékony nyakát nézte. Egy pillantással végigmérte a falut is maga alatt, aztán megszorította a szárat, sarka az állat oldalához ért. A ló előreugrott, az erdő felé nézett és nyerített.

A nemzetes asszony egy jó órája várt már rájuk az istállónál. Néha elment a diófáig és végigkémlelte a völgyet. Nyugtalan volt belül, de elhitette magával, hogy csak kíváncsiság. Az aggodalom tudatát még soha az életében nem engedte közel magához. Az ő urát nem érheti baj, mondotta el magában számtalanszor már, dacosan, az élet veszedelmeinek árnyékában. De azért boldog ujjongás szaladt keresztül a szívén, mikor a lovas alakja a nádas szélén föltűnt.

– Na Fecske, csakhogy hazajöttél – öntötte ki magából ezt az örömet, mikor az istálló előtt a ló habos nyakát megveregette.

Bent a házban mondta azután:

– Itt járt a decitkér.

– Hát az meg mi a fene? – csudálkozott Varjassy István.

– Tudja az ördög. Valami hivatalos ember, Kékesről. Egy szót magyarul nem tud. Azt mondotta Mihály, hogy decitkérnek hívják.

– Talán Bezirker?

Az asszony vállat vont.

– Tőlem akármi lehet. Pálinkát adtam neki s étellel is kínáltam. Magát kérdezte.

Varjassy István felhúzta a szemöldökét.

– Engem? Az, lelkem, az új királybíró volt, azt nevezik így.

– Királybíró az anyja térde. Sze egy szót sem tud magyarul. Csak afféle német decitkér az, vagy mi az ördög.

A cselédlány behozta az ebédet. Mikor kiment s az ajtó is becsukódott mögötte, megkérdezte az úr:

– Mit akart tőlem a Bezirker?

– Tudni akarta, hogy mit csinált és hol járt.

Fürkészve nézett az asszony arcába.

– Megmondtad neki?

– Meg. Bécsben volt a kancellárián hivatalba s a háborúsággal ott rekedt. Igazoló iratokat is kért. Mondtam, hogy útközben kiraboltak valami zsiványok az alföldön s magát is megsebesítették…

– Jól van, lelkem.

Összemosolyogtak. Aztán az asszony vette a bundácskáját s indult vissza az istállóhoz, megnézni, hogy megcsutakolták-e a Fecskét úgy, ahogyan kell.

8

Nem telt bele egy hét. Csak éppen az éjszakák lettek hidegebbek s a jég vastagodott meg derekasan. És a Bezirker úr újra ott volt a tanyán. Híre már egy nappal megelőzte s így nyolc öregember a faluból, közöttük román is három, már az istálló melegében várta érkezését, az úr rendeletéből.

Rozoga egyfogatossal döcögött föl a Bezirker úr a tanyára. Pápaszemes, beesett mellű, keszeg emberke volt, hosszú kabátos, német pantallós. Minden döccenésre billent egyet a szekérben s mikor végre a tanya udvarán megállt vele a fuvaros ember, a sok billenéstől szédülten nézett maga körül.

A házigazda udvariasan elébe ment a szekérig. Jobbik zsinóros dolmányát vette föl erre az alkalomra, bajuszát kipödörte, szakállát elrendezte.

– Herr Baron Varjassy? – kérdezte a pápaszemes és végigmustrálta gyanakodva.

– Jawohl.

Erre a kis keszeg félszegen meghajolt.

– Bezirker Anton Prosperjeck.

Kezet fogtak.

– Tessék befáradni.

A derék hivatalnok arca kék volt a hidegtől, mint a túlérett szilva. Már tett néhány lépést a ház felé, mikor eszébe jutott s megállva a szekér mögé mutatott:

– Nem vagyok egyedül.

Varjassy csak most látta meg a doboji dászkált. Ott állt sötéten és soványan, villogó szemekkel, homlokába húzott kucsmával, mely az amúgy is szűk homlokot még alacsonyabbá tette. Összepréselt szájjal, sötéten állott condraruhájában. Olyan volt, mint maga az engesztelhetetlen gyűlölet.

– Nem tesz semmit – nyugtatta meg Varjassy nagylelkűen a kis osztrák urat –, ő is bejöhet. Még beszélgetni is hideg van idekint.

– Már az igaz – hagyta helyben Prosperjeck úr s kezeit fázósan dörzsölgette.

A dászkál nem mozdult. Varjassy odaszólt hozzá:

– Tessék bejönni. Magyar ember megbecsüli a vendéget.

A dászkál megrándult.

– Nem vendégnek jöttem.

– Ahogy gondolja.

A Bezirkert nem kellett sokat biztatni. Egy-kettőre bent volt a szobában dászkál nélkül is.

– Á, á, jó meleg, jó meleg – dadogta dermedt ajkaival s boldogan tapogatta a kályhát.

Bejött a nemzetes asszony is, kimérten üdvözölte a hivatalos uraságot, aztán pálinkát tett eléje.

– Köszönöm, méltóságos asszony, köszönöm… – áradozott a megfázott emberke – hundekalt, hundekalt…

S poharát a háziúréhoz koccintotta.

– Egészségükre… á… finom!…

A harmadik pohár után kivörösödött az arca. A negyedik után előszedte burnótos szelencéjét, elkomolyodott s nekikezdett az ügynek, ami ide hozta.

– Kedves báró, ez az úr… – körülnézett, de aztán, hogy nem találta, vállat vont – szóval ez az úr azzal a panasszal jött hozzám, hogy Ön erőszakkal behatolt hozzá, a lakására, vagy az istállójába, vagy hová és elvitt tőle egy lovat. Hát kérem, kedves báró. Én nem akarok senkinek kellemetlenséget okozni. De hát ilyen erőszakoskodás… az ilyen…

Megcsóválta rosszallólag a fejét és szinte csámcsogva mondta s előredőlve az asztal fölött:

– Az ilyen régi magyar oligarcha tempó, ez kérem sehogyan sem talál a mai időkhöz… én kérem…

A nemzetes asszonynak már villámlottak a szemei és a házigazda jónak látta közbe szólni, nehogy a felesége valami gorombaságot mondjon.

– Bocsánat, Bezirker úr – akasztotta meg a beszédet mosolyogva –, bocsánat, hogy közbeszólok, de azt hiszem, valami tévedésről lesz szó. Ez az úr tudniillik, aki a panaszt tette… nem egészen beszámítható… hogy úgy mondjam, néha olyan zavaros dolgokat beszél… – itt jelentőségteljesen a homlokára mutatott – én tudom, mert már régóta ismerem. Az a mániája, hogy minden, ami megtetszik neki, az az övé. Egészen eredeti mánia…

A derék kis ember elámulva tette össze a kezeit s még a szája is megnyílt félig a csudálkozástól.

– Eigenartig… c, c, c… különös…

– Tessék csak egy pillanatig várni és mindjárt kiderül az egész. Elővezettetem mind a három lovamat és meglátja, hogy éppen a legszebbiket fogja a magáénak mondani.

Kiszólt az ajtón:

– Mihály! Vezessétek elő a lovakat.

Prosperjeck úr tűnődve forgatta a burnótos szelencét, de Varjassy nem engedte, hogy gondolataival bajlódhasson.

– Látom, Bezirker burnótozik. Van itt egy doboz francia burnótom, még Bécsből hoztam magammal, tessék csak megpróbálni…

Az íróasztal fiókjából előkerült a burnótos doboz és Prosperjeck úr a műélvező szakértelmével vette a kezébe és szagolgatta a finom sárga dohányport.

– Á, á… ez igen… látszik, hogy Bécsből van…!

– Tessék megpróbálni – biztatta a házigazda.

Prosperjeck úr óvatosan két ujja közé csípett a finom porból és áhítatosan az orrához emelte.

– Hapcsi! Hapcsi! – akkorát tüsszentett kettőt, hogy lapos mellkasától várni sem lehetett volna – ez már beszéd! Finom! Ausgezeichnet!

Varjassy előzékenyen mosolygott.

– Tessék csak eltenni az egészet és használni egészséggel. Én magam úgysem élek vele. Vendégeimnek tartottam, mikor még a kancellárián voltam hivatalban. Tessék csak eltenni.

Prosperjeck úr szerényen szabadkozott, ó, hogyan is fogadhatna el ilyen ritka ajándékot, valódi francia tubákot. Ilyen nincs is ebben az egész parasztországban, dehogy is fogadhatja el…

Végre hosszú erőltetés után mégis csak elfogadta, örömtől csillogó szemekkel és a hálától kétrét görnyedve. Szippantott belőle nagyokat és olvadozva dicsérte a császár fővárosát.

– Ja Wien, Wien… a világ első városa! Ott még az emberek is mások, nemcsak a burnót, nemcsak az élet… ó Wien, Wien… képzelem, a báró úrnak is milyen nehéz most itt, ezen az eldugott helyen, a világ legeldugottabb helyén, ebben az istenverte bezirkben… Bécs után! Ó, ha nekem Bécsben lehetne hivatalom…! Inkább eladtam volna itt mindenemet s odaköltöztem volna örökre… mert mi itt, kérem, az élet…? Vesződés tudatlan és rosszindulatú emberekkel, ez az egész élet… és nincs, akivel elbeszélgessen az ember, nincs egy intelligens, németül tudó valaki… ó, ó… Bécs, jaj Bécs…!

Ebbe az ábrándozásba nyitott bele Mihály.

– Itt vannak instállom a lovak!

– Mit mond? – riadt föl merengéséből Prosperjeck úr.

– Itt vannak a lovak. Tessék megkérdezni a panaszost, hogy melyik az övé.

A Bezirker úr zsebrevágta a francia burnótot, felöltötte hivatalos arcát s Varjassy István mellett a nyitott ajtóhoz ment. Ott tartotta kötőfékszáron három legény a három lovat. S a tornác alatt ott állt a nyolc falubeli öregember s Mihály. A lovak mellett sötét arccal a dászkál.

Prosperjeck úr megköszörülte a torkát, aztán a dászkál felé fordult:

– Felismeri ezek között a lovát, panaszos úr?

A dászkál a német szóból nem értett semmit s csak bámult ellenségesen. Így aztán Bezirker úr szigorúan összehúzta a szemöldökét s félig magyarul, félig románul összetákolta megint a kérdést.

– Melyik a tied, kál?

A dászkál a pejre mutatott.

– Ez.

A Bezirker Varjassyra nézett, az pedig mosolyogva Mihályhoz fordult.

– Mondd meg, Mihály a Bezirker úrnak, kié a Fecske.

Mihály kihúzta magát s feszesen mondta:

– Méltóságos és nemzetes báró Varjassy István uramé.

Varjassy az öregekhez fordult.

– Ti is itt vagytok éppen, velem egy faluból vagytok, mondjátok meg a Bezirker úrnak, kié ez a ló?

S az öregek levették kucsmáikat és mondták:

– A nemzetes báró úré!

– A mariászáé!

Egy fehér hajú öregember mondta:

– Istvánka báróé hát. Még ennek a kancának a nagyanyját is ismertem.

– Sze tán ismerjük csikó korától!

– Ott nőtt fel az udvarban!

– Egyszer még az én lucernásomba is beszaladt!

– Sze tán ott voltam, mikor a báró úr betanította!

Így az öregek. Varjassy mosolyogva fordult a vendégéhez:

– Tessék. Ítéljen a Bezirker úr. Mondtam, hogy ez az ember nem épeszű. Ami megtetszik neki, arról már azt képzeli, hogy az övé.

Prosperjeck úr egyik lábáról a másikra állott. Röstellte a kudarcot, bosszús volt a szekerezésért s szégyellte magát, hogy meggyanúsított egy úriembert, aki Bécsben élt sokáig.

– Bolond – dörmögte és behúzta nyakát a gallérjába, mert már újra érezni kezdte a hideget –, s ezért jöttem én ebben a hidegben fél napot szekérrel!

A dászkál nem értette a német beszédet, de látta, hogy rossz irányba tévedt az ügy s ezért hirtelen hadonászni kezdett.

– Ez az én lovam! Mindenki tudja! Az egész falu látta, amikor kilopták az istállómból. Az egész falu!

Prosperjeck úr mérgesen húzta össze pápaszeme fölött ráncos homlokát. Nem sokat értett a dászkál rikácsolásából, de látta, hogy a bolond még most is a maga igazát akarja bizonygatni. Kitört belőle a méreg. A szelíd kicsi ember csak úgy tajtékozta a három nyelv összekevert szavait, ahogy éppen az eszébe jutottak nagy fölháborodásában.

– Fogd be a szád! Tás! Verfluchter Kerl! Gauner, aki megvagy! Engem ide bolondítod? Mi én neked vagyok? Verrück vagy, hazudsz, eszed tokjába bele! Amért te bolond, csinálsz én bolond? Mars! Takarodsz magadat haza! Még jössz te engemet, kapsz zsandár nyakad! Donnerwetter! Adok én nekednek! Spital, bolond spital! Az neked lesz jó, nem Bezirker!

Lilára dühöngte magát a jó úr a hidegben, aztán megfordult és visszament a szobába. Otthagyta az álmélkodó népeket s a meghökkent dászkált az udvaron. Még az ajtót is becsapta.

Ott bent aztán megcsöndesedett.

– Bocsánatot kérek, kedves báró, hogy alkalmatlankodtam, de én is hibás vagyok egy kicsit. Tudhattam volna, hogy egy előkelő úriember nem megy lovat lopni egy ilyen… egy ilyen… Eh – legyintett –, a nagyobbik alkalmatlanság mégis engem ért. Egy ilyen bolond miatt rázattam magamat ebben a hidegben három egész órát s most megint három órát vissza…

Varjassy csak nevetett szelíden.

– Az én részemről szót sem érdemel. Hanem igyunk inkább egyet a közös bosszúságra, Bezirker úr! Prozit!

Töltött a pálinkából s fölemelte a poharát. Prosperjeck úr is felvidámodott egyszerre ettől az ötlettől.

– Jól mondja, báró úr, hahaha, közös bosszúságra! Kamerádok lettünk ezzel a bosszúsággal, hahaha! Prozit!

Varjassy odaültette a feleségét a vendég úr mellé, hogy beszéljen vele Bécsről, míg ő kinéz egy kicsit. A dászkált kereste. Ott volt az még a szekér mellett s haragosan elfordult, mikor Varjassyt meglátta. Indulni akart lefele.

– Álljon meg egy szóra, Szándi!

A dászkál megállt, sötéten.

Az úr odament hozzá, komolyan a szemébe nézve csöndesen mondta:

– Lássa, Szándi. Nincsen egyenesebb út az igazságnál.

A fiatalember dacosan vetette föl a fejét. Szűk homlokán kidagadtak az erek, a szeme tüzelt.

– A mi igazságaink másféle igazságok, báró úr!

Varjassy néhány pillanatig komolyan nézte az előtte álló, dühtől reszkető, gonosz arcú embert. Aztán csöndesen megszólalt.

– Szándi. Én ismertem az apját. Úgy jött ide valahonnan Moldovából, rongyosan, elvadultan, egy szál gúnyában. Még bocskora sem volt. Érti? Még bocskora sem. Apám kasznárja adott neki munkát. Aztán otthont adott neki, hogy családja lehessen. Így került ide, Szándi, a maga apja. S maga rátört az én házamra, aljas és rabló módon, felgyújtatta félrevezetett népével azt a házat, mely az apjának kenyeret adott! Hát szégyellje magát!

A dászkál elvörösödve lépett hátra a szidás elől, mint a gyermek, aki nyaklevestől retteg.

– Népem szabadságáért tettem! – hörögte rekedten.

Varjassy végigmérte keményen és megvetően.

– Ne vegye szájába azt a szót, hogy szabadság, mert bemocskolja. Sem a maga apja, sem a többieké nem mondotta egyszer sem, hogy nem érzi szabadnak magát, mikor a felkínált kenyeret elfogadta. Inkább a hála gondolatai illenének a maga zavaros fejébe. Gyilkolás, rablás, pusztítás: nem ez a nép szabadságának útja, Szándi barátom. Ez a gazok útja. Tanítson inkább becsületességet, tisztességet, szorgalmat a népének. Akkor talán majd elhiszem, hogy többet ér egy útonálló zsiványnál. Addig nem. És zsiványokat az udvaromon nem tűrök. Takarodjon!

Keze kilendült s az útra mutatott. A dászkál egy pillanatig még ott állt, vörösen és némán, csak a szája remegett s a két lecsüngő keze. Aztán megfordult hirtelen s szó nélkül, sebes léptekkel elindult. A diófán túl megállt s visszanézett. Az úr akkor lépett be a ház ajtaján.

Senki sem volt az udvaron, csak az idegen szekeres nézett kíváncsian feléje.

Sötéten állt ott néhány pillanatig. Aztán az állát dacosan előrelökte, fölemelte öklét s megfenyegette a tanyát.

Senki sem látta, senki sem törődött vele, csak az idegen fuvaros. Megcsóválta a fejét s nagyot köpött a kerekek közé.

9

Nem telt el három nap s lehullt a hó. Burkus előre megérezte, mert már este nyugtalan volt, mikor láncáról eloldották. Szűkölt és minden ok nélkül ugatni kezdett. Éjjel is felhangzott néha az ugatása, hol az istállónál, hol a ház mögött.

Varjassy lefekvés előtt még kinézett az ajtón. Szuroksötét éjszaka volt, szellő se mozdult. Az ég csillagtalan és olyan alacsony, hogy szinte súrolta a ház tetejét. S valami puha illata volt a levegőnek.

– Havazás lesz – mondotta bent jókedvűen a feleségének s szeme önkéntelenül a puskák felé tévedt, vadászatok gondolatát követve.

Minka asszony egyenes derékkal ült a széken s szapora ujjakkal meleg harisnyát horgolt a béresgyereknek. Nem mosolyodott el a hírre, csak komolyan bólintott.

– Hála Istennek. Megkezdhetnők legalább a ganéhordást.

Varjassy István jó szagú, hólepte erdőkre gondolt, ragyogó téli napsütésre, csilingelő szánkaútra s egyéb kedves téli örömökre. De Minka asszony feje munkától és szorgoskodástól feszült, mint ahogy egész élete nem volt egyéb, mint munka és szorgoskodás. Arra gondolt, hogy pityókát kellene még szerezni valahonnan s egy kövér disznót is, mert nem lesz elég zsír. S hogy ehhez pénz kell. S hogy a pénz kevés. S hogy igazában mégsem lehet délben és este mindig csak tejes puliszkát enni.

Ott ültek ketten az olajmécs fényénél, pattogott a kályhában a tűz s a levegőben kékes pipafüst úszott. Aztán hosszú idő múlva megszólalt az asszony:

– Ádámmal kell egy szánat csináltatni, hogy győzzük hordani a fát s a ganét szaporábban.

A férfi gondolatai messzire jártak, ahogy úgy maga elé bámult a pipafüstbe.

– Jó, lelkem, jó – mondotta és halkan nevetett –, hanem most jó lesz lefeküdni, mert késő az idő.

– Az olaj is fogy – tette hozzá ravaszul később s egy elfojtott mosollyal az asszonyra nézett.

Ezt az érvet ő is elfogadta. Szigorú arccal összerakta a munkát s vetköződni kezdett.

Reggelre ott volt a hó. Nem volt nagy, csak éppen jó három ujjnyi, de apró, sűrű pelyhekben egyre hullt még.

Burkus vidáman ugrált, bele-beleharapott a puha fehérségbe és szertelen örömében kereken száguldozta a tanyát. Az egész világ megváltozott. A dombok mintha ünneplőt húztak volna csupasz kopottságaik fölé, szinte megnőttek s megfiatalodtak. A völgy puha volt és pihés, mint meleg rigófészek, melyből csak most keltek ki rövid útra a gyönge fiókák s estére hazatérnek megint.

Más lett a tanya is egészen, legalábbis Varjassy István úgy látta, amikor reggel a tornácon megállt. Az udvar felvágott göröngyeit fehér szőnyeg takarta, istálló, csűr, kazal úgy állott benne melegen és puhán, mint ahogy a régi otthon képe áll gyermeki emlékek közepén. Fehér csipke borította a diófa vén ágait is. Kereken a magányosság, mely eddig fázósan a lelkére nehezedett, valahányszor így egyedül állt a tornácon, meleggé és otthonossá vált a havazás fehérségében. Szigetté változott a tanya, az a néhány magára hagyott épület és kazal, szigetté a nagy fehér világban, mely meghittséget és békét sugárzott.

A ház mögötti szilvafákon fekete varjak ültek gubbasztva, a farakás ágai között verébraj rebbent s az istállók meleg állatszagot leheltek.

Egész nap havazott. De éjszaka elállt. Jeges szél kerekedett, az ég kinyílt s fagyott csillagok ragyogtak. Reggelre kelve vakított a nap. A hó araszos volt s porzott a csizma alatt.

A béreslegények rendbe tették s elrakták a szekereket. A nemzetes asszony maga nézett utána minden keréknek, hogy meg van-e kenve úgy, ahogy illik. Aztán a szánokat készítették elő.

Az úr puskát vett s lement a tóra. Pislogott a friss téli fényben s a nyomtalan domboldalon vígan törte a havat. Lent a füzesnél nyúlnyomokat látott. A szemközti oldal fehér abroszán egy róka ereszkedett alá lassú ügetéssel. Néha megállt s kereken bámult. Tövisbokorból nyulat ugratott, de csak nézett utána. Vakított a nap. Folytatta útját s a Mózsi bá' kunyhója mellett eltűnt a nádasban.

Az úr nézte a rókát s közben leért a berekhez. Léptei zajára nyúl kelt föl a nádas széliből s lassú ugrásokkal hegynek indult. A lövésre kecskebukát vetett s elterült a hóban.

Mosolyogva és sokáig nézte a göbecsek hosszú csíkjait, amit a hóban szántottak. Aztán fölvette a nyulat, bevitte a nyárfák közé s egy ágra fölakasztotta.

– Örülni fog Minka néni – jutott az eszébe és elmosolyodott.

Az öreg Mózsit ott találta a vészák között. Vastag hó lepte a tó jegét, sima fehér lapálynak látszott az egész és nem lehetett tudni, hol végződik a rét, hol kezdődik a tó. Csak a nádas mozdulatlan falai állottak őrt a lapály szélein, elnyúlva és megtömöttödve egészen a faluig és sárgán a ragyogó napfényben.

– Van hal, Mózsi?

Az öreg kihúzta a merítőhálót a lékből és megmutatta a nagy kövér csukát.

– Van kétkilós! – mondotta s a szeme csillogott.

Elrendezett néhány törött nádszálat a vésza szájánál.

– A pataknál vidranyomot láttam.

– Mit csinál a hold?

– Későn jő föl, de elég világos.

– Éjszaka kijövök.

Megbeszélték a vidra dolgát, kinézték a lesnek való helyet is, ahol a nyomok voltak. Közben rókanyomot találtak, egészen frisset. A füzesbe vezetett. Kereken járták: a nyom nem jött ki sehol.

– Álljon csak oda, ni – mutatott Mózsi bá' a nád szélire, hol keskeny nyiladék szorult a nád és a berek közé –, én majd megterelem.

Varjassy István megszokta már gyerekkorában, hogy szót fogadjon az öregnek. Sokat vadásztak régente együtt.

– Csak lassan bánj vele, Mózsi, nehogy kitörjön oldalt.

– Na-na – felelte az öreg megsértődve s azzal eldöcögött.

Az úr felállt a nádas szélibe, kis kákacsomó közé, hogy alig látszott. Lábaival elkotorta a havat, hogy ne csikorogjon majd a mozdulatnál. Felhúzta a kakast, eligazította magát és várt.

Kis idő múlva hallani lehetett az öreget a másik oldalon.

– Hó róka, hó. Hó-hahó… – és közben bottal verte a gallyakat.

Lassan közeledett s valóságos tudománnyal. Nem egyenesen jött, hanem kanyarogva, hol erről, hol arról hallatszottak a koppanásai.

– Hó róka, hó. Hó-hahó…

Aztán valami árnyék mozdult a bokrok között. Nem is mozdulat volt, inkább csak árnyéka egy mozdulatnak. Aztán sokáig semmi.

Lövésre készen tartotta a puskát, fél kézzel. Sokáig tartotta így, a keze remegni kezdett, le kellett engedje megint.

– Fene egye meg, sohasem gyógyul meg a másik karom – mérgelődött magában.

Próbálta kiemelni bal karját a kötésből és sikerült is lassan. Nagy nehezen fel tudta emelni annyira, hogy ráfektethette a puskát. Fájt, de nem sokat törődött vele.

Az árnyék újra mozdult s a róka kilépett. Lépésben jött ki a bokrok közül, hosszú farkát húzta maga után a hóban. Néha hátrafelé figyelt.

Alig haladt néhány lépést, eldördült a lövés. A róka megcsuklott, szájával a szügyéhez kapott, körbe túrta a havat, aztán hirtelen fölpattant megint s nyitott véres szájjal beugrott a nád közé. Néhány ugrása még hallatszott bent, aztán csönd lett.

Egy pillanat s már Mózsi bá' is ott volt.

– Megvan?

– Van a nyavalya. Kifáradt a rossz kezem s alája vitte a lövést. De vért hagyott.

Mózsi bá' is megnézte alaposan a helyzetet, aztán letette a kanalas hálót s elindult a nyomon, be a nádasba. Ropogott, zörgött bent sokáig, aztán elcsöndesedett.

– Mondtam ugye, hogy megvan! – kiabálta diadalmasan.

S már hozta is ki farkánál fogva az elesett rókát.

– Tüdejébe ment a lövés, azért volt még annyi ereje. De csak megkerült őkelme, ugye!

Vitték a zsákmányt. A kunyhónál azt mondta az úr:

– Add csak ide. Fölviszem magam is.

– A hal miatt úgyis föl kell menjek, instállom…

Varjassy megveregette az öreg vállát.

– Hagyjad, öreg. Maradjon neked a hal. S még itt van ez a kis dohány is ni…

Fogta a rókát s ment vele. Útközben fölvette még a nyulat is és bár zsibbadt a keze a kétszeres tehertől, mégis vidáman és fütyürészve lépte felfelé a dombot. Úgy érezte: jó napja van. Úgy érezte: az élet mégis szép maradt, még ha ennyi nyomorúság is csatlakozott hozzá.

A konyha előtti kőasztalra ledobta a zsákmányt, vidáman rázogatta zsibbadt kezét, aztán vadászkést vett s nyúzáshoz fogott. A nemzetes asszony kint zsörtölődött a béresekkel.

– Már megint eltörtetek egy villát, ti Isten tökéletlenjei! Ki győz el benneteket, hogy essen belétek a nyavalyatörés!

Varjassy mosolyogva fogadta, mikor odajött.

– Javul a karom, Minka! A puskát már szinte foghatom vele!

Az asszony gondtelt, szigorú szemeivel ránézett. Száján még a harag mérge rángódott, de azért egy kicsit elmosolyodott ő is.

10

A hó egyszeribe járhatóvá tette az utakat. Kátyúk és tengelytörő göröngyök fölött megindultak a szánkók és elsiklottak egyik falutól a másikig, egyik udvarháztól a másikig. A Mezőség mintha álomból ébredt volna. Mindenkinek eszébe jutottak a szomszédai, mindenkit érdekelni kezdett a mások sorsa és az eltemetett életek kikeltek a sírokból és útra keltek, hogy felkeressék egymást.

A tanya első látogatói a doboji tiszteletesék voltak. Fatalpú szánon jöttek keresztül a tavon, apró, zúzmarás fejű lóval. A ló sovány volt és köhögött s felhőben fújta a párát, mikor a tornác előtt megállott.

Már a szánban elkezdte a papné:

– Jaj, méltóságos uram! Jaj, méltóságos asszonyom! Borzasztó ez a hideg! Az ember azt sem tudja, mit csináljon! Most lenne alkalom egy keveset mozogni

valamerre, de akkor is lefagy az ember orra, megfázik a háta, jaj, drága méltóságos asszony, még az időjárás is a szegény magyarokat sújtja…

Varjassyné különben sem szerette a piszkos körmű, kövér és mindig kétségbeesett papnét. De azzal, hogy méltóságos asszonynak nevezte, kedvét rontotta végleg. Eleget mondotta mindenkinek:

– Engem senki ne szólítson méltóságos asszonynak! Nem vagyok én sem osztrák, sem zsidó! Van nekem tisztességes magyar titulusom!

A jó tiszteletes igyekezett ezt eszébe juttatni a feleségének, hogy Annuska lelkem, ne panaszkodj annyit a nemzetes asszonynak, de Annuska lelkem csak fújta tovább a magáét.

– Jaj, kezitcsókolom, drága méltóságos asszony, csakhogy látom, csakhogy látom! Jaj, micsoda világ volt itt, lelkem! Micsoda gonosz világ! Drága jó méltóságos asszony, tiszta szerencse, hogy nem méltóztattak idehaza lenni…

– Márpedig én azt tartom – vágott közbe türelmetlenül Varjassyné, miközben bevezette a vendégeket –, márpedig én azt tartom, hogy elég kár. Mert ha itthon lettem volna, még egy fejszenyél sem vész el a háztól, az biztos!

– Jaj, ne méltóztassék ilyet mondani – ájuldozott a derék papné –, sze kárt tettek volna életjiben, lelkem, sze nem emberek voltak ezek, sze vadállatok voltak! Jaj, uram irgalmazz, bizony jó volt, hogy biztonságban méltóztatott lenni városon. Ott mégis rend van és biztonság, ott az embert nem érheti baj, meg veszedelem…

– Lári-fári – mérgelődött Varjassyné –, hol helyén a gazda, onnan szalad a rabló. Különben is, kedves tiszteletes asszony, a várost sem aranyból faragták. Napam asszony udvaráról nem agarászustorral kellett kiverjek négy kutya kozákot?

– Kozákot? – a papné összecsapta kövér kezeit rémületében – kozákot tetszett látni? Eleven kozákot?

– Elevenet hát, bár döglötten láttam volna őket. Lovakat kvártélyoztak be az udvarra s a bitangok nem hogy megkötötték volna gebéiket, de föltúratták velük az egész virágoskertet. Nocsak, rozsot áztattam gyorsan s kiterítettem lepedővászonra az udvar közepén. Föl is fordultak tőle mind a lovak!

– Jaj Istenem, nem lett baj belőle?

– Baj? Mérgelődött az officér, de mi baj lehetett volna? Csak száríthatok mosott gabonát a saját szérűmön? Ügyeltek volna a lovaikra. Aztán jött négy haramia, hogy visznek a lovak helyibe, amit találnak. Hát találtak a kezemben korbácsot olyat, hogy megemlegették. Baj? A baj csak annak baj, lelkem, aki megijed tőle!

Bibarc Ábris tiszteletes ezalatt a magyarok dolgát panaszolta a házigazdának, jóféle törköly mellett.

– Megrontotta a fejüket a nyomorúság. Nem járnak templomba, nem fizetik a kepét, beléjük bújt az ördög. Van, aki az oláhokhoz dörgölődik, van, aki a templomukba is eljár. Az a dászkál rontja őket. Azt mondja: a császár az oláhokat

szereti. A magyarokat nyomja, mert ellene lázadtak. Nem ad nekik erdőt, nem ad nekik legelőt, az oláhok között pedig szétosztja az urakét, mert az oláhok segítettek neki. Ezeket tanítja.

– Bolond az a dászkál…

– Bolond, bolond. De egy bolond százat csinál! S milyen a paraszt? Úgy hisznek neki, még a magyarok is, akár valami apostolnak. Ha isten őrizz, népszámlálás jönne, fele-Doboj oláhnak mondaná magát. Méltóságod legelőjét nekik adja a császár, azt hirdeti ez a dászkál, csak mondják, hogy oláhok. Még erdőt is kapnak a nemesekéből!

– Hát a jobbféle magyarok mit szólnak ehhez?

– Mit szóljanak, könyörgöm? Hallgatnak. Annyi sok ember ellen ki merne szót emelni? S ha holnap rámennek az erdőre, ki védi meg a jussukat? Annak a pár embernek a jussát, egy egész faluval szemben?

– A jog. Az igazság, tiszteletes úr.

Az öreg pap megsimogatta szürke szakállát, kicsit lehajtotta a fejét s úgy mondotta:

– S hol van ma a jog ebben az országban, méltóságos uram? Hol van az igazság?

Varjassy István szemöldökei összerándultak.

– Kegyelmed, mint lelkipásztor, bizonyára jobban tudja, mint én. Jog és igazság az Úristennél vagyon s munkálkodik benne, mikor szükségét látja, valamennyiünk érdeme szerint.

Bibarc Ábris lehajtotta a fejét és sokáig nem szólott. Azután is csak sóhajtva és halkan:

– Az ég magos, méltóságos uram. A mi életünk apró dolgai nem érnek odáig.

A látogatás nem tartott sokáig. Búcsúzóban a nemzetes asszony is elővette a papot:

– Az idevalóknak hol tart mostanában istentiszteletet?

Az öreg zavartan dadogott:

– Csókolom a kezit… tulajdonképpen még sehol sem tartottam, amióta… az utat mostanáig nem lehetett járni, gyalog pedig már öreg a legény… s nem is volt hol…

– Akkor ezentúl itt fogjuk tartani, tiszteletes úr, a tanyán. A külső szoba elég tágas lesz arra s a hidegek szűntével ott van a csűr. Szokás szerint harmadvasárnaponként várni fogjuk. A híveket majd értesítem én.

Nem volt fellebbezés. A nemzetes asszony komolyan és szigorúan mondta. Parancsnak mondta. Elkedvetlenedve ment a pap a szánhoz s Bibarcné is úgy tetszett, duzzogott. Míg pokrócba csavarták, mint valami vén hurkát, egyre dünnyögött:

– Vén már az uram, nyugdíjba mehetne. Nem ölheti magát ilyen gonosz időkben néhány tolvaj parasztért. Még ha a kepét adnák rendesen. De csak baj van velük és bosszúság…

S hogy elcsilingelt a rozoga ló a szánnal s Varjassy István egyedül maradt, arra gondolt, hogy azért a néhány tolvaj parasztért, ahogy a panaszkodó vén papné mondta, hányan, de hányan ölették már meg magukat sokkal gonoszabb időkben…

Nézett lefelé az árván csilingelő szán után, mely borzasztó egyedül haladt a nagy, fehér világ közepén, olyan borzasztóan egyedül, mintha egy árva és magára hagyott nép lelke volna.

11

Igaza lett a tiszteletesnek. A nemesek erdejére rámént a nép. A dászkál vezette őket. S az oláhok közt, kik vele voltak, magyar is akadt.

A nemesek hallgattak, egy se mozdult az erdő védelmére. A bocskorosok pedig beálltak s vágni kezdték a dászkál által kijelölt részt. Akkor aztán megsokallta Varjassy István a dolgot, s bár köze nem volt hozzá, béfogatta a két sárgát a szánkóba s elindult Kékesre, a Bezirkerhez.

Csilingelt a zörgő a néma dombok között, a hó csikorgott, kemény, recsegő fagy volt. Fülére húzta a süveget, feltűrte a farkasbőr-gallért s nézte a halott fehér világot, melyen fények és árnyak hadakoztak, akár az életben. Hosszú volt Kékesig az út s míg András mereven ült a bakon, míg a sárgák szorgalmasan rázták a csöngőket, sok mindenféle megjárta az eszét.

Gondolt a gyermekekre, akik ott vannak Kolozsvárt, a nagy monostori házban, Ilonka szőke hajára s Gábor buksi fejére, elgondolta, hogy milyen boldogan szánkózhatnak most a Görögtemplom-utcán ismerős gyermekek között…

Aztán gondolt arra, hogy milyen is lenne most az élet, ha nem úgy történt volna, ahogyan történt… ha nem jön az orosz… ha úgy marad, megverve a császár… vagy ha nem is kerül sor erre, ha elintéződött volna már azelőtt… belátással, megértéssel, szeretettel… milyen is lenne most az élet…

Gondolt a tanyára azután, az induló új életre, hogy milyen is lehet majd? Milyen élet teremhet így, a keserűségből, az üldöztetésből, a megaláztatásból…? Mert mégis… ez kell legyen az új otthon… örökre ez… neki is, a gyermekeknek is… olyan kell legyen, hogy igazán otthonná válhasson… otthonná, amit szeret az ember, ami szép gondolatokat ébreszt és békességre nevel… dolgozni kell, tervezni kell és építeni kell még sokat és ültetni kell még sokat és kínlódni, vesződni kell még sokat, hogy sikerüljön… hogy igazán az legyen… otthon… új otthon a régi földön… vajon sikerülni fog?

Megérkeztek Kékesre. Ronda kis hely volt, olyan szerteszaladó falu egy nagy hegy alatt, melynek görbe utcája nyugtalanul kanyargott erre-arra, mintha jobb helyet akart volna keresni magának.

A bezirkeri hivatal ott volt a közepén, a régi, lakatlan Wesselényi-kastély egyik szárnyában. Prosperjeck úr éppen valami cigánnyal bajlódott, amikor Varjassy benyitott hozzá.

– Tessék helyet foglalni, Herr Baron.

A cigányt egy-kettőre elzavarta s kettesben maradtak.

– Sajnos, kedves báró, nem kínálhatom meg semmivel. A hivatalban nem tartok innivalókat… de talán lesz szerencsém később is, a lakásomon… bár ez a lakás, tudja, ez sem valami parádé…! Hejjajaj…

Varjassy elvágta a bőbeszédűség fonalát s rátért a dologra. A pápaszemes apró uraság összeráncolt homlokkal hallgatta végig. Aztán megkérdezte, két kezét szelíden összekulcsolva a hasán:

– S miért mondta el nekem mindezeket, kedves báró?

– Mert ön képviseli itt a tekintélyt és az igazságot – bókolt Varjassy a kis emberke előtt, nem minden célzatosság nélkül.

Prosperjeck úr komolyan fogadta a bókot, bólogatott is hozzá teljes hivatali komolysággal és öntudattal.

– Ez igaz, ez igaz. De mit tehetnék én ebben az ügyben?

– Elűzhetné a tolvajokat s visszaadhatná az erdőt jogos birtokosainak!

Prosperjeck úr bólogatott, bólogatott, elővette burnótos szelencéjét, szippantott, tüszkölt, körülhordozta jámbor szemeit a piszkos padlón, a kopott asztalon, a rozoga székeken s a csupasz falakon is, mintha ezt az egész örömtelen hivatali életet végigmustrálta volna. Azután bólogatott néhányat s megszólalt sóhajtva:

– Hát ez nem olyan egyszerű, kedves báró. Nem olyan egyszerű. Azok a tolvajok ugyanis, ahogy nagyon helyes és találó ítélettel nevezni méltóztatott őket, a Fölséges Császár kedvenc pórnépei, akiknek el kell néznünk sok mindeneket, úgy szól a felsőbb rendelkezés. Ja, a császár jószívű, erősen jószívű és szociális gondolkodású, ja, ahogy általában mondani szokták. Azok a jogos tulajdonosok pedig – és itt egyszerre nagyon gondterhelt lett a derék úr és összeráncolta a homlokát is, mintha valami kellemetlenség jutott volna az eszébe –, azok a jogos tulajdonosok pedig, akiket ezzel a tökéletesen szakszerű jelzőkkel illetni méltóztatott, azok kérem magyarok, rakoncátlanok és rebellisek. Először is kérem, megszüntették a jobbágyságot, méltóztatott már hallani ilyet? Felszabadították a parasztot, mielőtt ezt Őfelsége elrendelhette volna. Kvázi megelőzték Őfelségét! Mit szól, kedves báró, ehhez a vakmerőséghez? És ez még nem is volt elég. Konspiráltak, föltámadtak a császár ellen, forradalmat csináltak neki, ami Őfelségének nagyon kellemetlen volt országos gondjai közepette…

– Azt elhiszem – csúszott ki önkéntelenül a Varjassy száján.

Prosperjeck úr ránézett, nézte néhány pillanatig, aztán gondtelten ütögette egymáshoz az ujjait.

– Hát azt hiszem, méltóztatik érteni…?

Vendégére nézett a pápaszem mögül, szelíden és telve jóindulattal, fejét kissé oldalra billentve, arcát sajnálkozó barázdákba gyűrve, szinte bocsánatkérőleg, hogy nem teljesítheti a kívánságot.

Varjassy halvány mosollyal emelkedett föl a székről. Gúny és fölény lapult a szája szögleteiben s a szemében is. Kimérten mondotta:

– Értem. Szóval mi, magyarok, törvényen kívül állunk.

– Ó, világért sem! – ugrott föl hirtelen az apró ember s két csontos kezét tiltakozva nyújtotta ki maga elé – világért sem, kedves báró, hogy is mondhat olyant! Vigyázunk mi, kérem, a magyarokra is, hogyne vigyáznánk! A birodalom nem tesz különbséget polgár és polgár között, ez a fölséges úr legfelsőbb akarata is! Adjanak be instáciát a panaszosok, én azt továbbítani fogom! Nem, kérem, mi egyformán ügyelünk mindenkire! Ebben biztos lehet, kedves báró! Az adót mindenki meg kell fizesse…

Azt akarta mondani a derék és igazságszerető kis ember, hogy ez pedig mindenkinek egyenlő jogokat is biztosít. De Varjassy a szavába vágott:

– Ebben nem is kételkedem, Bezirker úr – kezét búcsúzásra nyújtotta –, jó munkát kívánok továbbra is, a birodalom érdekében.

Prosperjeck úr az ajtóig kísérte.

– Sajnálom, hogy nem teljesíthettem, amit kívánt – mentegetőzött –, de nekem nincsen módom igazságot tenni… én csak egy szerény kis hivatalnok vagyok… én mindenkivel barátságban és békességben szeretnék élni s szeretném, ha mindenki békességben élne… de kérem, a körülmények olyanok… meg méltóztatik érteni, ugye… meghívnám ebédre, de magam is hordatom a kosztot, csak úgy agglegény módra, hehehe…

Kint a folyosón barátságosan elbúcsúztak. Az ajtó fölött komoran állt a kőbe vésett Wesselényi-címer.

– Viszontlátásra, Bezirker úr.

– Viszontlátásra, kedves báró.

Kint, a falnak támaszkodva két zsandár állott. Végigmustrálták a kilépő Varjassyt, idegenül és ellenségesen.

– Szakadna rátok a fal – dörmögte bosszúsan, mikor beült a szánba.

Szemére húzta a sapkát.

– Hajts! – szólt oda Andrásnak s a lovak csilingelve fölkapták a fejüket.

12

Hogy a nemesek erdeje miatt nem mozdult a törvény, a varjasi románok is fölbátorodtak. Addig rágta a fülüket a pópa meg a dászkál, míg szemet vetettek a Torligetre. Egy zúzmarás reggelen lihegve érkezett Mihály, ki az urasági fejszéseket ügyelte kint az erdőn.

– Az oláhok rámentek, instállom, az erdőre! Vannak vagy harmincan s neki is fogtak a vágásnak tüstént!

A nemzetes asszony elsápadt a méregtől.

– Hát azt hiszik ezek a rablók, hogy még most sem tölt el a haramiáskodás ideje? Kötél kell a nyakukba s ott az erdőn fölhúzni valamennyit! István! Küldessen a zsandárok után! Hozassa ki azt a becsirkárt, vagy mi az Istenharagját, hogy tegyen rendet a kedvencei között!

Az úr éppen nyúlászni készült, ott állt a tornácon, vállán a puskával. Csak rántott egyet a fegyverszíjon, sebesült kezéről lecsapta a kendőt s ennyit mondott sötét arccal Mihálynak:

– Gyerünk.

– Vigye legalább a béreseket, István! – kiáltott utána az asszony s a hangjába aggodalom is vegyült a harag mellé.

De Varjassy akkor már haladt nagy léptekkel lefelé a hóban s Mihály mögötte.

A hóban puhán aludt az erdő. Mire odaértek, már átfúrta a nap a ködök fátylait s a zúzmarás roppant tölgyfák ragyogni kezdtek a jéghideg fényben. A ciher bokrai behúzták ágaikat a hótakaró alá s mozdulatlan álmaikban tavaszi napfénnyel csókolództak. A cserjék összebújtak, mint alvó juhok. Útvesztőik között vadak ösvényei kígyóztak szeszélyesen. Egy-egy fa kérge recsegve megpattant a hidegben, különben csönd volt, még a lépések sem hallatszottak. Az egyik tisztáson megtorpant az úr.

– Disznók – mutatott a hóba szántott nyomokra.

– Vagynak – bólintott Mihály.

– Jókora kan lehet az egyik. Megkeressük a kutyával.

Az erdő felső sarkában tompán döngött a fejsze. Harminc ember irtotta az erdőt. Csak a szemük sarkából néztek az úrra, mikor alájuk az útra kiért. De a munkát nem hagyták abba.

Varjassy levette válláról a puskát s mindkét csövét golyóra töltötte. Lassan csinálta ezt és megfontoltan. Az emberek közül sokan összenéztek. Néhányan letették a fejszét s ácsorogtak tanácstalanul. Aztán megszólalt az úr s hangja messzire harsant a behavazott irtáson:

– Héj, emberek! Rablók vagytok-é, vagy tisztességes népek?! Letenni a fejszét s kitakarodni! Egy-kettő!

Az emberek álltak tanácstalanul s nézték az urat és egymást.

– Letenni a fejszét! Le a földre!

S ekkor megszólalt közöttük egy, bizonyos Imbuzán Dumitru. Sötét arcú legény. Rekedten mondta:

– Emberek, vágjátok tovább. Eltelt az idő, mikor lehetett így parancsolni!

Varjassy István emelt egyet a puskán:

– Aki fölemeli a fejszét, lelövöm!

Mindenki állt dermedten s várta, hogy mi lesz ezután. Néhányan Imbuzán Dumitrura néztek. Az állt egy pillanatig nekivörösödve, aztán elkurjantotta magát. Nagy, hosszú legény volt.

– Lőjjél! Hadd lássam!

Azzal két kézre kapta a fejszét és magosan a feje fölé emelte. Aztán lecsapott vele a fára. Nagyot csattant a fejsze a csöndben, mely olyan volt, mint egy visszafojtott lélegzet. De abban a pillanatban a lövés is dörrent. Felordított a nagydarab ember s keze lehullott a fejszéről. Meggörbedt. Jajgatott. A lövés összezúzta a kezét könyökön alul.

S ebben a dermedt pillanatban nagyot harsant Varjassy hangja:

– Emberek! Azonnal dobjátok el a fejszéket és takarodjatok! Aki nem engedelmeskedik rögtön, annak a második lövést a fejibe adom! Ledobni a fejszét!

Az emberek egy pillanatig sápadtan és megrendülve nézték az urat, ahogy ott állt fölemelt puskával. Egy pillanatig feszült, nagy csend volt. Csak Imbuzán Dumitru nyögött a földön s ellőtt karját a hóban dörzsölte. S kereken piros lett körülötte a hó.

Aztán egyenként kihullottak a fejszék a kezekből.

– Kifelé innét! Rablók!

Egyenként, szótlanul fordultak meg s lehajtott fővel. A szégyen űzte ki valamennyit az irtásból.

– Nem röstellitek magatokat, bitangjai! Zsandárt küldjek a házatokra?!

Csak Dumitru maradt ott a véres hó közepén.

– A baltákat, Mihály, takarítsd össze.

Az úr odament Dumitruhoz. Nem szólt hozzá, csak megnézte sebesült karját. Erősen ömlött belőle a vér. Az ólomgolyó szétvitte a csontot. Vadásztarisznyájából hasított szíjat vett elő s lekötötte a vérzést.

– Eredj haza, hogy kösse be otthon a feleséged decka közé. Remélem, ettől megjön az eszed. Indulj!

Mihály összeszedte a fejszéket, kötéllel átkötötte s vállára vetette. Arcán semmiféle indulat nem látszott. Úgy állt ott ura mellett, mintha rendes napi munkáját végezte volna. Sem öröm, sem szomorúság, sem büszkeség, sem aggodalom, semmi sem látszott a tekintetén. Olyan volt, ahogy ottan állt, mint maga a közömbös hűség.

Varjassy újra megtöltötte a kilőtt csövet.

– Eridj, Mihály haza a fejszékkel. S jöjjenek ki a szánok, hordják be ezt a fát. Te meg hozd ki a kutyát.

Alig tett néhány lépést a behavazott úton, Szőke Gyuri jött szemközt, az erdőpásztorrá szegődött tanyás.

– Installom – lihegte ijedten –, éppen készültem bemenni, hogy jelentsem a bajt. Hallottam a lövést és mind futva jöttem, nehogy veszedelembe méltóztasson esni…

Varjassy elmosolyodott gúnyosan, ahogy szokása volt ilyenkor s élesen az ember szemébe nézett.

– Nem kell mindjárt megijedni, Gyuri, nincs itt veszedelem sehol. Valami tolvajok lopták az erdőt, de megugrottak. Jelenteni, Gyuri, tegnap kellett volna, vagy még azelőtt.

Szőke Gyuri sápadtan ment mellette, fejét nyakába húzva s ijedten rágcsálva lógó bajuszát.

Az urasági fejszések ott voltak a tetőn. Tudtak a bajról, a lövést is hallották, de nem tudták, mitévők legyenek. Ha az oláhoknak lesz igazuk, akkor nem jó ujjat húzni velük. Még hátha nekik is jut onnan valami. Ha pedig az úr lesz a győztes, akkor jobb úgy tenni, mintha nem tudnának az egészről semmit. Kopácsoltak hát gyéren s izgatott tanácskozással várták, hogy mi lesz. Aztán föltűnt az úr, Szőke Gyurival. Mikor meglátták puskás alakját a vágott széliben befordulni az útról, a fejszék serény csapkodásba kezdtek, hogy csak úgy visszhangzott tőlük a szálas. Csak a szemek villantak kutatva össze és suttogások bujkáltak

– Vajon mi volt ott lent?

– Tán megegyeztek?

– Vagy elfutottak a puskától?

– Mégis harmincan voltak… egy elleniben…

S ekkor Szőke Gyuri megállt szétterpesztett lábakkal a vágott aljában s közéjük harsant:

– Na, gyerünk a munkával, gyerünk! Telik a nap!

Mintha feszültség szabadult volna föl hirtelen, megértették, hogy az úr igazsága győzött. Valaki hangosan megszólalt:

– Fel kéne kötni valamennyit. Bitangság rámenni arra, ami a másé!

Mindnyájan helyeseltek. S döngött a fejsze vígan tovább.

Déltájban megjött Mihály a szánokkal. A kutyát is hozta. Burkus vidáman ütögette orrát a hóba s rázta a láncát az erdőszagra. Odavitték a vaddisznók nyomára s elengedték.

Örömében nagyokat ugrott, szagolta a nyomokat s eltűnt a cserjében. Néhány perc múlva felharsant az ugatása. Bent a gödörben. Varjassy kezébe vette a puskát.

– Várj meg, Mihály. Ha kiáltok, gyere utánam.

Aztán eltűnt a sűrűségben.

Mihály leült egy fatönkre s hallgatta az erdőt. Bent, mélyen, hallatszott a kutya magányos ugatása, néha halkabban, néha hangosabban. Egy-egy ágon megmozdult a hó a napsütéstől s tompán puffanva lehullott. Fehér felhő szállt ilyenkor a fák között. A magfák tetején kövér húros rigók lakmároztak a fagyöngy bogyóiból s egy harkály korhadt fát kopogtatott. S mindezeken a hangokon túl csönd volt, mély, alvó, hóba hullott csönd.

Sokáig ült ott Mihály. Aztán hirtelen lövés dörrent. A kutyaugatás lelkes csaholássá változott, majd elhallgatott az is. Figyelt. Sokáig semmi se szólt, csak a csend ásított végig az erdőn. Aztán messze-messze a kiáltás:

– Mihály! Héj-hopp! Héj-hopp!

A hóba temetett erdőn alig-alig hallatszott.

– Huj-hopp! – felelte torkaszakadtából s azzal egyenes irányba vette a cserjést a hang után s amerre a lövés szólott.

Ott lelte az urat a nagy disznó mellett. Kezeit mosta éppen a hóban, akkor készült el a belezéssel. Fának támasztva a puska s odébb Burkus rágódott a zsigereken.

– Jókora kan!

Mihály megnézte az agyarait, melyek úgy álltak ki a szájából, mint valami éles fehér kések. A hátát is megtapogatta.

– Nem is sovány.

Aztán a lövést nézte.

– Szívibe kapta – állapította meg tisztelettel jesen.

Az úr megmosta kezeit a hóban, aztán a késit is megmosta, kabátja ujján letörülte, s elővette a tarisznyát. Kenyér, szalonna került elő onnan.

– Egyél, Mihály te is.

Leültek egy kidűlt fatörzsre, falatoztak. A kutya leült szembe velük s nézte. Neki is vetettek olykor egy-egy falatot.

– Örvendezni fog a nemzetes asszony a nagy fene disznónak!

Az úr elmosolyodott s bólintott. Néha hófelhő hullt puhán a fákról s a csönd ellepett mindent.

Aztán előkerült a kulacs is. Előbb az úr húzott belőle, majd Mihálynak nyújtotta.

– Igyál.

Mihály lenyelte a falatot, tisztelettel kétfelé törülte a bajuszát s mielőtt szájához emelte volna, gazdájára köszöntött.

– Isten éltesse. Erőt s egészséget.

Aztán az úr pipára gyújtott.

– Na Mihály, most fuss a szánokhoz. Még ejszen itt lesznek. Az egyikkel gyere ide az aljba, odáig majd lecsúsztatjuk. Megvárlak itten.

S hogy magára maradt, csak ült a disznó mellett, nézte és fújta a bodros füstöt és nézte az erdőt és gondolt mindenfélét, szelídet, szépet és kellemeset. Amit ilyenkor gondolhat az ember. Burkus pedig büszkén csóválta a farkát mellette s a nagy hidegben egy-egy fa jajgatva megreccsent.

Mikor szürkület táján hazaértek a szánnal, mely a nagy disznót vitte, a tanya népe mind összegyűlt köréjük. A nemzetes asszony szeme is elégülten pihent a behemót állaton.

– Na, ebből telik néhány hétre!

– A bőrét szőnyegnek csináljuk – mondotta Varjassy s a szeme csillogott. – Agyarait falra akasztom!

– Hanem Burkusnak ma dufla vacsorát adjatok! – mondotta a szolgálónak, mikor bement a házba.

Az erdő dolgáról senki sem beszélt.

13

Három nap telt el. Az ég kék volt s éjszakánként szinte csikorgott a csillagok fénye a hidegtől. A fagyott hó jajgatva nyöszörgött a szántalpak alatt s ha szél indult esténként, karmos, kegyetlen, észak felől jövő, melytől a kutya is dideregve húzódott mélyebbre a vackán: a tanya mögötti szilvafák ágai eszelősen verdesték egymást s kínjukban száraz gallyakat hullattak.

Három nap telt el s a negyediken, kora délelőtt, zsandárok kapaszkodtak föl a tanyadombra. A nap ferdén nézett le rájuk és sugarai élesen pattantak vissza a hideg szuronyokról. Csizmáik alatt csikorgott a hó s kezüket fázva dugdosták a hosszú kabátujjba.

Négyen voltak. Vezetőjük, egy bibircses képű altiszt, egyenesen a ház ajtajának tartott.

– Varjassy István bárót keresem – mondotta németül.

– Én vagyok – felelte nyugodtan a házigazda s állt mozdulatlanul a küszöbön, csak a homloka volt összeráncolva egy kicsit, de szájában nyugodt méltósággal füstölt a tajtékpipa.

– Parancsom van, hogy házkutatást tartsak Önnél – morogta az altiszt és összehajtogatott írást vett elő.

Varjassy belenézett az írásba, aztán egykedvűen intett:

– Tessék.

Az altiszt barátságtalan arccal lépett a szobába. A három zsandár fontoskodva topogott mögötte. Megálltak a szoba közepén s úgy néztek kereken, bizonytalanul pislogva hidegtől kimart szemeikkel, mintha ott rejtőzött volna a nagy veszedelem valamelyik sarokban meghúzódva.

– Tessék – mutatott Varjassy kereken a szobán, aztán kinyitotta a szomszéd szoba ajtaját is –, tessék csak jól megnézni mindent.

Azzal agyarára vágta a pipát, beült a kényelmes karosszékbe s nézte a zsandárok vesződését.

Azok kereken járták a szobákat, mindenhova benéztek, kinyitották a pohárszék fiókjait is, megtapogatták a bútorok huzatát, még a falakat is megkopogtatták s olyan fontoskodó képet vágtak ehhez a művelethez, mintha a császár birodalmának sorsát hordozták volna a vállukon.

Hírük percek alatt elterjedt a tanyán s csizmásan, agarászostorral a kezében a nemzetes asszony is berobogott. Mondott néhány kurta goromba szót, odalökte a

belső szekrény kulcsát a bibircses őrmester elé s kiviharzott megint. Becsapta az ajtót, hogy csak úgy döngött.

– Orcátlan pimaszok – mondotta odakint jó hangosan, hogy meghallhassa mindenki, akit illet.

Varjassy meg csak ült nagy türelemmel és pipázott. Közben kihúzta az asztal fiókját, mintha csak dohányt keresett volna benne s mikor egy pillanatra mind a négy kutató másfelé tekintett, néhány írást gyorsan a zsebébe csúsztatott. Olyan egykedvűen cselekedte ezt és olyan patriárkális nyugalommal, hogy a zsandárok még a gyanú árnyékával sem illethették miatta.

Mikor az íróasztalra került a sor, udvariasan félreállt s az ablaknak támaszkodva csöndes derűvel figyelte igyekezetüket. Turkáltak a papirosok között, leveleket böngésztek s néhányat a levelek közül, ami gyanúsabbnak látszott, kiválasztották és félretették.

– Ezeket elvisszük – jelentette ki harciasan a bibircses képű.

– Tessék – bólintott hozzá Varjassy a pipa mellől.

A fogason lógó puskák előtt megálltak.

– Kiék ezek?

– Enyimek.

– Mire használja ezeket az úr?

– Vadászatra. Azt hiszem, egyéb mesterségre nem lennének alkalmasak.

A gúnyra összerándult az altiszt ábrázata.

– Engedély van hozzájuk?

– Micsoda engedély? – csudálkozott Varjassy a pipa mellől.

– Fegyvertartási engedély. Tessék egy héten belül megszerezni, mert különben elvisszük őket.

A nemzetes asszony akkor lépett be újra az ajtón.

– Kaszához, kapához nem kell engedély?

– Ahhoz nem – recsegte mérgesen a zsandár.

Végigjárták a házat, a konyhát, pincét, mindent. Aztán a csűrt, az istállót, a szekér-színt. Beletúrtak a hambárokba, tapogatták a szalmakazlakat, felhányatták a szénapadlást. Még a nádfödelek alá is benéztek. Nem találtak semmit. Ettől kissé megzavarodtak, nézegettek össze-vissza s fújták a markukat, mert újra elővette őket a fázás.

Dél volt már, mikor az altiszt megszelídülve odaállt Varjassy elé:

– Bocsánatot kérünk az alkalmatlankodásért, de úgy látszik, a feljelentőnek nem volt igaza. Sem ágyúkat, sem katonafegyvereket, sem kompromittáló iratokat nem találtunk önnél.

– Ezt mindjárt az elején megmondhattam volna – nézett rá derűsen Varjassy István –, de nem kérdezték.

A bibircses bizalmatlanul nézett rá.

– Nagy szerencse ez önre nézve, uram.

– Lehet.

Az altiszt nézegetett, fújta a markát, de nem mozdult. Aztán egészen szelíden kérdezte:

– Valami kis meleg ételt kaphatnánk-e? Hajnal óta úton vagyunk s erős a hideg…

Varjassy kivette a szájából a pipát s komolyan nézett a zsandár szeme közé.

– Attól függ, ki kérdezi ezt. A megfázott és megéhezett ember, vagy a személyes szabadságomat erőszakosan megháborító zsandár?

A másik harciasan rántott egyet a fegyverszíjon, de aztán eltűnődött. Végül egészen halkan felelte:

– Az ember.

– Az más. Akkor tessék befáradni.

Leültette őket a kerek asztal mellé, pálinkát hozatott s szalonnás rántottát készíttetett nekik. A zsandárok jókedvűen ettek, ittak, de az altisztben még egyre rágódott az előbbi kérdés. Végül is előjött vele:

– Ne tessék azt hinni, hogy mi magunk akaratából zavartuk uraságodat. Parancs volt, kötelesség. Feljelentés jött a Bezirker úrhoz, hogy uraságod azzal a kutya Kossuthtal cimborált volna… ne tessék ránk haragudni – tette hozzá gyorsan, mert Varjassynak elsötétedett az arca –, nem mi vagyunk az oka… mi zsandárok vagyunk, tesszük, amit parancsolnak… nekünk is jobb lett volna otthon ülni a poszton ebben a hidegben…

– Miért is haragudnék – mondotta Varjassy s újra töltötte a poharaikat.

Ekkor megszólalt az ajtóban Varjassyné. Hangja kemény volt és ellenséges.

– Az a Kossuth pedig, akiről maguk így beszélnek, nagy és hős férfiú, jegyezzék meg maguknak. Igazságért küzdött s az igazság, bármit is csináljanak vele, tovább él, mint a csizma, amelyik rátipor.

A zsandárok egymásra néztek, gyorsan megették, ami még a tányérjukon volt, kiitták a pálinkát is, elköszöntek, s úgy kotródtak lefelé a dombról, mint akik fölött meggyulladt a ház.

14

Anton Prosperjeck Bezirker úr éppen a levelet olvasta, amit cipetye hozott a varjasi pópától. Ez már a harmadik levél volt, amivel a pópa ebben a históriában zaklatta. Bosszús volt a derék úr különben is, mert aznap a tyúkszemei különösképpen fájtak s a kávénak, amit Helénke, az özvegy boltosné reggelire küldött, szappaníze volt. Mérgesen tapogatta tyúkszemes lábait a papucsban, amit külön a tyúkszemek miatt hozott magával ide az irodába, hogy ne kelljen a szoros cipellőkben ülnie. Néha a tubákos szelence után nyúlt, de a tüsszentés sem emelte a kedvét. Végigolvasta a levelet, közben néhányszor megcsóválta a fejét, a végén összehajtotta és lecsapta az asztalra.

– Verfluchter Kerl! – dünnyögte bosszúsan és szerette volna saját hivatalnoki kezeivel megtépdesni annak a vörös pópának a szakállát, aki állhatatosan küldi hozzá az újabb és újabb följelentéseket.

Mert Anton Prosperjeck úr alapjában véve békés természetű embernek született és a spionkodás, a hóhérmunka, amit újabb hivatalában megkívántak tőle, undorral töltötte el és kellemetlen érzéseket okozott. Békés és jámbor polgárok dolgait igazítani szelíd aktákban, ez neki való foglalkozás volt. De besúgások és intrikák alapján komoly úriemberek dolgaiban turkálni, ezt illetlenségnek és szerfölött kényelmetlen feladatnak érezte. Ezért is haragudott olyan nagyon a pópa okvetetlenkedő levelére, melyet úgy lökött az asztalra, mint valami undorító hernyót.

Ebben a percben kopogtak az ajtón.

– Herein!

Az ajtó megnyílt s hócsizmásan, bundás bekecsben, nyers téli szaggal maga körül, Varjassy István lépett a szobába.

– Á, grüss Gott, Herr Baron!

Egy pillanatra el is feledte tyúkszemeit és gyors léptekkel sietett a vendég üdvözlésére. Rossz volt a lelkiismerete szegény Prosperjeck úrnak a házkutatás miatt. Csak a kézfogás után kezdett el sántítani.

– Ajajaj… tessék helyet foglalni…

Varjassy részvéttel nézegette a sovány emberkét.

– Mi a baj, Bezirker uram?

– A tyúkszem, ez az ördögadta tyúkszem, tetszik tudni… az ember aranyért sem kapna egy becsületes tyúkszemvágót ezen az elátkozott vidéken s már úgy fájnak, hogy mozdulni sem tudok…

Visszasántikált az asztalhoz és sóhajtva ült le.

– Foglaljon helyet, báró úr. Szerencsés ember, hogy nem fájnak a lábai.

– Hát fájni ugyan nem fájnak, de azért tudok egy igen jó háziszert a tyúkszem ellen. Biztosan beválik.

– Igazán? – csillant föl a Bezirker úr szeme.

– Vegyen három kanál mézet – magyarázta Varjassy –, tegyen hozzá három fő apróra zúzott fokhagymát, keverje el hat kanál olvasztott méhviaszban s este lefekvéskor kösse be vele a tyúkszemeit. Reggelre lehullanak.

– Na ezt igazán megpróbálom – örvendezett Prosperjeck úr –, köszönöm szépen a tanácsot, báró úr!

– Orvosságot nem szabad megköszönni – mondotta a báró mosolyogva s letelepedett a felkínált székre.

A Bezirker úr szeme egy pillantással a levélre vetődött, mely ott feküdt még összehajtva az asztalon. Valósággal bosszús kifejezést öltött az arca. Most, hogy ilyen szép szelíd hangulatban volt, még jobban haragudott az ünneprontó levélre. Szeretett volna vendégével kedvesen elcsevegni, ahogy művelt emberek között

szokás, egy kicsit Bécsről, egy kicsit erről-arról, hiszen olyan ritkán esik ilyesmire Kékesen alkalom. S ez az ostoba levél arra akarja kényszeríteni, hogy felöltse kellemetlen, hivatalos arcát és bosszantó, nevetséges és ostoba kérdésekkel zaklassa ezt a derék urat, aki messze hegyek közül eljött, hogy beszélgessen vele. S megtanítsa őt a tyúkszemirtás módjára.

Tépelődéséből a vendég zavarta föl.

– Azért jöttem, Bezirker úr – kezdte szeretetre méltó hanghordozással –, hogy két vadászfegyveremre engedélyt kérjek Öntől. Midőn ugyanis zsandárjai barátságos látogatásukkal tiszteltek meg a minap, tudtomra adták, hogy állampolgári kötelességem ilyent szerezni. Hát mint jó állampolgár, eljöttem érte.

Prosperjeck úr arca, hogy így eszébe juttatták azt a szégyenteljes házkutatást, amit zsandárjaival végeztetni kényszerült s ami miatt amúgy is folytonos lelkifurdalásai voltak, egyszeribe zavart, szinte szégyenkező kifejezést váltott. Érezte belül, becsületes és szelíd lelkében a mardosást, amit ez az intézkedés már a meghozatalkor is okozott és legszívesebben a földhöz vágta volna elkeseredésében a hivatalát, hogy ne kelljen több kellemetlenséget okoznia komoly és tiszteletre méltó úriembereknek.

– Kérem, kedves báró – dadogta zavartan –, természetesen azonnal megcsináljuk… csakhogy… khm… csakhogy…

Ujjai zavartan babráltak a levéllel, mígnem megmarkolták és gyors, mérges mozdulattal összegyűrték s belelökték a papírkosárba. Ettől a művelettől hirtelen felderült az arca, ráncai között a mosoly felszabadult, mintha súlyos terhet rázott volna le magáról s közvetlen mozdulattal ráütött az asztal lapjára.

– Csakhogy egy feltételem van nekem is, kedves báró! Ma velem fog ebédelni s hozatunk egy korsót abból a bizonyos tekei borból, amit a kántornál árulnak! Na!

Karjait szélesen kitárta, ránevetett a vendégre s a tyúkszemei nem is sajogtak már.

Prosperjeck Anton úr lakása lent volt a piac sarkában, a bolt és a korcsma közvetlen közelében. A lakás összesen két szobából állott, de abból is csak a belső számított szobának, mivel a külsőben nem volt semmi bútor, csak néhány bőrönd, meg láda, amiket Prosperjeck úr magával hozott. Meg egy lábatlan szekrény, amiben néhány ruháját tartogatta. Kályha is csak a belső szobában volt, egy öreg és rosszkedvű vaskályha, melynek csöve, átfúródva a barnára pácolt mennyezeten, ráeresztette a füstöt egyenesen a nádfödélre. A nádfödél ettől keserű, kátrányos izzadságot csurgatott magából.

A ház gazdátlan volt. Régen egy nyugdíjas iskolamester lakta, övé volt a telek is. De aztán meghalt s hogy nem jött senki a hagyatékáért, a község magáénak nevezte ki. Így került bele egy kora őszi napon Prosperjeck úr, akit az egyik prágai hivatal asztala mellől előléptettek kékesi Bezirkernek. Az előléptetésnek eleinte örvendett, mert több fizetéssel járt, de aztán annál erősebben elkeseredett, amikor új állomáshelyére a sarat dagasztó szekér nehéz vergődések után kihozta.

Prosperjeck Anton úr, a maga ötvenkét savanyú évével megszokta már, hogy reggel hétkor bejöjjön a háziasszonya, tüzet gyújtson, cipőjét fényesre pucolja, leszakadt gombjait felvarrja s elvénült ingein a kézelőt átfordítsa épebbik felére. Hogy nyolckor pontosan hozzák a kávét, oda tegyék az asztalára két darab vizes zsemlével, bár csak az egyiket eszi meg mindig, mert rossz fogai a másodiknál már megunják a munkát. Aztán elsétáljon a hivatalba, komoly lépésekkel, megnézegetve az ismerős utcák ismerős látványosságait, méltósággal biccentsen a hivatalszolgának, leparolázzon a kollégákkal s odaüljön rendes és megszokott íróasztala mellé, elővegye rendes és megszokott aktáit és lassú, de alapos körültekintéssel elvégezze rendes és megszokott napi munkáját. Délben hazamenjen, az ebédet mindjárt elébe tegyék s a tálcán ott legyen a nyomdaszagú újság, melyet a leves hörpölése közben kényelmesen átolvashat. Megszokta, hogy este hét órakor bemenjen a rendes kis polgári korcsmába, ahol a pincér alázatos meghajlással fogadja s a kövér tulajdonos is odajön és azt mondja: alászolgája, kedves Prosperjeck úr, alászolgája, hogy és mint szolgál kedves egészsége?

Aztán leüljön néhány régi hivatalnoktársával a megszokott törzsasztal mellé, az asztalon piros mintás abrosz van s a pincér már hozza is a két deci bort és aztán megtárgyalják a világ valamennyi baját, gondját, örömét és botrányát, örökösen mindig ugyanazokat és ugyanazokkal, ugyanazzal az arcjátékkal, és végül nyolc órakor megelégedetten és megfiatalodva a sok bölcs beszédtől, hazamenjen és elfogyassza a vacsoráját, mely már az asztalon várja.

Kékesen persze mindez egy kicsit másképpen volt. Az üres lakást hosszú időn keresztül egy vén cigányné őrizte és kissé barbáros illatát néhány hétig semmiféle meszelés nem tudta kipusztítani az alacsony szobákból. A szobákat továbbra is az öreg cigányné takarította, mivel más vállalkozó nem akadt s ez sivár és szomorú érzésekkel töltötte el Prosperjeck úr agglegény-szívét. Megszokta, hogy özvegy háziasszonya Prágában molett és kedves, kissé időt töltött ugyan, de tréfára annál inkább kapható. Megszokta és megszerette így az életet, az egyszerű és gondtalan életet özvegy és molett háziasszonya mellett és el sem tudta volna képzelni eddig, hogy járkálhasson a szobájában olyan asszonyszemély, aki nem özvegy és nem molett.

Mert Biri cigányné nem volt az. Sovány volt és pergament-bőrű, ráncos arcú, akár képen a boszorkány, aki seprűn lovagol és gyermekeket hizlal. Megszámlálhatatlan mennyiségű unokái közül valamelyik mindig ott settenkedett a nyomában, borzasan és mocskosan és nagy, olajozott fényű szemével elhordani való dolgok után lesett. Természetesen az úri cipellő takarításának mesterségéhez még csak nem is konyított Biri néne, hiszen ilyesmit közelről nem is látott addig. Úgy nézte a kefét, mint valami csodálatos varázseszközt s az úri pantallóból pálcával verte ki a rászáradt sarat, amit viszont Prosperjeck úr bámult őszinte csodálattal. Rendhez és tisztasághoz sem volt érzéke Biri cigánynénak, azonban

tudott egyéb tudományokat. Már első nap valami titokzatos bögrével érkezett s tartalmával buzgón fröcskölgette a küszöböt, az ablakokat, sőt a kemence ajtaját is.

– A gonosz lelkek ellen – magyarázta fontoskodva –, kik útközben az úrhoz szegődhettek, hogy életjit megrontsák. Phü, phü, phü. Távozz, gonosz, távozz!

S jól összeköpködte, összefröcskölte Prosperjeck urat is kedves buzgalmával.

Máskor meg maszatos rongycsomót adott át, melyben titokzatos gyökerek voltak.

– Tegye a párnája alá, mikor lefekszik – súgta titokzatosan – és köpjön háromszor észak felé és mondja minden köpés után háromszor: andrakmóvé dzsákháná, andrakmóvé bikháná… s éccaka megálmodja a szerencséjét…

Bizony szegény Prosperjeck úr eleinte csak mérget és bosszúságot álmodott Kékesen. Hiába füstölte, hiába fröcskölte Biri cigányné a szobákat: a gonosz szellemek komisz kis cigány-bolhák képében ottmaradtak s zavartalanul keserítették a jó úr éjszakáit.

Mikor reggelenként bosszúsan és vakarózva, hosszú kaputjában és lattyogó galocsnijában a hivatal felé igyekezett, gondosan evickélve a kátyúk között, a bolt ajtajában mindennap ott állt Helén, az özvegy boltosné, rózsaszínű arccal és gyönyörű kövéren és kedvesen ráköszönt:

– Jó reggelt kívánok, tekintetes királybíró úr!

S délben, mikor visszafelé csicsonkázott a latyakban, újra:

– Jó étvágyat kívánok, tekintetes királybíró úr!

Az étvágy meglett volna, mivel Biri cigányné tejes puliszkán, túrós puliszkán és tyúk- meg berbécs-tokányon kívül egyebet főzni nemigen tudott s ezeket hordva, egykettőre kikúrálta gyomorbajából a jó urat. Az étvágy tehát rendben volt ilyenkor s Prosperjeck úr szelíden bólogatott vissza a rózsaszínű zsidóasszonynak, akiben minden megvolt, amit szeretett: özvegy is volt, molett is volt, mégpedig alaposan.

Egy délben aztán megkötötték az ismeretséget. Ez úgy történt, hogy aznap szakadatlanul esett az eső. A sár minden eddig ismert méretet felülmúlt. Evickélt Prosperjeck úr hivatalból jövet, hosszú kaputjában, sietett a szakadó esőből minél előbb födél alá érni s a nagy sietségben az egyik galocsni lemaradt a cipőjéről. Ott állt egy lábon, éppen a bolt előtt, éppen mikor felelni akart a köszönésre s idétlenül és kicsit ostobán, már ahogy ezt ilyen helyzetben az ember tenni szokta, bámészkodott a sárban maradt fél galocsnira. Aztán megfordította az öreg esernyőt s azzal próbálta kipiszkálni a sárból. A galocsnit azonban megszállotta az ördög és ahelyett, hogy engedelmesen visszatért volna gazdájához, egyre mélyebben keveredett bele az agyagos lébe, míg végül már éppen csak az orra látszott ki onnan. Ekkor már nem volt mit tenni egyebet, féllábon billegve s óvatosan, akár egy kötélen táncoló mutatványos, elkezdett Prosperjeck úr nyúlkálni a rebbellis lábbeli után, míg végül elvesztvén hirtelen az egyensúlyt, teljes hivatalos hosszában belezuppant a sárba.

S ekkor csoda történt. A szív igaz érzelmei képesek csupán ilyenféle csodákra. A boltosné, ki mind ez ideig aggódó figyelemmel nézte az ajtóból a hadműveleteket, hirtelen és elszánt mozdulattal föltűrte szoknyáját s néhány erőteljes, cuppogó lépéssel az elesett mellett termett, karja alá nyúlt s pehelyként fölemelte.

– Donnerwetterkruzifixnocheinmal… – dünnyögte bosszúsan a kárvallott uraság s igyekezett letisztogatni kezeit a ragacsos sártól, jobb híján kaputjához törülvén azokat. A mentőangyal pedig, fél kézzel a karját szorongatva állhatatosan, másik kezével kihalászta az elsüllyedt sárcipőt s azután gyöngéd mozdulattal a bolt felé terelte.

– Tessék erre, királybíró úr, tessék…

– A kabátját lekeféljük majd, ha megszáradt – mondotta bent a boltban –, tessék csak levetni, sze így nem mehet az utcára. Adom addig az enyémet, hogy ne fázzon meg ebben a csúnya időben, kedves jó királybíró úr… jaj de nagy a sár, borzasztó… miért nem csináltat csizmát magának, drága királybíró úr… itt nem lehet úgy járni, mint városon…

A Bezirker úr engedelmesen levetette sáros kabátját, mivel megszokta, hogy molett özvegyeknek engedelmeskedjen. Megvizsgálta szortyogó cipőjét, melyből szennyes sárlé bugyborékolt elő minden mozdulatra, s ekkor hirtelen eszébe jutott az elmulasztott társadalmi forma és arcát előkelően összeszedve bemutatkozott:

– Engedelmet kérek, kedves nagysád… Anton Prosperjeck vagyok…

– Helén – rebegte szelíden az özvegy, és nagy kövér kezét a Bezirker úr sovány markába csúsztatta.

Mire egy fél óra múlva tisztára mosott sárcipőben nagyokat cuppanva s a rengeteg bő női kabátban tovább folytatta útját, már mindent elmondott magáról, amit mondani lehetett. Biri cigánynét és a túrós puliszkát éppen úgy, mint a régi jó prágai életet, mely után úgy fájt a szíve, hogy mesélés közben a szeme is megkönnyesedett. Helén asszony nagyokat sóhajtva hallgatta végig a panaszokat, csodálattal Prágát s mindenre bólogatott szendén és tele jóindulattal.

– Ó, ó, királybíró úr, ó, ó,… minden bizonnyal nehéz itt az élet egyedül… bizony, bizony…

Búcsúzáskor aztán Prosperjeck úr kimondta azt is, ami legjobban nyomta lelkét.

– Kedves nagysád, ha szabadna kérnem, ne szólítson engem királybírónak. Bezirker vagyok én, Bezirker Anton Prosperjeck. Mondja csak úgy, hogy Prosperjeck… vagy… vagy lehet úgy is: Anton…

Itt elvörösödött, sebesen meghajtotta magát s a női kabátot szorosan fogva kilépett az ajtón.

Attól a naptól kezdve Helén asszony főzött Prosperjeck úrnak. Igaz, hogy kissé zsidós ételeket, de az nem volt baj. A lakásban Helén asszony cselédje sepregetett s munkáját a boltosné is gyakran ellenőrizte, különösen ha Anton úr is

odahaza volt. Így aztán a molett özvegység fogalma újra jótékonyan lebegte körül a Bezirker úr agglegényéletét.

Ehhez a Helén asszonyhoz vezette most is a vendéget. Szapora léptekkel billegett vele végig a csikorgó utcán s a rozoga boltajtót úgy nyitotta ki előtte, mintha valami fényes prágai vendéglőbe invitálta volna.

Helén asszony nagy barna kendőbe burkolódzva ült a pult mögött, ahol a kicsi vaskályha senyvedt.

– Kedves nagysád, vendéget hoztam, ha megengedi… Varjassy István báró úr, földbirtokos…

Helén asszony könnyedén elpirult.

– Örvendek – rebegte –, ismerem már a báró urat, hogyne…

Varjassy is mosolygott, hogyne, ismerik már egymást. Kicsit régecskén volt ugyan…

Helén asszony még jobban elpirult az emlékeztető szavaktól.

– Sajnos csak szerény ebédünk lesz – dadogta elfogultan és eltűnt a konyha irányában.

Miközben a belső szobába tessékelték egymást, Varjassy csöndesen mosolygott felébredő emlékein, azon a csinos kis zsidólányon, aki ezelőtt sok esztendővel… mennyivel is…? Tíz…? Tizenöt…? Ej, tudja a fene…

A cseléd elszaladt borért a kántorhoz, mert ami a boltban van, az nem úrnak való, mondotta Helén asszony s nagy, párnás kezeivel a legjobb falatokat tette a báró tányérjára.

Ebéd után borozgatva ültek az asztal mellett. A bor lassan fölnyitotta Prosperjeck Anton Bezirker árva és meg nem értett lelkét.

– Bizony, kedves báró, nem ilyen életre gondoltam én. Szép békés városi élet való nekem, csupa magamfajta emberek között, akik békések, szelídek, jóakaratúak… jaj, kedves báró, ez egy borzasztó tartomány, ez itt. Az emberek vadak és ahányan vannak, annyifélét akarnak. Mindenki lázadó rebell, vagy fékezhetetlen paraszt, vagy gonoszkodó és tolvaj… egyebet sem teszek itt, kérem, mint az igazságot hámozgatom…!

– Jaj kérem, az igazságot piszkálni én úgy nem szeretem! Ez goromba katonáknak való, nem az én békés természetemnek. Nem értem ezeket az embereket itt, Herr Baron, mindig mást mondanak, mint amit akarnak és mindig mást akarnak, mint amit gondolnak és sohasem csinálják azt, amit gondolnak, vagy amit akarnak, vagy mondanak…

– Haragudnak reám, minden rendeletért reám haragudnak, mintha én lennék a császár… pedig én, kérem… és a császárra is haragudnak, mintha ő lenne a zsandárok puskáján a szurony… pedig én tudom, hogy a császár jó ember és én is jó ember vagyok… jó ember… igen jó ember… én, Anton Prosperjeck Prágából… ó szép-szép, békés, gyönyörű Prága, mein Gott…

Így ábrándozott Prosperjeck úr a bor hatása alatt s közben Helén asszony, ki a sarokban ülve, csöndesen párnát hímezgetett, hol őt, hol a bárót nézte, epedő, tág, puha tehénszemekkel. Kövér kezét néha szívére szorította, vagyis azokra a tiszteletreméltó gömbölyűségekre, melyek puhán és szelíden a szívét őrizgették s úgy sóhajtotta ábrándosan a beszéd elröppenő szavai után: ó, óóó.

Jó kétórás beszélgetés után, mikor már a bor is elfogyott s el a szó is a puhára ázott kis emberke szájában, Varjassy felállt s elbúcsúzott.

– Messze van még hazáig – hárította el a további marasztalást –, hamar sötétedik.

Azok ketten néztek utána egy keveset az ajtóból, ahogy szánjához sietett, de mert a hideg nagy volt, hamarosan visszatértek a szobába.

– Ej, haj – sóhajtott Prosperjeck úr visszaülve a zsírosra koptatott, alacsony és piszkos karosszékbe –, milyen derék, rokonszenves urak ezek a magyarok. Igazán milyen kár, hogy belül olyan nehéz természetük van. Hogy olyan békétlenkedők, rebellisek. Ezt a bárót is figyeltetnem kell, szigorú utasításaim vannak erre – itt egyik ujját titokzatosan és fontoskodva fölemelte –, titkos és bizalmas utasításaim. Az a varjasi pópa is állandóan panaszkodik reá, pedig az a mi emberünk… ördög vigye el azt a pópát, hogy nem tud békében ülni…

– Fegyverengedélyt se kellett volna adjak neki – folytatta hosszabb gondolkodás után –, nem lett volna szabad. De hogy mondjam meg neki? Hát hogyan mondhassam meg…? Egy ilyen úriembernek? Hogyan…?

– Ej Prosperjeck, Prosperjeck… igen jó ember vagy te ehhez a hivatalhoz, sokkal igen jó…

Helén asszony pedig nézett reá hódolattal és bólogatott, bólogatott.

15

Attól kezdve, hogy a hó járhatóvá tette az utakat, mindennap várni lehetett volna vendégek érkezését. Régi jó időkben ilyenkor egymást tiporták a látogatók, az utakon mindenfele szánok csilingeltek, lármás vadászatokon fegyverek ropogtak, kastélyok és udvarházak ebédlőtermeiben vidám köszöntők hangoskodtak. De azóta, hogy a világ megváltozott – s mennyire megváltozott, édes Istenem – s a kastélyok meg az udvarházak lakói megfogyatkoztak igen erősen, bizony azóta hasztalan kémlel ki a háziasszony ebédfőzés előtt az útra s a házigazda is állhat órák hosszat elgondolkozva az ablak előtt, kitekintve a hideg, havas világba: nem csilingel sehol úri szánkó, lármás régi barátok nem mutatkoznak, ki tudja, merre vannak, élnek-e? Nem élnek?

Nem volt jó sokat mozogni abban az időben, különösen az olyanoknak nem, akiknek muszka lándzsa törött a karjába s igazoló írásait, amiket Bécsből hozott volna, zsiványok rabolták el. Nem lehetett tudni, hol botlik az ember valakibe, akinek eszébe juthat hirtelen a feltűnő arcról ez, vagy amaz… Jobb volt behúzódva

ülni a tanyán, félreeső dűlőút végiben, ahol nem hajtanak át az új uraságok szánjai… jobb volt és biztonságosabb.

A tanya élete ott fönt a varjasi tó dombján olyan volt, mint az öregemberé, ki az élet sallangjait megunta, szerényen félrevonul a világ zajától s haszontalan örömökkel nem mulatja magát. A tanya élete körben járt, körben éppen, mint a nyomtató ló, amelyik csak megyen előre és mégis mindig visszatér oda, ahonnan indult. A tanya élete is forgott a maga kis nyomorúságai körül, hajnali sötéttől esti szürkületig, marhaetetéssel, takarítással, fahordással, ganéhordással és sok kisebb-nagyobb bajjal. Egyszer a béreslegényt ütötte le a fa, másszor az András kezén támadt kelés, aztán elpusztult az egyik koca s már csak egy maradt, aztán Julit érte utól a hidegrázás. Fogyott a pityóka, apadt a hombárok gabonája, takarékoskodni kellett szalonnával, zsírral, étellel, abrakkal s a parasztasszonyokkal alkudozni tyúkért, tojásért… hát ilyen volt az élet.

Az úr számadásokat csinált, hogy mennyi föld van búzával bevetve, mennyi Varjason, mennyi Dobojban, mennyi az áldomi tagban… mennyit kell még kiadni felesbe… mennyit vethet maga… mennyi gabona kell háznak, cselédnek, állatnak… mennyi kell vetésre… mennyi lehet a termés… mennyit lehet majd pénzzé tenni… mennyi pénz kell állatot venni… újra és újra elkezdte és a számítás sehogyan sem talált, sehogyan sem illett össze. A kell mindig nagyobb volt, mint a van.

Fogytán volt a pénz is, a szekrényben lévő, a mócsi boltosnál már adósság is gyűlt, pedig ha lehetett, bőrrel fizettek, nyúllal, rókával, vidrabőrrel. Mihály vitte a bőröket ilyenkor s órákon át alkudozott értük, hogy becsaphassa valahogy a zsidót.

A nemzetes asszony a jószágot gondozta, utána állt Mihálynak, Andrásnak, ellopott holmikat kajtatott elő a faluból besúgó asszonyok mondása után s maga járt el a házakhoz tojásért, tyúkért, tömött libáért. Cserébe fát adott, halat, egy-egy nyulat is néha a konyha fölötti akasztóról s ígéreteket a nyárra: kaszálót harmadán, szántót felesbe.

Egyéb élete nem is volt a tanyának. Mikor elpusztult a koca, mintha gyászba borult volna egy időre minden, a lovak sem nyerítettek olyan vígan, a cselédek gondteltek lettek s a nemzetes asszony két napig lehajtott fejjel járkált. Aztán az is eltelt. Néha jött Mózsi bá' egy-egy hallal s tudott rókáról, vidranyomról. Vagy erdőről jövet a béresek disznónyomot láttak s ilyenkor az úr letette a pipáját, behajtotta a számadással teleírt füzetet s megkönnyebbült lélekkel akasztotta vállára a puskát s ment ki a nagy fehér hómezők közé.

Karácsonyig tartott a nagy hideg. A tó jege lábnyit vastagodott s pattogott éjszakánként a diófa kérge. Nyulak bokáztak a holdvilágnál s Burkus az istállóba költözött.

Karácsony estéjének napján megenyhült az idő. Lágy déli szél kezdte simogatni a dombok elnyúló hátát s párák sűrűsödtek az égen. Előbb csak egy-egy pehely szállingózott, árván, mint a magára elindított gyermek, aztán a pelyhek

megnőttek, sűrűsödtek s hullásuk már elfödte a tavat, el a völgyet is, el a szomszédos dombokat. S mire az este elindult, hogy alászálljon a földre, már úgy állt a tanya a sűrű havazásban, mint egy világtól elszakított kicsike sziget, parttalan tenger közepén. Apró Noé-országa, újra kezdődő világ elé régi életeket mentő árva világocska, eltemetve, elfeledve és mindenkitől távol.

Az úr az ablakban állt. Ősz óta szinte alig változott, csak a szakálla lett hosszabb s az arca soványabb. Állt kopott mindennapi gúnyájában, melynek zsinórjai már megbomlottak itt-ott, hajtókája kifeslett. Nem is pipázott, csak éppen állt az ablak mellett, a belső szobában s nézte a havazást, mely olyan volt, mint egy nagy fehér függöny, mely egyre hull, egyre pereg, egyre múlik, mint maga az idő.

Nézett ki a havazásra s a gyermekekre gondolt, odahívta őket a havazáson át a szeme elé, látta kedves kicsi alakjukat, mozdulataikat, szemük hamiskás villanását, vagy komoly csodálkozását, amikor tündérmesék nyelvén szólanak hozzájuk. Nézte őket és beszélgetett velük, a képzelet csodálatosan finom nyelvén, mely megszépíti a szavak muzsikáját s az érzéseket valami lágy szomorúsággal tölti meg.

Úgy állt az ablaknál. Keze nem mozdult s mégis selymes gyermekhajat simogatott vele. Lámpa nem égett még s mögötte sötét árnyékok lepték el a szobát s a falon vén kakukkos óra ketyegett, lassan, kimérten.

Aztán bejött az asszony s világosságot gyújtott.

– Minka lelkem – mondta nagyon csöndesen, s míg a fény felé fordult, szürkülethez szokott szeme furcsán hunyorgott –, Minka lelkem, kár, hogy nincsen egy kicsi fenyőfánk… gyertyát tehetnénk rá s meggyújtanánk…

Az asszony meglepetten figyelte az ura szavait. Sovány feje szigorúan fölemelkedett.

– Ostoba német szokás. Fenyő sincs s a gyertya is nagy dolog ilyen időkben. Hogyan is jut ilyen bolondság az eszébe…!

A férfi kicsit megszégyellte magát s hallgatott. Újra visszafordult az ablak felé, de ott kint fekete volt már minden a szoba fényétől.

– Csak úgy gondoltam – mondotta kis idő múlva halkan –, a gyermekek is szerették, tudja…

Minka asszony már akkor a lámpa alatt horgolt. Soha nem pihenő kezei egy pillanatig abba nem hagyták a munkát.

– Elég fölösleges volt napasszonyomtól ilyen bolond német szokást hozni a házába. Gyermek örvendjen, aminek dukál. Bubának, szekérnek, talicskának.

Dohogott Minka asszony, rázta a fejét, billegette a tűket s újra dohogott.

A férfi pedig eljött az ablaktól, mert már úgysem lehetett látni a havazást. Leült szemközt az asszonnyal, a másik karosszékbe, elővette a pipát, rátömött, tüzet csiholt. Szállt kéken a füst, nagy kék felhőkben s csend volt, csak az óra ketyegett. Az ablakon befújt egy kis hideg, hószagú szél s a kályhában a tűz

fellobogott néha. Csönd volt. A konyhában András felesége énekelt halkan és súrolta az edényeket.

A padlásajtó csikordult néha a szélben. Fájdalmas és árva hang volt, belesírt a magányos némaságba, a siket csendbe, az óra ketyegésébe, a kötőtű halk neszébe, a mosogató asszony dúdolásába s kereken az egész nagy sötét világba. Az éjszaka ránehezedett a küzdelmes életre, a gondokra, a nyomorúságokra s fáradtságba altatta a tanyát.

Aztán már az asszony sem dúdolt a konyhán. A tűz is kialudt. Csak az óra ketyegett még s hideg fuvallat verődött be az ablakon. Néha percegett az olajos kanóc. Egy szekrény recsegett. S a padlásajtó olykor megcsikordult.

16

Az év utolsó napján rossz egylovas deszkaszán kanyarodott föl az útról a tanya felé. Zörgője nem volt, úgy jött a vakító-szép téli délutánban, mint valami baljós üzenet.

Az úr éppen esti lesre készült. Vállán volt már a puska, mikor az ócska szánt s az elébe fogott rozoga, vén sárgát meglátta.

– Hát ez vajon kicsoda s mit akar?

Mord arccal várta meg a szánt, fent a diófánál. Kémlelte a benneülő ember formáját, parasztnak nem volt egészen paraszt, de úrnak sem látszott. Foltozott vén bunda volt rajta, széles prémgallérral, amilyent a régi urak hordtak. Fején egyszerű fekete báránybőrkucsma s maga hajtotta a toldott-foldott hámba fogott, sovány, nagy lovat.

Nem tudta fölismerni. Csak amikor megállt s kihámozta magát a bundából. Akkor aztán egyszerre ellepte a pirosság Varjassy Istvánt.

– Péter!

És odaszaladt hozzá és megölelte mind a két karjával.

– Péter! Hát igazán te vagy?

A nagy, hosszú sovány ember sebhelyes arca keserűen elmosolyodott.

– Dehogy is vagyok én, csak a hazajáró lelkem. Hanem neked is magosra fölvitte az Isten a dolgodat, szegény Rebeka alig tudott fölszuszogni a portádig!

Varjassy végignézett a lihegő vén gebén.

– Ennyi maradt a televér ménesből?

A vendég elfordította sovány, fekete arcát, melynek bal oldalán hosszú, élénkpiros sebhely húzódott végig. Hollócsőr alakú roppant orra szomorúan bókolt Rebeka felé.

– Ennyi.

A hívásra előjött András, elvezette a szánt s a lovat. Bementek a házba. A vendég meg kellett hajtsa a fejét az ajtóban, hogy beléphessen.

– Valóságos palotád van – mondotta savanyú mosollyal, amikor körülnézett.

Ahogy levetette a hatalmas bundát s ott állt rossz, foltozott csizmában, színehagyott condraruhában, melynek az ujja itt-ott rojtos volt már, még soványabbnak, még magosabbnak látszott. Így ruházatra olyan volt, mint valami munkátlan csavargó s ha nagy, bánatos orrát, sovány arcát és a hosszú sebhelyet nézte az ember, inkább egy szomorú vásári komédiásra kellett gondoljon. De a szemek, a nagy, nyitott fekete szemek s a magas, domború homlok többre vallottak.

A nemzetes asszony összecsapta a kezét, amikor a csizmatopogásra kinézett a belső szobából. Öröm és meglepetés, szánalom és ijedtség egyszerre volt a hangjában s a tekintetében.

– Bátonyi! Hogy jön maga ide…?

Bátonyi Péter szomszédjuk volt. Nem nagyon közeli, csak úgy, ahogy a Mezőségen szomszédosak lehetnek az emberek. Bátony és Varjas jó óra járás lóval, de persze csak olyan lóval, amilyen a bátonyi és varjasi istállókban régente lehetett. Péter és István gyermekkoruk óta játszótársak voltak, az iskolát is együtt járták a kolozsvári kálvinisták kollégiumában. Együtt iratkoztak be a felsőbb tudományokra is, tudós professzoroknál Göttingában. Aztán az élet kezdődő zűrzavarai néhány évre elválasztották őket egymástól. Péter Széchenyi István nyomdokába szegődött s a diétán lelkes beszédekben szorgalmazta a magyar ügyek előbbre vitelét.

Aztán egyszerre csak haza került újra Bátonyba. Kedvét szeghette valami, talán a nemzet vezetőinek akadékoskodása minden újítással szemben, talán a közöny, melybe a nagy célok fulladtak. Akkor már családos ember volt, felesége, gyermekei voltak s újra gyakori vendég lett Varjason.

Mikor a szabadság zászlaja kibomlott, elsőnek jelentkeztek mind a ketten. Aztán a háború vihara szétsodorta őket s azóta hír sem jött többé Bátonyi Péterről. Csak a családjáról. De azok véres és borzalmas hírek voltak.

S most ott ült a két barát újra egymással szemben.

Szilvórium került az asztalra. Folyt a kérdezősködés erről-arról, közös barátokról, harctéri ismerősökről. Aztán az asszony kiment a konyhára, hogy vacsora után nézzen. S ekkor egyszerre közéjük zuhant súlyosan és feketén a csönd. Közéjük zuhant a két fekete esztendő, ami elválasztotta őket egymástól. Közéjük zuhant véresen és feketén sok elmondatlan szó és súlyával mélyen lenyomta őket a hallgatás alá.

Aztán Varjassy törte meg a csöndet. Rekedten.

– Hallottam volt a hírt… hogy családodat múlt évben az oláhok…

Bátonyi Péter félrefordította a fejét. Csak nagy, szomorú orra látszott és a sebhely. Mélyen s akadozva törtek elő a szavak és ritkán. És olykor súlyos csend ékelődött a szavak közé.

– Mind egy szálig, István… Anikót s a három gyermeket… kínos… ocsmány halállal… míg én odavoltam… verekedni… azt mondják, hosszasan kínozták őket,

verték… tudod, István, ezt mind elgondolni… az ember nem akar rágondolni, az ember szabadulni akar… de… de nem lehet… az ember belebolondul.

Nyögtek a szavak és izzottak és sötötték a levegőt, hogy a szoba falai is forrók lettek tőle. István remegő kézzel újratöltötte a poharakat. Ittak. S Péterből mint véres, gennyes, szörnyű tályogos seb szakadt föl a lefojtott beszéd:

– Itt élni közöttük… és nézni az arcukat… azokat az arcokat, azokat az undorító mocskos pofákat, melyek akkor is itt voltak és bizonyára röhögtek és… tudod, ez a legrettenetesebb… Már hármat megöltem közülök… kezembe kerültek és megöltem őket… senki se látta, csak egyedül Isten… de ő azt is látta, amikor az a dolog történt… látta és nem tett ellene… hát lássa most is, lássa! Nem félek tőle… ha akkor nézni tudta… Tudod, én azt hiszem, nincsen is Isten…

– Hármat megöltem közülök… kezemmel préseltem ki torkukból a levegőt, ezzel a két kezemmel ni… pedig tudod, hogy sohasem voltam erős ember… de most erős voltam… borzasztóan erős… ott vergődtek a kezem alatt és csak szorítottam a torkukat, szorítottam… amíg kinyílt a szájuk és a szemük nyitva maradt… jaj… borzalmas ember lett belőlem, István…

Nyögött és fuldoklott a hang a szűk, kicsi szobában és megtelt tőle nehéz és sűrű indulatokkal a levegő, halálos vívódásokkal.

– Igyál, Péter…

– Isten éltessen, István… Tudod… mikor ott Miskolcnál megtudtam a hírt, azt hittem, beleőrülök… szerencsére rohamra mentünk éppen… sírtam és haraptam a kardom vasát, mintha megvesztem volna… nem láttam és nem hallottam semmit, csak rohantam előre, ütöttem, vágtam… akkor kaptam ezt a sebet is az arcomon. Nem tudom, ki adta, nem tudom, mikor adták… csak ütöttem… Nem tudom, hányat öltem meg azon a napon, csak öltem. Beléjük döftem a kardomat, aztán kihúztam s újra beléjük döftem… kezemen végigfolyt a vérük, befolyt az ingem alá… ragadós volt… vér volt… azt mondják, a végén úgy szedtek össze a katonáim… Jaj, István…

– Igyál, Péter. Igyál egy kortyot.

– Aztán kiszöktem az oroszok közül. Parasztruhában jöttem haza. Erdőkön, éjszaka. Házam leégetve, minden elhordva. És se egy sír, se egy jel, se egy emlék… azokról… Elfogtak. Két hónapot tartottak fogságban. Aztán kegyelmet adtak. Bár ne adtak volna…! Bár végezhettem volna én is úgy, mint a többi…! Mert nem tudod, te, István, mi volt az, hazajönni… egyedül. Gyalog. Kifosztottan. Megalázottan. Minden nélkül. Élet nélkül, reménység nélkül és… és senki nélkül. És oda… oda térni vissza így, ahol mindaz történt… és tudni arról… és csak arra gondolni folyton… folyton és mindig csak arra… töltsél még egy pohárral, István, s ne nézz úgy rám, mert… kiszaladok, vagy elsírom magamat…

Sokáig csönd volt. Az üveget nézték mind a ketten. A poharakat.

– Most hol lakozol, Péter?

– Egyik zsellérem házában.

– S a gazdaság?

– Semmi. Puszta földek.

Hallgattak. Az óra ketyegett.

– Annak a házában lakom, aki a gyújtogatást vezette. Aki az egésznek a főkovásza volt. Belső zsellérem. Én húztam ki tizenöt évvel ezelőtt a tóból, amikor feldőlt vele a csolnak. Annak a házában lakom.

Pálinkát töltött magának s mohón megitta.

– Ahogy először hazatértem, szökve, az oroszok elől, mindjárt megtudtam, hogy ő volt az. Egyenesen odamentem a házhoz. Az udvaron nem volt senki, csak az asszony. Olyan szürke lett az arca, mint a hamu, amikor meglátott. Hol az urad? – kérdeztem tőle. Bent van – mondotta, de reszketett a szó is a szájában. Bementem. Az ember ott állt a kemence mellett, kezében bicska volt és ostort faragott a gyermekének. Ostort. Ügyes kicsi ostort, amilyent gyermekeknek szokás faragni… Ha nem tudtam volna, hogy ő volt az, aki azt az egészet… azt a szörnyűséget csinálta… nem hittem volna el. Olyan szelíden és ártatlanul faragta azt a kicsi ostort s a gyermeke, négyéves fiúcska… ott állt és nézte. Hát lehet az, hogy ugyanaz az ember egyszer vadállat legyen s máskor… ostort faragjon a gyermekének…?

– Styéfán – szóltam az emberre –, mit tettél, Styéfán? – Az ember rám nézett, kezéből először kiesett a bicska, azután kiesett az ostor, szája elkezdett remegni, fehér lett, mint a fal… aztán csak összecsuklott, lezuhant a földre, mint valami zsák s úgy zokogott, hogy olyant még nem hallottam soha.

– Én álltam az ajtóban és kezemben volt a bot. Amivel agyon akartam verni azt az embert. De az ember nem szólott semmit, csak túrta fejével a földet és zokogott. És hátam mögött zokogott az asszony is és kiabált: üsd agyon, uram, ezt az embert, üsd agyon, jaj, megvert az Isten úgyis… És akkor elkezdett a gyermek is sírni és olyan borzasztóan és szívettépően sírt és az asszony egyre sikoltozta: üsd agyon, üss agyon mindnyájunkat, jaj, úgy kell nekünk, megvert az Isten… s az ember, Styéfán, akit én húztam ki a vízből s aki az első tüzet… az első tüzet tette a házam födele alá… az ember vergődött a földön és csak zokogott… Megfordultam és elmentem onnan. Még aznap elfogtak a zsandárok és csak hónapok múlva szabadultam megint. Bár sohasem szabadultam volna.

– Szervusz, István…

– Isten éltessen, Péter… Amikor visszatértem, az a ház már üres volt akkor. Azt mondták: az ember felkötötte magát a pajtában, még azon a napon. Az asszony elment a gyermekkel, nem is látták azóta. A ház egészen puszta volt. Se bútor benne, se egyéb. Csak mocsok. Beléköltöztem. Kitakarítottam a piszkot, az egyik sarokba szalmát hordtam s egy volt kocsisomtól kaptam egy pokrócot is. Aztán szerszámot kerítettem. Elébb egy széket ácsoltam, azután egy asztalt is hozzá. Nehezen ment, de beletanultam abba is. Majd polcot a kemence mellé. Végül

ágyat. Ezt az öreg Rebekát egy jólelkű ember visszahozta. A szánkót kölcsönbe kaptam… Hát így vagyok, István… így vagyok…

Hosszasan hallgattak. Közben ittak néha. A poharakat némán ütögették össze. Kint elvérzett a nap s a szürkület lila fátylai ráfagytak a dombokra. Az asszony bejött s újra kiment.

– Tudod, István… eleinte csak azért akartam ott maradni, hogy megbosszúlhassam magamat. Néhány földet árendába adtam… erdőt is adtam el… hogy legyen miből puliszkát főzzek magamnak s az életemet tartsam… Ki akartam pusztítani valamennyit. Az egész falut. Mindenkit, aki ott volt, részt vett a dologban… vagy csak látta és nem tett ellene semmit… amikor Anikót… jaj, István, ha az ember így elképzeli azt, ami ott történhetett velük… és ha egyedül vagyok mindig, mindig… különösen eleinte… újra és újra láttam a szemeim előtt, akkor is, ha lehúnytam őket, akkor is, ha nem akartam már látni… akkoriban sok pálinkát ittam. Kellett. Erdőért, földért vettem a pálinkát s ott az üres házban ittam és ittam… amíg nem láttam már semmit…

– Töltsél még, István.

– Az elsőt az erdőn öltem meg. Napokig lestem reá. Tudtam, hogy ő volt az, aki az elsőt ütötte kicsi Bandi fejére. Úgy mentem reá, mint a farkas, fegyver nélkül, csak úgy… kézzel… Nála balta volt… de már akkor rajta voltam. A földre zuhantunk… Tudod-e, István, milyen puha az emberi torok…? Milyen semmi, milyen gyönge…? Az embernek csak úgy belemennek az ujjai és nem tudják elengedni többet… nem tudják… az ember élete nagyon vékonyan van a testhez kötözve, István, én tudom… egyszerre csak kinyílik a szája… kinyílik a szem… és nem csukódik bé többet… arca elkékül… és kész…

– Tölts még, István… nem tudom, mi van a torkommal, mintha tüzet nyeltem volna, száraz… Három embert öltem meg a kezemmel, ezzel a puszta kezemmel. De többet, azt hiszem, már nem ölök meg többé soha. Pedig még sokan lennének soron. Akik mind ott voltak és mind tettek valamit… de nem tudom, hogyan mondjam, hogy megértsed… ezek furcsa dolgok nagyon, István…

Néhány percig hosszasan maga elé bámult. Nehezen lélegzett, arcán izzott a sebhely. Homály terjengett a szobában s a sarkokat megtömte sötétséggel.

– Mikor az elsőt megöltem s elástam ott az erdőn, nem éreztem semmit. Örömet sem, bánatot sem. Semmit. Mikor másnap végigmentem a falun s elmentem annak az embernek a háza előtt, az udvaron egy asszony állt és sírt. Az én asszonyom is sírt – gondoltam magamban keserűen –, sőt másképpen sírt, egészen másképpen. Azzal továbbmentem. A második legényember volt, azt csak az anyja siratta, meg az apja. Én is sírtam a gyermekeim után… Aztán megöltem, István, a harmadikat. Ez éjszaka volt. A tavon. Mert a harmadik halász volt s a falun kívül lakott. Meglestem, mikor tűzzel készült halat gyűjteni a lékhez. Megfojtottam azt is. Nem volt könnyű dolog, mert erős ember volt és védte magát. Aztán beeresztettem a jég alá. Másnap eljött hozzám a felesége. Egy sovány,

sápadt, vézna kicsi asszony. Hogy segítsek neki megkeresni az urát, mert beleesett a tóba és senki sem akar segíteni. Babonásak az emberek és nem akarnak a lékhez közeledni. Hozta a gyermekeit is, öten voltak. Soványak és aprók, akkorácskák csak, mint a két öklöm, ha így összeteszem. Elmentem és segítettem az asszonynak kiszedni az urát a jég alól. Egy egész délután dolgoztam a jegen, amíg sikerült. Aztán eltemettük. A koporsót is én ácsoltam össze a padlásdeszkákból, mert nem volt az asszonynak pénze, hogy koporsót vegyen. Egy éjszaka magam is ott virrasztottam a halott mellett. Gyertyánk nem volt, csak a tűz világánál virrasztottunk, ketten az asszonnyal. S az asszony akkor elmondott mindent.

– Tudod… nehéz dolog ez így, hogy megértsed… De… az emberi élet egyáltalában valami nagyon furcsa és nehezen érthető dolog sokszor… Az emberben éppen annyi rossz van, mint amennyi jó, s hol az egyik, hol a másik kerül elő, aszerint, hogy a körülmények melyiknek kedveznek… valahogy így kell legyen, azt hiszem… Az asszony azon az éjszakán, ott a halott mellett, elmondotta az egészet, úgy, ahogy volt. Nem hallgatott el semmit, nem titkolt és nem szépített semmit. A meztelen és szörnyű igazságot mondotta el. Amikor rátörtek a házamra, az ő ura verte be elsőnek a kaput. Ő ütötte bele a kasznárba a villát is s az egyik gyermeket, a legkisebbiket, kicsi Anikót, ő dobta ki lábánál fogva az ablakon. Érted, István? Az én gyermekemet. Elmondott az asszony mindent, úgy, ahogy volt. Aztán elmondta, hogy milyen nehezen éltek. Alig volt a gyermekeknek mit enni adni. A kasznár letiltotta a tavat, mert nem fizették a dézsmát rendesen. Nem fizethették, mondotta az asszony, mert kellett a hal máléllisztre, meg pityókára… hogy ehessenek a gyermekek legalább naponta egyszer… Elmondta, hogy az ura milyen jó ember volt. Soha egy ujjal nem nyúlt hozzá, soha egy rossz szava a gyermekekhez nem volt, akárhogy sírtak is étel után. Saját ruháját vetette le éccaka, ha fáztak, hogy betakarja őket vele. S mikor a vészákat kötözte, fütyült… Érted, István? Fütyült. Mint ahogy én fütyültem hajdan, mikor a dolgozószobámban ültem egyedül és gondolkoztam valamin és a nyitott ablakon behallatszott kintről a gyermekek vidám kacagása és a langyos szél meglebegtette a függönyöket… Annak az asszonynak az ura, aki ott feküdt kiterítve velünk egy szobában s akit én öltem meg, az is éppen úgy fütyörészett vészakötözés közben s tavasszal a tó partján, mikor a vészákat kirakta s a füzek zsönge rügyei már zölden bomladozni kezdtek és a levegőben virágszag úszott…

– Az élet nagyon furcsa. És én rájöttem akkor, azon az éjszakán a halott ember mellett, akit én öltem meg, s az asszony mellett, aki csöndesen sírdogált a sötétben és elmondott mindent, úgy, ahogy volt. Rájöttem akkor, hogy nincs semmi értelme az egésznek. Nincs értelme. Már jóvá tenni úgysem lehet semmit, az élet elrontott dolgait nem lehet jóvá tenni azzal, ha tovább rontjuk a dolgokat…

– Az ember ott feküdt közöttünk a viskó földjén, egy rongyos pokróccal letakarva. A sarokban öt gyermek aludt a szalmán, nyöszörögtek s egyik-másik néha hangosan fölsírt és az asszony halkan beszélt olyan dolgokról, amik már

elteltek régen. És én elgondolkoztam azon, hogy vajon most mi változott meg az én számomra. Igen, hiába csudálkozol. Azon gondolkoztam, hogy vajon ennek az embernek a halálával az én számomra változott-e valami? Előkerül-e most valahonnan a feleségem, szegényke, vagy valamelyik gyermekem előlép-e és azt mondja-e: itt vagyok? Ez őrültség, tudom. És képtelenség, gondoltam, mert aki nincs, az nincs, azon nem segít, ha a világ valamennyi emberét is utána küldöm, oda, ahová őt küldték azok. Akkor miért? – kérdeztem magamat. Miért? És ez a kérdés akkor egyszerre olyan volt, mintha nagy fekete falnak ütköztem volna neki a fejemmel… Így volt ez, tudod. Csak ültem ott, csak ültem. És hallgattam az árván maradt öt kis sovány gyermek nyöszörgését, az asszony egyhangú, sírós beszédét, ahogy mind mondta, mind mondta a világ legfeleslegesebb mondanivalóját. Azt, ami már eltelt s amin már változtatni nem lehet úgysem.

– Attól az éjszakától kezdve nagyon békés ember lettem én, István. Azt az asszonyt az öt gyermekével magamhoz vettem. Ő takarít és főz nekem otthon, abban a házban, tudod… abban a házban, ahol Styéfán lakott, az a bizonyos Styéfán. S a gyermekek már nem is olyan soványocskák, mint voltak… és… akár hiszed, akár nem, István… az egyik… az egyik szakasztott olyan, mint Bandika volt…

A sötétség lassan ellepte a szobát. Csak a tűz világított közéjük, ahogy az asztalra rákönyököltek. Aztán a háziasszony visszatért, lámpát gyújtott. Csak a széthullott szavak emléke maradt meg sötéten, valahol a bútorok alatt. Hosszú idő múlva új beszéd indult, másfelé kanyarodó nyomon.

Vacsora után boroskancsó mellett üldögéltek hárman. A nemzetes asszony nem ivott, ujjai szorgalmasan jártak a kötőtűkkel, s csak néha szólt bele a beszédbe. Ország dolgairól folyt a szó, magyarok bajairól s a két férfi, a két régi barát, súlyos szavakkal öntötte ki magából a meddő küzdelem felgyűlt keserűségét. Csak néha, ha elhallgattak, gyűlt újra köréjük az elmondott szavak fekete emléke, mint kísértetes, ólomnehéz felleg.

Pattogott a tűz, fogyott a bor. S az óra fönt a falon komoly ütemben mérte a másodperceket és néha hangosan belekakukkolt az időbe.

Aztán a kakukk kikiáltotta az éjfélt. Anélkül, hogy egymásra néztek volna, a két barát egyszerre felállott. Kezükben összeértek a poharak.

– Vesszen az ezernyolcszáznegyvenkilences keserű esztendő – szólalt meg mély, zengő hangon Varjassy István –, soha magyarnak ilyen esztendeje többet ne legyen. Éljen ezernyolcszázötven! S vele Kossuth Lajos!

Bátonyinak is megrezzent a hangja:

– Éljen az eljövendő szabad Magyarország!

A nemzetes asszony is felállt.

– Éljen – mondotta csöndesen s szeméből könnyet törült ki.

Kiitták a bort utolsó cseppig, aztán a poharakat földhöz csapták, ősi szokás szerint. Majd megölelték, megcsókolták egymást. Jobbjaik súlyos szorítással összekapcsolódtak s a szemük könnyes volt, a szívük nehéz.

17

Bátonyi Péter másnap kereken járta a tanyát. Nagy fáradságba nem került, mindössze az istállót, a színt s a csűrt kellett megnézni, meg a kocát a fonott ólban és a kazal tövében összebújt juhokat.

Jókedvűen nézett meg mindent. A múlt esti beszéd emlékei mintha nem is kísértettek volna már. Mintha az egész csak álom lett volna, valami véres és nagyon nehéz álom, amire gondolni sem szabad. Még a Burkust is megsimogatta a vackán.

– Kutyád is van! – örvendett neki – már én is kell szerezzek egyet.

– Látod, ez az – mondotta, mikor a tornácról visszanézett a rendben tartott kis tanyaudvarra –, ezt kell csinálni. Te már megtaláltad, István, az utat. Az igazi utat. Elölről kell kezdeni mindent. Egészen elölről. Az otthon építését. És a haza építését is. Egészen elölről, egészen lentről, egészen kicsi dolgokkal kell kezdeni.

– Csak bátorság kell hozzá – toldotta meg kicsit szomorúan és hosszú orra a föld felé fordult, szemei tűnődve nézték a kőlépcsőket –, ez az, bátorság kell. Több bátorság, mint a gyilkoláshoz. Több.

Bementek a szobába.

– Te erősebb voltál mindig – folytatta bent a megkezdett beszédet –, gyermekkorunkban is te voltál az erősebb. Most is. Te már elkezdted. Ma még csak nyolc ökröd van és két tehened. Egy év múlva már több lesz. Tíz év múlva megsüvegelnek a Bezirkerek, ha elhajtasz mellettük és húsz év múlva fölépíted a kastélyt…

Varjassy István tűnődve hallgatta a szavakat. Itt fölkapta a fejét.

– Nem építem föl! – mondotta hirtelen, éles, szinte ellenséges hangon és az arca is kipirult a szavaktól.

Bátonyi Péter csodálkozva nézett reá.

– Nem építed föl? Ha módod lesz reá…? Akkor sem…?

Varjassy István szeme élesen nézett szembe vele.

– Nem. Akkor sem. Innen induljon ki az új élet, erről a tanyáról. S maradjon is itt. Azt akarom. Akkor a mienk lesz ez az élet. Mienk. Magyaroké.

– Mert ott kezdődik a baj, Péter – folytatta szinte lázasan –, a kastélyoknál. Az én bajom is, a tied is és ennek a szerencsétlen országnak a baja is. Ott, a kastélyoknál kezdődött el. Magasra épültek. Igen-igen emeletesre. Nem lehetett elég mélyen lelátni belőlük, csak mind fölfele lehetett látni. Le nem, a földre, ahol a dolgok gyökere van, ahol a nemzet gyökere van. Idegen bútor, idegen függöny, idegen szőnyeg, idegen, idegen, idegen: ez volt a kastély. Mind magasabbra került

a földtől, mind messzebb, mind messzebb… Nem, Péter, a kastélyokat nem szabad többé fölépíteni. Nem tudom, érted-e, amit mondani akarok?

– Értem – mondotta Bátonyi Péter s az arca nagyon komoly volt, szinte ünnepélyes –, értem. Én is sokszor éreztem régen ilyesmit… és nehéz szavakkal elmondani… de értem. És igazad van. Nagyon igazad.

Aztán ebéd után befogták Rebekát az ócska deszkaszánba, a kölcsönszánba és Bátonyi Péter felhúzta foltozott bundáját.

– Úgy nézd meg azt a lovat, hogy az első négylábú tagja jövendő gazdaságomnak – mondotta és a hangja jókedvűen csengett –, őse kell legyen egy világraszóló ménesnek, mint ahogy utódja is egy olyannak. Na Rebeka, tégy ki magadért!

S a nagy, csontos sárga ló az össze-vissza foltozott hámban megindult s vitte a sovány, szomorú embert lefele a dombról.

18

Alig telt néhány nap s új látogatók érkeztek a tanyára. De ezek már nem egylovas deszkaszánnal, kocsis nélkül, kopott bundában. A fényes, piros-fekete, címeres szánkót négy sallangos, rókafarkas, ezüstveretes szerszámba öltöztetett szürke röpítette s a libériás kocsis mellett huszár ült elöl a bakon. Úgy hajtottak be a tanyára, mint mikor földesúr érkezik zsellérét számadoltatni. Kocsis is, huszár is, de még a négy szürke is úgy nézett körül az egyszerű tanya-udvaron, mintha eltévedtek volna.

A szánkóból, drága nyusztprémes bundában szakállas uraság szállott ki, horgas orrú, barna arcú, szúrós nézésű. Mellette alacsony, idősebb asszonyság, kicsit kövér és kicsit csúnya. Rizsportól fehérlő arcát kis selyemkendőcskével óvta a hideg ellen, mely a déli napfény dacára csípős volt még mindig.

A nagy csengés-bongásra Minka asszony is elődugta fejét a csűrből, hol búzát rostáltatott négy lusta cigánnyal. Rövid báránybut ködmönkében volt, mint mindig s csizmásan, agarászostorral.

– Jaj, hogy az ördög vitt volna másfelé – bosszankodott magában, mikor felismerte a látogatókat –, hát ezek ugyan honnan bújnak elő?

A vendégek még nem vették észre. Az úr kigombolta vastag bundáját, tömött tárcát húzott elő, abból kikeresett három aranyszegélyes névkártyát s odanyújtotta a feszesen álló huszárnak.

– Keresd meg, fiam a Dienert s add át neki, hogy jelentsen be őméltóságáéknál.

A névkártyák közül kettő egyforma volt és ez állott rajtuk:

Baron Eduard Sonkoly-Krausz.

A harmadikon pedig:

Baronin Hermine Sonkoly-Krausz.

A huszár tanácstalanul kerülgette az egyszerű kis házat, de mivel az András feleségénél mást benne nem talált, annak adta oda a papirosokat. Az nézte a cifra gúnyájú embert, aztán a markába nyomott holmit és megkérdezte:

– Hát ezekkel mit, hogy csináljak, lelkem?

– Vidd be a gazdádnak – mordult rá a huszár s előkelő fölénnyel indult vissza a szánkóhoz.

De már akkor csattogott a csűr előtt a nemzetes asszony hangja.

– András! András! Segíts ennek a madárijesztőnek kifogni a lovakat! Egy-kettő! Csutakold le őket s hordj szalmát alájuk!

Úgy rendelkezett, mintha a négy szürke lett volna a vendég, a többi csak kelletlen tartozék hozzájuk.

A Sonkoly-Krausz házaspár lassú méltósággal indult szembe a ház asszonyával. Az asszony odasúgta a kendő mögül:

– Nézze, Eduárd, hogy van öltözve szegény… mint valami béresasszony… hogy hagyhatja el valaki magát ennyire…

Eduárd báró bólogatott, de nem felelt semmit. Nagyon tisztán és világosan emlékezett még azokra az időkre, amikor ő maga is kénytelen volt elhagynia magát és a felesége sem volt sokkal különb egy béresasszonynál. Sonkoly-Krausz Eduárd báró édesapja, a Tata, ahogy a családban nevezték, egyszerű szászrégeni fakereskedő volt, Krausz Móricnak hívták és két egylovas szekérrel járt a havasi fűrészekhez deszkát venni és aztán vissza Szászrégenbe, eladni azokat. Az egyik szekeret ő maga hajtotta, a másikat pedig a mama, később meg a fiú: Eduárd. Eduárd úgy kapta ezt a különösen előkelő nevet, hogy éppen abban az időben, amikor született, egy nagyon gazdag és nagyon szűkszavú angol úr járt föl vadászni a görgényi hegyekbe és azt is Eduárdnak hívták. A név megtetszett Móric tatának s mivel egyszer egy meglőtt medvét szállított le szekerén az angolnak és ezért egy valóságos aranyat kapott: hálából és tiszteletből Eduárdnak nevezte el a fiát.

S a név, úgy látszik, szerencsét hozott. Krausz Eduárd addig hordta a deszkát a görgényi hegyekből Szászrégenbe, amíg valami építkező mágnás vele szállíttatta a kastélyhoz való faanyagot. Ezen szépen keresett, közben összeismerkedett valami osztrák urakkal, akik nagyobb erdőket vettek meg kitermelésre és őt bízták meg a munka keresztülvitelét. A keresetből fűrészmalmot épített, erdőket vásárolt, szállította a fát kastélyoknak, városoknak s aztán az osztrák urak révén megbízást kapott, hogy a kancellár részére vadászházat építsen a hegyek között.

A vadászházból valóságos kastély lett, a kancellár meg volt elégedve s Krausz urat felvitte Bécsbe magával. Huszonnyolc éves volt akkor és abban az évben vette feleségül Herminét, a toplicai szatócsbolt szurtos kis pultja mögül. Épített néhány vadászkastélyt a császárnak is, tiszta fából, görgényi minta és saját élénk fantáziája szerint és a császár is meg volt elégedve vele. Részt vett valami pénzügyi manipulációban, kölcsönt szerzett a megszorult birodalomnak és érdemrendet

kapott. Egy Sonkoly nevű vén, részeges agglegény, néhány száz aranyért megajándékozta a nevével s a jólelkű császár bárósággal toldotta meg. Így lett az öreg szászrégeni deszkakereskedő Krausz Móric tata Eduárd nevű fiából négyesfogaton járó előkelő főúr.

– Kezeit csókolom, báróné – köszöntötte mély és bécsi körökben szokásos meghajlással a csizmás háziasszonyt –, hogy és mint szolgál egészsége?

A báróné fagyosan nyújtott kezet.

– Köszönöm, kedves Krausz, Istennek hála jól vagyok. Isten hozta, asszonyság. Hát magukat mi szél fújta erre?

Hermine báróné kicsit sértődötten húzta hátra a fejét a bundagallér mögé, az asszonyság megszólításra. Már gyermekkorától különös súlyt helyezett a titulusokra. Eduárd báró is valamivel egyenesebb lett és kimérten felelte:

– Beköltözvén új birtokunkba, illendőnek találtuk bemutatkozó látogatást tenni a kedves szomszédoknál.

– Igazán? Hova költöztek bé? – csodálkozott Varjassyné.

– Cegőre, engedelmével, méltóságos asszonyom – udvariaskodott diadalmas hangsúllyal a vendég.

A nemzetes asszonyban megfagyott a szó.

– Cegőre…? Hiszen az Túri…

– Igen, jól méltóztatik tudni – szakította félbe fölényesen Sonkoly-Krausz báró –, a birtok Túri István grófé volt. Azonban a gróf sajnálatos ballépései miatt száműzetésben lévén, az öreg kegyelmes asszonytól én vásároltam meg a birtokot… igazán csak szívességből… mielőtt az elkobzását végrehajtották volna…

– A kastéllyal együtt! – tette hozzá büszke hangsúllyal a kis kövér Hermine.

– Úgy – mondotta megmerevedett arccal Varjassyné –, ezt nem is tudtam. Szegény István. Szegény, szegény Klementin néni…

– Hát kérem, ilyen az élet – elmélkedett vidáman Sonkoly-Krausz, miközben lassan a ház felé haladtak –, egyszer föl, másszor le. A gróf kissé melléfogott, ha szabad így kifejeznem magamat. De hát Istenem, a politika is olyan, mint az üzlet…

– Ízlés dolga, Krausz úr – szólt hátra kurtán a nemzetes asszony –, némely embernél valóban olyan, mintha deszkát árulna.

A deszka megint eleven sebet ütött a vendégeken. Hermine báróné elvörösödött.

– Aki ellene szegül a fölséges császár akaratának, az megérdemli a sorsát. Én igazán nem sajnálom a rebelliseket.

– Maga, lelkem nem ért ehhez – fordult feléje szeretetreméltó mosollyal Varjassyné –, jöjjön be, Krausz úr.

– Bocsánat, méltóságos asszonyom, báró Sonkoly-Krausz, a legfölségesebb császár akaratából!

De a nemzetes asszony nem hallotta meg.

– Vesse le a felöltőjét, Krauszné asszony – kedveskedett bent a kis kövér hölgynek, aki csak egyre mérgesebb lett ettől a kedveskedéstől.

– Maguk itt elég rusztikusan élnek – adta vissza a szívélyeskedést –, igazán nagyon sajnálom magukat, képzelem, milyen nehezére esik… persze a nehéz idők, hallottam… a mi kastélyunknak természetesen nem történt baja… Eduárd már előre számított erre a vételre s aszerint rendezte a dolgokat… Eduárdnak nagyszerű szimatja van az ilyen háborús világban…

– Mindenki azzal a fegyverrel küzd, lelkem, ami természetéhez s rangjához illik. Ki orral, ki karddal – bólintott hűvösen Varjassyné.

– Ó, Istenem – szörnyűlködött tovább a kis kövér asszony –, nézze, Eduárd, Istenem, még padlójuk sincsen szegényeknek! Mein Gott, mein Gott! Schrecklich! Nálunk nemhogy egy Diener, de még egy kocsis sem lakna ilyen szobában… ó, szegények, szegények…

– István barátom, a kedves férje, nincsen idehaza? – kérdezte nagyon előzékenyen Eduárd báró, hogy másfelé terelje a beszédet.

– Sajnálom, kedves Krausz, a báró az erdőn van. Nagyon fogja sajnálni. De ha kedve van, megvárhatja.

– Á, vadászni ment! – biccentett előkelően Hermine – látja, Eduárd, mindig mondtam magának, hogy tanuljon meg vadászni. Hozzá tartozik az előkelő modorhoz.

Vontatottan ment a beszéd, különösen nem volt mondanivalójuk egymás számára. Ültek a belső szobában, feszélyezetten, kicsit ellenségesen is. A nemzetes asszony bosszankodott magában, minek kellett ezek ide jöjjenek és minek éppen most, mikor István sincs itthon, István még el tudna beszélgetni velük valahogyan, de neki dolga van, ki tudja, azok a tolvaj cigányok mit csinálnak ezalatt a csűrben, biztosan csak lopják a napot…

– Itt tartanám magukat ebédre – mondotta később erőltetett szívélyességgel –, de nem tudom, hogy az ebédünk elég előkelő lesz-e. Bizony mi magyarok szegények vagyunk most és csak szegényesen élünk. Túrós puliszkát főzettem mára…

– Ó, ó – érdeklődött élénken Krauszné –, az biztosan valami nagyon érdekes, rusztikus étel lehet… én nagyon szeretem így néha az ilyen rusztikus dolgokat… milyen is az, mondja, kedves? Oláh parasztok eszik, ugyebár? Ó, milyen érdekes…

– Olyan az, lelkem, nálunk is, mint amilyen a maga derék papájánál volt, Toplicán – hűtötte le kurtán a nemzetes asszony.

Báró Sonkoly-Krausz Eduárdné, született Rosenbaum Hermin hirtelen elhallgatott a toplicai kis szatócsboltra való visszaemlékezéstől. Szakállas apja s lompos anyja jutott az eszébe, kik örökösen pecsétes ruhában jártak és egyáltalában nem volt érzékük az előkelő élethez.

– Csak az a baj – mondotta hirtelen s duruzsoló hangjából kígyók mérge csepegett –, csak az a baj, hogy a kocsisunk, meg a huszárunk, szegények sajnos éhesek maradnak… Mert mi, kedves, szívesen megesszük az ilyen egzotikus dolgokat, mi megértjük az egyszerűséget s belátjuk, hogy ebben a helyzetben, hát ugye, hogy mondjam, nehéz és hát spórolni kell… mi nem is kívánjuk ugye, hogy ezek után… hiszen nem is lehetnek abban a helyzetben… ugye mi tudjuk, hogy mi történt itt… de a személyzet, hát az manapság olyan válogatós, hogy ki se lehet mondani!

Sonkoly-Krausz úr jól bevált szimatja azt tanácsolta, hogy véget kell vetni a beszélgetésnek, mielőtt még jobban elmérgesedik a szomszédi viszony. Így aztán lassan és előkelően felkelt a karosszékből.

– Köszönjük, kedves báróné, a szíves invitálást, de még messzire kell menjünk s a nap bizony rövidecske ilyenkor télen. Nem szeretnénk elsötétedni valahol az úton. Sajnáljuk, hogy kedves férjét, az én derék István barátomat nem találtuk itthon, de majd át méltóztatik adni neki legmelegebb üdvözletünket…

Barátod a hóhér – mérgelődött magában a nemzetes asszony –, hallj te oda, de felkapott a fára ez a deszkás zsidó! Hangosan ezt mondta:

– A báró is sajnálni fogja, hogy nem találkozhatott Krausz úrékkal. Sokszor eszébe jutnak a régi görgényi vadászatok és ilyenkor magát is emlegeti.

De ebből az emlegetésből már nem akartak Krausz úrék semmit sem hallani. A négy szürkét újra befogták a cifra szánkó elé s a pompás vendégek elhagyták az egyszerű tanyát.

A nemzetes asszony mehetett a csűrbe, megvigyilálni a cigányokat.

19

S múlott a tanya élete tovább a télben. Múlott lassan és meglepő gyorsasággal mégis. Semmi sem történt s azért az idő visszahozhatatlanul telt, napok lépdeltek egymás nyomában s kitaposott ösvényükön hétköznapok szánkáztak el, csörgő nélkül, csak úgy egyszerűen. Vasárnap megjött Dobojból az öreg tiszteletes, nyögve kászálódott le ócska szánjáról, tapogatta megfázott kezeit, panaszkodott, megivott néhány pohár törkölyt, aztán az ebédlőszobában összegyűlt magyaroknak beszélt az Isten dolgairól. Ki kellett nyitni a belső szoba ajtaját is, hogy jobban férhessenek, a levegő megtelt ázott condraszaggal, füst- és szegénység-szaggal s istentisztelet után sokáig kellett nyitva tartani az ablakokat.

Az öreg tiszteletes ott maradt ebédre, ilyenkor hús is volt az asztalon, nyúl vagy vaddisznó, s András felesége odarakta a tálat az asztal közepére, hogy vehessen mindenki belőle, amennyit akar. A bor mellett kiengedett Bibarc Ábrisból is a rosszkedv, kövéren dűlt hátra a széken s régi emlékeiből mondott el apró történeteket, azokból az időkből, mikor még minden szép volt és nyugalmas és a felnőttek gyermekek.

Ezeken a kis tréfás történeteken csak ő kacagott, meg a házigazda, mert a háziasszony rendszerint komoly arccal ült a helyén s összehúzott szemekkel az András feleségét igazgatta, vagy a másnapi munkákra, kinti gondokra gondolt. Borozgatás után még elszívtak egy pipát csöndesen, kettesben a férfiak, mert a nemzetes asszony ilyenkor már egyébbel vesződött. Aztán az öreg tiszteletes felkecmergett megint a deszkaszánra s három hétre elbúcsúzott a tanyától s a varjasi magyarok lelkétől.

És folyt az élet. Nem történt semmi és mégis ezer apróság történt. Hazudna, aki azt mondaná, hogy események váltakoztak és hazudna az is, aki azt mondaná, hogy eseménytelenül múlott az idő. Mert egyszer feldőlt erdőről jövet a szán és eltörött a rúdja. Másszor az egyik sárga sántult meg és le kellett húzni a patkóját és kúrálni kellett ecetes ronggyal. A kocának hat szép malaca lett és az egyik harmadnapos korában elpusztult. Egy juh elhullott, a mája métellyel volt tele. Nem lehet azt mondani, hogy nem történt semmi.

Néha feljött Mózsi bá' egy-egy hallal és vidráról beszélt vagy rókanyomokról, és néha azzal érkezett Mihály, hogy disznók járnak a Torligeten. És ilyenkor késő estig dolgozott a golyóöntő s a porméró szerszám és a puska csöve gonddal tisztítódott.

Nem lehet azt mondani, hogy nem történt semmi, mert voltak néha izgalmas hajnali indulások, Burkus nyakán csörrent a lánc, tarisznyába kenyér, szalonna tevődött, ropogott a hó s folyt a tanácskozás: innen kell rámenni… onnan kellene…

Néha mázsás vaddisznót hoztak haza az erdőző szánok s a tanya népe kigyűlt csudálni és Mihály mesélte fontoskodva, hogy így volt, úgy volt, itt feküdtek a disznók, ott ment ő s a Burkus, amott állott az úr… nem lehet azt mondani, hogy nem történt semmi.

Néha jöttek rongyos, idegen emberek, olyan vándorló fajták, jöttek, rendesen estefelé és csak vacsorára maradtak… bementek az úrral a belső szobába s beszéltek sokáig, lehalkított hangon… hírek utazták keresztül az országot rongyos vándorok szájain, kik lopva jöttek és lopva mentek mindig, néha nyugtalanító, néha örömteli hírekkel… s nevek jöttek velük: Türr István, Teleki, Garibaldi… s egy név, amit csak úgy ejtettek, suttogva s olyan volt mégis, mintha nagy, fényes mező nyílott volna meg, melyen a jövendő virágzik: Kossuth…

Nyomukon kis mámoros fuvallat indult olykor, olyan éppen, mint mikor könnyű bort iszik az ember…

Nem lehet azt mondani, hogy semmi sem történt. Néha jött egy-egy besúgó ember, baljós ábrázatú. Ezt elfogták… azt börtönbe vetették… itt fegyvereket találtak… sorra kutatják az úri házakat… a románok püspöke instanciát küldött a császárhoz, hogy adják neki a magyar egyházak földjét… a pópa a Torliget dolgában jár… a dászkál ezt mondta, azt mondta… Nem, igazán nem lehet azt mondani, hogy semmi sem történt.

De azt sem lehet mondani, hogy történt valami. Mert a tanya körül változatlan egyformasággal mozgott mégis az élet. Etetés, itatás, erdőzés, ganéhordás. Gondok és gondok és nap nap után ugyanazok mindig. Úgy éppen, mint ahogy a kakukkos óra mérte bent a belső szobában a másodperceket, egyforma ütemben, egyformán, egyformán. Azt sem lehet mondani, hogy történt valami.

Az első komoly történés, ami a tanyát érintette, az volt, hogy a nemzetes asszony egy napon kiadta a jelszót:

– A látogatásokat illendő viszonozni, István. És különben is. Meg kellene nézni a szomszédokat.

Néhány napig még fontolgatták ezt a kérdést, aztán egy délelőtt András befogta a két sárgát a szánkóba, lábzsák, bundapokróc, s az úr maga mellé tette a puskát is, meg egy kulacs jóféle szilvapálinkát. Aztán a nemzetes asszony odaszólt Andrásnak:

– Na. Indulj már a fenébe.

Február volt már akkor. A fákról zúzmara pergett, ahogy a melegedő napfény morzsolgatni kezdte. A házak déli ereszén jégcsapok csöpögtek s a páráló trágyadombokat lomha fekete varjak szállták körül.

Doboj felé vették az irányt. Mikor a kastélydomb alatt hajtottak el, önkéntelenül a tó felé fordították mindketten a fejüket, mintha valami fontos néznivaló lett volna arra. És nem kívánkozott több szó a szájukra, a doboji paplakig.

Az örökké kisírt szemű, kövér papné kétségbeesett örömmel fogadta őket, jaj, lelkem báróné, jaj, lelkem így, jaj, lelkem úgy… szaladt a konyhába, szaladt vissza, szaladt el megint s nemsokára baromfilárma verte föl az udvart, ahogy az ebédhez valót nyuvasztották.

A nemzetes asszony szigorúan végigjárta a papiudvart. Bibarc Ábris, szegény, mögötte kullogott, mint egy kövér, szakállas, megszeppent vén diák. Benézett a pajtába, benézett az ólba, hombárba, még a szárnyaspadlásra is felkukkantott s fejcsóválva állapította meg, hogy piszkos a tehén, az a gazember aligha takarította meg máma, a szekér nincsen eltéve télire, úgy, ahogy dukál, az őszi sár még mindig rajta van s egyik kereke törött, azt jó lesz megcsináltatni most, amíg nincsen szükség reá.

– Csak a rossz gazda reparál akkor, amikor munkába kell álljon – oktatta szigorúan a megvizsgált papot s még az ólba is benézett, hogy jók-e a süldők s van-e vizük bőven.

– Nem kell hagyni, fiam, hogy befagyjon a víz a disznók előtt – szólt oda keményen a leánycselédnek, aki éppen baromfit kopasztott a konyha előtt –, naponta többször nézz utána s langyos vizet hordjál eléjük!

Közben a vén tiszteletes elmaradt kepék után siránkozott s hogy a népek így, meg úgy, nem akarnak adni… a nemzetes asszony pedig azon nyomban

szalasztotta Andrást a kurátor után. Úgy jött az, kis idő múltán, mint akit vásárra visznek.

– Te vagy a kurátor? – villogtatta reá a szemeit a nemzetes asszony.

– Én vagyok, instállom – topogott levett süveggel a bozontos paraszt.

– Osztán mért nem szeded bé rendesen a kepét? Mi?

A kurátor vakarta a fejét, húzogatta a vállait, egyik lábáról a másikra állt.

– Nem adnak a népek, instállom. Mit csinálhassak velük…?

– Hogy mit csinálják? Mamlasz! Járd őket sorra és szedd be tőlük azt, ami jár! Azért vagy kurátor, a fenébe! Ami jár, az jár s punktum! Azt elő kell teremteni a föld alól is! De te mamlasz vagy! Vagy fortélyos vagy magad is, az a baj! Lennék én itt a kurátor, majd egy szem, de árva szem sem maradna el a kepéből, azt elhiheted!

Így oskolázta a nemzetes asszony a kurátort, aki fejét ijedten húzta be vállai közé s hol a csizmája orrát nézte, hol pedig a földet. Bent a szobában aztán a papra is sor került.

– Maga is hibás, bizonyára. Mert akit szeret a nép, azt nem hagyja el. Aki jár utánok, segíti őket, jó szóval, tanáccsal, tudománnyal, annak magától is béhozzák a köteles kepét. De maga úgy látszik, nem foglalkozik velük eleget. A nép olyan, mint a birka, tiszteletes úr. Ha jó pásztor tereli őket, mennek engedelmesen s meg is híznak mellette. Ha hitvány a pásztor, elbitangol a nyáj.

Mondhatta a vén pap, hogy így, meg úgy, az emberek megromlottak ezekkel az időkkel, nem törődnek Istennel, meg az ő szolgájával, gonoszak lettek és megátalkodottak, csak hamisságon járatják eszüket. Sopánkodhatott a tiszteletes asszony is, hogy jaj, lelkem méltóságos asszony, cudarak máma az emberek, nem olyanok, mint régen… Mondhatta mindegyik a magáét, a nemzetes asszony sorba dorgált papot, papnét, mindenkit, aki a szeme elé került. Végül azt mondotta:

– A varjasi kepe be van gyűjtve nálam. Mind, ami jár, sőt a múlt esztendőről is a maradék. Valamelyik nap elküldetem, nem kell érte jönni. Hanem a múlt vasárnap nem tartotta be tiszteletes úr a szabályt, hasztalan vártuk a hívekkel. Mulasztását rosszallom.

A pap, szegény, belekezdett valami mentegetődzésbe, még a szakálla is csupa igyekezet volt, meg a ráncokba gyűrött homloka. Hogy nagy volt a hideg, meg náthája volt, meg a lónak fájt a lába, meg mindenféle. De a nemzetes asszony kurtán elvágta.

– Mentsége nem érdekel, tiszteletes úr. Többet ne történjen.

A papné tehát sietett az ebéddel, amennyire csak éppen lehetett, hogy az oskola hosszúra ne nyúljon.

Ebéd után a nemzetes asszony az anyakönyvet kérte. Kelletlenül hozta be Bibarc Ábris az irodából a nagy, nehéz, kopott táblájú könyvet, amibe a doboji magyarok történetét írogatta hosszú évek óta. Ahogy lapozni kezdte, éles szeme nyomban megakadt.

– Mi ez? Áttérés?

– Kettő is, méltóságos asszonyom – sóhajtott krisztusi megadással a pap –, kettő is ebben az évben. Sötét erők működnek itt az anyaszentegyház ellenében, sötét hatalmak…

A nemzetes asszony csak most pattant fel igazán.

– Sötét hatalmak? Micsoda badarságokat beszél maga! Nézzen jobban a hívei után, akkor nem fognak áttérni! Hát ez aztán a legnagyobb szégyen, ami kálvinista papot érhet! Hogy a hívei átállanak oláhnak! Hát mért nem tesz ellene? Járjon utána, hogy mért állanak át, hogyan állanak át, ki beszéli rá őket, mivel beszéli rá őket? Volt bár egyszer ezeknél az embereknél, mikor meghallotta, hogy át akarnak térni? Beszélt a lelkükre? Lelkesítette, buzdította őket? Ugye, hogy nem? Na lássa! Hát ez már igazán hallatlan. Úgy nem ért maga, lelkem a papi mesterséghez, mint az a láncos kutya odakint!

Ezzel az ítélettel aztán becsapta a könyvet s elrendelte, hogy András fogja be a lovakat, mert még messzire kell menni.

Varjassy István ezalatt bölcs derűvel pipázott s hagyta a feleségét, hadd nyaggassa a papot kedvére. Csak amikor már a bundáját vette, szólt oda ő is a tiszteletesnek:

– Járjon utána, tiszteletes úr, hogy az a két ember miért állott át. Valami oka csak kell legyen. S jó ezt megtudni, hogy elejét vehessük a továbbiaknak.

Szegény halálra oskolázott prédikátor megígért mindent. Nem győzött hajlongani, nem győzött bólogatni, nem győzött sopánkodni és semmi egyéb kívánsága nem volt már az Úristentől, mint hogy ez a látogatás minél előbb véget érjen. Mikor aztán a csengős szán kifordult a papi udvarból s eltűnt a falu házai között, kimerülten támaszkodott neki a tornác oszlopának.

– Jaj, én uram Istenem… rosszabb volt, mint egy esperesi vizitáció…

Szegény öreg tiszteletes asszony pedig meglapogatta gondtelten és könnyben úszó szemekkel ura szakállas arcát és síró hangon ezzel vigasztalta:

– Jaj, lelkem, bizony nyugdíjazhatnának már téged is.

A szánkó pedig visszakanyarodott a doboji katlanból a széles tóvölgyébe s ott haladt tovább békés csengőszó mellett. Egy pillanatra újra feltűnt a magára hagyott kastélydomb, árva fenyőivel, aztán látszott a tanya, a ház, az istálló s a vén diófa, ahogy közöttük állt és aztán fölébe csúsztak a dombok és már csak a tó széles jege látszott s kereken a kopár fehér oldalak. A délutáni nap langyosan simogatta a világot, bár a levegőnek csípős illata volt, de tiszta, édes illata, amitől tisztul a fej és tágul a tüdő. Mindketten hátradőltek a bundák között, félig lehunyt szemmel engedték át magukat a szán puha siklásának s a zörgő egyhangú zajának, mely betöltötte a fehéren vakító csöndet.

Varjassyné halkan dohogott, előbb a papot szidta néhány kanyarodón keresztül, aztán a magukról megfeledkezett magyarokat, azt a kettőt, akik nem átallották áttérni oláhnak. Majd az oláhokat kezdte szapulni, végül a varjasi pópát,

aki úgy látszik, túlságosan is sokat törődik a népével s ezen a körúton át újra visszaérkezett a tiszteleteshez.

Varjassy félig lehunyta a szemét és élvezte a napsugarakat, melyek az arcát permetezték. Hallgatott s a csengők zenéjén keresztül és az asszony dohogásán át is meghallotta a sármányok halk pittyegéseit, melyekkel az útszéli fákról dicsérték a napot. A sármányok szaváról eszébe jutott a pacsirta s rajta keresztül a tavasz, mely már maholnap beköszönt és arra gondolt, hogy milyen szép lesz a tanyán, ha majd virítanak a szilvafák mind s a ház előtt a diófa is zöldbe öltözik. Arra gondolt, hogy végre kezdeni lehet majd valamit, véget ér ez a terméketlen tétlenség, mely tele van ugyan tervekkel és célokkal, de csak meddő tervek és távoli célok ezek, mert a munka ideje még bent lappang mélyen a fagyott föld alatt és súlyos jégbilincsek őrzik. Arra gondolt, hogy kellene majd néhány nyárfát ültetni a ház köré, mert azok gyorsan nőnek, közéjük néhány platánt, vadgesztenyét s ha hozzá lehetne jutni, még fenyőt is. Persze, fenyőt kellene, egészen közel az ablakhoz, hogy nyári estéken érezni lehessen a szagát s télen keresztül ott álljon zölden, mint az örökkévaló reménykedés. Éppen a fenyőkről akart szólani valamit, amikor Minka asszony újra dohogni kezdett:

– Írni kellene, István a püspöknek, hogy nyugdíjazzák már ezt a vén szamarat…

Varjassy István szelíden bólintott és elmosolyodott a szakállában.

20

Az első falu, amin áthaladtak, Detrefalu volt. Ott terpeszkedett két tó között, szélesen elomolva a kitágult völgyben, felkúszva a dombok aljára is, melyek lomhán és elnyújtózva hevertek körülötte, mint kivénült csorba komondorok, akik már elunták az őrködést.

A tavak nem is látszottak a hó alatt, csak éppen a levágott nádas jelezte kereken s pusztán kimerevedő vészák kerítései. A falu fölött egy kis mélyedésben kert feketéllett s a fák közül fekete zsindelytető meredt a távolba, a Detre-család régi udvarháza.

Nem hajtottak be a düledező kapun, amúgy sem vezetett arra nyom. Látszott az istállók vakolatlan fala, a roskadt fedelű csűr, a puszta udvar. Nem volt mért behajtani, a Detre-család ki tudja, merre bujdosik s a birtokot is elkobozták volna, ha Katinkát nem veszi el gyorsan egy osztrák báró. Így övék maradt a birtok, talán nyáron rendbe teszik s ide költöznek, legalábbis az a hír járja, hogy az osztrák kilép a katonaságtól.

– Szegény Pepi – mondotta halkan Varjassyné –, vajon kapott már valami hírt az uráról? Azt mondják, Franciahonban van Telekivel.

– Sokat búsulhat a sógornője miatt is… szegény jó Péter bá’, jól tette, hogy elesett. Most rángatná dühében a bajszát.

– Szegény Otti tánt…

– Azt mondják, folyton sír azóta, a lánya miatt is, Katinka miatt…

– Az olyanért nem kell búsulni. Kinek apja elesett a hazáért, bátyja idegenben bujdosik s ő azalatt osztrákkal áll össze, osztrák katonával, vérének ellenségével, az olyanért ne búsuljon senki. Még az anyja se sírjon az olyanért. Férges az, akinek hullani kell, hogy tiszta maradjon tőle a fa…!

Kiértek a faluból. Békésen, kedvesen csilingeltek a csengők, a lovak jókedvűen hányták a fejüket s mégis. Valami sötéten ott maradt velük a szánban, vagy a szán mellett, valami mord, fekete árnyék… talán a detrefalvi puszta ház árnyéka. S annak a mélyén embereké, sorsoké, akik kallódnak, vesznek, mert magyarok.

Néhány dombot megkerültek, néhány aprócska tavacska mellett elhaladtak, megugattatták magukat tanyák kuvaszaival, lassú parasztszánok tértek ki útjukból s a járomba fogott tehénkék álmosan bámultak utánok. Aztán ott voltak Bátonyban.

A Mezőség falvai távol feküsznek egymástól, mindegyik a maga külön völgyében lakik, mint a nyúl a vackában. Vannak jókedvű falvak, melyek derűs és széles völgyekben tanyáznak, lehetőleg csöndes mosolyú tavacska mellett, melyben békák karattyolnak nyáron át és vadrécék hápognak. Az ilyen helyeken szelídek a dombok, kereken legelők és szántóföldek vannak és csak fönt a tetőkön látszik valami kis északi fekvésű erdő. Aztán vannak megint szomorú, sőt rosszkedvű falvak is. Olyan félrevonulók, zárt katlanokban meghúzódók, hegyomlásos, vízmosásos, meredek oldalak közé menekülők, ahol tövises bozótok nyúlnak le a házakig éppen, s aki ott lakik, nem lát egyebet, mint sárga szakadást, juhrágta bozótot, gonosz, szűk domboldalakat.

Bátony szelíd, sőt jókedvű falu volt. Két széles völgy öblének összetalálkozásánál született s egy kicsit benyúlt mind a kettőbe, mintha nem tudta volna eldönteni, hogy melyiket szeresse jobban. Alatta tó volt, keskeny és hosszúkás, kicsit hajlott alakú tó s a tó felett a házak elnézhettek jó messzire. A tó partján jóindulatú és szelíd füzek álldogáltak, békések és tiszták, mint a pihenésre készülő gondolat.

Szinte hihetetlennek látszott, hogy ennek a békés és inkább lusta tekintetű falunak a közepén üszkös romok állanak, égre meredő falak, fekete gerendák, megcsúfolt kerti fák, tépett kerítések. Szinte hihetetlennek látszott, hogy a cifra bálványos kapu kidöntve fekszik s a szigorú kő-oroszlánok zúzottan merednek elő a hóból.

– Itt is szép munkát végeztek a császár kedvencei – dohogta Minka asszony, mikor a gazdátlan kert előtt elhajtottak.

András lépésre fogta a lovakat.

– Hova hajtunk, instállom? – fordult hátra a bakról.

Varjassy István megszólított egy bámészkodó embert.

– Merre lakik a nemzetes úr?

Az ember megemelte a kalapját, bámult, de nem felelt.

– Szőrös nyelvű ez, nem érti a szót – békétlenkedett harciasan Minka asszony.

Varjassy megismételte a kérdést románul is. Az ember a falu felé bökött.

– A legelő alatt. Styéfán házában.

A házat hamarosan megtalálták, mert úgy állt elkülönülve a falutól, fent a legelő alatt, mint ahogy azt urasági zsellérházak szokták. Apró, horpadt tetejű, de nyílt arcú házikónak látszott. Mellette sovány kis pajta éktelenkedett, tetején újsárga volt a nád, látszott, hogy nem régen fedték. Kerítése nem volt, úgy állt ott pusztán, kicsit félre az úttól s a legelőnek nekitámaszkodva, a magányos ház és mellette a pajta. András aggodalmasan nézte.

– Itt aligha férünk el a lovakkal.

– Nem baj – mondotta a nemzetes asszony –, valamelyik gazdánál találsz majd helyet. Szénát, szalmát, istállót megfizetünk. Csak el legyenek látva jól a lovak.

Mikor a csengős úri szánkó megállott lent az úton, a pajtából előszaladt három aprócska gyermek s tátott szájjal bámészkodott. Alig mentek néhány lépést fölfele, a kitaposott görbe kis ösvényen, mikor a ház ajtaja megnyílt s nyűtt condraruhában, mintha csak közönséges zsellérember lett volna, ott állt Bátonyi Péter. Szégyenkező, szomorú mosoly volt a szája széliben, arca elpirult s a sebhely messzire feketéllett rajta.

– Igazán kedves, hogy eljöttetek… csókolom a kezeit… nem is tudom, mit mondjak hirtelen…

Szomorú, nagy orra mögül tétován nézett rájuk, majd a lovakra, a kocsisra, a pajtára, a házra. Minka asszony azonban sietett eloszlatni a zavart és keményen osztogatta a parancsokat:

– Eridj, András, keríts szállást, lásd el a lovakat, csutakold le ügyesen s reggel nyolc órakor itt légy. István lelkem, fogja ezt a táskát. Péter, maga vegye a bundákat. Úgy na. Mehetsz, András. A lovakat idejében itasd!

Cipekedtek fölfelé az ösvényen. Elöl ment a nemzetes asszony, mögötte Varjassy István, egyik kezében az útitáskával, másik kezében a puskát, kulacsot cipelve s hátul a bundákkal Bátonyi Péter. Így vonultak fel a ház elé. Közben előkerült mind az öt gyermek s tágra nyílt szemekkel csodálták az idegen uraságokat. Rendesek voltak és tiszták mind az öten, meleg condraruhájuk volt, mint a jobb gazdák gyermekeinek.

Az ajtót vékony, kicsi asszony nyitotta ki előttük. Vékonycsontú kis törékeny parasztasszony, fehér arccal, okos kék szemekkel, látszott rajta, hogy valamikor szép lehetett, csak munka és idő telt felette. Fejét egyszerű fekete kendő födte, de tiszta volt és rendes, mint a ruhája is, egyszerű parasztszoknyája, báránybőrös mellénykéje. Sietve vette át a holmikat, kezet csókolt, sürgött-forgott és mindent berakott a belső szobába.

Ahova először beléptek, a konyha volt. Közönséges parasztkemence, néhány polc, a polcokon edények szép ügyes rendben, asztal, két szék, egy ütött-kopott szekrény és egy ágy. Ennyi volt az egész. De a döngölt agyagpadló szép tisztára volt seperve, minden a helyén volt, égett a tűz s egy fazékban víz fortyogott. A nemzetes asszony megelégedetten nézett körül.

– Rend van magánál, Péter, azt látom – állapította meg szakértelemmel.

A hosszú, sovány ember újra elpirult.

– Nem kell beszélni erről. Ha ide jutottam, hát ide jutottam.

Minka asszony komolyan nézett rá.

– A szegénység nem szégyen, Péter. A mai világban éppen nem az. Csak a piszok szégyen, a rendetlenség.

A belső szobában már terítők is voltak a falon, háziszőtt gyapjúterítők, színes mintákkal. A szoba közepén egyszerű asztal állott, mellette négy szék. A sarokban ágy, túl rajta szekrény, mosdóasztal. Az agyagpadló frissen öntözve. Kellemes tisztaság-szag áradt a szobából s a tűz barátságosan pattogott.

A vékony, kicsi asszony elrendezte a holmikat, táskát, bundát s aztán halkan kiment. Néhány pillanatig ott álltak hárman a szoba közepén, szótlanul. Aztán Varjassy István falhoz támasztotta a puskáját, levetette a bekecsét, az ajtón talált egy szöget, arra fölakasztotta s a kulacsot az asztal közepére tette.

– Na – mondotta –, erre a házra iszunk egyet. Tetszik az otthonod, Péter. Istenemre mondom!

Péter szótlanul a szekrényhez lépett, kinyitotta a nyakas üveget, meg poharakat vett elő.

– Azért olyan szegények mégsem vagyunk, hogy a vendég hozza az italt! – mondotta s már mosolygott is.

Minka asszony közben kereken járta a szobát, jól megnézett mindent s tanácsokat adott.

– Ezt a terítőt, itt az ablakkal szemben, cserélje ki egy világos színűre, mert feleslegesen sötétíti a szobát. Ehhez a falhoz szerezzen még egy olyan ládás padot, lehetőleg tulipánosat, amilyen a magyar parasztházakban szokott lenni. Hasznos is, kényelmes is. Szép is. Ezt a terítőt itt pedig tegye majd az asztalra, nem baj, ha lelóg egy kicsit. Ha ide jön a pad, annak támlája van, nem lesz szükség a terítőre.

A második pohár után megszólalt Bátonyi Péter:

– Te adtad nekem a bátorságot, István. Tőled tanultam meg, hogy mit kell csinálni. Mikor a te szép kis otthonodból hazajöttem, olyan volt ez az én fészkem, mint egy szemétrakás. Másnap árendába adtam néhány hold földet. Az előlegen vettem ezeket a székeket, vettem néhány edényt, terítőt és egy fél szekér deszkát. Az asztalt magam csináltam s a kinti padot is. A szekrényt is magam. Meg az ágyat. Be is festettem. Egy hétig ragadott, az igaz és az ujjam nyoma most is látszik rajta. Aztán a többi már jött magától. Vettem egy tehenet, nyolc juhat s a pajtát megnagyobbítottam, hogy elférjenek Rebeka mellett. Fát adtam el értük. A

pajtát magam födtem be náddal. Eleinte nehezen ment, mert nem értettem hozzá, de aztán megtanultam…

– Tudod, István… sohasem hittem volna, hogy annyi öröm van az ilyesmiben. Mikor az ember, mondjuk, két napon át kínlódik a deszkákkal s aztán harmadik nap készen van az ágy és bele lehet feküdni… soha fekvés még olyan jól nem esett, mint ebben az ágyban… az is csodálatos, mikor az embernek van néhány állatja… mondjuk egy lova… meg egy tehene… meg nyolc juha… és azoknak pajtát épít saját kezével az ember… megméri a jászlat, hogy milyen magas legyen… s a juhoknak külön aklot… és aztán oda teszi őket… és naponta bejár oda, reggel is, délben is, este is és amikor csak eszébe jut és szénát tesz az állatok elé és nézi, hogyan esznek… és ügyel, hogy legyen mindig mit egyenek… s amikor eljön az ideje, vízre viszi őket… és az állat már ismeri az embert, ránéz, várja, hogy enni kapjon s a szemével szinte megköszöni… Nekem ménesem volt és marhám is, juhom is sok, te tudod… annyi volt, hogy ma már meg sem tudom mondani, mennyi… de ezt sohasem éreztem még… ezt az érzést… hogy állatom van…

Míg Péter beszélt s Varjassy István hallgatta az asztal másik oldalán, Minka asszony kinyitotta az útitáskát s előszedett belőle egy szépen kopasztott libát, egy kis dobozban zsírt, egy rúd vaddisznókolbászt s átvitte őket a konyhába. Az ajtó csikorgása felébresztette a beszélőt is. Felkelt s kinézett az ablakon. A nap már lehullóban volt, csak a dombok gerinceit söpörte még pirosas fénnyel.

– El kell lássam őket – mondotta valami kis félszeg mosollyal és zavartan –, megbocsátasz, István…

– Várj, veled megyek.

Átmentek a konyhán s ki az udvarra. A kemence mellett látták a két asszonyt, ott álltak egy öntudatosan gunnyasztó kotló mellett és a csirkekeltetésről beszélgettek.

Kint békés téli esteledés készült. A levegőben még érzett a napsugarak szaga s az égbolt olyan mozdulatlan és tiszta kék volt, mint a kisgyermekek szeme.

Péter a pajtába ment, kiengedte Rebekát, aztán a tehenet s végül a juhokat. A tíz állat engedelmesen kocogott le az ösvényen, egyenesen az út mellett levő kúthoz, ott megálltak s várták a vizet. Amíg Péter a csikorgó gémmel a vizet merte a vályúba, addig Varjassy István az állatokat nézte.

– Jók a juhok – mondotta.

Péter szeme megcsillant, ahogy a vizet a vályúba zúdította.

– Nézd, hogy isznak.

Az állatok beledugták orrukat a vízbe s ott tartották mozdulatlanul, sokáig. Aztán először a juhok hagyták abba az ivást, majd a tehén. Rebeka tartotta ott legtovább az orrát s amikor kiemelte, a szájából visszafolyt egy kis víz.

A pajtát együtt rendezték el. Péter megkötötte a lovat és a tehenet, a juhok rekeszére rátolta az ajtót. István ezalatt fölvitte a villát és szalmát hordott alájuk, majd szénát a jászolba. Mindez szó nélkül, beszéd nélkül folyt, mint valami

felemelő, komoly szertartás. Mikor kiléptek a pajtából s az ajtót gondosan betették, szólalt meg Péter halkan, kicsit rekedten.

– Köszönöm, István, hogy eljöttél… hogy eljöttetek… bár… talán kissé kényelmetlen lesz… és egyszerű… itt minden nagyon egyszerű… és szegény…

Varjassy István kedélyesen ráütött a barátja vállára.

– Ne bánd azt, Péter. Így jó, ahogy van. Parasztok lettünk kifelé, hogy urak maradhassunk befelé. Így van rendjén. Ebből a pajtából kell kinőjjön az új élet s most még csak a kezdetén vagyunk.

Bent már vacsoraszag kezdett terjedni a levegőben. A nemzetes asszony ott állt a kemence mellett s tanította a kis sovány asszonynak a libasütés módját. Az öt gyermek sorban ült a padon és bámult. Az ételszagra jutott csak eszébe a házigazdának.

– Megálljunk csak, mit is eszünk? Anna fiam, mit főzöl vacsorára? Hát ezt a madarat honnan szedted? – kérdezte, mikor meglátta a készülő libát.

– Én fogtam útközben – mosolyodott el a nemzetes asszony –, nem látja, hogy varjú?

Bátonyi Péter arcát újra ellepte a zavart szégyenkezés.

– Mégsem az a rendje, hogy a vendég hozza a vacsorát… de én nem is tudom… mi bizony többnyire tejes puliszkát szoktunk, amióta megvan a tehén.

De Varjassy István nem hagyta elkomolyodni a hangot.

– Hadd a fenébe, asszonyok dolga… – s bevonszolta barátját a belső szobába.

A liba jól sikerült. A kis, sovány asszony málékenyeret tett az asztalra s egy korsóban friss forrásvizet. Ami a libából maradt, azt a nemzetes asszony szétosztotta a gyermekek között s nekik adta a vaddisznókolbászt is. Az olajmécs lángjánál még hosszasan elbeszélgettek, aztán Péter és a kicsi asszony behozták a konyhából a másik ágyat is és a falhoz állították. Az ágyakra bundát terítettek.

– Ti itt alusztok ketten – mondotta Péter kicsit zavartan –, én majd átmegyek a konyhába. Szeretek szalmán aludni…

– Aludtunk mi sárban is, nem szalmán! – ütötte el István újra a zavart – emlékszel? Piski mellett egyszer…

S belekezdett egy tréfás katona-kalandba.

De éjszaka sokáig feküdt nyitott szemmel az ágyon. A szomszéd szobában néha zörrent a szalma s egy-egy gyermek nyöszörgött álmában. Csönd volt, halálos nagy csönd. Csak valahol lent a faluban ugattak a kutyák. Sokáig feküdt úgy nyitott szemmel és valami megmagyarázhatatlan nagy szomorúságot érzett.

21

A hosszú télből úgy virágzott elő a tavasz, olyan hirtelen és váratlanul, mint egy hajnali rigófütty. Először csak a hó kezdte színét változtatni, a vakító fehérség valami álmos és unalmas, szinte szürke sápadtsággá kopott, majd néhány napon át

langyos szelek szánkáztak a domboldalakon és szánkájuk nyomán itt-ott kifeslett a hó. Egy este aztán nagy, puha felhők jöttek, megeredt az eső s egész éjszaka csurgott az eresz.

Reggelre minden patak megindult, erek, csermelyek zakatoltak, források ütötték föl a fejüket s zavarosan gyűlt meg a víz a réteken, mert már nem fért a tóba. Alig kellett egy hét s a tavasz ott csillogott a zsengén felegyenesedő fűszálakon, a pattanásig feszülő rügyeken s az avar között megbúvó hóvirágok illattalan fehér csöngettyűi fölött.

Valami furcsa részeg illatot párálltak az erdők. A levegő sűrű lett és nehéz. Mindenhol érzett a föld roppant erőfeszítése, mellyel újra készült teremteni a világot.

A munka utáni vágyakozás láza lepett el mindenkit. Először csak embereket lehetett látni szerte a dombokon, ahogy össze-vissza kalandozták a földeket, belerúgtak a kiengedő göröngyökbe, lehajoltak a nyirkos földhöz, kezükbe vették és gondtelten morzsolgatták ujjaik között. Aztán megjelentek az első ekék, hosszú fekete vonalakat róttak egymásután a napos hegyoldalakba, a tiszta levegőt messzire bejárta a cságatás és a munka kellemes szaga.

Egy márciusi kora reggel – a nap éppen akkor ült föl a domb tetejére –, a tanya ekéi is megindultak. Ott állt a szín előtt nyolc ökör, párosával a négy ekébe fogva, mellettük Mihály a nagyobbik fiával s a két béreslegény. Ott állt az úr is, csizmában, kampós bottal a kezében s fején zöld vadászkalappal. S mellette a nemzetes asszony. Végignéztek a négy fogaton, mint hadvezér a katonáin, mielőtt harcba megy. A hajnali levegő friss volt és tele boldog erővel.

Aztán az úr és az asszony elindultak. S mögöttük megmozdultak az ökrök, a béresek, Mihály és a fia, csörrent a lánc, csikorgott a taliga s ahogy ott megindultak és mentek sorban a földek felé, olyan volt, mint egy ünnepi menet.

A tanyadomb déli lankáján megállottak. Kimérték a barázdát. Aztán Mihály odacságatta az első két ökröt a tábla szélibe. Az úr megmarkolta az ekét.

– Hó, Bodor, nyá, nyá… csá Körmös…

És Mihály komoly arccal elindult az ökrök előtt és Varjassy István komoly arccal fogta az ekét és benyomta a földbe. A járom megfeszült az ökrök nyakán, a föld omlani kezdett s az első fekete barázda elindult nyílegyenesen a tábla hosszában végig. A többi eke sorra beállt a nyomába s az ünnepi menet vonult végig a domb barna oldalán s mögötte puha fekete szántás keletkezett. Az ökrök fehér szőrén fénylett a napfény.

Mihály ment elöl, kimért léptekkel, ünnepélyesen. Varjassy István fogta az ekét, izmai megfeszültek, ahogy a földbe benyomta, marka szorította a durva fát s a lelkében valami nagyon szépet érzett. Az első barázda. Az első barázda indul a keze alatt, hogy meghódítsa a földet, az életet, az újra föltámadó jövendőt.

A tábla végiben megállt Mihály s megállt a két ökör. Visszanéztek. Mögöttük lomha lassúsággal jöttek az ekék, szélesedett utánuk a nyom s a fekete földből

fehéres párák szálltak föl a ragyogó hajnalba. Némán állott a nemzetes asszony s ő is az ekéket nézte.

– Minka! Jól omlik a föld!

Az asszony az urára nézett, nem szólt, csak bólintott.

Kiértek mind az ekék. Az ökrök jámborul megálltak s kérődzve néztek maguk elé.

– Fordítsad, Mihály.

A két ökör megmozdult lassan, Varjassy István fölemelte az ekét s beállította barázdába megint.

– Csá Körmös, csá… hó… hó Bodor…

Sűrű szakállából szélesen ránevetett az asszonyra s lenyomta az ekeszarvakat. A föld halk muzsikával omlott. S ebben a percben a domboldalból fölszállt egy pacsirta s trillázva szállt, szállt, egyre magasabbra.

A három zsandár, mikor úgy délelőtt derekán a tanyára fölért, még ott lelte őket az ekénél. A bibircses őrmester szigorú arccal nézett végig az ökrökön, az embereken, aztán az úr előtt megállt.

– Néhány kérdést kell intézzek Önhöz – mondotta kurtán és barátságtalanul.

– Tessék.

A nemzetes asszony is odajött. Az őrmester végignézett az ekéken. Mind állottak. S az emberek az ekék mellől őket nézték.

– Folytassátok, Mihály.

Az őrmester kihúzott a zsebéből egy vékony füzetet, lapozott benne, aztán szemét szúrósan rászögezte Varjassyra.

– Ön ezelőtt három héttel, egy szerdai napon, Bátonyban volt.

Varjassy nem állotta meg egy gúnyos mosoly nélkül.

– Jól van értesülve, őrmester. Éppen szerda volt.

– Mit csinált ott?

– Meglátogattam egy barátomat.

– Bátonyi Péter nevezetűt!

– Nem volt nehéz kitalálni.

– Mi dolga volt vele?

– Látni kívántam.

– Ott töltötte az éjszakát is!

– Természetesen.

– Beszélgettek?

– Egyikünk se néma.

Az őrmester nyelt egyet és kivörösödött.

– Miről beszélgettek?

Varjassy fölhúzta a szemöldökeit.

– Sorra elmondjam az összes témákat?

– Csak a fontosabbakat.

Az őrmester hangja nyers volt és barátságtalan. A másik két zsandár mozdulatlanul állt. A nemzetes asszony szeme már villogott. Varjassy tűnődve bólogatott a fejével.

– Hát lássuk csak. Először a házról beszélgettünk. A bútorokról. A terítőkről. Azután a pajtáról beszélgettünk. Az állatokról. A juhokról. A tehénről, a lóról… a lovat egyébként Rebekának hívják, ha ez is fontos…

Az őrmester mérgesen szólt közbe:

– Ne tréfáljon az úr. Egyébről is beszélgettek!

– Hogyne. Például arról, hogy miképpen kell megültetni a kotlót. Meg aztán, hogy sülve jobb-e a liba, vagy főve…

– Eh! Arról beszélgettek, hogy miképpen lehetne forradalmat csinálni, rebelliót, revolúciót!

– Sajnos, arról nem beszélgettünk.

– Úgy. És miért sajnos?

Mint a héja, csapott le az őrmester hangja erre a szóra. A szeme összeszűkült sötéten, úgy leste a választ.

– Mert akkor maga most örvendene, őrmester úr, és én szeretek embertársaimnak örömet okozni.

Olyan derűsen és könnyedén mondta ezt, mosolyogva és nagyon udvariasan, hogy az őrmester tanácstalanságában önkéntelenül megvakarta a fejét. De aztán nyelt egyet és újra szigorú arcot öltött.

– Mióta ismeri Bátonyi Péter urat?

– Gyermekkora óta.

– Úgy. És honnan?

– Bátonyból.

– Úgy…

Szemmel láthatólag nem tudta már, hogy mit kérdezzen.

– Mit csinál itt?

Most már Varjassyt is kezdte elhagyni a türelme.

– Állok és válaszolok értelmetlen kérdésekre.

Az őrmester rántott egyet a derékszíján.

– Vigyázzon az úr. Aki gyanús helyeken jár, félreeső házakban tölti az éjszakát, ahol semmi dolga nincs…

De már erre a nemzetes asszony is megszólalt. Csípőre tett kézzel. Csak úgy csattogott a hangja a zsandár nyaka közé.

– Hát maguknak meg mi dolguk van? Hogy békés emberek munkáját zavarják? Hogy beleüssék az orrukat mindenbe, amihez semmi közük? Egyéb dolguk nincsen? Zsandárok maguk? Ha zsandárok, akkor járjanak a tolvajok után, fogdossák azokat össze! Minap is három juhot loptak el a faluban! Dobojban feltörték a pap csűrjét éjszaka! Az erdőből lopják a fát! Azokat keressék, azok után járjanak! De bezzeg a sok tolvaj a világot is ellophatja maguktól, mert egyet sem

tudnak elfogni! Csak járnak az ember nyakára, mint a keserűség, de semmi hasznukat nem lehet venni! Mért nem nyomozzák ki, hogy kik gyújtották fel a kastélyt? Mért nem nyomozzák ki, hogy kik voltak a gyilkosok, a rablók, a haramják? Mi? Azzal törődjenek!

Úgy záporozott a szidás a zsandárokra, hogy csak álltak ott egy darabig behúzott nyakkal, mint a megriadt gémek, tátogatták a szájukat, de nem jutottak szóhoz. Végül az őrmester megfordult hirtelen, intett a másik kettőnek s nagy léptekkel otthagyták a csatateret. Már a tábla végin jártak s a nemzetes asszony még mindig őket szidta. Vissza se mertek nézni.

Varjassy rámosolygott a feleségére.

– Hadd már abba, Minka, sze elmentek.

De az asszonyban még forrt mindig a méreg.

– Léhűtők, madárijesztők…!

Az ekék már visszatérőben voltak. Lassú és méltóságos nyugalommal mozogtak a nagy fehér ökrök, szarvuk néha tompán összekoccant. Lassú nyugalommal jöttek mögöttük a béresek és Mihály, meg a fia, tartották az ekét és a föld omlott feketén, puhán.

22

Attól a naptól kezdve a munka lázában égett a tanya. A nemzetes asszony már négykor talpon volt és csizmásan, agarászostorral ott ült az ökrök jászolán és ügyelte az etetést. Az úr pedig hajnaltól késő estig lovon ült s a részeseket járta. Számba vette az őszi vetést, kiosztotta a feles földeket s ügyelte, hogy jó legyen a szántás, amit a részesek csinálnak.

A tanya tavaszi gúnyát öltött. Előbb a szilvafák gyúltak fehérbe, bolond és vakító fehérségbe, mintha a martok kökénybokrait utánozták volna. Aztán kigyúlt a tanya alatti marton a vadbarack, csodálatosan rózsaszínű lett és bódult illatával magához csalta a vadméheket. Majd a szilvafák eldobták fehér ingüket s meztelen testükre kényes zöld köntöst növesztettek. Megmozdultak a vén diófa aszott rügyei is, a fű szakállt eresztett s a tanya konyháján csipogva felnőtt kiscsirkék vidáman szaladgálhattak benne cserebogár után.

A nemzetes asszony néhány oltványt kerített s még idejében elültette őket a ház mögött, ahol a szilvák voltak. Négy nyílegyenes, rövid kis sor lett belőlük zsineggel kimérve, nehogy az egyik kintebb vagy bentebb álljon s megzavarja a rendet. Nagyobbára almafák voltak, de akadt közöttük barack is, meg szilva. Az ültetés sikerült, hamarosan rügyet eresztettek s a rügyekből kis félénk levélkék göngyölődtek elő.

Az úr naponta megjárta a földeket, gyönyörködött az elvetett mag csirába indulásán, a zsönge vetés selymesedésén, ahogy lassan kizöldült, a fúró alakú kis levél szétvált, új leveleket növelt, a levelek széthajoltak a föld felett, összeértek,

megsűrűsödtek s lassan zöld szőnyeggel lepték be egészen. Gyönyörködött a hajnalok fiatal színeiben, tágult tüdővel szívta be a tavaszi föld illatát, mely tele volt rügyek szagával, virágok szagával, a duzzadó élet bátor, nyers szagával.

Törökbúzavetés befejeztével – addig lélegzetre is alig volt idő –, ezzel jött haza egyszer, váratlanul:

– Na Minka, most már rendbe szedhetjük egy kicsit a házat is. Ha jönnek a gyermekek, elférjenek benne.

Nagyon vágyott a gyermekek után. Negyedik hónapja nem látta őket, csak néha jött egy-egy sor írás, üzenet, hogy jól vannak, egészségesek, nincs semmi baj. Mióta tavasz lett, még sokkal erősebben érezte hiányukat, valahogy úgy hozzátartozott volna a szép, langyos napsütéshez, a sárgán libegő pillangókhoz a gyermeki kacagás.

Különösen a szöszke Ilonka járt minduntalan az eszében, bár önmagának sem akarta bevallani, hogy különbséget tesz kettőjük között. De Ilonka valahogy mégis más volt, közelebb volt, anyjára emlékeztette, az ő szelíd puhaságára, simogató szemeire. Gábor már Minka volt egészen. Csupa pontosság és kötelesség, csupa akarat. Büszkén gondolt rá is, komoly ember és jó gazda lesz belőle bizonyára. De a szíve azért inkább Ilonkához húzta.

Mikor azon az estén hazajött s elmondotta, ami már régen a fejében motoszkált, a ház rendbehozatalának tervét, Minka asszony csodálkozva nézett reá.

– Hogy elférjenek? Sze tán elférnek így is. Alhatnak a nappaliban.

Varjassy megrázta a fejét.

– Nem, Minka. Azt akarom, hogy jól érezzék magukat itten. Hiszen ez kell legyen az otthonuk. Nem úgy, mint nekünk, akik csak a munkát nézzük, a célt, s ehhez a célhoz csak olyan… olyan eszköz ez a ház. De nekik úgy legyen otthonuk, ahogy az gyereknél kell legyen. Úgy, hogy szeressék. Hogy emlékül maradjon. Hogy később is, mindig, visszagondoljanak reá. Erre a házra. Azt akarom.

– De…

– Hadd el, Minka. Már beszéltem is egy szamosújvári kőmívessel. Az ácsmunkát Birtalan végzi. Már ki is számítottam. A konyha elé még húzunk két szobát, olyanformán, ahogy a kasznárháznál volt, emlékezel…

Komolyan beszélt és határozottan. Ahogy a székre leült, ahogy mondta, ahogy nézett. Ritkán beszélt így. Az asszony tudta, hogy nem szabad ellenkeznie. Csak úgy, egészen halkan vetette közbe:

– De István! Építeni! Ebben a világban!

A férfi ránézett. Elszánt, kemény nézése volt.

– Akármilyen a világ. Igyekezni kell megszépíteni. A gyermekekért elsősorban. De magunkért is, Minka. Magunkért is. Mert ha nem, akkor miért él az ember?

– Hogy dolgozzon – vágta ki kurtán és keményen az asszony.

– Dolgozzon… s miért dolgozzon…? Ha semmi se szép, semmi se jó? Ha nincsen semmi, amiben kedvét lelhetné…? Ej-ej, Minka, sze még fiatalok vagyunk…

Felkelt, odament az asszonyhoz. Tenyerével kedvesen megpaskolta az arcát, melyen még akkor is ott ült a szigorú vonás.

– Ej, Minka, Minka…

A szigorú vonás lassan megenyhült, mosolyba olvadt. Fölnézett az urára.

– Azért az a kőmíves maradjon csak ott, ahol van. Nem kell ide valami drága ember. Megcsinálja Laji cigány is…

Varjassy elmosolyodott. Lehajolt és megcsókolta az asszony sovány, fehér arcát.

23

Mióta az utak megszáradtak, Bátonyi Péter gyakorta érkezett meg Rebekával. Mindig úton volt, valahonnan egy ócska kordét kerített s azzal járt szerte a falvakban. A tavasz benne is tettvágyat mozgatott. De ehhez a nagy lázhoz, mely belül égette, nem volt elég a nyolc juh s a tehén.

Csak megérkezett olykor, estefelé, vagy reggel, a nagy, sovány, sárga ló megállott vele a tanya udvarán, leszállt, nézte a munkát s hallgatott. Sokat hallgatott. S ha beszélni kezdett, ilyeneket mondott:

– A császár összeveszett az oroszokkal. Most már nem segítenék.

Vagy:

– Itáliában forr a szabadság… Ha most összeszedhetnénk magunkat mi is…

A nemzetes asszony ilyenkor csillogó szemekkel hallgatta, de Varjassy messzire elnézett a levegőbe, a békés dombokat nézte, a legelők selymét s a tó nádasát, ahogy zöld kopjáit egyre magasabbra emelte, mint valami megtörhetetlen néma hadsereg.

Aztán elment Péter a Rebekával megint, szótlanul és sovány arcát gondokba redőzve. S néhány nap múlva rendszerint ott voltak újra a zsandárok, kérdeztek mindenfélét s olykor feltúrták a szobákat, kerestek, kutattak s bosszúsan továbbmentek.

Egyszer aztán, éppen egy friss májusi zápor után, mikor a sok gyémántszínű vízcsepp még ott csillogott a fák üde levelein, a fűszálak hegyén s a megázott föld langyos párákat lehelt: a doboji tiszteletes érkezett föl lélekszakadva, izzadt lóval a tanyára.

Csak levetette magát a szekérről. Szakálla borzolt volt, kövér tarkója piros az izgalomtól s szeme idegesen szökdelt, mint egy megriadt bogár.

– Nemzetes patrónus úr! Nagy baj történt! Nagyon nagy baj!

Mindketten a tornácon voltak, mert mióta megmelegedett az idő, néhány bútort vettek oda maguknak, hogy ülni lehessen a friss levegőn és élvezni a tavasz

langyos illatait. Varjassy pipázva állt a lépcsőnél s a nemzetes asszony a karosszékben rongyos lepedőket foltozott.

A pap a lépcső felső kövén megállt, kifulladva az izgalomtól.

– Elfogták Bátonyi uramat! A zsandárok!

A nemzetes asszony kezéből kiesett a tű. Elsápadva emelte föl a fejét.

– Mit beszél?

Varjassy István kezében is megremegett a pipa.

– Pétert?

Bibarc Ábris a tornác karfájába kapaszkodott. Szeméből rémület nyilallt, szakálla borzoltan meredt szerteszét, dolmánya gombolatlanul fityegett pocakja két szélén, mint egy lőtt varjú szárnya.

– Bátonyi Péter uramat, igen. A cegői pappal együtt. Négy zsandár vitte megkötözve őket, gyalogosan, Kékesre…! Még másokat is vinni fognak, azt mondotta az egyik zsandár Lacinak, a kurátor fiának… papokat… urakat…! Valami nagy dolog történhetett, nemzetes uram!

Varjassy István ott állt, kezében a pipával, arca szürke volt egészen és komor, s a szeme mereven a földet nézte. Néhány másodpercig állt ott. Aztán letette a pipát a tornác fájára.

– Minka, fogass be Andrással gyorsan. Ebben a percben. Kékesre megyek.

A hangja tompa volt és kemény, mintha tölgyfát kongattak volna. Aztán megfordult hirtelen s bement a szobába. Matatott az íróasztalában. Néhány írást a kemencébe lökött s tüzet tett alájuk. Aztán kijött megint, a létrát a padlásajtónak támasztotta s felment. Sokáig maradt. Mikor lejött, valami írásokat szorongatott a hóna alatt. Bement velük s azokat is a kemencébe lökte. Mindez egyetlen szó nélkül ment végbe s valami rettenetesen baljós komorsággal, ami szakállas arcára is kiült, siető mozdulataira, szemének tompa fényébe.

Mikor újra kijött, kalappal a fején, már nyugodtabb volt. A tiszteletes a nemzetes asszonnyal halkan beszélte a tornác sarkában az eseményeket. András akkor készült el a befogással. Az úr rekedten szólt:

– Minka lelkem, ha nem jönnék ma haza, ne aggódjál…

Aztán felült a hintóba. Négy aggódó szem kísérte minden mozdulatát.

Mikor a hintó kirobogott a tanyaudvarból, az asszony a paphoz fordult.

– Ő is…? Közöttük volt…?

Az öreg pap meglepetten nézett vissza rá.

– Báróné nem tudott róla…?

A fehér, keskeny arc egy árnyalattal sápadtabb lett. Vonásai megkeményedtek s szeme egy percig tétován nézett lefele, a langyos napsütésben úszó völgyre, amerre a hintó eltűnt.

Aztán kihúzta a derekát, szája keskeny lett és szigorú.

– Tudhattam volna. Az én uram másképpen nem cselekedhetik.

Aztán felkelt s bement a szobába.

24

Varjassy István a Bezirkert kereste. Késő délután volt már, de az ódon kastély irodája előtt még seregestül álltak az emberek, izgatott jövés-menés volt a folyosókon, zsandárok csizmája döngött, idegen kaputos emberek csapkodták az ajtókat, minden sarokban emberek pusmogtak összedugott fejjel.

– A Bezirker úrnak dolga van – mondotta egy írnok formájú ember az iroda előtt és szúrós szemmel mérte végig Varjassyt tetőtől talpig.

– Jelentsen be az úr. Báró Varjassy István vagyok.

Az írnokféle megtorpant.

– Varjassy báró… huszárkapitány?

Valami egy pillanatra megrezzent Varjassy Istvánban. De csak egy pillanatra és csak bent a mélyben. Szemét keményen a kérdezőre szögezte, a szava vágott:

– Nem. Csak hadnagy. Ő császári felségének testőrezredében!

Néhány másodpercig farkasszemet néztek. Aztán az írnok formájú meghajolt.

– Azonnal jelenteni fogom méltóságodat.

Kellemetlen érzések között járt fel-le a hideg folyosón. A nagy kőkockák kopogtak lépései alatt és kopogásuk idegesen veszett el a boltívek között. Sok idő telt el. Egy zsandár ment el mellette és szúrós szemmel végigmustrálta. Az irodából két pópa jött ki, ravasz arcukat összedugták s megelégedés sugárzott róluk.

Aztán jött az írnokféle.

– A Bezirker úr várja méltóságodat.

De szemét hosszasan és fürkészve tartotta rajta.

Prosperjeck úr egy rakás papiros között, kétrét görnyedve a gondtól, rosszkedvűen fogadta.

– Herr Baron… örvendek… mivel lehetek szolgálatára?

Szegény Prosperjeck úr valósággal beleöregedett ebbe a zűrzavarba, ami a nyakába csöppent. Arca szürke volt és borotválatlan, az a néhány szál haja csapzottan lógott szerteszét, szeme alá mély karikákat árkolt a gond és színültig volt bosszúsággal, elkeseredéssel.

– Látom, sok dolga van – mosolygott rá Varjassy barátságosan.

A derék uraság mindkét kezével a fejéhez kapott. Őszintén szakadt föl belőle a szó.

– Ó, Herr Baron… ezek a magyarok… ezek a pópák… ezek a zsandárok…! Ezek a rendeletek! Sírba teszik az embert… mivel szolgálhatok?

A megismételt kérdés ideges türelmetlensége feszültté tette az iroda nehéz levegőjét. Varjassy elkomolyodott, szemét összehúzta.

– Egy barátomat erőszakkal elhurcolták. Bátonyi Pétert. Tudni akarom, milyen jogcímen történhetett ez?

Prosperjeck úr arca egyszerre összezsugorodott. Csupa ránc lett, bosszús, szürke, kellemetlen ránc. Fejét előbb az előtte heverő írások fölé hajtotta, aztán fölemelte és Varjassyra nézett. Két keze lecsapott az asztalra.

– Szóval Önnek barátja Bátonyi Péter?

– Gyermekkori barátom – felelte Varjassy egyenesen.

Prosperjeck úr arca kissé megenyhült. Bólogatott.

– Úgy, úgy. Értem. Olyan gyermekkori pajtásság, ugye? Iskolatárs, játék, studentenbund, mi?

– Igen.

Prosperjeck úr felállt az asztal mellől, kezeit összekulcsolta a háta megett s néhány lépést tett fel-le, az asztal előtt. Arca szinte megelégedett kifejezést öltött.

– Úgy. Az más. Annak örvendek. Őszintén örvendek. Gyermekkori barátság, az más dolog. Arról nem tehet az ember. Ugyebár? Az olyan, mint ahogy nem tehet az ember arról sem, hogy ki az apja? Mi? Na lássa, Herr Baron.

Hirtelen megállt s mereven Varjassyra nézett. Arca újra sötét lett, gondtelt és ráncos.

– Megmondom magának. A gyermekkori barátját letartóztattuk. Megvan rá a jogcímünk is. Nagyon erős jogcím. Nagyon erős… – itt egy pillanatra elhallgatott, arcát előretolta, egészen közel hajolt Varjassyhoz, úgy mondotta, inkább sziszegte, letompított hangon: – Konspiráció! Hazaárulás!

Hosszasan nézett az előtte levő arcba, mintha figyelni akarta volna a szavak hatását, az elképedést, a rémületet, amit ezek a szörnyű, förtelmes szavak okoznak. De Varjassy István arca hideg maradt.

– Nem hiszem, Bezirker úr. Rágalom és hazugság!

A Bezirker úr visszament az asztalhoz, leült. Arca sajnálkozó volt és szomorú.

– Bár csak úgy volna, kedves báró. Bár csak igaza volna. De sajnos, itt vannak a kompromittáló iratok. Nem is egy. Nem is kettő. Sok. Nagyon sok. És nagyon veszedelmes iratok. Sajnos. Ezt kell mondjam.

S úgy nézett Varjassyra az asztal mögül, mint ahogy nézni szokás valakire, ha nagyon tapintatosan tudtára kell adni, hogy egy kedves hozzátartozója meghalt.

– Megértem az Ön érzéseit, kedves báró – folytatta szelíden –, az ember ragaszkodik az ilyen kapcsolatokhoz, amit a gyermekkor, hogy úgy mondjam, összefont úgyebár… de… de hát… itt sajnos olyan dolgokról van szó…

Varjassy fejében vadul kergetőztek a gondolatok. Kompromittáló iratok, hazaárulás… jól tudta maga is, hogy miről van szó. Bátonyi Péter hibát követett el. Nem volt elég óvatos. Biztosan másokat is magával fog rántani. Sok évi várfogság, jószágok elkobzása…

– Bezirker úr. Szeretnék elbúcsúzni a barátomtól.

Komor redők szántották végig Prosperjeck Anton úr fáradt arcát. Bólogatott, gyászosan, elkeseredetten.

– Értem. Megértem, Herr Baron. De ez nehéz. Nagyon nehéz. A rabokkal beszélni nem lehet. A rabokat látogatni nem lehet. Tilos. Szigorúan tilos.

– De mielőtt elvinnének valakit, a legközelebbi hozzátartozójától csak elbúcsúzhatik?

– Legközelebbi hozzátartozójától igen. Feleségétől. Szüleitől. Testvéreitől…

– Bezirker úr. Ennek az embernek senkije sincsen. Szülei nem élnek. Feleségét, gyermekeit meggyilkolták a császár kedvencei… bocsánat, hogy így nevezem az oláhokat, de uraságodtól hallottam ezt a kifejezést, mely, sajnos, pontos és találó… ennek az embernek én vagyok az egyetlen hozzátartozója, ha nem is vér szerint…

Prosperjeck úr szemét az asztalra szögezte s bólogatott.

– Értem, kérem… megértem, kérem… hát… talán így… de persze csak felügyelet alatt s mindössze néhány percig…

– Köszönöm, Bezirker úr.

Egy zsandár kísérte végig a folyosókon, az őrszobáig. Ott átadta egy másiknak. Az végigmérte, aztán kihívta egyik társát.

– Hozd fel azt a Bátonyi nevűt. A testvére van itt.

A folyosó végiben várta meg, amíg az őr lement a pincelépcsőkön. Kulcs csikorgott s aztán hallotta a kiáltást is, tompán, a pincéből:

– Bátonyi! Kifelé!

A falnak támaszkodva ott állt a mord ábrázatú zsandár, szuronyos hosszú puskáját hanyagul tartotta a térdei között. Aztán megjelent a pincelépcsőn Bátonyi Péter s mögötte keresztben tartott fegyverrel az őr.

Condraruhája tépett volt és az ujjai körül véres. Arcán pár napos tüskés szakáll, szeme alatt véraláfutás, ajka fölrepedve. A hosszú heg keresztül az arcán fölhasadva. Még szivárgott belőle a vér. Födetlen fővel volt s a két keze elöl összekötözve.

Varjassy felhördült.

– Péter! Mit tettek veled!?

Előrelendült, hogy odafusson hozzá, de ebben a pillanatban megmozdult a falhoz támaszkodó zsandár s hosszú szuronyos puskáját keresztbe téve elzárta az utat.

– Halt!

Aztán Bátonyira kiáltott:

– Megálljon! Maga ott, az úr itt! Csak így szabad beszélni!

Varjassynak fekete vér lepte el az arcát, fogai megcsikordultak, keze önkéntelenül megmarkolta a mellét érintő fegyvercsövet és rettenetes erővel félrelökte. De azért megállt.

Bátonyi is megállt. Nézték egymást, az egyik vörösen a dühtől, a másik sápadtan és elkínozva, öt lépés távolságból.

– István…! Hát eljöttél…

– Péter… így kell lássalak, Péter… vertek a bitangok…

A hosszú ember borostás, véres arcán tétova mosoly vonaglott keresztül.

– Semmi az. Tanítanak a császár nyelvére… nyugati kultúrára, ahogy Széchenyi mondta, szegény… kevésre mennek velem…

– Bitangok…!

– Németül beszélni! – zörrent a zsandár hangja – különben elvezetem a foglyot!

Nézték egymást. Varjassy István szeme könnyesen izzott a dühtől. Fogait összeharapta. Péter csak állt, két összekötözött keze bénán lecsüngött, szemében valami furcsa, gúnyos szomorúság.

Németül szólalt meg:

– István… én nem tudom, mikor jöhetek vissza… vannak dolgok, amiket meg kell mondjak neked… hogy tudjad…

Szeme villant egyet, Varjassy elfogta a villanását. A két zsandár figyelt.

– István… a gyökereket elültettem… nem mind, mert már nem jutott időm, sajnos… de nagyrészét… az asszony tudja… neked nincs szükséged rá, de ha majd másnak, egyszer… akkor add őket oda… nekem már nem kellenek, a gyökerek… A sármási pap is ültesse el, mondd meg neki… most van az ideje, májusban… talán még kihajtanak… egyszer… Velem ne törődjetek már többet, István… szántsatok és vessetek, dolgozzatok… építsetek házakat… sokat… állatokat neveljetek… legyetek gazdagok… akkor majd újra másképpen lesz minden…

Az őr közbeszólt:

– Ha nincs komolyabb mondanivalójuk, akkor búcsúzzanak.

A sovány, megkötözött ember végignézett a katonán.

– Mit tudja maga, hogy mi a komoly mondanivaló. A földnél, gazdaságnál komolyabb a világon nincsen… István… még valamit akarok kérni tőled… ha úgy adódik… hogy az asszony ott… s az öt gyermek… úgy marad, ház nélkül, föld nélkül… segítsed meg őket… gondold, hogy engem segítesz…

– Ígérem, Péter…

Az őr a fogolyhoz lépett.

– Gyerünk.

A két barát szeme összekapcsolódott.

– Átadom üdvözletedet, István… Csiki Gyurkának, Galambos Gergelynek, Bende Ivánnak, Áldomi Bencének, a zsoboki papnak, Gerencsér Daninak…

– Mind veled vannak…?

– Mind velem.

Az őr koppantott a puskatussal a kövön.

– Elég. Forduljon meg.

– Isten veled, István…

– Péter… az Úristen kísérjen téged… és mindannyiunk szeretete… Péter… megsegít az Isten, mert igaz ügyben jártál…

A rab megfordult, indult. Meggörnyedt vállal ment lefele a lépcsőkön, már csak a feje látszott, az is eltűnt. Az őr szöges csizmái durván koppantak mögötte.

Csikorgott a zár.

Varjassy István ott állt mozdulatlanul. Ott állt a zsandár is, morcosan és nézte.

– Az úr mért áll még itten?

Varjassy lassan feléje fordította a fejét. Arca mintha kőből lett volna. Szeme vágott.

– Hova való maga?

A zsandárt meglepte a kérdés. Arca elcsudálkozott.

– Miért akarja tudni? Sziléziából vagyok.

Nézte a zsandárt. Lassan, súlyosan mondta:

– Akkor inkább én kérdezhetném magát, hogy mért áll itten.

Azzal megfordult s lassú, kemény lépésekkel megindult a kőfolyosón vissza.

Kint esteledett már. A kastélykert öreg fáin cserebogarak dongtak. Valahol a hegyoldal gyümölcsöseiben egy fülemile énekelt.

És mégis olyan volt a világ, mintha meggyilkolták volna.

25

Még azon az éjszakán elment az üzenet a sármási paphoz, hogy ássa el a gyökereket, amíg nem késő. Öreg Mihály vitte át a hegyeken. Későre ért oda. Azon az éjszakán lelőtték a sármási papot. Szökni akart az ablakon át, házkutatás közben. Hátába kapta a golyót.

Papok és urak házait sorra dúlták azokban a napokban. A varjasi tanyát is fölkutatta az őrmester a pincétől padlásig, újra.

– Ha talált valamit, szóljon – mondotta neki az úr s a tornácon pipázott tovább –, ismeri már a járást. Csak aztán el ne vesszen valami.

Fél napig dolgozott az őrmester, egyre vörösebben a dühtől. Semmit sem talált. Úgy kellett elmenjen, szégyenszemre, a cselédek az istálló előtt álltak és nevettek. Az úr fújta a füstöt s átnézett a zsandárokon, mint az üvegen.

A szekerek akkor már hordták a követ a patakból. Négy napig hordták. Az egyszerű, szürke, mezőségi követ, homokkövet, olyant, ami volt. Hordták és halomba rakták a konyha elé.

Aztán jött Laji s az úrral együtt kimérték a fal hosszát lépéssel. Két napszámos mindjárt hozzáfogott, hogy megássa az árkot, az alapzat részére. A ház hátsó falának hosszában öt métert, rá derékszögben tizenkettőt. Majd az elülső fal folytatásában megint öt métert, a konyha oldalfalának irányában hatot s végül ötöt újra elül a bütűben, ahol az építendő új szárny vége lesz.

Aztán Laji cigány nekilátott a munkának. Egy nagy cseberben vakolatot készített, homokból, tehéntrágyából és mészből és kis kőmíveskalapáccsal illesztgette szépen egymáshoz a köveket. A fogatok akkor már agyagot hordtak és

szalmát, amiből majd a falakat döngölik. Birtalan Ádám pedig berendezkedett a színben s a Torliget szép, fiatal tölgyfáiból ácsolni kezdte a gerendázatot.

Így kezdett növekedni a ház. Ilyen egyszerűen, minden nagyzolás, minden bűvészkedés nélkül. Nem úgy, mint a városi házak, melyeket előbb mérnök urak látogatnak meg fekete kabátban, végigkopogtatják a falait, titokzatos jegyzeteket, cifra rajzokat készítenek, aztán varázslatos számokat írnak egymás alá.

Csak így egyszerűen változtatta meg ábrázatát a ház. A térdig érő homokkő-alapra döngölni kezdték a falakat, Laji felesége, egy tépett ingű cigányné, hordta kosárban az agyagot, két purdé dagasztotta anyaszült meztelenül s Laji rakta nagy szakértelemmel, döngölte a döngölővel s a fal emelkedett. Borcsa bivallyal szalmát tapostattak az agyag közé, Borcsa bivaly unalmában jól meg is taposta, hogy csak úgy ragadt és a maga szottyantotta kulimászból is kevert beléje. De ebből a háznak nem lett semmi kára. A tanyai életben nem piszok a trágya, hanem megbecsülni való, életet termő kincs, ezt a ház is tudta és nem tiltakozott ellene.

A nemzetes asszony ott járt naphosszat agarászostorral az épülő fal körül, riogatta Laji cigányt s olykor húzott egyet-egyet ostorával a purdék csokoládébarna fenekére.

Varjassy István már akkor azon tűnődött, hogy hova kellene néhány fát ültetni. Mert kell a fa a ház mellé, nyírfa vagy nyárfa és kőrisfa is, hogy annak, aki majd kinéz azon az ablakon, amit Laji cigány éppen igazgat, kinéz és a világot nézi, kedves és szép öröme teljék benne.

Néhány fenyő is kellene, bár azok lassan nőnek, igaz. De megnőnek egyszer mégis és akkor zúgni fognak a szélben és suhogni s ágaik közé aludni térnek majd a vadgalambok.

Jó volna néhány orgonabokor, vagy bármiféle kis borzas bokor, ami rendetlenül nő és a világért sem sorban és a világért sem egyenesen, talán galagonya, vagy ilyesféle, hogy akinek majd innen az ablakból elfárad a szeme a Minka nyílegyenes gyümölcsfasoraiban, az megpihentethesse rajtuk a tekintetét. És érezzen magában egy kis csöndes, jóleső lázadást a rend ellen, a szabály ellen, a nyílegyenes, pontos, hűvös, nyesett és gyümölcsöt termő hasznosság ellen.

Mire az új falak készen lettek, a május már vége felé járt. A fedéllel várni kellett még egy hónapot, hogy száradjon és keményedjen az agyag, süsse a nap és fújja a szél és felszívhassa magába a nap tüzét és a szél illatait. Hogy aki majd azokban a szobákban lakni fog, érezze ezeket.

Törökbúzakapálás ideje volt. A ház kinyitotta ablakait és ajtóit. Jó virágszagok és szeretkező bogarak szaga lengett végig a szobákon, András felesége naphosszat énekelt, mintha eszét vették volna s az istállóban nyihogtak a lovak. Esti itatáskor megállt egy-egy tehén szemben a lemenő nappal és örömében belebődült a tavaszba.

Egy hajnalon aztán elindult András a kancákkal Kolozsvárra. A szekeret megtömték szénával, Varjassy István néhány levelet adott át Andrásnak,

megveregette a lovak nyakát, a nemzetes asszony pedig megvizsgálta, hogy jól felkötötték-e a zabos zsákokat.

– A kötőfékekre vigyázz, ott ne feledd valahol, mert lehúzom a bőrödet értük – mondotta.

Az úr pedig:

– Aztán visszafele ügyelve gyere. A gyermekekre vigyázz.

S a szekér elindult.

Sokáig állottak mindketten a diófa alatt és néztek utána, amíg csak el nem tűnt a tó fűzfái mögött. Még azután is. A férfi lassan rátette kezét az asszony vállára.

– Holnaputánra itt lehetnek – mondotta.

Úgy álltak, sokáig.

MÁSODIK RÉSZ

1

A délután már vége felé járt, mikor a két sárga feltűnt a domb alatt. Olyan szép délután volt, amilyen csak június első napjaiban szokott lenni. Csodálatosan tiszta volt a levegő, szinte egyetlen mozdulatlan, kék illatharang, mely tele volt virágok, zsenge vetések és boldog fák szagával. Puha barnás színt vetett a dombokra az aláhajló nap, békés és megnyugtató színt, olyant, amilyentől az embernek a lelke kitágul és megtelik megelégedéssel. A növekvő vetések fölött párásan rezgett a levegő s egy-egy pacsirta megfeledkezett a világról és mint valami puha, barna gomolyag, egyre feljebb és feljebb emelkedett, szinte alig is látszott, csak a hangja töltötte meg zengve a levegő kék végtelenségét s a fák és a virágok és a rétek fűszálai áhitatos csodálkozással nézték.

Ilyen békés és igazán szép délutánban érkeztek meg a gyermekek a varjasi tanyára. Komolyan lépegetett a két sárga a szekér előtt, mintha tudatában lettek volna annak, hogy az életet viszik föl a dombra. András is komolyan ült a bakon, szótlanul. Csak olykor legyintett ostorával a lovak felé, ha egy-egy alkalmatlan bögölyt igyekezett elkergetni róluk. Simán és komolyan gördült a szekér is a fényesre taposott dűlőúton, egyet se zökkent. S a két gyermek, hátul a szénaülésen, kerekre nyílt szemmel itta a tavasz szépségeit.

A tó színét. A virágok színét. A búzatáblák színét. A virágok fölött tovaszálló pillangók és szitakötők színét s a kaszálók messzire lengő meleg illatát, mely úgy áradt szét a lelkükön, mint egy áttetsző, csodálatos árvíz. Szépségnek, melegségnek, puhaságnak, illatoknak és színeknek, vágyaknak és emlékeknek árvize, jó, szelíd érzések kis fehér vitorlásaival a felszínén.

– András bácsi, van csolnak a tavon?

– András bácsi, ez miféle madár?

– András bácsi, vannak már nyúlfiókák?

Csiviteltek, csiviteltek.

Két esztendeje nem voltak falun. Két hosszú, hosszú, rettenetesen hosszú esztendő óta, mely gyermeki szemmel mérve szinte belelóg a végtelenségbe. A monostori út nagy, oszlopos kőháza zárta el előlük két éven keresztül a világot, mely olyannak látszott onnan, mintha nem is lettek volna benne rétek, tavak, erdők, illatos vetések. Csak zavargás és békétlenség, csak háború és nyomorúság, csak harag és keserűség, csak félelem és kegyetlen legyőzettetés.

S most, ott a szekér szénaülésén, csodálkozva nézték a mezőket, melyeken nem látszott a rabság, nem fogott a legyőzettetés, nem hagyott nyomot a keserűség,

a baj, a megaláztatás. Melyek éppen olyan diadalmasan bontották ki a maguk szabadságát, mintha semmi se történt volna körülöttük. Mintha nem lettek volna véres csaták, nem lettek volna síró asszonyok és nem lettek volna kozákok és zsandárok és mindenféle veszedelmek.

Olyan szép volt ez annak a két gyermeknek, akik a monostori nagy ház falai között csak panaszról hallottak, s hogy megváltozott a világ, hogy az egész föld csak jajgatás, sírás és pusztulás. Látni, hogy a világ mégsem változott meg. Halványkéken leng a rozsvetés és a rét illatot virágzik. Vidám a pacsirta és csupa gondtalanság a sok madár, pillangó, szitakötő. A tó tükrét nem fedi fekete gyásztakaró, de kacagva csillan a nap barna fénye rajta, mintha jókedvű gyermekek apró ezüstkavicsokkal dobálnák.

Nem is lehet ezt megérteni. Hogy nénik és bácsik gyászban vannak. Komoran járnak és komoran beszélnek. Öklükkel verik az asztalt, vagy sírnak. És azt mondják, hogy minden, de minden elveszett, elpusztult, odavan. És akkor itt kint minden csupa fény és illat. Pillangók röpködnek és virágok nyílnak. És sem a madarak, sem a virágok, sem a fák, sem a füvek nem tudnak arról, hogy valami is elveszett volna, elpusztult volna, megváltozott volna. Ezt nem is lehet megérteni.

A két sárga fölért a dombra. Meglátták az istállót és nyeríteni kezdtek. A két gyermek előrenézett és a kezük ujjongva fölfelé lendült.

– Hujjuj! Hujjuj! Papika! Hujjuj!

A szülők ott álltak a diófa alatt. Az apa már régen ottan állott. Előbb csak sétálgatott arra, mintha dolga lenne. Aztán egyre sűrűbben szaladt ki az utat kémlelni, végül ott maradt. Az anya csak később jött ki melléje. Előbb enni adott a tyúkoknak. Eligazította a vacsora dolgát. Rendelkezett az istállóban. Csak azután.

– Hujjuj, Ilonka, Gabi!

Az apa már szaladt a szekér elébe, furcsán, kicsit esetlenül, mint felnőtt férfiak mindig, ha gyermekek elé szaladnak. Az anyának is forróság öntögette el a szemét s gyorsan meg kellett törülje a kendőjével, hogy ne vegyék észre. De azért csak lassan ment és egyenes derékkal s fél szeme a lovakat nézte, nem ártott-e meg nekik az út.

A gyermekek apjukon csüngtek, mire hozzájuk ért. Mint két fényes bőrű, csodálatos gyümölcs, kérges ágú fán. Eleresztették a nyakát.

– Kezit csókolom, kedves mama.

S kezet csókoltak, illedelmesen, szépen. S aztán, hogy lehajolt hozzájuk, az arcát is megcsókolták. De már a következő percben kereken ragyogtatták a tekintetüket.

– De szép itten…!

Az anya is egyenesen állott már akkor megint. Csak éppen egy kicsit hajlott meg a dereka, mikor megcsókolta a gyermekeit s már Andrást tanította:

– Csutakold jól le a lovakat. S ne itassál, csak egy jó óra múlva. Hallod? Addig csutakold, amíg megszáradnak.

A gyermekek akkor már a szürkén meredő új falat csodálták, az ablakok üres helyeit s az apa a kertet magyarázta.

– Ide néhány fenyőt ültetünk… oda nyírfákat, fehéreket… amoda orgonát, galagonyát…

– Mogyorót is! Mogyorót is!

– Azt is. Mogyorót is. Sokat.

A tornácon vacsoráztak. Langyos, szelíd este volt, Burkus farkát csóválva állott a lépcső alatt. András felesége puliszkát tett az asztal közepére és egy fazékban tejet. Ilonka elfintorította az orrát.

– Puliszka…

A bátyja ránézett szigorúan.

– Hallgass. Szegények vagyunk.

A szülők összenéztek. Az anya büszkén, az apa szomorúan.

2

Más lett a ház és más lett az udvar. A külső szobába széles heverő került, azon aludtak a gyermekek. Már első este megbarátkoztak Burkussal és másnap reggel körüljárták a tanyát. Benéztek az istállóba, színbe, csűrbe, felmásztak a padlásra is és bebújtak a pincébe. Birtokba vették a tanyát. Nézték Birtalan Ádámot, ahogy a színben az új fedélszéket gyalulta, beszédbe elegyedtek vele, forgácsot gyűjtöttek. Délután lementek Mózsival a tóra, csolnakáztak vele, megnézték a kunyhóját és hallgatták, amit a vízikígyóról mondott, meg a tündérekről, akik éjfélkor a tó partján ferednek.

Mózsi bá' fűzfasípot faragott Gábornak, Ilonkának adott egy eleven ezüsthasú halat, azt otthon betették egy vízzel teli befőttes üvegbe s a síppal telefütyölték az udvart.

A tanya felvidult tőlük, szinte szétpattant az örömtől. Pedig gond volt elég s a veszedelem ott lógott folytonosan a levegőben. A doboji oláhok ráhajtották juhaikat a Torliget alatti legelőre s a zsandárok vállukat vonogatták, dolguk volt, fontosabb, a birodalom érdekében. A Bezirker úr is eljött, töltött egy fél napot Dobojban s úgy ítélkezett, hogy az oláhok majd árendát fizessenek a legelő után.

A törökbúzát helyenként kirágta a csimasz s így ritka maradt. A búzát drótféreg pusztította.

Aztán jöttek a hírek: Bátonyi Pétert halálra ítélték. Birtokát szétosztják az oláhok között. Mások úgy tudták, hogy várfogságot kapott, harminc esztendőt s a birtokát egy osztrák uraságnak adományozta a császár.

Jöttek a távoli hírek bizonytalan utakon s a tanyán ilyenkor egy pillanatra meglapult az élet, mint amikor távolról érkező fagyos szelek süvöltenek a dombokon át s villámok kénköves szagát hozzák magukkal.

Az első fák, amiket a ház mellé ültettek s melyeknek élete attól kezdve a ház életével egybefonódott, fenyők voltak. Nyolc kicsi fenyő. A kastélydombról hozták, mindjárt az első napokban. Az apa bukkant reájuk véletlenül, mikor az áldomi tagból hazajött, ahol a részesek törökbúzát kapáltak, s a kastélykert széliben leszállt a lóról, hogy megnézze a füvet, lehet-e már kaszálni. Ott talált reájuk a kert sarkának bozótjaiban. Olyan vadon nőtt, kicsi fenyőcskék voltak, derékig sem érők. Magjukat a fák hullatták el, eső nevelte. Szép, egészséges kis vadfák voltak. Havasi erdők hűvös szagát lehelték.

Szekérrel mentek el utánuk, az apa és a gyermekek. Gondosan ásták, sok földdel. Azután még keresgéltek a bokrok között, a bodzák sűrűjében, a kőrisek alatt. A kastélydomb még így a tavaszban is szomorú volt. Üszkös fenyők meredeztek csonkán, a széttiport virágágyásokat benőtte a csalán és a bürök s a perzselt zsindellyel teleszórt gyepet falusi malacok túrták. A régi kerítésnek már-már csak egy-egy oszlopa látszott, a dróthálót elhordták már régen élelmes népek s télen át a kerti fákból is tűzrevalót. Itt-ott kivágott fák csonkja fehérlett.

A gyermekek döbbenve néztek körül a régi kertben. Valahol messze, a múlt homályában, rég elhalt emlékek éledtek újra.

– Jaj, Gábor, nézd, itt volt a homok… itt ástunk alagutat… itt volt az a fenyő, amelyikre felmásztunk mindig…

– Ilonka, nézd, a vadgesztenyefa… kivágták… a mogyorókat is… vajon a rigófészekkel mi lett… emlékszel? Sárgarigók laktak benne…

Borzongva mentek a kastély pusztán meredő faláig. Aztán csak álltak előtte, összebújva, nagyon hosszasan.

– Itt volt a mi szobánk… – súgták – ott az ebédlőszoba… ott a nagy pipázó…

Elszorult bennük a lélek s csak álltak és nézték a régi, kedves szobák beomlott, üres helyét, melyet fekete, tört gerendák, kőtörmelék és szemét csúfított.

Találtak még néhány fiatal orgonabokrocskát, kőrist, mogyorót s egy apró kis tölgyet is. Az apa azt mondta, hogy azokat csak ősszel szabad átültetni, mert ilyenkor elpusztulnak. Így aztán megjegyezték a talált fácskák helyét és hazatértek a nyolc kicsi fenyővel.

Az anya sorba akarta ültetni őket, egyetlen egyenes sorba s Gábor helyeselte ezt. De az apa úgy szerette volna, hogy rendetlenül álljanak, kis borzas csoportban, akár az erdőn. S Ilonka az apja pártján volt.

– Rendetlenül! – kiáltotta cérnavékony hangján – rendetlenül!

És ugrált hozzá.

Aztán az anyát elhívta a béresné a pulykák miatt. Így a rend pártját Gábor képviselte egyedül s a rendetlenség győzött. De, hogy neki is igaza legyen, úgy ültették, hogy egy sorban három, mögötte négy és külön, egyedül egy. Ez a magányosan maradt fenyő egy kissé távolabb került a többitől és Ilonka azonnal pártfogásába vette.

– Ez az én fám – mondotta komolyan és azonnal vizet hozott neki és kétszer is megöntözte aznap.

Így került a nyolc kicsi fenyő a tanya északi oldalára, az új fal mögé, éppen az ablakokkal szembe. Az a hely azelőtt legelő volt, mint az egész északi domboldal a tanya mögött. Disznók túrták, libák legelték. De a nyolc kicsi fenyő odatelepedett ünnepélyesen s kertté avatta a pusztaságot.

3

Azon a napon, amikor az árpa aratását a déli oldal lankáin megkezdték, nyolc lovaskatona érkezett a tanyára. Fülledt nyári délelőtt volt, szellő se mozdult s az érett gabonaszag melegen töltötte meg a levegőt. Csak a nádas zöld sűrűjében karattyoltak a nádirigók s a tó iszapszaga vastag és langyos hullámokban keveredett a lekaszált szénarendek szagával és a martok fonnyadt füvei között néhány unatkozó tücsök cirpegett. Egyébként csönd volt. Békés és lusta csönd s az ég végtelen kékjén néhány bodros, fehér felhőhab úszkált.

Ebbe a békébe gázolt bele izzadt lován a nyolc idegen katona. Az aratók már messziről meglátták őket, amikor befordultak a tónál. Abbahagyták a munkát. Az úr éppen a mezőről jött és vizes bor mellett hűtötte magát a tornácon. A nemzetes asszony a konyhát meszelte. A két gyermek a kazlaknál játszott.

A katonák megálltak az udvaron. A tiszt leszállt a lóról s a ház felé ment. Varjassy István már akkor a tornác lépcsőjén állt és valami furcsa, balsejtelmes érzés szorította össze a torkát. A tiszt megállt a lépcső alatt.

– Báró Varjassy István volt huszárkapitányt keresem!

Varjassy egy kicsit meghajtotta a fejét. Valami szomorú beletörődés volt ebben a mozdulatban, valami olyan: ha nem lehet, nem lehet, tudtam, hogy ez lesz a vége. De csak egy pillanat volt. Aztán nyugodtan felemelte a fejét és tiszta hangon mondta:

– Én vagyok.

A tiszt a lépcső alatt mozdulatlanul állt és feszesen.

– Heinz főhadnagy vagyok. Parancsom van a letartóztatására.

A szakállas arc fáradtan elmosolyodott.

– Tessék. Nem védem magamat.

A fiatal tiszt gyermekes kék szemeiben nem látszott semmi ellenséges érzés. Udvariasan mondta:

– Felszólítom kapitány urat, hogy csomagolja össze szükséges holmiját. Természetesen kocsin jöhet. Szamosújvárt kell előállítsam.

Varjassy biccentett.

– Jöjjön fel, főhadnagy úr. Foglaljon helyet. Ha megengedi, előbb megebédelünk. Addig a lovak is pihennek.

A főhadnagy odakiáltott a katonáknak, aztán felment a tornácra. A látvány előcsalta a gyermekeket is, félve és csodálkozva nézték az idegen egyenruhát s összebújtak, mint a juhok, ha farkast szimatolnak. Senki sem tudta még, hogy mit jelent a látogatás, mégis valami döbbent csend telepedett a tanyára. Birtalan Ádám abbahagyta a faragást és a szín mélyén húzódva nézelődött. András az istállóajtóban állt s figyelte a katonák mozdulatait, ahogy lenyergelték a lovaikat, ahogy legelni vitték őket, ahogy elnyújtóztak a diófa árnyékában, mintha csak otthon lettek volna.

Az úr odakiáltott neki a tornácról:

– András, készülj a hintóval. Ebéd után Szamosújvárra megyünk.

Egy pillanatig döbbent csönd válaszolt a szavakra. A szamosújvári fogház árnyéka már fél esztendő óta homályt vetett az emberek lelkére.

– Értem, instállom – felelte András lassan és befordult az istállóba.

A nemzetes asszony sietve jött elő a konyhából a hangokra. Idegesen jött végig a tornácon és megállt.

– Heinz főhadnagy úr – mutatta be Varjassy a fiatal tisztet.

Az összeütötte a sarkát, kezet csókolt.

– Minka lelkem… adass ebédet a katonáknak is. Aztán… csomagolj nekem valami ruhát, változót… talán több napra kell…

Az asszony sápadtan állt, mindent megértett. Alakja megnyúlt, dereka szinte hátrahajlott az egyenességtől. Szája keskenyen összeszorult, egymásra préselődött, mintha nem akarná, hogy kitörjenek belőle a szavak. Néhány pillanatig állt ott és mereven az urát nézte. Aztán megfordult és gyors léptekkel visszament a tornácon a konyhába.

Aztán lehozták az útiládát, bevitték a belső szobába és csomagolni kezdtek. A tiszt kint maradt a tornácon, egyedül. Csak a gyermekek nézték riadtan az új falak tövéből.

Bent szaggatottan folyt a beszéd s letompított hangon.

– Tudtam, hogy nem úszom meg… valaki beárult…

– Ó, hogy megvesznének…

– Sokan ismertek, Minka, tudtam, hogy egyszer elkövetkezik… még jó, hogy csak mostan… valamit mégis sikerült rendbe hozni… most már menni fog, Minka… neked biztosan menni fog, nem féltelek…

– Mennyi időre gondol… István…?

Kis szünet következett. Aztán bizonytalanul a válasz:

– Talán… egy év… talán… nem tudom… valami még történhetik közben… Türr István… Teleki…

– Istenem… hát meg kellett érjük ezt is.

Ruhákat csomagoltak, fehérneműt.

– A kalangyákat ne hagyd sokáig kint, nehogy esőt kapjanak… a földet szántasd meg mindjárt hordás után. Az árpaföldbe vethetsz búzát, jó erőben van…

Aztán az ebédet hozták, gulyást, ami az aratóknak volt. Az ebédlőben terítettek. A két gyermek szótlanul ült a helyén, nem értették, hogy miről van szó. A tiszt beszélt, közömbös dolgokat. Az úrnak közben eszébe jutott néha valami.

– A részesek névsorát megtalálod a fiókban. Megtarthatják a földet jövőre is, csak amelyiket aláhúztam, azt kell kidobni. Rácz Jánost a kaszálóból. Ennek a részit átveszi az öreg Buzgó, beszéltem vele. Munyekán Györgyöt is dobjad ki, rosszul dolgozik…

– Ha eladtad a gabonát, vegyél juhokat…

– Bota Demeternél van egy koca, búzáért ide fogja adni. Jóféle állat.

– Vannak még, akik napszámmal tartoznak az erdőért, azokat is megtalálod a fiókban, fogatos napszám is van közöttük sok…

Valami halálos szorultság volt a levegőben s a szavak tompán hullottak szét benne.

– Ősszel ne feledjétek el a fákat… Gábor, neked is mondom s neked is, Ilonka… ültessétek őket ide hátra… sok földdel, hogy megmaradjanak… de csak akkor, amikor a levelük lehullott.

– Apika hova megy…? Nem jön vissza addig…?

– Nem tudom, szívem… ültessetek sok fát… és mindig arra gondoljatok ültetés közben, hogy milyenek is lesznek, amikor megnőnek… mert arra kell gondolni, hogy megnőnek… s akkor szép legyen a kert, az ablakból is, meg akkor is, ha az ember a fák között jár… és ne ültessétek sorba, hanem úgy, ahogy a fák nőni szoktak, szabadon… ültessetek egy tölgyfát is, de azt egészen egyedül, mert a tölgyfa is a szabadságot szereti… érted Minka? A szabadságot. Mire a fák megnőnek, talán az is eljön…

Soha olyan nyomott, szomorú ebéd nem volt még abban a házban. A falak is szürkék voltak s a nyitott ajtón beáradó napfény sápadtabb volt, mint máskor és a mezők felől betévedő szellő borzongató, félénk, ideges.

A hír, a maga titokzatos módján, megjárta már az egész tanyát s a cselédek aggódó arccal gyűltek András köré, aki a hintót készítette az útra. Összehajtott fejjel suttogták a veszedelmet s lopva a katonákat nézték.

Aztán az ebéd is véget ért. A gyermekek az anyjukhoz mentek és kezet csókoltak.

– Köszönjük az ebédet.

Az idegen tiszt udvariasan meghajtotta magát. Akkor hajtott elő András és a két sárga megállt a lépcső előtt. Mihály kivitte az útitáskát. Egy percig még ott álltak a tornácon.

– Gábor! Ilonka!

A gyermekek az apjukhoz mentek. Valami titokzatos és félelmetes érzés szorította össze a torkukat.

– Legyetek jók, fogadjatok szót mindig.

Megcsókolta őket. Ilonkát talán egy kissé hosszasabban.

– Ne feledkezzetek meg a fákról!

– Apika mikor jön haza…?

– Mire azok megnőnek, én is itthon leszek…

De a mosoly erőltetett volt, a tréfás hang keserű. Megcsókolta az asszonyt. Kezét kereste, megszorította.

– Bátorság, Minka. Ne feledd a célt egy percre sem: mindent visszaszerezni. Isten segítsen.

A két kéz hosszasan szorította egymást. Az asszony szeméből kigördült egy könnycsepp, lepergett a sovány, fehér arcon és a földre hullt.

– Isten vezérelje, István… mielőbb vissza hozzánk…

A hang suttogó volt, szinte fakó, élettelen.

Aztán az úr lement a lépcsőn, felült a hintóba. Mihály ott állt, segített.

– Ügyelj mindenre, Mihály.

A ráncos parasztarc szürkén és komolyan nézett. A lelógó szomorú bajusz mögül tompán és rekedten jött a hang:

– Ügyelek, instállom.

A katonák nyeregben ültek. A kék szemű főhadnagy tisztelgett és felült a lovára.

– Mehetünk, András.

A két sárga elindult. Varjassy integetett vissza a kalapjával, aztán a katonák sora összezárult mögötte és elfödte a hintót.

Az asszony ott maradt a két gyermekkel a tornác lépcsőjén. Állt mozdulatlanul és nézte a fölvert port, ami még ott lebegett sokáig a mozdulatlan, forró levegőben.

Mihály is ott állt lent. És a konyhaajtóban András felesége és az istálló előtt a két béres. A port nézték mind, a lovak patájától s a hintó kerekeitől fölvert port, ahogy lassan az öreg diófára szállt.

S ebben a dermedt, borzasztó csöndben megszólalt Gábor vékony gyermekhangja:

– Hova megy apika az osztrák katonákkal?

Az asszony fent a tornác lépcsőjén megrázkódott, mint aki álomból riad. Szeme megnyílt könnyesre, nagyra. Rekedten mondta, hangosan:

– A börtönbe, fiam!

Aztán hirtelen megfordult, bement a szobába s betette az ajtót. A két gyermek ijedten nézett össze. Mihály lent az udvaron szemére húzta a kalapját s döcögő léptekkel indult vissza az aratókhoz. A béresek az istállóba húzódtak.

A két gyermek összebújt ott a lépcsőn, mint két riadt madár. Hallgatództak a szoba felé. Ilonka dideregve súgta:

– Édesmama sír…

És az udvar olyan borzasztó üres volt, mint egy halott ember szája.

4

A nyolc kicsi fenyőből kettő még azon a nyáron elpusztult. Még mielőtt a tető fölkerült volna a két új szoba fölé. Egy harmadik ősszel pirosodott meg. Talán a földet nem szerették, vagy a levegőt. Ki tudhatná azt. Akkor rendezték be éppen az új szobákat, mikor a harmadik fenyő az életét föladta.

A ház új szárnya készen állott. A csűrben felhalmozott bútorok legalább nem kellett tovább porosodjanak és fészkül szolgáljanak az egereknek. Abból a szobából, amelyik a fal hosszában a konyha folytatása volt, lett a gyerekszoba. Ide újra festett fehér bútorok kerültek és ha az apa otthon lett volna, bizonyára megtelt volna örömmel, amikor a keletre néző ablakokra föltették a fehér csipkefüggönyöket. Mert ebből az ablakból szépen látszott a dombnak az a része, ahol a fenyők voltak s ahol majd a többi fák a sorba ültetett gyümölcsöst el fogják takarni. Bizonyára eszébe jutott volna, hogy milyen szép lesz majd, amikor a felkelő napfény átharmatozik, mint egy aranyzuhatag a felnövekedett fenyők sötétzöld ágai között s a jó szagú hajnali szél suhogni fog rajtuk. És aki nyári kora reggelen kinyitja majd ezt az ablakot, hallani fogja suhogásukat és érezni fogja az illatukat és a napfény ezen az illaton és ezen a suhogáson keresztül szűrődve fog az arcába hullani annak. És örvendett volna annak is, hogy a nyugat felé néző ablakból látni lehetett egészen a tóig, mert tudta volna, hogy aki majd onnan a naplementét nézni fogja, télen vagy nyáron, csukott vagy nyitott ablak mellett: azáltal, hogy pillantása átöleli az egész széles völgyet, dombokkal, rétekkel, tóval és füzessel és messzire nyúló sok-sok dombhullámmal együtt, annak ettől a tág és nyugalmas szemlélettől megtelik a lelke békességgel.

De az apa még nem volt otthon. S így egyszerűen csak berakták a bútorokat a szobába, András és Birtalan Ádám, feltették a függönyöket is és senki sem törődött azzal, hogy az ablakok mit akarnak a szemeikkel, merre felé akarják terelni a bennük lakó életek pillantásait.

De a két gyermek megérzett valamit, már első reggel. Amikor az ablakon kinéztek s meglátták az őszi pókhálóktól ezüstösen csillogó domboldalt, sokáig bámulták elámuló szemmel. S attól kezdve már a dombnak csak azon az oldalán játszottak.

A másik szoba vendégszobának számított. Pedig inkább bútorraktárnak látszott, mint szobának, mert oda gyűlt össze minden bútor, aminek másfele nem jutott hely. Így aztán a ház új formája készen állott. Az új tetőt friss, sárga zsindely födte, bár ezt a ház, a maga régi, mohás és fekete födele mellett úgy viselte kissé, mint a kopott gúnyájú ember egy csikorgó vadonatúj cipőt.

Ilyen lett a tanya, azon az őszön. A csűr körül mindenféle kazlak állottak. A részesek pontosan behordták a köteles kalangyákat, szénából is a részt, törökbúzából is. A csűr körül nagy, széles hely telt meg gabonával, szénával és a törökbúzának kast kellett építeni. Nyár dereka óta csépeltek a csűrben és rostáltak a cigányok, s a gabona egy része időnként a szamosújvári örményekhez, vagy a

mócsi zsidókhoz utazott, lassú ökörszekereken, hogy deszka, léc, zsindely, vagy egyéb szükséges dolgok formájában kerüljön vissza.

A nemzetes asszony attól a naptól kezdve, hogy az urát elvitték a katonák, minden reggel négy órakor megjelent az istállóban, végignézte az etetést, elindította a fogatokat a napi munkába és beeresztette a csűrbe a cigányokat. Utána felköltötte a gyermekeket, ügyelte a mosdásukat, majd együtt megreggeliztek. Kenyeret, vajat, néha egy kis juhsajtot s egy csupor tejet. Aztán megnyergeltette a Fecskét s kilovagolt a mezőre. Bejárta a részeseket, dézsmált, osztott, szidott és dicsért, mindig ahogy éppen kellett. A megrakott szekereket bekísérte s vigyázott, hogy jól rakják a kazlat, nehogy beázzon.

Délben pontosan ebédeltek, a gyermekeknek már tíz perccel ebéd előtt ott kellett állani, tisztára mosakodva, az ebédlőszoba ajtajában. Délután újra a földeket járta, szürkületkor lemérte az aznap rostált gabonát s a cigányokat elengedte. Etetést, itatást végignézett, Mihálynak kiadta másnapra a parancsot, aztán bement a házba. Az olajmécs mellett házimunkát végzett, néha írni való is akadt, s olyankor leült az ura nagy, üres íróasztala mellé és jegyezte a bevételeket, könyvelte a kiadásokat. Később megvacsoráltak, utána megmosdatta a gyermekeket, lefektette s együtt imádkozott velük:

– Mi Atyánk, jó Istenünk, segítsél bennünket, hogy jók és igazak legyünk… őrizd meg Apikát és Édesmamát és mindenkit… add vissza a mi szabad magyar hazánkat és hozzad Apikát minél előbb haza… Ámen.

5

És így teltek a napok egymás után, hosszú-hosszú sorban. Az asszony még soványabb lett, még szigorúbb, még keményebb, mint régen. A kötelesség kettős teherrel nehezedett reá s becsülettel akarta megállani a helyét, hűséggel az iránt, aki távol van és idegen börtönben szenved. Azt akarta, hogy úgy menjen minden, mintha ő is itthon volna. Hogy amikor majd hazajön, azt mondhassa neki: úgy tettem, ahogy meghagytad, mindent. Megtartottam a célt, őriztem a vagyont, növeltem, amit lehetett.

Sokszor, ha dönteni kellett valami dologban, összehúzta a szemét és arra gondolt, vajon ő mit tenne mostan? És mindig kitalálta és mindig úgy cselekedett és mindig jó is volt az, amit határozott.

Így telt el a nyár s az ősz is így. Mikor a ház előtti diófa lehullatta a lombjait, eszébe jutottak a fák is, amiket ültetni kell. Szekérbe fogatott, ásót tett a szekérbe s elment a gyerekekkel a kastélydombra. Kiástak néhány mogyorót, néhány kőrist, orgonacserjét és galagonyát. Megtalálták a kicsi tölgyfát is, ami éppen hiányzott még, s ezeket hazavitték.

A kőriseket sorban ültették el, a felhajtó út két oldalán, a diófa alatt, ahogy az út hajlása kívánta. A borostyánokat s a mogyorókat borzosan, ahogy hozzájuk

illett, s ahogy a távozó kívánta azon a napon. És ott, a ház mögött, hogy eltakarhassák majd a gyümölcsfák makacsul egyenes sorait. Végül a galagonyát sövény formájában és abba az irányba, ahol majd valamikor a konyhaépület fog állani.

A fácskákat megöntözték s átadták őket a dombnak, hogy növelje és a háznak, hogy ügyeljen reájuk.

És teltek a napok tovább, egymásután, hetekké nőttek, hónapokká híztak. Télen tanulni kezdtek a gyermekek betűvetést, az anyjuk tanította őket, mert a doboji tiszteletesnek nem volt ideje rá. Tavasszal már tudtak levelet írni s az elsőt, amit két napig rajzoltak s amit a szamosújvári örmény kellett elvigyen magával, így címezték meg, nagy, borzas gyermekbetűkkel:

Nemzetes Báró Varjassy Istvánnak, Apikának,
Kufstein várában.

6

Négy esztendő kellett elteljen addig, amíg a ház ura visszatérhetett a varjasi tanyára. Négy egész esztendő. Négy tavasz, mely tele volt örömmel és illattal, madárdallal és újjászületéssel, pillangóval és pattanó rügyek mézgás szagával és ezer mindennel, ami csak egyszer van ezen a világon és aki azt elmulasztja, az nem láthat, nem szagolhat, nem hallhat és nem érezhet még egyszer éppen olyant. Négy egész tavasz.

Négy esztendő: négy teljes, teljes nyár, melyekből langyos gabonaszag áradt lustán és terhesen. A rétek füvében vastag rendeket vágott a kasza s a szél édes szénaszaggal játszott. Érett gabonafejek hajoltak, kigyúlt pipacs rikkantott, álmodozott a nádi liliom. És a pacsirták! A fürjek! Pitypalatty, pitypalatty, kereken a harmatos hajnalokon végig, minden fűszál hegyén, minden virág szirmán kis csillogó gyöngyszem, harmat, fűszagú ragyogás. És az ég! A kék roppant-nagy ég, fehér felhőivel. És a záporok, a jó szagúak, csatorna-muzsikáltatók. És az erdők pompás, vadonatúj zöldje zápor után. A tó loccsanó hullámai és a vadrucák suhogó szárnya, poszáták cserregése, fecskék karcsú röpte és minden, minden. Négy nyár. Négy teljes, egész nyár.

Négy év telt el. Négy ősz. Négyszer nyílt ki vörösre a tornác vadszőlője azalatt. Az erdők négyszer hullattak levelet, fonnyadt lombszaguk négyszer vált fanyarrá. Négyszer húztak el vadludak napokon át a tanya fölött s szomorú hangjuk messzire belenyúlt az éjszakába, mintha a világ szívét kereste volna. Négyszer, négyszer.

Négy tél múlott el nélküle. Négyszer vált halottá a föld. Négyszer dermedtek meg a vizek. Négyszer rajzolódtak föl a vadak nyomai az erdők fehér hószőnyegére, vaddisznók, rókák és nyulak nyomai, négyszer. Voltak vakító napsütések, mikor a dombok kék árnyékot vetettek s a fák csikorogva küzdöttek a

hideggel, voltak sűrű havazások, amikor függönyön keresztül látszott a világ, és a gondok, meg nyomorúságok göröngyei fölé puha megnyugvások leplei hullottak. Négy tél, szélzúgásos, kemény, amikor jó bent a pattogó tűz mellett ülni, szelíd olajmécs fénye mellett és szelíden tűnődni az életen. Négy tél. Négy egész esztendő.

Mégis úgy jött vissza, mintha csak azelőtt való nap ment volna el. Éppen csak hogy a szakálla megnőtt nagyon. Éppen csak hogy az arca megsoványkozott nagyon. Éppen csak hogy az egészséges jó színe oda maradt.

Idegen szekeren jött meg, Kolozsvárról. Hír nem előzte jöttét, csak egy kora őszi délutánban, majdnem szürkület felé, felhajtott vele egy idegen szekér a tanyai úton. Lépésben jött a ló, mert fáradt volt az úttól. Hátradőlt a fuvaros mögött a rozoga ülésen, nézte a régi mezőket, a tavat, a berket, a kaszáló kopott, őszi füvét. Nézte a földeket, a megkezdett szántást, a búzavetés selymesedő zöldjét és valami meleg, nagyon meleg érzés járta át. Az asszony itthon van és dolgozik. Látszik a munkája. Élet van a földeken, élet.

Négy évig nem látott életet és most egyszerre ott volt a szeme előtt. Az igazi élet, az, ami a világot előreviszi. A földdel járó élet.

A fölfele kapaszkodó út martjának kökénybokrairól verébraj rebbent. Már látszott a tanya nagy diófája, barnult ágaival, melyeken még sűrűn voltak levelek. Az istálló meszelt fala látszott s látszott a ház teteje is, a fekete zsindely és lelkébe nyilalt az öröm, hogy megvan a két szoba…

Kazlak teteje is látszott, sűrűn állottak és egyenes rendben, északnyugatnak fordulva, az esők irányába. Aztán meglátta a kőrisfa-sort az út két oldalán. Pedig még vékonyak voltak, alig embermagasságú surgyék és kis ritka koronájukon már csak gyéren volt levél. De meglátta őket mégis és nagyot dobbant újra a szíve. Fákat ültettek hát, fákat.

Valami furcsa érzés volt. Kicsit szomorú, de jó érzés mégis. Amíg ő távol az élettől töltötte az egyhangú időt, barátságtalan, nyirkos falak között, inkább halottan, mint élve, azalatt itt terjedt, gazdagodott, nőtt és erősödött az élet, amit ő indított el öt évvel ezelőtt. A semmiből, a pusztulásból, a romok árnyékából. Hát úgy látszik, elég az életet elindítani, beállítani a kerékvágásba s a többit már megcselekszi az élet maga. Az ember, aki elindította, nem is szükséges hozzá. Furcsa érzés volt, kicsit szomorú, de nagyon nyugalmas érzés.

Már ott csikorgott vele a szekér a kőrisfák között. Nézte őket, ahogy ott álltak kétfelől, szép egyenes rendben, karcsúan és fiatalon. Szépek, gondolta, nagyon szépek. Fák.

Aztán felért a fáradt ló a lapos udvarra. Megkönnyebbülten húzta a szekeret, istállószagot érzett. Elmentek a diófa mellett s ott voltak a ház előtt.

– Hó! – mondotta a fuvaros és a ló megállt.

A ház új formája, az előrenyúló szárnnyal, így készen egy kicsit idegen volt. Emlékezetében úgy élt négy éven át, ahogy elhagyta akkor.

A konyhaajtón idegen cselédleány arca nézett ki. Aztán egy sikkantás.

– Jézusmáriám… a nemzetes báró…!

A szekérzörgésre egy legény bújt elő az istállóból és bambán nézett a leszálló úrra. A színnél megjelent András. Egy pillanatig állt mozdulatlanul, megmerevedve a meglepetéstől, aztán szaladni kezdett és elkurjantotta magát:

– Megjött a nemzetes urunk!

És ebben a percben kicsapódott a ház ajtaja és ott állt a tornácon az asszony égőpiros arccal és két kezét a szívére szorítva. Egy másodpercig nézték egymást. Az asszony a tornácon, soványan és égőpiros arccal s két keze a szívén. A szakállas, sápadt arcú ember lent a lépcső alatt, megkönnyesedő szemekkel, valami furcsa meghatott mosollyal a szája körül. Aztán egymás felé lendültek s a lépcsőn megölelték egymást.

Egy percig úgy voltak, összeölelkezve. Szó nem esett, semmi. Az asszony a férfi vállán s az arca könnyes. Egy hosszú percig. Aztán a férfi kibontakozott az ölelésből.

– Nincs semmi baj, Minka?

– Nincs semmi baj, István…

Akkor már ott volt András, lihegett az örömtől és kezet csókolt, jaj, csakhogy haza méltóztatott jönni, instállom… ott volt az új szolgáló, vitte az útitáskát… aztán előrohantak a gyerekek…

– Istenem, hogy megnőttetek… Ilonka, hiszen te nagy leány vagy már. Gábor… mekkora ember…

Kicsit elfogódottan nézték egymást, apa s a gyermekek. Négy év nagy idő mégis, gondolta az apa, nagy idő.

Előbb a házat járták kereken. Az öreg Burkus nyöszörögve csóválta a farkát, ura lábához dörgölődzött, szűkölt örömében. A fenyők már embermagasságig nőttek.

– Három elpusztult?

– Még az első évben.

– Kár… de látom, mogyorót ültettetek… és né, galagonyát… orgonát…

– Maga rendelte, István…

Megszorította az asszony forró kezét. Hálás, meleg szorítással.

– Mennyi gyümölcsfa…

– Némelyik terem már. A barackok éppen szépen…

És ekkor megszólalt halkan Ilonka:

– A tölgyfa is ott van… csak lassan nő nagyon.

Ott állott a növekvő fenyők mellett és nézte a gyümölcsfák hosszú sorait, melyek mélyen lenyúltak a domb lejtőjén, nézte az orgonák sűrűsödő bokrát, a mogyorók nyurga hajtásait és arra gondolt, hogy ilyen az élet. Csak meg kell indítani egyszer és aztán megy magától, nincs benne megállás, elhagyja azt is, aki megindította.

Bejárták az istállókat. Az asszony beszámolt mindennel, pontosan.

– Vettünk még tizenkét ökröt. Rendre, ahogy lehetett. A régiek közül hatot kicseréltünk. Borcsa bivalyat eladtuk, mert öregedni kezdett. Helyébe vettünk két fiatalt. Az egyik fejős, a másik novemberben borjadzik… A Bimbó ökörborját eladtuk. Az üszőborja, mely abban az évben született, amikor maga elment, már második borját elli az idén… szép borjai vannak. A Virág borjait megtartottuk, ma már öten vannak… ezek itt a Virág unokái… Tavalyelőtt vettem ezt a bikaborjút, egyéves volt… nézze meg, mi lett belőle…

– Istállót is építettetek.

– Kellett. Nem fértünk el egyben. S fiaztatót a kocáknak. Huszonkét kocát tartottam magnak… ebben az ólban a kanok vannak…

– Hát ez a ház?

– András lakik benne. Tavaly építettük. Kell valaki ebbe a részbe, mert megnőtt a tanya.

– Megnőtt. Megnőtt, Minka. A konyhán új cselédet láttam?

– Tavaly óta van. Ügyes leány. Julinak hívják. Doboji.

– Ez a kas se volt.

– Négy éve készült. Kellett a törökbúzának.

– Jól van, Minka. Nagyon jól csináltad. Különbül én sem tudtam volna.

Az asszony félrenézett. De arcán öröm ragyogott és büszkeség.

Lihegve jött fel Mihály, kis kék szeme könnyesen ragyogott, ahogy az úr előtt megállt, levett kalappal.

– Csak visszasegíté az Úristen nemzetes uramot…

– Vissza, Mihály, vissza – mosolygott az úr fáradt arca –, vannak még disznók a Torligeten?

– Vagynak, instállom. Gábor úrficskával jártunk utánok a télen.

– Gáborral?

– Lűtt is már kettőt az úrfi! Nagy vadász lesz!

A fiú arca elpirult. Az úr végigsimított a homlokán.

– Hány éves már Gábor?

Az asszony felelt rá:

– Tizenkettő.

– Tizenkettő, persze…

– Két éve kolégyomba jár, Kolozsvárra. Jövő hét végén indul be megint.

Az úr csak bólogatott, bólogatott. Mihály megtörülte a szemeit.

– Csakhogy itthon lássuk…

– Hát a te fiaid mit csinálnak, Mihály?

– Egyik megházasodott, másik cseléd az udvarnál… dolgozunk, nemzetes uram, ahogy lehet…

– Jól van, Mihály, derék emberem vagy.

Esteledett. Jöttek haza az ekék. Komolyan, kényesen a nagy fehér ökrök.

– Halad a vetés?

– Halad, installom.

Mintha az a négy év nem is lett volna éppen.

Lefekvés előtt az ablakban állt sokáig. Keleti szél fújt, jó földszagú szél. Suhogott a diófa ágai közt a könnyű holdvilágban. Valahol a kazlak között néha szólott egy kuvik.

Hosszasan nézett ki az ablakon. Fejében valami tompa kábulatot érzett. Még nyomta nehezen a rabság emléke, az egymásba fonódott napok szürke lánca zörrent, olyan volt, mint egy távolba mosódó, végeláthatatlan, zavaros álom. Mely talán az idők kezdete óta kíséri, lelkére nehezül, csontjaiba évődik.

Megaláztatás. Szürke börtönfalak. Nyirkos félhomály. Víz és kenyér. Zörrenő kulcs a zárban, kopogó csizmasarok a kőpadlón. Egy őr lélektelen, mord emberarca. S napok, napok, napok. Örökké visszatérők, örökké egyformák. Napok, napok. Zörrenő kulcs, kopogó csizma, víz és kenyér.

Idő. Szürke és nyúlós, mint a rosszul sütött rabkenyér bele. Szürke fal, málló vakolat, jobb sarkában egy tégla hiányzik. Cserépkorsó, füle törött, peremén három csorba. Egy nagyobb, hosszúkásabb, egy majdnem kerek s a harmadik apró, szögletes.

Még érezték ajkai a cserépkorsó csorbult peremét. Még hallotta füle a csörrenést a zárban. Még látta szeme a kihullott téglát. Ahogy ott állt az ablaknál s a diófát nézte.

Mégis, mintha mindez nem történt volna meg soha. Mintha elaludt volna itt a tanyán, valamikor nagyon-nagyon régen, talán itt éppen, az ablakban, a hold furcsa fénye mellett s álmodott volna nyúlós, nehéz álmot. Harcokról, idegen katonákról, kettétört zászlórúdról, szabadságról, amelyik elveszett. Azután fogságról, vallatásról, ellenséges nézésű emberekről, ítéletről, amit valaki nagy csöndben, tompa hangon fölolvasott… a császár nevében… várfogság… hat év… Zörrenő kulcs, kopogó csizma, mord arcú őr, víz és kenyér… aztán a kegyelem. Csak úgy, váratlanul. Kinyílt az ajtó, valaki bejött, azt mondta, mehet. Mehet. Csak úgy, egyszerűen, négy év után. Miért?

A császár nagy úr. Jó napja volt. Nem fájt a tyúkszeme. Vagy jól esett a reggeli lovaglás kedvenc háti-lován. És húsz magyar hazamehet. Húsz meggyötört, szürke arcú, vánnyadt magyar, akiknek évekig nem kelt fel a nap és nem nyugodott, akiknek évekig nem susogott a lomb a fülébe és nem csendült nevetés, akik évekig sötétben és nyirkos falak között vártak valamire… mint a koldusok… pedig voltak olyan urak valamennyien, mint amilyen a császár…

Keleti szélben suhogott a vén diófa s a sápadt, különös holdfényben látszott, ahogy egy-egy levél halkan leválik róla s mint egy nagy, fáradt éjjeli lepke a sötét földre leszáll.

Milyen jó, hogy itt olyan minden, mintha semmi se történt volna. Milyen jó, hogy itt semmi se mozdul, semmi se változik. Sem a dombok, sem a fák, sem az

évszakok rendje, sem a munka rendje. Semmi se mozdul, csak egyedül az ember. Életet mozdul, csúfat és szépet, gonoszat és jót. Más semmi, csak az ember.

Sóhajtott. Az asszony halkan megszólalt mögötte:

– Nem fekszik le, István? Késő van már.

– Késő van már… – ismételte ő is és szeme még egyszer végigsimogatta a holdfényben úszó udvart.

Azután nyújtózott. Csontjai megroppantak. Régi-régi mozdulatok jutottak eszébe. Elmosolyodott. Otthon volt.

7

Másnap tudta a hírt az egész falu: az úr hazajött.

Megindultak a magyarok föl a tanyára. Zsellérek, hajtók, részesek. Jöttek egyenként és csoportosan, ahogy összeverődtek. Az úr ott ült a tornácon, mosolygott rájuk és fújta a füstöt a nagy tajtékpipából, mintha soha nem is ment volna el onnan. Csak a haja gyérült meg a homloka fölött s megnőtt szakállába ősz szálak vegyültek. Csak a sovány arca volt szürke, mint az ólom, meg a börtönfalak belül. De ugyanazt a kopott, zsinóros dolmányt viselte, ugyanaz a barnára szítt tajtékpipa volt a kezében s a szája körül ugyanaz a nyugalmas, bölcs mosoly.

A nemzetes asszony ott állott mögötte, csillogó, boldog szemekkel és egyenesebben, mint valaha. S ha az emberek sajnálkozva ingatták a fejüket, hogy jaj, szegény jó nemzetes úr, mennyit szenvedhetett, ő felelt nekik:

– Az igazságtalanságot megbünteti az Isten, ne féljetek!

S a szegény magyar emberek nem féltek már. Látták újra az urat a tornácon pipázni s nyugalom költözött a szívükbe ettől. Bólogattak.

– Büntesse is, instállom, minél hamarább.

Harmadnap átjött az öreg tiszteletes, bár nem volt sem ünnep, sem vasárnap. Hálaadó istentiszteletre gyűjtötte össze a népet. Sokan voltak. A csűrbe padokat vittek s az öreg pap reszkető hangon beszélt. Dánielről, aki bent volt az oroszlánok barlangjában. A végén mégis úgy mondta el az imádságot, mint négy éven át mindig:

– Segítsd meg, Uram a te sárba tiport magyar nemzetedet s vezéreld vissza békességgel ennek a háznak urát, a mi jó patrónusunkat, aki íme szenvedéseknek és siralmaknak völgyében ül, ahova vettetett a gonoszok által, akiket pedig megbüntess és elpusztíts ó Uramisten, fiad, a Jézus Krisztus érdeméért kérünk, hallgasd meg könyörgésünket. Ámen.

És senki se botránkozott meg ezen, mert öregember volt már a szegény tiszteletes.

Valami szép, bizakodó hangulat töltötte meg az embereket s mikor kijöttek a csűrből és kis csoportokban indulni kezdtek hazafelé, két legény, két jó kedvű

legény énekelni kezdett az istállók mögött. Új nótát, hetykét, ami akkoriban született valahol.

Majd hoz Kossuth puskát
Türr Pista meg puskát…
Éljen Garibaldi!

Az ének felhallatszott a tornácra is s az úr hallgatta mosolyogva.
– Miféle nóta ez? – kérdezte a papot.
Gábor felelt helyette:
– Ezt énekeljük mostanában.
S dúdolni kezdte a legények után.

8

A kutyaól tetejéhez új deszka kellett. Alighogy a pap elment, addig matatott a színben, amíg talált egy nem éppen új, de arra alkalmas darabot. Dolmányát lelökte, inge ujját feltűrte parasztosan, elővette a Birtalan Ádám fűrészét és hozzáfogott a munkához. Alig dolgozott egy negyed órát, szekér jelent meg a diófánál s a tornác előtt megállott. Egylovas, rossz parasztszekér volt. S aki kiszállott belőle, nem más, mint Prosperjeck Anton úr, Kékesről.

A Bezirker látása sötét felhőket vont a homloka köré. Régi, szinte a végtelenségen túl maradt emlékek árnyéka volt ez, mely azonban mégis kapcsolatot tartott az elmúlt négy esztendővel. Így aztán nem is mozdult a szín alól, mintha meg sem látta volna a szekeret. Fűrészelt tovább. Izmai jólesően feszültek a munkától, ünnepelték a mozgást, melyben oly kevés részük volt az elmúlt időkben.

A vendég urat a cselédleány igazította el a faragó színhez. Varjassy úgy tett, mintha nem látná meg s a bejáratnak hátat fordítva dolgozott. Prosperjeck úr megállt mögötte néhány lépésnyire. A derék úr azóta megköpcösödött, kis tokát eresztett, arca kerekebb lett és gödrös. Még a tekintete sem volt olyan gondtelt, mint régente.

Állt egy darabig és nézte az ingujjban dolgozó urat. Aztán köhögött. De az csak dolgozott tovább. Erre aztán lépett még kettőt előre s megszólalt:

– Habe die Ehre, Herr Baron…

Varjassy felnézett, mintha csak akkor látta volna meg. Arca sem örömet, sem meglepetést, még csak bosszúságot sem mutatott. Közömbösen felelte:

– Jó napot, Bezirker úr.

De nem nyújtott kezet. Egyikben a fűrész volt, másikban a deszka, ami a kutyaól födelére készült. A köpcös uraság zavartan lépett közelebb.

– Bocsánat… Herr Baron… már nem Bezirker… csak Prosperjeck… Anton Prosperjeck, kékesi lakos…

Varjassy letette a fűrészt.

– Hogy értsem ezt?

Prosperjeck úr még közelebb jött, megtámaszkodott egy rakás gerendához, fejét zavartan lógatta.

– Tudja… Herr Baron… az ember úgy van az élettel, hogy csak sodródik benne erre vagy arra, anélkül, hogy akarna valami különösebbet… anélkül, hogy többet akarna, mint éppen élni… élni békében és hát… úgy, ahogy lehet, ugyebár, minden különösebb nagyratörés nélkül… aztán az ember látja, hogy az élet nem úgy alakul, ahogy kellene… ahogy az ember természetének kellene… hát akkor… az ember igyekszik valahogyan kijátszani az életet ugyebár…

Elhallgatott és zavartan nézett maga elé, meg az úrra is. De az csak állt, egyik kezével még mindig a deszkát fogta, állt és csodálkozó arccal nézte.

– Méltóztatik tudni, az a hivatal nem volt nekem való. Az én prágai hivatalom, ajjaj, az más volt egészen. Barátságos kis aktákkal volt csak dolgom s néha, ha átment szobánkon a rendőrkapitány, vállamra veregetett. Na Prosperjeck, mondotta, maga szorgalmas ember… De itt, kérem…

Legyintett fáradtan és elhallgatott.

– S most mi a hivatala? – kérdezte a báró kíváncsian.

– Most, kérem? Most nincsen hivatalom. Megházasodtam… már három éve éppen…

– Helént?

Prosperjeck úr gyűrött arcát szemérmes pirosság járta át.

– Igen, Herr Baron, Helénkét vettem feleségül. Gondoltam magamban: te Prosperjeck, minek ölöd magad ezekkel a dolgokkal, békés embernek születtél, nem inkvizítornak. Csak meggyűlölnek téged az emberek, nem lesz egy barátod sem, minek ezt tovább csinálni? Szennyes munka, mások dolgait piszkálni mindig, derék urakat börtönbe juttatni…

Itt elvörösödött megint, hangja megakadt.

– Azért is jöttem kérem, Herr Baron, mert meghallottam, hogy haza méltóztatott jönni… meg akarom mondani, hogy nem én vagyok az oka… én semmit, de semmit ebben a dologban nem tettem… s nekem rosszul esne, ha azt méltóztatna gondolni, hogy én… hiszen én tudtam arról, hogy méltóságod… mint kapitány… írta a pap is, ez az idevaló, sokszor és Sonkoly-Krausz báró őméltósága is, aki mint a fölséges császár…

Varjassy hirtelen közbevágott. Derűsen, szinte kötekedve.

– Szóval megházasodott, Prosperjeck úr, na ez derék! Gratulálok a választásához. Helén nagyon szorgalmas asszony, bizonyára.

– Ó, kérem, Helénke nagyon jó feleség. Van a boltja, meg nekem is volt egy kis pénzem, azon földet vettünk… s nincs bajom senkivel, a földet művelik a parasztok s majd kicsi Johann, ha megnő…

– Hát fia is van?

– Van, kérem, van… kétéves kisfiú, nagyon okos kisfiú…

Varjassy erre már a deszkát is letette s kinyújtotta a kezét.

– Ehhez már szerencsét kívánok – s jól megrázta Prosperjeck úr száraz kezét, aki örömében újra elvörösödött.

– Szóval nem haragszik reám méltóságod?

Az úr komolyan mondta:

– Nem haragszom, dehogy haragszom. Hanem jöjjön, tartsa ezt a deszkát, amíg elfűrészelem, aztán bemegyünk a szobába.

S Prosperjeck Anton úr, volt kékesi Bezirker, megmarkolta két kézzel a szálkás fenyődeszkát s ragyogó arccal nézte, miképpen fűrészeli azt ketté a báró, a megjelölt helyen. De még azután se mentek be a szobába. Szöget és kalapácsot fogtak s felszögezték Burkus házára az új födelet. Prosperjeck úr közben szünet nélkül beszélt a házról, amelyiket újra építettek, a baromfi-ólról, a tehénről, amelyiknél jobb fejős a környéken nincsen, s főleg kicsi Johannról, aki már nem fog úgy eltévelyedni az életben, mint az apja. Aki csak ilyen későn jött rá, hogy ő éppen erre született: kicsi házat javítgatni, ólat lécezni, szép időben nagyokat sétálni a földeken és csúnya időben bent ülni a kályha mellett, papucsban és hallgatni kicsi Johann bőgését.

Közben este lett. Prosperjeck úr mozgolódni kezdett, hogy jó volna hazamenni, de az úr hallani sem akart erről. Van már vendégszoba, mondta, maradjon csak ott, ráér hazamenni reggel.

Az olajmécs mellett még sokáig elbeszélgettek, békés falusi dolgokról, aztán megették a tejes puliszkát s aludni tértek.

Lefekvéskor Varjassynak eszébe jutott valami.

– Nem is mondtad, Minka: mit csinálnak a szomszédaink?

– Kik?

– Hát Cegőn ez a Krausz, meg Detrefaluban az osztrák…

– Páváskodnak – vágta ki kurtán az asszony.

– Nem voltak itt, amíg én…

– Katinka eljött egyszer, azzal a Pohlenberggel, csücsörgette a száját, hogy így sajnál, úgy sajnál, de mondtam neki: már engem, lelkem, ne sajnálj. Büszke vagyok én arra, hogy ott van az uram, ahol van. Minden becsületes embernek ott a helye ma. Akkor kellene sajnáljál, ha úgy volnék, ahogy te vagy… Aztán nem is jöttek többet.

– Hát a zsidó?

– A zsidó? Csak az kellett volna neki, hogy idejöjjön. Sze tudom én, honnan akadtak a maga nyomára…! Sok mindent tudok én arról a zsidóról! Ide nekem ne is jöjjön!

– Úgyis rájöttek volna – mondotta később.

Már az ágyban volt az asszony, amikor megkérdezte:

– Péterről tud valamit, István?

A férfi keze megállt a levegőben, ahogy az olajmécs után kinyúlt. Úgy állt ott egy pillanatig, elsötétült arccal.

– Ő még ott maradt – mondotta tompán.

Aztán elfújta a lángot.

9

Alig zörgött el másnap Prosperjeck úr, csak szólott Andrásnak, hogy fogjon egy könnyű szekérbe. Körülnézek, mondotta az asszonynak. Csak lent, ahol a tanya útja a nagy útba befordul, adta meg Andrásnak az irányt.

– Bátonyba megyünk, fiam.

A két öreg sárga megfontoltan ügetett keresztül a falun, a kastélydombon gazdátlan malacok turkáltak, s néhány ácsorgó paraszt megemelte a kalapját. A kis vörös pópa kint ült a kapuban és hajlongva, nagyot köszönt az elhaladó fogatra, amit Varjassy biccentéssel viszonzott csupán, míg a parasztoknak maga is kalapot emelt.

Kívül a falun, napfényes barna ősz hevert a lusta dombokon, itt-ott ekék szántottak, boronák táncoltak a rögökön s lassú járású emberek ballagtak fütyörészve a lassú marhák után. Egy útszéli kerek vackorfa piros volt már s a rét fölött sűrű csapatban seregélyek húztak el, mint valami földszínű furcsa kicsi felhő.

– Milyen békés az élet – gondolta magában –, ahol kevés az ember és sok a szabad mező. Az Isten világa békére termett, csak az emberek rontják. Azok az emberek, akiknek nincsen dolguk a földdel, akiknek éppen ez a rontás a mesterségük.

És eszébe jutott Prosperjeck úr, ki abbahagyta ezt a mesterséget. Szelíden elmosolyodott s egy öreg parasztnak, aki az út szélin állott két sovány tehénkével és éppen a boronát fordította meg, mosolyogva köszönt vissza.

Nincs más mód, mint ezeket legyőzni – fűzte a gondolatokat tovább –, legyőzni a rontókat itt kint a mezőn, munkával és igazságos élettel győzni le őket, hogy szégyenkezzenek és elmenjen a kedvük attól a mesterségtől, amelyhez szegődtek.

Rabok vagyunk, rabok vagyunk – zörögték a szekér kerekei s az úr mosolyogva a szabadságra gondolt, amit a mezők szélesen kitárnak mindenki elé, győző és legyőzött elé egyforma igazsággal s ahonnan barázdát húzó tehénkék lassú és szelíd munkájával kell kinőjjön az ország szabadsága újból, mint ahogy kinő a fa, amit szeretettel ültetnek gondos kezek. És erről eszébe jutott, hogy hull a lomb és most van ideje annak, hogy teleültessék fával a ház körüli dombot. Hogy kert legyen ott, emberöltőkre szóló. Mert mire megnőnek a fák, kinyílik az élet is a munka alatt, mint valami nagy, szelíd hófehér virág és békét meg szabadságot áraszt mindenkire.

Így érkezett Bátonyba. A falu fölött a kicsi zsellérház úgy állt még mindig, mint négy év előtt, magányosan, kerítés nélkül, az árva-kopár legelő széliben. Csak éppen a pajta nádfödelét festette át feketére az idő. Egyéb semmi, semmi nem változott. Szinte várta, hogy kinyíljon az ajtó és kilépjen rajta kopott condraruhában, szégyenkező mosollyal egy hosszú, sovány, sebhelyes ember, kivezesse a pajtából Rebekát, meg a tehenet, meg a nyolc borzas juhot, merjen nekik a kútból és mondja, hosszú, szomorú orrát félrebillentve közben: nézzed, hogy isznak…

Megállította a szekeret, leszállt. A pajta mögül rongyos kamasz bújt elé s a szekérre bámult.

Mikor benyitott az ajtón, az asszony a padon ült, a kemence mellett. Két kezét összekulcsolta a térdein s valami együgyű kis dalt zümmögött. Az ajtónyílásra abbahagyta, felállt. Néhány másodpercig kerekre nyílt szemmel állt és nézett. Kopott volt, sovány és szinte öreg, az inge foltozott.

Aztán elmosolyodott a szája.

– Te vagy az, uram! Azt hittem, ő jött meg.

Nézett rá kíváncsian.

– Izent valamit?

– Igen. Te tudod… amit elásott…

Az asszony szeme komoly volt.

– Tudom.

– Add ide.

Egy percig csönd volt. Az asszony csak állt és nézett bizonytalanul. Az ajtóban szájtátva bámult a kamasz.

– Ezt üzente?

– Ezt.

Az asszony nem szólt többet. A pajtába ment, rozsdás, vén ásót hozott ki onnan s a ház mögött egy helyen ásni kezdett. A gyermek ott állt mellette és nézte. Az úr beszélni próbált:

– Hogy élsz?

Csak vállat vont és ásott tovább.

– Élek. Ahogy lehet.

– A földekkel mi van?

– Szántják, vetik…

– Kik?

– Nem tudom.

Az ásó koppant. Az asszony sovány keze lenyúlt a földbe, kapart egy keveset, aztán kis vasládikát emelt ki.

– Itt van.

Átvette. Nem volt bezárva. Kinyitotta. Megpenészedett, sárga írások voltak benne.

Bement a házba. Az asszony engedelmesen jött utána. Falnak támasztotta az ásót és várt. A gyerek ott settenkedett mögötte.

A kemencéhez ment. Tűz senyvedt benne, sistergő ágakon. A vasládikát letette a padra s kivette belőle a papirosokat. Látta, hogy nevek állanak hosszú sorban, de nem nézett beléjük. Kinyitotta a kemenceajtót s a papirosokat belelökte a tűzbe. Zsugorodtak, feketedni kezdtek, aztán a legfelső fölött átfutott egy lángcsík halványkék nyelve.

Mennyi minden ég itt, gondolta, mennyi minden. Tervek, akarások, elkeseredett, fogcsikorgató próbálkozások, egy nemzet elfojtott szabadságának vergődései. Papirosok.

Az asszony nézte mozdulatlanul. Halkan kérdezte:

– Ezt üzente?

– Ezt.

Csönd volt, csak a papírok fölött lobogott a láng fekete füsttel.

– Mást nem üzent…?

Ránézett. Az asszony úgy állt ott, soványan, rongyosan, megráncosodva s két fátyolos kék szemével, mint egy eleven könyörgés. Válaszolni kellett. Nehéz volt. Nagyon nehéz.

– Mást nem.

Az asszony két sovány karja lehullott a köténye mellé két oldalon. Elfordult s a belső szoba felé tett néhány lépést. Kinyitotta az ajtót.

– Nézd, uram. Mondd meg neki, hogy minden úgy van, ahogy kell.

Friss, tiszta levegő áradt a szobából. A falakon ott voltak a terítők, a bútorok rendben állottak, az asztal a szoba közepén, letakarva. A fal mellett tisztán ragyogott az új ládás pad, tulipánosan, fényes mázolással.

Az asszony bement a szobába.

– Nézzed, uram. Minden este tüzet gyújtok, vizet hozok, megvetem az ágyat… reggel szellőztetek, takarítok… mondd meg neki, hogy a mosdónál víz van, a lepedőket minden hónapban kimosom, hogy új szaguk legyen… a tetőt megigazítottam, mert télen beesett rajta az eső… mondd meg, hogy jöhet, amikor akar…

– A gyermekek hol vannak?

Az asszony megigazította az asztalon a terítőt.

– A két nagyobbik cselédnek ment… a leányka napszámba jár… ez s a másik a juhokat őrzik… Mondd meg neki, hogy mindig csak a berbécseket adtam el… ma már hatvankét juha van, a községi turmában… múlt télen sok elpusztult… a kancának csikója lett, de elvitték valami katonák, ezt adták érte…

Az asztalról felvett egy zöld színű papírt, mutatta.

– Mondd meg neki, hogy nem akartam adni, de elvitték… a tehenet eladtam s a borjút is, mert ökörborjú volt… de vettem másikat és most már két tehén van, gyere, nézd meg őket, uram, hogy elmondhassad…

Gondosan betette a szoba ajtaját, aztán előre ment a pajtához.

– Nézd, uram…

Ott állt Rebeka, pontosan azon a helyen, ahol négy évvel ezelőtt. Mellette két apró tehén s a sarokban borjak látszottak a rekeszték mögött. Rebeka fölemelte a fejét és halkan nyihogott. Megsimogatta az állat nyakát.

– Mindig azt hiszi, hogy ő jön – suttogta az asszony.

Nem tudott bent maradni, valami fojtotta a torkát. Az asszony utána jött az udvarra.

– Miből éltek?

A kis sovány asszony széttárta a két karját, aztán lehullatta.

– A gyermekek napszámba járnak, keresnek még valamit. A sajtért, gyapjúért málélisztet adnak az emberek… a teheneket néha elviszik szántani a gazdák s adnak érte szénát, meg szalmát… a fáért magam megyek, nincs messze az erdő, csak ott fönt ni…

– A földekkel s a gazdasággal mi van?

Az asszony vállat vont.

– Hát én azt nem tudom. Láttam, hogy ott, ahol a kastély volt, valami úr házat építtet… a földeket is szántják, vetik… arassák is… én bizony nem tudom. Majd hazajön s eligazítja…

Néhány percig még álltak szótlanul s néztek a csöndes, békés őszi napfénybe. Aztán az úr kihúzott egy kis zacskót a zsebéből. Pénz csörgött benne. Odanyújtotta.

– Ő küldi neked. Hogy vegyél magadnak ruhát, meg ami kell…

Az asszony felragyogó szemmel kapott utána. Szorongatta a markában és nevetett. Aztán az arcához emelte. Sokáig tartotta ott. Vonásai lassan elkomolyodtak, lehervadt róluk a kacagás. Szemében a csillogás kihűlt, megfakult. Halkan mondta:

– Nem ő küldte. Nem érzem rajta a szagát…

Nem tudott szólni. Csak megveregette az asszony sovány kicsi vállát, fejét elfordította s ment vissza a szekérhez.

– Hajts – mondotta Andrásnak rekedten.

Csak a fordulónál nézett még egyszer vissza. Az asszony akkor is ott állt az udvaron, két keze tétován lelógott, válla meghajolt egy kicsit s tekintete esdőn a tovazörgő szekér után futott, mintha rimánkodva azt kérdezte volna: egyebet nem üzent…?

És mellette bámészan a gyermek.

10

Másnap szekérrel és ásókkal vonultak ki a kastélykertbe. Két cigányt is kerítettek, hogy szaporábban haladjon a munka. Ami apró fácska a dúlt kert bokrai

között található volt, azt mind összeszedték. Nagyobbára akácot és kőrist, ezek a Mezőség cigányai. Szaporodnak, mint a keserűség. Megtelt a szekérkas hamarosan.

Már nyomban délután elkezdték az ültetést. A szebb, reményteljesebb kőriseket úgy egyenként a ház mögé, távol egymástól, hogy legyen helyük, amikor megnőnek. Az akácokat pedig s a többit vegyesen, úgy, ahogy a kezükbe került, odaültették a lefutó hosszú gyümölcsös végébe, vadul és teljesen össze-vissza, hogy erdőforma szabad rendetlenségükkel elfeledtessék majd a gyümölcsfasorok sértő komolyságát.

Az úr maga rendezte az egészet. A magányos kőrisfák helyét maga ásta meg és volt három kicsi nyírfa, három kis fehér vessző, azoknak is maga kereste ki a helyet. Kicsit hátrább, mint ahogy a fenyők állottak és oldalt tőlük, hogy az ablakból látni lehessen majd valamennyit: a fenyőket is, amikor szél zúg az ágaik között és sárga porukat lágy felhőkben fújja, és a nyíreket lentebb, amikor tavasz elején, fehér törzsük köré, puhazöld fátylakat bontanak szemérmesen. Az akácerdő helyét is ő jelölte meg, lent a gyümölcsök sorai alatt, hogy nyúljon félkörben a domb körül, de azért legyenek közte nyiladékok is, ahol majd a végtelen zöld mezőkre kiszaladhat a szem.

Ügyelte a cigányokat, hogy jól ássák meg a gödröt s a földet a gyökér körül tapossák meg becsületesen. Aztán állt fent sokáig a ház fala mellett, szemben az öt kicsi fenyővel és nézte a munkát és látta már a kertet, ahogy a gyökerekből kinő, fölemelkedik s megtölti a hegyoldalt. Látta egyenként a fákat, a kőriseket, ahogy magas törzsüket kihúzzák egyenesre és forró nyári napokon könnyű sátrakat borítanak a gyepre, mely minden szellőrezdülésre megremegteti szelíd árnyékait. A fenyőket, ahogy sötéten feltornyosulnak és illatukkal elárasztják a házat és ágaikon fészket raknak a vadgalambok. És mikor jönnek a szelek, suhogni fognak az ágak között és ez a suhogás olyan lesz éppen, mint valami távolról érkező sejtelmes üzenet.

Látta a nyíreket is, a három kicsike vesszőt, fehéren és könnyedén felnövekedni a fenyők mellett, törékenyen, mint három fehér leány, akik árván maradtak a világban. Az akácokat is oda képzelte, az egyenes gyümölcsfasorok végibe, ahogy borzoltan szembeszállanak a renddel és nőnek, borzasodnak veszedelmesen évről évre, egyre vadabbak és egyre sűrűbbek lesznek, aljukat ellepik a bodzák és egyéb gazdátlan csavargói a földnek, s a környék minden madara odagyűl nyáron, énekel, fütyöl, cserreg és megtölti élettel a kertet s a gyümölcsös mozdulatlan némaságát.

És ahogy így látta szemei előtt a fákat, elgondolkozott. Mire megnőnek, lombot eresztenek: eltelik az idő, munkával, rendre. S az idővel együtt elmúlik a világ is, ez a zaklatott, békétlen, szomorú világ és a fákkal együtt másik világ nő fel. Aki majd abban a világban él s jár ezek alatt a fák alatt, az békés, szabad és boldog ember lesz megint, mint amilyenek a régiek voltak. Akik olyan fáról

szedhették a gyümölcsöt s olyan fák árnyékában pihentek, amit apáik ültettek s nagyapáik, küzdelmes időkben mindig. S arra gondolva, hogy majd akik az elültetett fa gyümölcséből esznek s árnyékában járnak, leszüretelik a küzdelmek árát, amit őseik vívtak a világgal. Így van ez, gondolta, egy-egy nemzedék ültet, fát, eszmét, gondolatot, hogy sok nemzedéknek ne legyen gondja ezzel. Hogy aki azután jön, készen kapjon otthont, hazát, árnyékos kertet, termő gyümölcsöst. S úgy vegye ezt, mint természetes dolgot. Az élet ajándékát, mely ingyen való s a szépségéért cserébe mit se kíván. Még annyit se, hogy gondtalan percében aki a kertet nézi s a különböző fákban gyönyörködik, arra gondoljon: milyen is lehetett az élete annak, aki ezt a dombot kopáran lelte s mit érezhetett, mikor beültette fákkal. Fákkal, melyekről tudta, hogy túlélik őt s a rügyekre akasztott gondolatot fölemelik magasra s átmentik késő nemzedékeknek.

Ilyeneket gondolt. És elképzelte Gábort, mikor majd itt jár szakállasan s a felnőtt fák között új gyermekek játszódnak búvócskát. A ház még addig megnő egy kicsit, szétterjed a major, új istállók épülnek, cselédházak, szélesebb csűr, hogy elférjen benne a jólét… talán másképpen lesz sok minden akkor. De a kert, az olyan lesz, mint amilyennek ezen a napon indul. És Gábor és a gyermekek, aztán majd azoknak a gyermekei s az unokái is: érezni fogják, anélkül, hogy tudnának róla, mindazokat az érzéseket, amiket most itt a fákkal együtt a domboldalba széjjelültetnek. Látni fogják a karcsú nyíreket és olyankor egy percre meghatódnak s ha bosszúság van a szívükben, elcsöndesedik. Látni fogják az egyenes törzsű, nagy kőriseket s ha félelem volt bennük, megszűnik ettől. Állani fognak a fenyők alatt és friss szagukat beszívják, erősek és jókedvűek lesznek s tudni se fogják, hogy ez mind, mind örökség. Örökség. Nagyobb örökség, mint a szántóföldek, a rétek és legelők, erdők és kaszálók. Nagyobb örökség, mint a nyájak és gulyák, istállók, csűrök és minden egyebek. Mert a legnagyobb örökség, amit adni lehet utódnak, az otthon. Egy ház, akármilyen ház. De amelyiknek falát aggódás, szeretet, gondoskodás és a jövendők bizakodó hite emelte föl. És fák. Amiket nem azért ültetett valaki, hogy hasznukat lássa. Nem is azért, hogy önmagát mulassa velük. Hanem azért, mert szépségre és jövendőre gondolt, békességre gondolt és a lelke tele volt derűvel. És ültette, egyszerűen azért, mert szerette a fát és a fákon keresztül akarta elmondani mindazt, ami az otthonnal kapcsolatban felgyűlt benne s amiket szavakba önteni nem tudott.

Állt a fal mellett. Nézte a fenyőket, az öt kicsi fenyőt, melyek már embermagasságig értek s maholnap átnéznek a ház feje fölött és aki messziről meglátja őket, tudni fogja, hogy mi van alattuk. Nézte a gyümölcsfákat és mintha az asszony lelkét látta volna bennük: a rendet és a pontosságot, a hasznot és a kötelességet, ami az életet előreviszi.

Az asszony ezt adja örökségül. És ő? Ő csak haszontalan fákat. De aki alattuk jár, békés lesz és megelégedett. Aki nézi őket, megcsendesül és csupa szépet lát majd a szeme. Szépek lesznek a fák. Szépek. Mert haszontalanok. Mert nem kíván

tőlük semmit az ember, csak hogy ott legyenek, árnyékot adjanak, illatosra szűrjék a napfényt, susogjanak, madárfészkeket ringassanak és ágaik között úgy nézzen szét a szem erre a hullámos dombvilágra, mint Isten szép kertjére, ami örömet terem.

A gyermekek közül csak Ilonka volt ott, mikor a fákat ültették. Ő is segített a cigányoknak, a gyökereket gondosan rendezgette s hintette rájuk a földet. Néha neki is eszébe jutott, hogy ezek a fák felnőnek egyszer s olyanok lesznek éppen, mint az erdő. De nem tudta őket elképzelni és nem tudta a domboldalt sem elképzelni másképpen, mint így: kopáron és gyeppel benőve, belesimulva a szántóföldek pászmáiba lent s megakasztva fönt a gyümölcsfák egyenes soraitól, meg az öt kicsi fenyőtől a ház fehér fala előtt.

Olykor az asszony kijött és nézte a munkát. Nem szólt bele, de látszott az arcán, hogy haszontalan dolognak ítéli. Alkonyodás táján, mikor a cigányok indultak haza s az úr lelkükre kötötte, hogy korán reggel eljöjjenek megint a munkát befejezni s még hozzanak akácot magukkal, megjegyezte kurtán:

– Mire való ez a sok szemét fa. Nem olyan világot élünk!

– Hadd el, Minka. Mire ezek felnőnek, más lesz a világ is – mondotta csöndesen. És mosolygott. És a szeme elnézett messze a dombok közé, melyektől ragyogó rózsaszín mosollyal akkor búcsúzkodott a napfény.

Az asszony nem felelt semmit. Bementek, végigjárták az istállókat, megbeszélték Mihállyal a másnapi szántást, utána még ültek a tornácon egy keveset. Azután hozta a cseléd a vacsorát.

Gábor széke üresen maradt.

Az asszony szeme keményen összerándult.

– Hol van ez a gyerek?

– A tóra ment – szólt Ilonka félénken.

Nem beszéltek többet, de az asszony arca merev volt és szigorú. Felhő sötétlett a vacsora fölött.

A cseléd már szedte le a tányérokat, mikor a diófánál mozgás támadt a homályban.

– Most jön az úrfi – nézett arra a szolgáló.

A nemzetes asszony arca megkeményedett. Csönd volt. Azután alakok váltak ki az estéből s a tornác alatt megjelent Mózsi bá', meg Jankó, a veje. Valamit hoztak.

– Hol van Gábor? – kérdezte az úr.

Az asszony felállott a székről. Valami félelem volt az estében.

Azok nem feleltek, csak jöttek fel a lépcsőn. Karjukon valamit hoztak. A gyermeket.

– Mi történt? Az Istenért, Mózsi!

A kérdés végigsikoltott a tornácon, végig az udvaron s az estén.

– Nem nagy baj – dörmögött bele a csöndbe Mózsi bá' reszelős vén hangja s ez a dörmögés olyan volt akkor éppen, mintha világosság gyúlt volna valahol –, csak az úrfi beleszottyant a vízbe. Oszt mire kihúztuk a hínárból, ivott már egy keveset. De kiráztuk belőle, instállom, s nincs semmi baj. Csak a lába nehéz. Hát felhoztuk Jankóval.

Bevitték a szobába s az ágyra fektették. Csurgott róla az iszapszagú víz. Arca sápadt volt, de nyitva a szeme. S a szája összeszorítva.

– Úgy kell neked – riadt ki anyjából az ijedtség –, legalább megtanulod, hogy ne járj a csónakkal egyedül. Eleget mondtam neked. Holnap majd ellátom a dolgodat, ne félj! S maga meg, vén szamár, mit engedi a gyereket a csónakkal járni?! Nem eleget mondtam magának is? Még egyszer halljam meg s kidobom onnan vészástól együtt! Menjen a szemem elől, hogy ne is lássam! Húzd le, Juli a cipőjét, egy-kettő… majd adok én neki tavat holnap, hogy megemlegeti… Holnapután pedig mehet Kolozsvárra. Ügyeljenek reá a professzorok…!

A fiú sápadt arcán egy vonás se mozdult a szidás alatt. Dacos, kemény volt a nézése s borzasztóan hasonlított az anyjához akkor.

Mózsi bá' és Jankó kisomfordáltak az ajtón. Ruhájukból csöpögött még a víz és iszapszagúak voltak. Lehajtott fejjel kullogtak. A tornácon utánuk szólott az úr:

– Mózsi.

– Parancs!

– Gyere csak.

Néhány ezüstpénzt nyomott az öregember ráncos markába.

– Fogjad. Osszátok el.

– Köszönjük alássan…

– Eridj…

Az asszony akkor jött ki a szobából. A mécses fényétől elvakultan nézett a tornácon végig.

– Kivel beszélt, István?

Hangja gyanakvó volt.

– Semmi. Csak az öreggel volt még egy kis dolgom.

– Remélem, nem adott neki valamit. Vén tökéletlen. Eleget mondtam, hogy ne hagyja egyedül járni a vízen. Most majdnem odanyúvadt.

Az úr nem válaszolt. Csöndesen állt a tornác sötétségében. A diófa elől még hallatszott a két távozó ember vizes bocskorának szörtyögése. Nagy-nagy nyugalom volt az estében. A lelke is ebben a nyugalomban úszott. Jó az Isten, jó a világ, jó az élet. Nem történhet baj semmi. Fákat ültettek. Vetettek. Szántottak. Minden szépen és jól megy. Ügyel a föld, ügyel az Isten.

Lassan pipára gyújtott. Szelel a pipa. A dohánynak kellemes, kesernyés íze volt. A mezőn ezer és ezer tücsökhang ciripelve ringatta az estét. S magosan a ház fölött vonuló vadludak rekedt hangja szólt, majd elveszett a puha, barna csöndben.

11

A szekérre fölraktak mindent, ami kellett. Ruhaneműt, egy nagy bödön zsírt, egy láda almát, zsákban veteményt, ezt-azt, ami a városon jól fog. Aztán felült a két gyermek is a szénaülésre. Gábort várta a Farkas utcai öreg kollégium s Ilonka is ment nyelvet tanulni, zongorát, ami szükséges egy úri kisasszonynak.

– Aztán lassan hajts, hogy ne verődjenek az almák!

És András a két sárgával elindult.

A tanyai ház magányos maradt. Mintha a lelket vették volna ki belőle, olyan lett éppen. A szobák némák, a tornác csöndes, az udvar mozdulatlan. A beültetett domboldal kopár és elhagyatott.

Az első nap volt, az volt a legnehezebb. Néma volt az ebéd és étvágytalan. A pipa rosszul szelelt, ízetlen volt a dohány. A délután unalmat ásított. Nem haladt a vetés, az ökröknek mintha fájt volna a lába, alig vánszorogtak. Az esteledés is idegenül jött. Hűvös lett a levegő s az ég megtelt párával, a dombok kopottan ácsorogtak kereken s a diófa lehullatta utolsó levelét.

Szürkület felé megjárták együtt az ültetést. Régen nem érezték ennyire szükségét egymásnak. Ketten maradtak s ez eszükbe juttatott régi időket.

A kertről beszéltek, ami majd felnő. Hogy még kerítenek néhány díszbokrot hozzá, ami majd szépen és sokáig virágzik. Ültetnek gyöngyvirág-gyökeret a fák alá és hóvirágot is. Mezei virág majd gyűl belé magától, elhozza a szél s a madarak. Kijelölték a helyet, ahol majd Birtalan Ádám padot készít, jó hosszú és széles padot, hogy kényelmes legyen rajta az ülés. És látni lehessen róla a fenyőket, a nyírfákat, az orgonabokrokat, mikor virágoznak. És látni lehessen az akácos nyiladékain keresztül le a rétre is, mely szelíd és sima, mint valami teknő és tavasszal csodálatosan zöld.

Aztán megbeszélték, hogy majd egyszer bekerítik a kertet dróttal vagy léccel, vagy amivel lehet.

De persze, addig még sok minden rendbe kell jöjjön. S néhány igazán jó termés legfőképpen.

12

A reggelek már dérrel jöttek azután. Pókháló ezüstözte ködös hajnalokon a törökbúzatarlót s olyan volt az ezüstös fátylakkal teleszőtt mező, mintha apró kis éjszakai halászok hálóikat szárítgatták volna.

Egy napon írás jött Kékesről, hogy akiknek földbirtokuk van, gyűljenek be a Bezirker úrhoz, mert kiosztják mindenkire az adót. Szüret ideje volt éppen, a szőlő leveleit lecsípte már az éjjeli hideg s a szemek is peregni kezdtek. Ezért aztán bosszús kedvvel indult neki Varjassy István a kékesi útnak. Meghagyta Mihálynak, hogy csak kezdjenek neki a varjasi szőlőnek, majd délutánra hazajön ő is.

A nap feltörülte a harmatot, fényesre sikálta a tó vizét s a dombok barna bronzát. Ragyogóan szép őszi délelőtt volt, friss, erős szagoktól duzzadó.

Mire Kékesre ért, már nagy sereg ember állt ott a bezirkeri iroda előtt, csoportokba verődve, gondtelten tanácskozva az új császári rendelet fölött. Sok mindenféle ember. Varjassy is odacsatlakozott néhány környékbeli paphoz, kisbirtokoshoz és várta, hogy sorra kerüljön.

Lassan haladott a császár ügye. Néha kinyílott az irodaajtó, kijött rajta egy-egy szakállas pópa s mögötte vizslaszemű írnok fürgén végigkutatta a tömeget, kiválasztott belőle valakit, egy másik szakállas kedvencét a császárnak s integető mozdulatokkal beinvitálta.

Sok volt a földdel bíró pópa és sok beszédjük is lehetett odabent, mert lassan haladt a rend nagyon. Lassan dél is eltelt. És akkor egyszerre parádés négyesfogat robogott végig a falu útján s megállt a hivatal előtt. Az ácsorgók szeme mind odanézett. Szakállasan, kövéren Sonkoly-Krausz báró szállott le a hintóból s mellette egy komoly, magas, szikár úriember. Lassan és méltóságteljesen jöttek fölfelé és a várakozók némán nyitottak utat nekik.

Éppen Varjassy mellett haladtak el. Sonkoly-Krausz apró, fürge szeme egy pillanatig megütközve pihent rajta, de aztán gyorsan elfordult, mintha nem ismerte volna meg. Varjassy szeme gúnyos mosollyal követte a pöffeszkedő uraságot, amíg a boltíves folyosóig ért. Ott egy pillanatra megállottak. A zsidó mondhatott valamit a mellette lépdelő, szikár, magas úrnak, mert az megfordult s végignézett az udvaron álló embereken, míg szeme egy percre megállt Varjassy István alakján. Varjassy érezte a két komoly, szürke szemet egy percig az arcára tapadni, valami éles fürkésző volt azokban a szemekben, de nem ellenséges. Aztán minden várakozás nélkül benyitottak a Bezirker ajtaján, mint akik otthon érzik magukat nem csupán az országban, de annak hivatalaiban is.

Talán negyedóra se telt s már jöttek újra kifele. Hajlongó írnok kísérte végig a folyosókon az urakat s mély alázattal búcsúztatta magát. Aztán intett az egyik közelben állónak.

Az uraságok lassan haladtak át az udvaron várakozók között. A kis szakállas, kövér zsidó mereven a lábai elé nézett, de társa hideg, szürke szemeivel az embereket vizsgálta. S tekintete megállt újra Varjassyn. Maga is megtorpant. Hátranézett az írnok után, de az már nem volt sehol. Erre otthagyta a megrökönyödve utána bámuló Krausz urat és nyugodt, egyenes léptekkel Varjassyhoz ment. Megállt előtte s kemény, recsegő hangon mondta, németül:

– Sajnálom, kedves rokon, hogy még nem ismerjük egymást. Pohlenberg vagyok.

Varjassy óvatosan fogta meg a feléje nyújtott kezet.

– Varjassy István.

– Felháborodva látom, kedves rokon, hogy magát itt kint várakoztatják – folytatta és éles, szürke szemeit egy pillanatra sem vette le az arcáról –, jöjjön, beviszem a Bezirkerhez.

Azzal nem is várva a feleletre, belekarolt a „kedves rokonba” és vitte a csodálkozó emberek között, egyenesen neki az iroda ajtajának.

– Jöjjön csak utánam.

Az ajtó mögött rájuk meredő írnokra olyat recsegett, hogy még a kaszárnya is felfigyelt volna rá.

– Micsoda dolog ez, hogy a bárót kint várakoztatják? Mi? Ha végeztek azzal a vén, szakállas madárijesztővel, azonnal jelentse be az urat! Verstanden?

Szegény rozoga írnok még pislogni is alig győzött ijedtségében.

– Így kell ezt, kedves rokon – mosolygott le Varjassyra a hosszú osztrák ulánustiszt –, ráncba kell szedni ezt a bandát. Honnan is tanulhatnának tisztességet ebben az eldugott fészekben másként. Na, örvendek, hogy megismertem. Sok jót hallottam magáról, kedves rokon. Hát a viszontlátásra, a napokban fölkeresem, akkor majd elbeszélgetünk.

Azzal barátságosan megrázta az ámuldozó Varjassy kezét és kicsörtetett. Az ajtót úgy tette be maga mögött, hogy a falak is megrezzentek tőle.

Az írnok megtörülte homlokát egy zsebkendővel és visszaereszkedett a helyére. Aztán hirtelen újra felugrott megint, elkapott egy széket és szaporán a fal mellé helyezte.

– Foglaljon helyet, excellenc…

Aztán még hosszasan pislogott szótlanul és zavartan a nyugodtan üldögélő, egyszerű magyarruhás úrra.

Az új Bezirker, akihez Varjassy most már hamarosan bejutott, csontos, barátságtalan, nagydarab ember volt. Vörös haja rövidre nyírt tüskékben meredezett fölfele s úgy nézett alóla, akárcsak egy haragos sündisznó.

– Wie heissen Sie? – mordult rá szigorúan, miután a zsinóros ruhát alaposan végigmérte.

De most már Varjassy is tanult valamit a kedves rokontól. Keményen vágta a Bezirkerhez a nevét:

– Rittmeister Baron István Varjassy von Mezővarjas und Áldom.

A sündisznó-óriás meghökkent egy pillanatra. De aztán összehúzta szigorúan a szemöldökét, kicsit hátrahajlott a széken és semmi hajlandóságot nem mutatott az udvariasságra.

– Á! Úgy! Kapitány. Varjassy. Hát maga az?

Néhány pillanatig nézegette, mint ahogy valami különös dúvadat néz az ember.

– Remélem, megokosodott Kufsteinben az úr.

Varjassynak arcába szaladt a vér. Kihúzta magát nagyon egyenesre.

– Nem azért jöttem, hogy uraságoddal társalogjak. Az adó miatt jöttem.

A Bezirker csontos arca szögletesre merevült egyszeribe. Szája szélei lebiggyedtek a bosszúságtól.

– Á. Nagyon büszke a kapitány úr. Talán a börtönre, mi?

– Arra!

Szemük egymásba vésődött. Birkózott a tekintetük néhány másodpercig.

– Úgy. Hát majd gondom lesz az úrra.

Azzal elővette az előtte álló papirost és felolvasta az adóra vonatkozó paragrafusokat. Majd egy másik papiroson kiböngészte Varjassy nevét s azt is felolvasta, ami mellette állott.

– Ennyit fizet az úr.

Tekintetük újra összecsapott.

– Van még valami mondanivalója a hivatalnok úrnak?

A Bezirker felállt, kinyújtotta nagy, csontos alakját, aztán kijött az íróasztal mögül s megállt Varjassy előtt.

– Látom, az úrnak nem sokat használt Kufstein.

De Varjassy is állta a tekintetet.

– De bizony használt. Bátorságot adott.

– Hogy érti ezt?

– Megtanultam, hogy ember és nép sokat kibír.

– Nem fél így beszélni az úr? Kapitány úr?

– Nem vagyok ijedős.

Néhány másodpercig ott meredeztek egymással szemben. Aztán Varjassy szó nélkül megfordult s indult az ajtónak. Haragosan mordult utána a másik:

– De az adót pontosan megfizesse!

Az ajtóból fordult vissza felelettel:

– Ne féljen az úr, megfizetem. De ha egyszer adót fizetek, megkövetelem azt is, hogy az a hivatalnok, aki pénzemből él, tisztességes hangon beszéljen velem!

A szemek pengéje még egyszer összecsapott, aztán Varjassy mögött döngve bevágódott az ajtó.

A hivatalból egyenesen Prosperjeck úrhoz ment. A ház, amelyikben a bolt volt, úgy állt ott a megszélesedő utca bütűjében, mint valami új gúnyába bújtatott csavargó. Hevenyészett vályogfalai fehérre meszelve terpeszkedtek, tetejét új zsindely borította s az apró, görbe ablakok mögött világos színű függönyök látszottak.

Két ajtaja volt, egy az udvarról s egy a bolt felől. Varjassy a boltajtón lépett be. Az ajtó tetején apró kis csengő jelezte érkezését s a lakásból nyíló, szűk kis üvegajtóban azonnal megjelent Helénke duzzadó alakja. Kövér kis kezit szája elé kapta a meglepetéstől, úgy sikkantott örömében.

– Jesszus, a báró úr…!

Prosperjeck Anton, hajdani Bezirker éppen azzal foglalkozott bent a szobában, hogy nyakába véve kicsi Johannt, ugrándozott vele az asztal körül. A

komoly, éltes úr borzas volt, gallérja rendetlenül elcsúszva, s kabátszárnyai úgy libegtek, mintha repülni készült volna velük.

– Á, Herr Baron…!

Kicsi Johann kerekre nyílt szemekkel bámult az idegen vendégre Anton papa nyakából, aki sietett őt gyorsan letenni, mire éktelen bömbölés következett. Erre közbelépett Helén asszony is, rongybabát dugott a gyermek markába és mentegetődzve mosolygott.

– Lássa, milyen haszontalan ez a gyerek? Az apja rontotta el.

A lakás rendes volt és tiszta, igaz, hogy egy kissé fűszerszagú, mint általában az ilyen boltos-lakások. De Prosperjeck úr megelégedetten és boldogan mutatott körül benne, széles mozdulattal.

– Hát így lakunk, Herr Baron. Szerényen…

De az arca nevetett és nevetett szemérmes pirulással Helénke is és kicsi Johann is nevetett már, kezében a rongybabával. És gondnak, békétlenségnek, a külső világ gyűlölködő ellenségeskedésének nyoma sem látszott ott bent sehol.

13

A doboji szőlőt szüretelték. A vincellérház előtt, melyet a régi major düledező zsellérházából foltoztatott össze már három éve a nemzetes asszony, megtelt a széles udvar kádakkal, szőlőprésekkel és jókedvű emberekkel. A szüret mindig vidámmá és barátságossá teszi az embereket, még azokat is, akiknek a terméshez semmi közük sincsen. Dobojból is a fél falu összegyűlt, s Mihály nem győzte válogatni az ajánlkozókat. Mert a rend törvénye szerint csak annak volt jussa részt venni a szőlő szedésében, lehordásában, sajtolásában, aki az elmúlt esztendőben ehhez méltóan viselte magát. Így aztán Mihály egyet-egyet bizony hazaküldött.

– Te csak eridj haza, Jószip. Ha nem kellett a szénakaszálás, ne kelljen a szőlő íze se.

– Na Szuszána, fordulj csak ügyesen vissza. Nem felejtettük még el a törökbúzalopást…

– Hát te, Tódor, nem röstelled idedugni a képedet? Összeütöd a fejed a dászkálotokkal, hogy a pokol süllyesztené el a fajtáját is, mindig csak az udvar ellen beszélsz s most mégis eljönnél…? Eridj csak haza. Szüretelj a dászkáloddal együtt a legelőn, amire rámentetek. Na, szedd csak a lábad.

Az úr is kint volt. Már reggel korán elindult hazulról, nyakába akasztotta a vadásztarisznyát, kenyeret, szalonnát tett belé, vállára vette a puskát s alig kezdtek az emberek gyülekezni a vincellérháznál, már ott ereszkedett lefele a domboldalon. A nemzetes asszony otthon maradt az új pincénél, hogy átvegye számlált vederrel a mustot, amit majd lehordanak a szekerek.

A munka jókedvűen indult. Szép napsütéses reggel volt s a szétáradó fényben a hajnal hűvössége szerteoszlott hamar. Szaporakezű asszonyok s lányok, virgonc

gyermekek szedték a hamvas szőlőfürtöket, vágták el apró kis kacrukkal a hársat, mely a venyigéket a karóhoz kötözte. Félrecsapott kalappal a fejükön hordták a legények a csebreket a szedőktől a sajtolóhoz és vissza, és barázdás ábrázatú idős férfiak taposták, tisztára mosott lábaikkal, a széles kádakba gyűjtött termést. És tréfa pattant mindenütt, incselkedés gonoszkodott a csebreslegények és a szüretelő lányok között, emberek és legények között és még a gyermekek is incselkedő szavakat kiabáltak a felnőtteknek. Mihály pedig ott járt nagy, kampós botjával a szüretelők között, vigyázott, hogy szedetlen tőke ne maradjon, ne késsenek a csebresek s a sajtolók se lopják a napot. Az emberek pedig dolgoztak jókedvűen és ették az édes szőlőt, gyúrták magukba, amennyi csak a hasukba fért, mert bizony szüret csak egyszer van az évben s édes gyümölcshöz egy esztendeig nem jut többé a szegényember. Az evésben Mihály nem zavarta őket, hiszen az a fizetségük, hogy ehetnek. Csak néha szólt oda:

– Vigyázz te, mert meghasadsz, mint az egyszeri béka. Azért viheted a csebret te, amért eszel.

Szedők és csebresek között verseny indult és olykor a szedőlányok álltak tele szatyorral és kiabáltak lefele:

– Héj csebresek, hol alusztok!

Máskor a csebresek rohantak végig a sorok között:

– Héj a csebrekhez, héj ébredj pendely, héj…!

Varjassy István ott ült a szőlőhegy martján, hallgatta a szüretelők víg lármáját, Mihály mély hangját, ahogy olykor közéjük dörren.

– Mozogjatok te, mozogjatok… ne hadd a szemeket a földön… vágd el a háncsot… héj a csebrekkel… ne aluggyál, Jankó…

Ahogy ott ült, lassan ez az egész tarka zsibongás összeolvadt valami távoli zsongássá, melynek puha dunyhájából emlékek pászmái foszladoztak elő, színehagyott régi kis emlékcafatok, de csodálatosan jó szagúak és kellemesek mégis. Régi szüretek, mikor csőszök puskája durrant a hegyen s piros szoknyás lányok viháncoltak a tőkék között. Cigány húzta a présház előtt ropogósan a csárdást s este a lángoló nagy tűz mellett tánc kerekedett és kis hordóban hozták a bort… az éjszaka tele volt fojtott vihogással, suttogó szavakkal, osonó árnyékokkal, a nagy szalmakazlak árnyéka csupa titok volt és a csillagok olyan gondtalanul ragyogtak odafönt, mintha végestelen-végig békességgel és örömmel lett volna megtelve a világ.

Jöttek az emlékek lábujjhegyen és ellepték lassan az egész hegyoldalt, gondtalan jókedvet hintettek a napfényes barna völgyre, melynek végében lent, a görbe arcú falu szinte eltűnt már a ragyogástól.

Varjú húzott át a szőlő fölött s mély őszi hangon belekárogott az őszi zsivajba. Maga se tudta miért: felkapta a puskát és a varjúra lőtt. A durranás végiggörgött a dombon és a völgyön. A zaj egy pillanatra elhallgatott. A fejek figyelve

emelkedtek föl a szőlőtőkék mellől, a csebrek megálltak. Aztán lent a sajtolónál egy idősebb ember elrikkantotta magát régi-régi hangon:

Ne bújj rózsám a szalmába,
tövis megyen a szoknyádba,
juhuj!

De nem felelt a kurjantásra senki. Csak a zsivaj borult össze újra a csend fölött, az egyhangú szüretelő lárma. S egyszerre a napfény is mintha hűvösebb lett volna s a barna völgy széles és üres. Az emlékek tovaszéledtek s helyükön ott állt feltűzött szuronnyal a jelenidő és valami mellőle hiányzott nagyon.

Délben a szüretelők kiültek a gyepre. Mihály kenyeret osztott közöttük s a kenyér mellé vehetett szőlőt, aki akart. Ez volt az ebéd. Az úr is fönt a marton elővette a tarisznyát, kinyitotta vadászbicskáját s falatozni kezdett. Mihály egy korsóban mustot hozott. Ivott belőle.

– Jó.

– Édös – vélte Mihály is.

Aztán rövidke szusszanás után hajtotta megint dologba a népet, mert kurta a nap s estére be kell fejezni a szedést.

Bizony, már kurta volt a nap. Alig volt dél s a fények már sápadozni kezdtek, nyúltak az árnyékok s a föld nyers őszi szagán keresztül érezni lehetett a dért, mely ott várakozott már a lehajló estében.

Úgy a délután dereka táján járhatott az idő, mikor a varjasi völgy felől kis, sárgás festett könnyű kocsi-szekér jelent meg és haladt sebesen Dobojnak. Az oldalról tűző napfényben tisztán és jól lehetett látni, ahogy ott lent a két jó menésű pejló a lábait emelgette s látni lehetett azt a gyönge barnás port is, amit e keményre taposott agyagos úton a kerekek fölvertek. Varjassy István éppen azon tűnődött, hogy vajon miféle uraságnak lehet dolga ebben a nyomorúságjárta faluban, mikor a fogat hirtelen lassulni kezdett, majd fölkanyarodott a szőlő felé emelkedő dűlőútra.

– Ugyan ki lehet s mit akarhat?

Akkorára már Mihály is meglátta a lépésben fölfele baktató fogatot és meglátták sokan az emberek közül. Abbahagyták a munkát és komoly arccal figyeltek. Szemükben szorongás ült és nyugtalanság. Mert bizony ki lehet és mit akarhat? Jót nem, annyi bizonyos. Eltelt az az idő, mikor szüret idején vendégségbe jártak az urak. Ebben az új időben csak bajt jelenthet a látogatás – mondották egymásnak a figyelő szemek.

A sárgára festett kis kocsi-szekér pedig a két derék pejlóval fölért a vincellérház elé. Mihály megismerte mindjárt a kocsist.

– A detrefalusi bárótól van – mondotta Varjassynak, aki lassú lépésekkel és elkomolyodott arccal haladt lefele a szőlősorok között, hogy elébe menjen az érkezőnek.

Valóban Pohlenberg volt. Zölddel szegett vadászkabát volt rajta, fején tollas kalap s ahogy leszállt a kocsiból, két nyugodt, szürke szeme és pirosra borotvált hosszúkás arca derűsen nézett szét az embereken.

– Jó a must, kedves rokon? – kérdezte messziről, hangosan és recsegve s hosszú, csontos karjával barátságosan integetett a közeledő gazda felé.

– Jó – felelte Varjassy és már ő is mosolygott, amikor kezet fogtak.

Mihály csuprot hozott a vendégnek s az odatartotta a gyöngyös-barnán csurdogáló szőlőlé alá. Aztán lassan kóstolgatta.

– Jó bor lesz – mondta –, az idén mindenütt jó borok lesznek.

Aztán barátságosan bólogatva a csebreslegényeknek, megindult fölfelé Varjassy mellett, megnézni a szőlőt.

– Bizony, kedves rokon – mondotta odafönt, miután körülhordozta tekintetét a völgyön s a szemközti dombok barnára sült oldalán és mélyet, nagyot szippantott az erős őszi levegőből –, bizony, kedves rokon, szép vidék ez, igazán. Az ember először azt hiszi, hogy csúnya. Aztán úgy lassan jön rá, hogy mégiscsak szép. A végén pedig annyira megszereti, hogy nem is tudna megválni tőle…

Nézte a csöndes tájat, aztán hirtelen Varjassyhoz fordult:

– Igazában többet kellene egymáshoz járnunk, kedves rokon. Legközelebbi szomszédok vagyunk.

Olyan nyílt és őszinte volt a tekintete s a szavak is olyan nyíltan és őszintén jöttek, hogy Varjassyból is kiszakadt az őszinteség:

– Nem zavarja kedves rokont az, hogy ellenségek vagyunk…?

A német egy pillanatra meghökkent, aztán szélesen, jókedvűen elnevette magát.

– Ah so… nem, kedves rokon, egyáltalában nem zavar. A háború, az eltelt. Maga is katona volt, én is katona voltam. Mindketten a kötelességünket teljesítettük. Amit az ember mint katona végez, az a privátéletre egyáltalában nem vonatkozik. Én mint katona, akkor is tiszteltem magukat, amikor szemben állottunk egymással. Jó katonák voltak és a katona tiszteli a kemény ellenséget. Na meg aztán tudja… ha úgy elgondolom… a maguk helyében én is ugyanazt tettem volna. De hát a háború eltelt, ugyebár?

És szélesen, vidáman nevetett hozzá.

– Egyébként tudja-e, hogy találkoztunk is egyszer? Komárom mellett. Maguk kezdték a támadást és mi parancsot kaptunk a visszavonulásra. Mondták, hogy erdélyi huszárok vannak előttünk. Volt ott egy kis domb, emlékszik? Annak a tetejéről néztem a mi zászlóaljunk elvonulását. Hajnal volt és emlékszem, akkora köd, hogy alig lehetett valamit látni. Akkor egyszerre jött egy szél és elfújta a ködöt. S alig háromszáz lépésre tőlem, a domb alatt ott jött lépésben egy század huszár. Mikor megláttuk egymást, ők kiabálni kezdtek, én meg rávágtam a lovamra s vágtában mentem az enyimek után. Később tudtam meg, hogy éppen a maga százada volt.

– Emlékszem, hogyne – vidult fel Varjassy is egyszeribe –, csak elcsodálkoztam, amikor megláttam az ellenséges tisztet fent a dombon. Legényeim meg ordítani kezdtek, hogy ni a német, ni a német, fogjátok meg… de aztán csak eltűnt, mintha a föld nyelte volna el.

– Nahát az én voltam… de szorítottam én is a lovat, nehogy fogságba kerüljek, mert azt beszélték, hogy maguknál éheznek a foglyok.

– Hát bizony, éheztünk mi is…

A beszéd elakadt. A nagydarab német elgondolkozva nézett maga elé néhány pillanatig, majd barátságosan mondta és legyintett:

– Eltelt. Amiért egy félpercig láttuk egymást a komáromi dombon, nem ok még, hogy haragudjunk egymásra. Hanem hallottam hírét, hogy ez a sok dög paraszt mit művelt itt a birtokával. S azt is hallottam, hogy milyen szépen sikerült újra rendbe hozni a gazdaságot a semmiből, néhány év alatt. Hát ez igazán szép dolog. A munka és a szorgalom az, ami a legtöbbet ér a világon. Ami a világot előbbre viszi. Higgye el nekem, kedves rokon, ez dönti el a háborúkat is, nem a fegyver. Pedig bizony nehéz itt valamit kihozni a földből. A paraszt buta és rosszindulatú, nem akar dolgozni, csak úgy, ahogy azt a nagyapjától látta, a hivatalnokok elszemtelenedtek, mindegyik királynak képzeli magát legalábbis… a papok meg telecsöpögtetik a nép fejét a maguk zagyva ostobaságaikkal… hát bizony nagy feladatok várnak itt még megoldásra, kedves rokon s ezért jó volna, ha legalább mi, birtokosok összetartanánk…

Hosszasan beszélgettek. Aztán Varjassy meg kellett ígérje, hogy mihelyt ideje lesz, ellátogat Detrefaluba.

– Szeretném, ha megnézné a kocáimat, amiket Csehországból hozattam – mondotta Pohlenberg –, félek, nem fognak megfelelni erre a vidékre…

Mikor hosszas és barátságos búcsúzkodás után elindult a kocsi-szekér lefele a döcögős dűlőúton a nagydarab némettel, Mihály csöndesen mondta:

– Jó lovai vannak ennek a bárónak. S azt mondják, érti a gazdaságot…

Mikor pedig késő este az utolsó szekér musttal hazaérkezett s elmondotta vacsoránál a Pohlenberg látogatását, utána nagyon komolyan és hosszasan nézett maga elé.

– Te, Minka – mondotta sok idő múlva –, látod, ez veszedelmes ember. Veszedelmesebb ránk nézve, mint a Bezirkerek, meg a zsandárok, meg mindenféle egyéb ide telepített szemét. Ez még igazán a nyakunkon marad.

Az asszony csodálkozva kapta föl a szemét.

– Ugyan miért? Csak forduljon a világ…!

De az úr komolyan és nagyon elgondolkozva csóválta a fejét.

– Nem, Minka. Ezt semmiféle felfordulás nem rázza le rólunk. Az ilyen ember a legveszedelmesebb, nekünk, magyaroknak.

– Miért gondolja ezt?

– Mert rokonszenves és tiszteletreméltó…

14

A pópa magához hívatta Szőke Gyurit. Azt, aki tanyás volt régen. A szűk, piszkos irodában voltak és csak ketten. Többször voltak már így, ketten, abban az irodában, erdők és legelők dolgában. Mert Gyuri a Torligetet pásztorolta s urasági cselédnek számított. Lehetett tudomása erről-arról.

A pópa ott ült az asztalnál, hegyes, vörös szakállát simogatta és apró szemei ravaszul pislogtak. Gyuri pedig állt az asztal előtt, kezében kalap. Azt kérdezte a pópa:

– Megvennéd-e Menyhárték földjét?

Menyhárték földje fél esztendő óta eladó volt. Az öreg Menyhárt meghalt, egyik fia eltűnt a háború alatt, másik fia kőmíves lett Szamosújváron. Asszonyra maradt a föld. Az asszony szegény ember felesége volt, nem bírta a porciót, nem bírta a törvényt fizetni s bátyjával, a kőmívessel is nehezen ment az egyezkedés. A Menyhárték földje eladó lett. Nyolc hold, a faluhoz közel.

– Megvennéd-e?

– Én meg, ha volna miből – mondotta okosan Szőke Gyuri.

– Ha akarod, hát lesz miből.

Így a pópa. Aztán nézték egymást egy jó darabig. Tapogatták egymást a szemeikkel, hogy meglássanak valamit, ami a másikban van.

– S hogyan akarjam? – kérdezte végül is Gyuri óvatosan.

A pópa összekulcsolta a kezeit, szelíd, kissé gondtelt arcot jámborított magára s elkezdte, jó messziről, a magyarázatot.

Hogy a császár szereti a jó embereket. Hogy a jó emberek azok, akik hisznek az Istenben s megtartják parancsolatait. Isten azt parancsolta, hogy minden ember az ő anyaszentegyházába gyűljön. Az ő anyaszentegyháza pedig az, amelyiket az engedelmes és jámbor román nép szolgálja.

A császár szereti Isten anyaszentegyházát s Isten anyaszentegyházának híveit. Segíti őket, védelmezi őket, mert a császár Istennek hűséges embere. A császár pénzt ad azoknak, akiket szeret. Sok pénzt, amit csak tíz év múlva kell visszafizetni, de lehet, hogy csak húsz év múlva, sőt az is lehetséges, hogy sohasem. Attól függ, hogy mennyire képes az ember Istennek tetsző dolgokat cselekedni.

Aki tehát földet akar venni, elég, ha belép Isten anyaszentegyházába. Ó, attól még maradhat magyar, beszélheti azt a nyelvet, amelyik szájának jól esik. Érezhet azzal a néppel, amelyikből való. Csak éppen annyi az egész, hogy Isten templomába jár, Isten egyetlen igazi templomába. És Isten papjának fizeti a szolgálatot, ami még kevesebb is sokkal, mint a magyar pap kepéje.

Így beszélt a pópa, hosszasan, ájtatos arccal s két apró, ravasz szemével sűrűn pislogva. Aztán dicsérni kezdte a Menyhárték földjét. Hogy az éppen olyan gazdaembernek való, mint amilyen Szőke Gyuri. Olyan ügyes, szorgalmas, derék gazdaembernek. Olyan becsületes munkásembernek. Olyan okos embernek. Az a

nyolc hold drága jó föld, éppen a falu szélén. Tíz év alatt háromszoros árát is megkeresi annak az ilyen ember.

Pedig már sokan akarják azt a földet. De ő csak Szőke Gyurira gondolt, senki másra. Azért hívatta. Azért szólott neki. Hogyha Szőke Gyuri is akarja, amíg nem késő…

És Szőke Gyuri akarta.

Miért ne akarta volna? Nem olyan nagy dolog. Isten csak Isten marad, ebben a templomban is, abban is. Aztán meg a templomba úgysem kell sokat menni. Eddig sem kellett, miért kellene hát ezután? Hogy pedig a halála után melyik pap temeti? Az már igazán mindegy lehet annak, aki meghalt.

Így lett a Menyhárték földje Szőke Gyurié.

Sokat beszéltek erről a faluban. Igaz, hogy az úr, mikor megtudta, csak felugratott a lóval a torligeti házhoz.

– Gyuri héj! – kiáltotta az ajtó előtt.

Az ember kijött.

– Igaz, hogy átállottál oláhnak?

Gyuri állt az ajtóban, egyik lábáról a másikra állt, két hosszú bajusza sunyin csüngött lefele s a szeme laposan pislogott az úrra.

– Hát aztán…? Tán az én dógom…?

Az úr leszállt a lóról, a szárat odaakasztotta a malacok óljához, aztán Gyurihoz lépett.

– A te dolgod?

Aztán lekent Gyurinak egy olyan pofont, hogy menten a falnak esett. Utána másikat, hogy eldűlt, mint egy csutak, az eresz földjén.

– A te dolgod? Hát ebből a házból még ma eltakarodj!

Azzal felült megint a lóra s otthagyta Szőke Gyurit a két pofonnal, meg az új hittel.

De azért a Menyhárt-féle nyolc hold mégis a Szőke Gyurié lett. S a pópa így írta be nevét az anyakönyvbe: Seche George. Azután beírta az elszámolásba a nyolc hold árát mint kamatmentes kölcsönt. Az elszámolás másnap indult egy kalugyerrel Balázsfalvára. S a pópa dörzsölgette a kezeit s hegyes vörös szakállát olykor végigsimogatta.

Abban az esztendőben még hárman váltottak templomot a magyarok közül. Csak úgy, mint ahogy gúnyát vált az ember. Hogy kedvesek legyenek Isten s császár előtt és marhát vehessenek, juhot vehessenek, vagy házat vehessenek a kedvesség zsírján.

15

A kerítés, bizony, sokáig váratott magára.

De nem is volt baj. Legalább a gyermekek, mikor hazajöttek szünidők alatt, szabadon kószálhattak mindenfele. Az egész világ a házhoz tartozott, kert volt, egészen le a tóig. Szabadon járhatott be a házhoz a szél s a mezők édeskés földszaga.

Azáltal, hogy nem volt kerítés, a mezők szabadsága egészen a ház faláig ért s a nyulak télen bejöttek és megrágták a borostyánokat. De bejöttek a foglyok is és kaszálás előtt a fürj ott pitypalattyolt az ablak alatt. És alkonyat tájban, ha kihajolt az ember az ablakon, odasétáltak a mezők a szeme elé és nem volt semmi, ami a kószálni vágyó pillantást megállította volna és ez szép volt így.

Csak a ház asszonya haragudott néha, mert új és új gyümölcsfa-csemetéket ültetett, s ha nem kötözték őket jól be télire, bizony megrágták a nyulak. És olykor egy-egy legelésző marha is betévedt és nekidörgölődzött a gyönge fácskáknak és egy-egy bizony kifordult közülök s ezzel megbomlott a sorok szigorú rendje. S hiába pótolta újjal, mert az új fa nem tudott lépést tartani a növekedésben, örökké kisebb maradt s így rendetlenség, borzosság keveredett a sorok közé s ez mindenesetre bosszantó lehetett annak, aki szerette és tisztelte az egyenes sorokat.

De ugyanakkor derűs megelégedés és elforduló mosoly annak, aki viszont a fák szabad rendetlenségét szerette és így a ház ura gyakran mosolyodott el a szakállába, mikor a ház asszonya bosszankodott.

A fák pedig megindultak, növekedni kezdtek, tavaszonként zöld rügyeket bontottak, kis gyenge lombruhát terítettek magukra és a kerítés még mindig nem volt sehol. Az akácok megiramodtak, felnőttek embermagasságig, sőt magasabbra is, már virágzottak, kis illatos fehér füzéreket és még akkor sem volt készen a kerítés. Megsűrűsödtek a borostyánok, a mogyorók termővé nőttek, nyakukat nyújtogatták a kőrisek s a fenyőkre már egy-egy madár leszállt pihenni. És kerítés még mindig nem volt sehol.

A fenyők már suhogtak a szélben s a napfényt illatosra szűrték és aki délután leült a padra, amit Birtalan Ádám készített, annak már jutott az árnyékukból is valami. A nyírek fehéren hajladoztak, szelíd lombjaik közt fészket rakott az első sárgarigó. A galagonyasövény is sűrű lett, s a végiben már ott fehérlett készen az új épület, melybe átköltözött a konyha s ahol hely jutott kamarának is, cselédszobának is. És a tanya kezdte lassan ellepni a dombot egészen és kerítés még akkor sem volt sehol.

De a tanya csak a domb déli oldalán terjedt s egy kicsit a nyugati oldalon is, de csak éppen az útig, mely lefelé vitt s amit már szigorúan őriztek a kibomlott kőrisfák akkor, hogy ne csúszhasson odébb. Ezen a részén a dombnak növekedett a tanya. A felső részt, az udvart, szemközt a házzal elfoglalták az istállók, csűrök,

ólak, színek és górék, meg a kazlak és a kifutók. A csűr mögött állott az András háza és alatta volt a forrás. Ennek a forrásnak a két oldalán állottak a vályúk s a fölösleges víz keskeny árokban folyt a rétre s a réten át a tóba. Tavasszal, mikor a hó megindult, a víz zúgása egészen a házig elhallatszott s ha az ember kiállt olyankor este a tornácra, hallhatta a rét felől ezt az egyhangú zúgást, mely olyan volt éppen, mintha a friss rügyszagra feltámadó dombok félálomban dalt mormoltak volna a sötétség mögött.

A cselédházak lassan épültek a domb nyugati oldalán. Sorjában sorakoztak föl egymás mellé a kőrisfákkal szegélyezett út bal felén és egyszerű, de rendes és tiszta nádfödeles házak voltak, fehérre meszelt fallal, apró kíváncsi ablakokkal, kerítéssel és gyalogösvénnyel, fonott óllal és minden egyéb, házhoz tartozó dolgokkal ellátva. Mögöttük pedig formás kockákra osztva a cselédkertek. Ezeknek mezsgyéire gyümölcsfákat ültetett a nemzetes asszony, nyílegyenes sorokban persze s ezeknek a fáknak termése azoké volt mindig, akik a házakban laktak. A cselédházak előtt kis, keményre taposott udvarocskák keletkeztek s azokon szemét, vagy rendetlenség nem lehetett, mivel az út mellett voltak és az úrasszony szeme naponta végigvigyilálta őket. A cselédasszonyok eleinte idegenkedtek kissé ettől a borzalmas rendtől. De lassan megszokták azért s mert jó fizetésük volt és igazságos gazdájuk, ott ragadtak. A gyermekek pedig, akik ott nőttek fel, egész nyáron át az úr gyermekeivel métáztak, vagy búvócskáztak, vagy játszottak ezer mindenfélét: már tanyai gyermeknek vallották magukat. És csak úgy ismerték a falut, ahonnan szüleik származtak, mint ahogyan a falusi gyermek ismeri a várost, ahova néha vásárba, néha egyéb dolgok miatt – többnyire bajjal kapcsolatban – szokás bejárni.

Az út másik oldalán veteményes kert volt, teleültetve az is sűrűn gyümölcsfával. A tetején, közel a házhoz, méhkasok gyűltek rendre s a méhkasok körül hosszúkás ágyásokban különböző virágok színesedtek nyáron át. Mályvák és bazsarózsák, boglárkák és pipacsok, meg mindenféle egyebek, tarka összevisszaságban. Később néhány tő rózsa is került oda, meg egy pad, amelyiken ülni lehetett és nézni le a tóra, meg az út kanyargó szalagjára és hallgatni a méhek békés döngését. Ferenc, a kertészlegény, dolgozott naphosszat ebben a veteményesben, kapált, gyomlált, ültetett. Ötvenéves, gyámoltalan vén legény volt ez a Ferenc, olyan nagy, csontos mamlasz ember, aki örökösen csak dolgozott, hajlongott, túrta a kertet és mégis rongyos volt mindig, mert a keresetét elkérték a testvérei, akik a faluban éltek, kölcsön kérték, erre, vagy arra és nem adták vissza sohasem. Szidta a nemzetes asszony eleget Ferencet, de a nagy mutuj ember csak dolgozott szótlanul, éppen csak annyit mondott: igenis, értem, igenis, instállom… s a következő hónapban megint nem telt új bocskorra, gúnyára, mert a rokonoknak ez kellett, az kellett.

A domb keleti és északi oldala megmaradt a fáknak. Kora tavaszon a virágzó gyümölcsfáké volt, később a borostyánok foglalták el lila fürtjeikkel és súlyos

illatukkal, mely betöltötte szinte az egész völgyet és ellepte a házat is, minden szobájával, örömével és gondjával együtt. Ezeket felváltotta aztán a három nyírfa, amikor lenge, mézédes szagú rügyeiket egyetlen reggelen kibontották és olyanok lettek, mint valami áttetsző zöld fátyolban lebegő fehér testű, karcsú tündérleányok. Majd a térdig érő fű közül ezer és ezerféle kisebb és nagyobb, egyszerűbb és színesebb virágocska bújt elő, s övék, meg a fölöttük szálldosó pillangóké, kelyhükön torkoskodó döngő méheké és szerelmes bogaraké lett a dombnak ez az oldala. Később, hogy a kasza megcsendült s jó langyos fűszag lepte el az egész tanyát, mely csöndes és szép gondolatokat, megelégedést és békességet árasztott széjjel: egyszeribe kinyíltak az akácok ott lent s egyetlen illat-ostrommal bevették a világot. Nehéz és édes lett tőlük a levegő és tele méhdöngéssel és ezerféle röpködő bogár meleg zajával és a szellő elszédült, amikor átlebbent fölöttük. Úgy elszédült s olyan terhes lett a meleg illatoktól, hogy csak úgy aláhullt a földre, és elnyújtózott rajta lustán, mint egy jóllakott szerelmes gondolat.

És a madarak! Azoké volt csak igazán a domb északi és keleti oldala. Nyáron fészket rakhattak az akácok bozótjában s a borostyánok között, de még jutott belőlük a gyümölcsfáknak is. Ott csiviteltek naphosszat, csattogtak és fütyültek s szálldostak látszólag céltalanul, de bizonyára a maguk apró életének fontos és halaszthatatlan útjain, melyek voltak annyira fontosak, mint a tanyai emberek ide-oda mozgása az istállók körül. Aztán ősszel, mikor a lomb sárgulni kezdett s fanyar, búcsúzkodó illatok osontak mindenfelé. Jöttek nagy, kövér, húsos rigók és jöttek különös vándorló madarak, egy este leszálltak a tanya északi oldalán s másnap továbbrepültek. S télen. Mikor szél söpörte a havat és a fenyők igazán zúgtak ott, a fehér függönyös szoba ablaka előtt. Az ablakon etető volt durva deszkából s azon kendermag, naponta kétszer. S ami cinke a tanya környékén volt, kékcinke, széncinke, őszapó és egy-egy pinty, meg egy-egy kenderike: azok mind odajártak. De odajárt a két szürke fakusz is és a tanyai verebek raja, ugráltak, veszekedtek és ették a kendermagot, amit naponta kétszer pontosan megkaptak, amikor kinyílott az ablak s egy kéz a deszkát teleszórta.

A telelő madarak télről télre ahhoz az ablakhoz jártak. És a vándorló madarak tavaszról tavaszra visszatértek a tanyához és a fenyők zúgtak, amikor haragos szél járta őket és napfényt szitáltak tavaszi hajnalokon és virágoztak fák, bokrok, füvek a maguk rendje szerint: és még mindig nem volt kerítés sehol.

16

Nyugdíjazták az öreg tiszteletest. Ideje is volt. Nyugdíjazásának egyformán örült ő is, meg az egyházközség is. Elvégre öreg ember volt már szegény, kenyerét megette, munkáját elvégezte s ha látszata nem is volt annak a munkának, azért munka volt mégis. Hátralévő éveit legalább nem keseríti a sok baljóslatú jelenség tovább. Élhet nyugodtan a megszokott régi házban, mely az övé, hizlalhat disznót,

gondozhatja a méheket s nincs vesződése több kepével, áttéréssel, magyar szomorúsággal. S gondolhat zavartalanul a fiára, aki valahol messze Franciahonban él, de úgy hírlik, tanult ember és nincsen is rossz dolga. Az Isten mégiscsak elrendez mindeneket, mondogatta olykor kövér és bölcs belenyugvással s Annuska lelkem ilyenkor rábólintott szomorúan és köténye csücskét a szeméhez emelte.

Bibarc Ábris tiszteletes utódja fiatal ember volt.

Fiatal, az azt jelenti: nem ismeri még az életet. Tele van lelkesedéssel. Szenvedélyek kormányozzák. Meggyőződése, hogy a világ hibás alapokon nyugszik s az is, hogy ő van hivatva ezeket az alapokat megváltoztatni, ha csak részben is, egy egészen szűk kis területen.

Fiatal, az azt jelenti: ítéletet mond az öregek fölött. Hogy restek. Hanyagok. Önzők és tehetetlenek. Nem látják meg a tennivalókat. Vagy ha meglátják, kényelemből elmulasztják. Érzéketlenek a nép és a nemzet bajai iránt. Aki fiatal, szigorú és kérlelhetetlenül mondja ki ítéletét az öregek fölött és többnyire igaza van. És ítéletet mond egyúttal önmagára is. Arra az időre, mikor már ő is öreg lesz. Mikor elfárad a sok lelkesedéstől, melyről megtanulja, hogy általában meddő és haszontalan, ha nincs meg hozzá az erő, mely kitartássá növelje.

De ezt még nem tudja akkor. Csak a fiatalságot tudja és az annyit jelent, mint békétlenség. Nyugtalanság. Szebbnek és jobbnak a keresése. Új ösvények kipróbálása. Hála Istennek amelyik fiatal nem ilyen, abból hiányzik a fiatalság.

Kerekes Berciből nem hiányzott. Pedig csak amolyan kufferos pap volt szegény. Úgy jött meg egy malaclopóban, födeles kosárral az egyik kezében s a másikban nagy, görcsös vackorfa-bottal. A mezőkön át hátán hozta a kosarat, botra akasztva, mint a szegénylegények.

Az is volt. Szegény legény. A tudós teológia éppen hogy útra tette, egyebet már nem tudott vele adni. Csak éppen néhány gúnyafélét hozott magával abban a kosárban, meg egy vén bibliát. Szülei szegény emberek voltak, olyan falusi harmincholdasok, megáldva gyermekkel bőven. Nem segíthették. Hát majd megsegíti az Isten, gondolták, ha már azt szolgálja.

Szekeret nem tudott fogadni, hát elindult gyalog. Szamosújvárig fölvette egy jószívű cserepes, onnan aztán neki az útnak. Szép idő volt, tavasz dereka éppen, a kosár sem volt nehéz. Mitől is lett volna.

A dobojiaknak sok alkalmatlanságot nem okozott a jövetele, hiszen Bibarc Ábris már régen a magáén lakott s a paplak ott árváskodott a templom tövében, üresen. Igaz, hogy a födele csak nádból volt, de legalább meleget tart télen. Az öreg tiszteletes pedig gondolt reá, hogy kollégájának valamennyire lakhatóvá tegye. Még bútort is adott hozzá, a magáéból. Mert hiszen mi bútor kell egy ilyen legény-papnak? Egy asztal, amelyiken az anyakönyvet írhassa és ehessen is, ha lesz mit. Egy szék, amire letegye magát, valami szekrény, amibe ezt-azt

elrakhasson s egy ágy. A kosztot majd a szomszédból áthozzák, úgyis ott lakik a kurátor, főzhetnek neki. Majd levonják a gabonából.

Az első, amit Kerekes Berci Dobojból nemcsak nézett, hanem meg is látott, azok a csúnya szakadások voltak a falu fölött. Még a ragyogó tavaszban is kopárak és sárgák, mintha a halál gyalogösvényei lettek volna, melyeken át a faluba időnként lejár.

– Hát azok mért olyanok? – kérdezte, mikor a paplak udvarán már kissé körülnézett.

A kurátor megvonta a vállát és csodálkozott.

– Ejsze olyanok voltak mindig.

– Kopárak! Sárgák!

– Hát sárgák na. Sárgák.

– Mért nem ültetnek valamit reá?

– Oda? Sze még a jó helyekre sincsen mit ültessünk, nemhogy oda.

Az öreg tiszteletes pedig csak legyintett, ahogy az a nyugdíjához illett.

– Sok ilyen van erre. Hordja le a víz a legelőt. Valamikor, azt mondják, erdő volt ott. Kiirtották, hogy legelő legyen. Most az is lemegy.

– De mért nem ültetik be? – nyakaskodott az új pap.

– Ugyan mivel?

– Ahol nagyon meredek, akáccal. Máshol gyümölcsfával. Barackkal, szilvával, dióval.

– Ellopják azt – mosolygott Bibarc Ábris jókedvűen a szakállába –, ellopják, ahogy teremni kezd.

De Kerekes Berci nem hagyta magát.

– Aztán ellopják. De még akkor is haszna van belőle valakinek s a föld sem omlik tovább. Így meg csak áll ott pusztán s rontja a helyet.

Az öreg tiszteletes nem felelt erre, csak simogatta a szakállát és azon tűnődött, hogy vajon mit értett a fiatal kolléga azon, hogy rontja a helyet.

A fiatal kolléga pedig ott kezdte, hogy első templomi beszédjében nekiállt s leteremtette derekasan a jó dobojiakat. Fejükre olvasta a talentumokról szóló példázatot s meg is magyarázta a nehezebb fejűek kedvéért, hogy azt úgy kell ám érteni ma, hogy az egyik ember jól megmunkálja a földjét, a másik meg hagyja, hogy az esők kopár vízmosásokat ássanak beléje. Az ilyen embertől, az ilyen néptől aztán elveszi az Isten a földet s egy másik embernek, meg egy másik népnek adja. S az emberek, a széles kertes házak emberei, akik ottan ültek, azokra az egyre szaporodó kis görbe házakra kellett gondoljanak önkéntelenül is, melyek a maguk rendetlenségével éppen azon vannak, hogy ellepjék az egész falut, a kertes házakat és mindent, sőt még a fatemplomuk is úgy guggol ottan, mintha ugrásra készülődne.

Templomozás után, szokás szerint, megvárták a papjukat kint a portálé előtt. S előállott ekkor egy őszbe csavarodott nagy bajuszú magyar és azt mondotta:

– Sze jó, jó. Megértettük mi azt, ami nekünk volt mondva. Csakhogy a tiszteletes úr elfelejtette megemlíteni a császárt, meg az oláhokat.

– Hogyhogy a császárt, meg az oláhokat? – kapta föl a fejét Berci pap.

– Csak úgy, hogy azok veszik el a szegény magyar földjét, nem az Úristen a tálentumok mián. S mentül jobban műveli, annál szívesebben veszik el.

Hát ebben igaza volt az öregnek, azt be kellett látni. Azért a pap mégis kellett rá mondjon valamit, azért volt pap. S ezt mondta:

– Lám, Dániel is bément vala az oroszlánok barlangjába, mert véle volt az Úr. Hát tük is, atyámfiai aszerint végezzétek a dolgotokat s ne féljetek senkitől.

Nem volt rossz mondás ez akkoriban egy paptól s az emberek bólogattak is hozzá. Hanem három nap múlva ott voltak már a zsandárok Dobojban s vitték Berci papot.

– Mit beszéltél maga pap, oroszlánról, császárról? – firtatta sanda ábrázattal a cselák őrmester – most viheted bőrödet ketrecbe bele, mint az a zsidó!

Gyalogszerrel vitték s az oláhok temploma alatt ott állt Bács Szándru és gúnyosan vigyorogva nézte.

– Háj Viorika! – kiáltott be a házba – viszik a kutyát!

Jól megnézte Berci pap a dászkál kárörvendő arcát, nehogy elfelejtse. S nem is felejtette. Mikor hat hónap múlva visszakerült a faluba, első látogatása oda is szólott.

– Köszönöm az úrnak, hogy hozzá segített egy kis utazáshoz – mondotta köszönés helyett –, többet tanultam a császár országáról ezen fél esztendő alatt, mint három éven át a teológián.

A görbe kis udvaron állottak, melynek sarkában szemétrakás bűzlött s törött csuprok hevertek. Tele volt az udvar szegénység-szaggal, pedig gazdag ember hírében állott a dászkál, hiszen a fia is Balázsfalvára járt iskolába annak idején, s úgy hírlik, külországban van most Jonel úrfi, valami Bukarest nevezetű városban.

– S mit tanult a fölséges császár iskolájában, kolléga úr? – kérdezte Bács Szándru gúnyosan.

Berci pap elfintorította az orrát a kolléga szótól.

– Megtanultam, miképpen kell bánni az olyan emberrel, aki más nemzetből való. S megtanultam a felebarát-szó jelentőségét ebben az országban.

– Veszedelmes tudomány.

– Prófétáké a veszedelem.

– Dánielt is megehetik egyszer az oroszlánok.

– Ha nem derül ki róluk időközben, hogy csak kölcsönkérték a bőrt!

Így barátkoztak. Aztán Berci pap odamutatott az udvaron heverő szekérrúdra.

– Felemeli az úr ezt a rudat fél kézzel a véginél fogva?

– Nem én.

– Na mert én igen.

Azzal odament, megmarkolta s fölemelte. Csak az arca vörösödött ki egy kicsit.

– Hát csak azért – mondotta azután –, nem szeretném, ha összevesznénk.

Biccentett a megrökönyödött dászkálnak s fütyörészve kilépett a kapun.

A dobojiakon aztán hamarosan meg is látszott az új pap. Azzal kezdődött, hogy kiverték az oláhokat az úrbéres legelőről. Mehettek, ahová akartak. A zsandár sem tehetett a jog ellen semmit. Mindössze néhány legényt vittek el, mert három oláhnak betörött a feje. Botozták őket pár napig, aztán hazaengedték. A nemzetes asszony két szép ártánysüldőt küldött örömében a papnak s minden megbotozottnak egy rend tiszta új gúnyát. Berci pap azon nyomban hízóba fogta az ártányokat az egyház törökbúzáján s bejelentette a presbitereknek, hogy azoknak az árából fogják befásítani a templom fölötti oldal kopár vízmosásait.

Aztán egy embernek, aki áttért oláh hitre, meggyulladt a háza. Hogy mitől fogott tüzet, azt csak a jó Isten tudhatta egyedül, mert senki sem volt otthon. Kigyulladt s leégett porig. Néhány nap múlva kigyulladt egy másiknak is. A zsandárok kutattak, de nem leltek semmit. És egyelőre több áttérés nem történt. A nemzetes asszony most már szép üszőborjat küldött.

A süldők kihíztak tavaszra s a mócsi vásáron jó árat adtak értük. A pap pedig szekeret fogadott a pénzen s eltűnt három napra. Mikor visszatért, a szekér dereka tele volt mindenféle csemetékkel. Aztán a falu nagy csodálkozására kiment három napszámossal a hegyoldalba s gödröket kezdett ásni a sárga földbe.

Így változott át gyümölcsössé a templom fölötti terméketlen omlás és ugyancsak így telt meg akácokkal néhány vízmosta árok. Varjassy István is eljött s megjárta magát az ültetésben.

– Jó – mondotta –, az akácok mindenesetre megmaradnak s a gyümölcsből is sokan.

Ott álltak mind a ketten a templom fölött, magasan a dombon. Viseltes, kopott gúnyában mind a ketten. Csak az egyik fiatal és piros ábrázatú, a másik szakállas és szürke, mintha már öreg volna.

– Nemzetes uramon is meglátszik a császár kosztja örökké – mondotta csöndesen a pap.

– Nem árt. Legalább emlékezetben marad, ameddig élek.

– Azután is.

– Talán. Azután is…

Álltak és néztek le a falura, mely a tavaszi fényben szelíden nyújtózott. De szemük a szemközti oldalon gunnyasztó fatemplomot látta s a házak rendetlen seregét, melyeket a falu ellen indított. Sóhajtottak.

A pap a gyümölcsfákra mutatott.

– Néhány év múlva gyümölcs lesz rajtuk.

Az úr pedig bólintott.

– Minden fának eljő az ideje, hogy teremjen.

Aztán még beszéltek egy úrról, aki a nemzet dolgában fárad. A nevét is mondták. Egyszerű név volt: Deák Ferenc.

17

A gyermekek nyáron otthon voltak. Nőttek. Meglepő, milyen gyorsan tud nőni a gyermek. Ma még ostorral játszik s fabábuval. Holnap már új topánka kell neki s rendre kinövi a ruháit is. Észre se veszi az ember s már beleszól a nagyok beszédébe, ismeretlen barátai vannak, idegen gondolatok, vágyak, célok, szeszélyek hálója szövődik a lelke köré.

Csak éppen nekirugaszkodtak a kerti fácskák a növekedésnek. Csak éppen egy arasszal tolta előbbre életét a tanya: s Gábor már pelyhedző állal napszámosleányok után lesett a kazlak között öste s elpirult a fiatal férfiak tekintetétől.

A szőlőbeli találkozás óta Pohlenberg gyakran megfordult a tanyai háznál. A nagy, szikár németet lassan a nemzetes asszony is megkedvelte, talán leginkább azért, mert szorgalom és makacs kitartás dolgában eléggé hasonlítottak egymáshoz. Csak Katinkával nem tudott megbékélni sehogy. A puha szavú, törékeny kicsi asszonyban továbbra is a hazaárulót látta s ezt a véleményét semmiben sem befolyásolta az, hogy tisztelni tanulta az urát, akivel ezt az árulást elkövette. Hogy közte és Katinka közt a helyzet nem javult, annak talán az is oka lehetett, hogy Katinka a három lányán kívül semmivel sem törődött. Sem a gazdasággal, sem a kerttel, sőt még a háztartás vezetésére is madame-ot tartott, akivel Pohlenberg számolt el havonta német alapossággal. Pohlenberg nézett a kert után, ő tartotta számon a kamarát, a szalonnát, sonkát, kolbászt és még a majorságra is neki volt gondja. Katinka tíz előtt sohasem kelt föl, akkor is hosszasan öltözködött, majd a leánykákat öltöztette, akik ilyenformán szintén csak délelőtt bújtak ki az ágyból. Mikor elkészült velük, akkor kivonult a kert valamelyik árnyas lugasába s francia regényeket olvasott.

A nagydarab, türelmes férj minden munkát átvett tőle szótlanul. Csak éppen a leánykák nevelését nem. Így aztán azok, ahogy nőttek, egyre neveletlenebbek és haszontalanabbak lettek, később már bírni sem lehetett velük. Egyre szélesebb mederben száguldó csintalanságaikat az anyjuk tehetetlen döbbenettel figyelte, az apa pedig legfeljebb bosszúsan elhúzta a száját és legyintett. Nem volt ideje azzal is törődni.

Pohlenberg látogatásait a tanya lakói is viszonozták. Kedvtelve nézegették a detrefalusi gazdaság németes rendjét, mely mint egy jól olajozott gépezet, úgy működött a gazda akaratának súlya alatt. Mondotta is a nemzetes asszony néha:

– Kár magáért, Pohlenberg, hogy német.

A szikár ember ilyenkor elmosolyodott s legyintett.

– Lehetek én még magyar is a végén, ki tudja.

És ezt nem tréfából mondta. Volt a levegőben valami és ezt határozottan érezte olykor, ami lassan változtatni kezdte a gondolatait, szertedobálta benne a sok megcsontosodott felfogást és álláspontok cserélgetésére kényszerítette. Volt valami álmos és megbabonázó varázslat a levegőben és nem lehetett szabadulni tőle. Észre sem vette, hol kezdődött el. Csak egyszerre tanulni kezdett magyarul a falubeli protestáns paptól. Azért, mondotta, hogy tudjon beszélni a cselédekkel. Aztán egyre ellenségesebb érzés támadt benne a kékesi Bezirker irányában, pedig fajtájabeli volt. Maga sem tudta eleinte, mi ez az érzés. Csak kezdte meggyűlölni a nagyképű hivatalnokot, amikor megvető ajkbiggyesztések mellett a barbár országot szidta, meg annak műveletlen és rebellis népét. Egyszer aztán kitört belőle ez az érzés.

Kékesen volt, valami dologban. A mogorva Bezirker különös tisztelettel bánt vele, fajtájabeli báróval és volt ulánus őrnaggyal. Hogy tiszteletét és rokonszenvét még jobban kifejezésre hozza, szidni kezdte a magyar urakat. Pohlenberg hallgatta egy darabig, de arca mind szögletesebb lett, szeme keskenyebb, nézése élesebb. Végül is hirtelen mozdulattal fölállt a székről s ezzel szakította félbe a Bezirker honfitárs előadását:

– Hallja! Ha még egy ilyen orcátlan szót merészel mondani az én derék szomszédaimról, ezekről a becsületes, komoly urakról, akik a házamhoz járnak, akikkel én pertut ittam s szemtelen hangon merészel beszélni arról a nemzetről, melyhez feleségem is tartozik s büszke lehet, hogy odatartozik: hát én kipofozom az urat ebből az irodából! Verstanden?! Donnerwetterkruzifix…

S katonás hangja úgy recsegett végig az egész épületen, hogy még kint a folyosón is feszesre merevedtek a zsandárok s régi kaszárnyai idők jutottak az eszükbe.

A langaléta sváb Bezirker szürke volt, mint a hamu s csak dadogni tudott az ijedelemtől. Az írnok pedig úgy bújt meg asztala mögött a külső szobában, mint valami megszeppent poloska.

– Verstanden?! – recsegte bent még egyszer a felbőszült német, kieresztvén teljes ulánustiszti hangját s azzal döngő léptekkel, ágyúlövéshez illő ajtócsapásokkal elhagyta a megrettent épületet. Kint a zsandárok feszesen tisztelegtek, de azoknak is csak a foga közül morgott oda valamit.

Ettől kezdve különös változást érzett magában. Jólesett elborozgatni a magyar urakkal, igazságtalan sérelmeik miatt azonnal tűzbe jönni, ököllel ütni az asztalt s utána végigdonnerwetterezni és felforgatni néhány hivatalt. Mindez a változás azonban kizárólagosan belső változás volt, kifelé minden maradt a régiben. A császár berámázott nagy képe az íróasztal fölött, a német ruhák, német szokások, strimflis inasok. A magyarok egyházát külön adományokkal segítette, templomukat rendbe hozatta, orgonát tétetett s bár lutheránus hiten volt, minden vasárnap ott volt a magyarok istentiszteletén. De megkívánta, hogy annak végeztével a sovány kis tiszteletes fölmenjen az orgonához, amit szintén maga

szerzett az egyház részére s ott elorgonálja a császár himnuszát. Ezt feszes vigyázzállásban hallgatta végig s úgy kellett végighallgassák a leányok is, a cselédek is, mindenki. Ebben az egyben nem ismert tréfát. Szeme katonás keménységgel vigyázta az arcok és emberek rendjét.

Nyáron Gábor is sűrűn járt Detrefaluba, bár a leányok fiatalabbak voltak néhány évvel, de ez a korkülönbség egyre csökkenni látszott. Eleven, gonosz kis ördögök voltak mind a hárman, fejükben állandóan csínytevések terve motoszkált. Ezekben a csínyekben Gábor is részt vett, néha szinte vezéri szerepet játszott és megnyerte bátorságával a leányok tiszteletét. Ha kutyát kellett bosszantani a parasztudvarokon, vagy bikát ugrasztani a kerítésnek, Gábor volt az, ki a leányok fejében megszületett tervet végrehajtotta.

Sonkoly-Krauszékkal is összetalálkoztak néha a detrefalusi házban. Nekik is volt egy fiuk, egy Edgár nevezetű, elkényeztetett, vézna kölyök, aki csak nyafogni tudott és állatokat gyötörni. Már a Gáborral való első találkozás is rosszul kezdődött.

Andrásék macskájának kölykei lettek s az egyik kiscicát átvitte Gábor mindjárt a nyár elején, ahogy hazajött, a kisebbik Pohlenberg-leánynak. Néhány napra rá délután újra átlovagolt s a detrefalusi ház udvarán talált egy idegen fiút, aki éppen azzal mulatott, hogy farkánál fogva lóbálta a kiscicát a levegőben. A kiscica nyávogott.

Gábor leszállt a lóról, a szárat odadobta az elősiető inasnak s az idegen fiúhoz ment.

– Tedd le azt a macskát.

Az idegen fiú szemtelen arccal nézett rá és tovább lóbálta a nyávogó állatot.

– Tedd le azt a macskát – mondotta Gábor még egyszer.

Az idegen fiú elbiggyesztette a száját.

– Azt csinálok, amit akarok.

S rálépett a kiscica fejére.

Erre aztán Gábornak is a fejébe szaladt a vér, odaugrott az idegen fiúhoz s lekent neki egy derekas pofont, hogy csak úgy csattant. Az eleresztette erre a macskát s vörös ábrázattal torka szakadtából kiabálni kezdett.

– Te paraszt! Megveretlek a kocsisunkkal, te paraszt!

Ennek egy sereg többi pofon lett az eredménye s mire a házbeliek előszaladtak az ordibálásra, már az orra is vérzett a reményteljes csemetének s úgy bőgött, mintha nyúzták volna.

Sonkoly-Krausz báróné sikongva szaladt le a lépcsőn, karjaiba kapta a bőgő suhancot és jó toplicai szavakkal szidta közben Gábort, Gábor csak állt, egy arcizma sem mozdult. Lejött a nagy jajongásra Pohlenberg is és szigorú hangon megkérdezte Gábort:

– Miért bántottad ezt a fiút?

Gábor keményen nézett szembe vele, úgy mondta:

– Mert kínozta a macskát. S ha újra kínozni fogja, újra megverem.

Pohlenberg komolyan nézett le rá, komolyan bólintott, aztán odament a bőgő csemetéjét vigasztaló anyához.

– Azt hiszem, kedves báróné, jobb lenne, ha megtanítaná a fiát, hogy ne kínozza az állatokat.

Így kezdődött Gábor ismeretsége Sonkoly-Krausz Edgárral. Az ismeretség még később is gyümölcsözött néhány verekedést, de barátságot soha.

Varjassyék találkozása Sonkoly-Krauszékkal már sokkal kellemetlenebb volt. Valami pulykák ügyében mentek át Detrefaluba akkor. Kellemes, jó szagú tavasz borzolta a kert bokrait. Megnézték Pohlenberg híres bronzpulykáit, kiválasztottak belőlük három darabot, két tojót és egy kakast, aztán fölmentek uzsonnázni a verandára. A gyermekek valahol kint csavarogtak.

Kellemes, szép uzsonnaidő volt. Pohlenberg tavaszi hónapos retket hozatott a friss juhtúró mellé, Katinka pedig ábrándosan beszélt a könyvről, amit akkor olvasott éppen.

Ebbe a békés, napos hangulatba robogott bele a cegői négyes és megállt a veranda alatt. Pohlenberg kelletlenül sietett a vendégek elé. Katinka zavartan Varjassyra nézett, a nemzetes asszony pedig megkeményedett egyszeribe. Itt baj lesz – gondolta már akkor Varjassy István.

A vendégek feljöttek. Krauszné lelkendezve ölelgette Katinkát, aztán megállt Varjassyné előtt. Varjassyné ült mozdulatlanul a fonott kerti széken.

– Jónapot, kedvesem…

– Jónapot.

– Igazán régen láttuk egymást…

– Régen.

De kéznyújtásról szó sem volt. Varjassyné csak ült ott, mint egy szigorú bálvány.

Sonkoly-Krausz báró feszélyezetten hajolt meg.

– Kezit csókolom, báróné…

– Jónapot, Krausz.

Varjassy felállt és kezet fogott a vendégekkel. Udvariasan, kimérten. A tavaszi délután egyszerre megtelt valami jeges dermedtséggel ott a verandán. Pohlenberg krákogott zavartan, Katinka sietett kávét tölteni a csészékbe és igazgatta az inast. A csend olyan nagy volt, mint egy nagy hurok, mely egyre szűkebbé szorul.

Sonkoly-Krausz Eduárd báró törte meg a csöndet. Kis kerek, szakállas arca csupa jóindulatot sugárzott, ahogy Varjassyhoz hajolt.

– Régen láttuk egymást, kedves István barátom. Pedig szomszédok volnánk…

S Varjassy egészen nyugodt és közömbös hangon felelte:

– Látni láttuk egymást olykor-olykor. Csak Krausz úr elfelejtett megismerni.

A jó Krausz urat hirtelen köhögés fogta el, egészen belevörösödött. Krauszné úgy ült a kávéja mellett, mint egy megriadt kotló, Katinka sápadt buzgalommal kente a vajas kenyeret, Pohlenberg pedig alig tudott visszafojtani egy kamaszos mosolygást. És ekkor, mint az égből lecsapó petárda, megszólalt Varjassyné. Hangja száraz volt.

– Nem is lehet rossz néven venni. Ha valakit börtönbe juttatunk, azt nem szívesen esmérjük meg később.

A szavak mögött lehulló csönd pillanat alatt zúzmarát borított az asztal körül ülőkre. Még a lélegzet is fennakadt.

Aztán Varjassy felállt, odaintette az inast.

– Szóljon, kérem a kocsisomnak, hogy fogjon be.

Varjassyné is felállt, készülődni kezdett. Pohlenberg különös kedvességgel kísérte őket a hintóig, még megbeszéltek néhány apróságot, meleg kézfogással búcsúzkodtak, megegyeztek, hogy a gyermekek ott maradhatnak holnapig s azzal vissza se nézve a veranda felé, kihajtottak a kapun.

18

Elkészült végre a kerítés is.

Jó esztendő volt. A vetések szépen keltek. A kocák bőven malacoztak. A tehenek üszőborjakat ellettek. A búzát nem érte aszály. Jó termés volt. Sem gabonában, sem állatban kár nem esett. Egyedül a varjasi szőlő megtöltött valamennyi hordót a pincében. A doboji mustnak új hordókat kellett hozatni a szamosújvári kádároktól. Jó esztendő volt.

A ház régi zsindelytetejét ledobták azon a nyáron és újra zsindelyezték, mert már nagyon szivárgott be az eső. Így aztán az új falak fölött maradt régi tető s a régiekre került föl új.

A fenyőkre tavasszal egy vércsepár érkezett. Fészket raktak az ötödiknek a koronájába. Gábor le akarta lőni őket, de az apja nem engedte.

– Hasznos madarak. Egérrel, sáskával élnek.

– Jó, jó. Csak a csirkéimet ne fogdossák, mert én lövöm le őket – mondotta a nemzetes asszony.

Nem fogdosták a csirkéket. Jóféle vércsék voltak. Júliusban már ott röpködtek a fiatalok is, cincogtak és visítoztak vércse-kóta szerint és szép rozsdaszínű tollaikkal paládéztak a napon. Augusztusban nagyszerű légi mutatványokat végeztek a ház fölött, különösen esti időben s játékaikat mindenki szívesen nézte.

A kerítésnek ősszel fogtak neki.

A sasfákat a Torligetből vágták, a lécet hozzá Szamosújvárról hozta négy ökörfogat. Október közepén fogott neki Birtalan Ádám a fiával s két hét alatt készen volt az egész. Be is festették zöldre.

A nemzetes asszony fehérre akarta volna, de az úr, aki egyre növekvő szomorúsággal figyelte a kerítés terjeszkedését, hallani sem akart arról, hogy egy fehér vonal válassza el a házat a mezőktől. Így aztán zöldre mázolták Birtalanék.

A kert amúgy is szomorú volt. A nyírfákról hulltak a lombok, a kis tölgyfa sárgultan állt s a fenyők lehajló ágairól vándorútra szálltak a vércsék. A kert amúgy is szomorú volt. S a kerítés valahogy elzárta a mezőktől, különálló világot alkotott belőle s a végtelen kívül maradt a kerten.

Az úr szomorú volt, mert eszébe jutott, hogy a borostyánok körül nem lesznek nyúlnyomok a hóban s a foglyok nem húzódnak be többé az akácos alá, ha szél veri a mezőket odakint.

Sokáig tépelődött ezen.

Aztán egy délután, mikor éppen a mezőről tért haza s a kerítés mellett kellett elhaladjon, meglátott egy lécet, melynek alsó végét Birtalan Ádámék elfeledték a deszkához szegezni. Lógott a léc.

Aznap még eszébe jutott néhányszor. Másnap is. Éjjel is eszébe jutott. Harmadnap reggel lement a kerítéshez és kifeszítette azt a lécet. Körülnézett, nem látta senki.

S mikor a tél magánya megint rátelepült a kicsi házra, a gyermekek messze voltak s korán jöttek az esték: az orgonabokrok körül nyúlnyomok cifrázták újra a havat.

A nemzetes asszony bosszankodott, mert néhány gyümölcsfát megint megrágtak.

– Hol az ördögbe jönnek bé már megint!

Sokkal később, tavasszal, meglátta, hogy hiányzik egy léc a kerítésről. Mérgelődött.

– Nézz csak oda! Már elloptak egyet ezek a tolvajok!

A nyulakat addigra régen elfeledte.

19

Telt az idő.

Félelmetes, ahogy így a tanyán telni tud. Félelmetes, milyen szűkmarkú és rövid.

Alig takarodott el a hó, csak éppen hogy a hóvirágok szemei kinyíltak a kőrisfák alatt, már sietni kellett a szántással, sietni, nógatni ökröt, cselédet. Mert ha nem, elkésik a vetés. Vetni kellett gyorsan és boronálni gyorsan, hogy legyen ideje a magnak csírába szökni, szárat, levelet növelni, bokrosodni, amíg tartanak a tavaszi esők. Az egyik táblát még szántották, a másikat már vetették s a harmadikban csírát nevelt a mag s mire a törökbúzára sor került, már az árpa ellepte egészen a földet. S mire az utolsó törökbúzatábla simára boronálódott, már az elsőben lándzsás zöld fejüket felütötték a kicsike növények és sietni kellett a

kapálással, nehogy elkéssen. A kapa meg se pihenhetett s már a második kapálásra kellett nógatni a részest, mert az idő nem áll, a természet rendje nem áll és az őszi árpa foltonként sárgulni kezdett, a búza virágzott. Aztán alig borultak össze a törökbúza sásos levelei a kapanyom fölött, már aratni kellett az őszi árpát, sietve, nehogy közben megérjen a rozs és megérjen a búza és magjukat elpergessék. S még csengett a kasza a búzában s már gondolni kellett a hordásra, nehogy odafogják a gabonát valamiféle gonosz esők és elrothadjanak a drága kalangyák.

A zabot aratták még s már hordani kellett a trágyát a tarlóra, teregetni és gyorsan leszántani és nógatni az ekéket, mert múlóban az idő és forgatni kell még a földeket búza alá.

Alig szusszant egyet az ökör s már az őszi búzát vetették sietve, nehogy későre nyúljon a vetés és ne legyen ideje a növényeknek bokrosodni és gyöngén induljon bele a télbe.

A búzavetés fölött már táncoltak a boronák s az ekék már új barázdát kezdtek, hogy legyen őszi szántás, amit a tél megérleljen jól s amivel vetni lehessen tavasszal árpát, zabot, tavaszi gabonát. És sietni kellett, mert szűk az idő. Maholnap lehull a hó s befagynak az ekék.

Csak sietni, sietni s az ember éppen csak körülnézett egy kicsit a földeken, éppen csak körülhordozta néhányszor a tekintetét az ekék mellől, a boronák mellől s eltelt egy év. Félelmetesen szalad az idő a dombokon át.

Az ember csak szánt, vet, kapál, arat. Ganét hord, újra szánt, újra vet, újra meg újra. S egyszer csak észreveszi, hogy a hajában szürke szálak vannak, megszélesedett a homloka, szakálla szürke már s bajusza bozontos. Az ember csak észreveszi, hogy a csikóból csontos öreg ló lett, a gyermekek szakállt eresztettek és bajuszt. A bölcsőben síró leánykák férjhez mennek és új bölcsők ringanak. Az ember, ha ezeket észreveszi, meglepetve megtorpan és csodálkozik. Istenem, mondja, hát így… hát így vagyunk már. Eltelt az idő.

Istenem, milyen kár, mondja az ember s arra gondol, hogy milyen szép is volna, ha a csikók mindig csikók maradnának s a gyermekek örökké gyermekek. De ez csak afféle langyos gondolat, felelőtlen gondolat. Úgy a jászlon ülve lepi meg hirtelen az embert egy pillanatra, egy szomorú, álmos pillanatra. Mikor kereken csönd van az istállóban, csak az ökrök egyhangú rágása hallszik s a lovaké, ahogy a szénát ropogtatják. És néha lánc csörren, jászolfa csikordul. Valami puha és kicsit szinte jóleső szomorúság szállja meg ilyenkor az embert ott a meleg, istállószagú csendben, hogy hát igen, ez az élet rendje. A borjúból ökör lesz, az ökör húzza az ekét, aztán kidől és új ökrök jönnek a helyére, akik egyszer szintén borjak voltak. S a borjak ketrecében már új, tejszagú orrocskák bökdösik a rácsot.

Valami csöndes és belenyugvó szomorúság van ebben az érzésben, hogy hát igen, eltelt megint egy nagy rakás idő, maholnap meglassulnak a mozdulataink, fülünk nehezebben fogja föl a zajokat, szemünk elől homályba távolodik a táj,

orrunk tompább lesz az illatok iránt. S maholnap más ember ül ezen a jászlon s más ember hallgatja az állatok csöndes rágó zaját. Igen, maholnap elfárad a lábunk és nem tudja járni a földeket és attól kezdve más valakinek szántanak az ekék és más valakinek omlik a föld puhán a csizmája alatt és a pacsirta másnak énekel.

Igen, hát ez a rend, mondja magában az ember. Ez a rend. Csak kár, hogy olyan rövid volt az egész. Hogy tulajdonképpen semmi sem történt, csak volt néhány szép és nagyszerű élmény és volt néhány csúnya és gonosz élmény. Volt néhány gazdag, örömtől dagadó perc és volt néhány megaláztatás, néhány kellemetlen kaland, betegség, bánat, egyebek. És volt járkálás az eke után, volt néhány szép, kellemes mozdulat, mikor a kéz magot lendített a tavaszi föld felé, mikor a tüdő tágulva szívta be a fák, virágok, évszakok illatát, mikor a láb mezők puha pázsitjára hágott. De egyéb tulajdonképpen nem történt semmi. És maholnap ennek is vége van. Ennek a kevésnek, ennek a semminek, ennek az életnek.

Azért… egy kicsit szomorú, gondolja az ember s azzal tovább megy, mert eszébe jut valami, amit még nem végzett el s ami fontosabb, mint az elmélkedés.

Varjassy Istvánt egy idő óta gyakorta lepte el ez a furcsa szomorúság, különösen, ha a fákat nézte, melyek nyurgulva növekedtek, kezdték elhagyni a házat s külön világot teremtettek maguknak a dombon.

Pedig a dolgok jól haladtak. Növekedett a gazdaság, a zsandárok megszelídültek s már egyre gyakrabban mondhatta, mikor úgy kettesben ülhettek a padon: meglátod, Minka, mire a fák megnőnek, más világ lesz itten, bizony egészen más…

Akkor már nagyok voltak a gyermekek. A lány tizennyolc éves, karcsú és szőke. A teleket Kolozsváron töltötte és franciául tanult, meg zongorázni. Társaságba járt. Társasága magafajta fiatal lányokból állott s szigorú mamákból, akik őrizték az illedelmet. Volt köztük néhány idegen is, hiába, nem lehetett elkülönülni tőlük. Gazdagok voltak, beházasodtak a rokonok közé, rokonnak is számítottak és tele volt házuk fiatalsággal.

Gábor húszéves volt és egyetemre járt. Anyja inkább Franciahonba küldte volna, hogy dolga se legyen a némettel. De a végén mégis Heidelbergbe került. Barátokra tett szert az ellenséges nép fiai között s az idegen környezet szélesebb szemléletre tanította, mint az otthoni dombok. Már csak nyáron került haza, akkor is rövid időre.

Aztán egy estén váratlanul tért haza, fogadott szekérrel. Úgy toppant be a szobába, porosan, kipirosodott arccal. Az öregek a lámpa alatt ültek, hallották a szekeret, de azt hitték, Mihály jön haza a mócsi vásárból.

– Gábor! – riadtak föl – mi történt?!

– Megalakult a felelős magyar minisztérium! Összehívják az országgyűlést!

Az öreg Varjassy felugrott.

– Miket beszélsz…?!

– Megegyezett a császár Deákkal! Megalakult a felelős magyar minisztérium!

Izgatott szavak töltötték meg a szobát. Varjassy Istvánnak megkönnyesedett a szeme.

– Hát mégis – mondotta –, hát mégis…

Csak a nemzetes asszony állott komolyan és szigorúan az asztal mellett.

– Osztrák huncfutság fog ebből is kisülni. Hanem te, Gábor, miért hagytad ott az univerzitást?

Néhány pillanatig fagyott csönd volt a váratlan kérdésre. Azután Gábor anyjára emelte a szemét és nyílt, kemény hangon mondta:

– Hazajöttem. Hogy részt vegyek én is a munkában, ami itthon kezdődik. Nagy feladatok vannak!

A nemzetes asszony keményen, élesen felelte:

– A te feladatod, hogy elvégezzed az oskolát! Még egy esztendőd van hátra. Ami pedig a munkát illeti, fiam, az nem mostan kezdődik. Az már elkezdődött régen. Ti legfeljebb csak folytatjátok, amit mi elkezdtünk.

Gábor összehúzta egy kicsit a homlokát s az arca olyan lett éppen, mint az anyjáé.

– Hazajöttem – mondotta komolyan és nagyon határozottan –, és nem megyek többet vissza. Szükség lesz itthon reánk, fiatalokra.

Azzal megfordult s bement a szobába, hogy megtisztálkodjék. A szülők csodálkozva és megdöbbenve néztek utána, amint betette maga mögött az ajtót. Mintha akkor vették volna észre először, hogy felnőtt gyermekük van.

Aznap későn jött álom a szemükre. Az úr fel-alá járt a szobában s rágta, emésztette a hírt. Kiegyezett a császár. Mi lehet ebből? Kiegyezés… ő is engedett, mi is engedtünk… mit? mennyit? sokat?

Véres körmű, marcangoló kérdések voltak.

Mégis egyszer csak megállt az asszony előtt:

– Minka! Nőnek már a fák…!

Hangja rekedtes volt s a szeme csillogott, mintha részeg lett volna.

20

A tanya fölött ideges lábakon szaladt át az öröm. És az öröm mögött feszülten lapult a várakozás. Mi lesz? Hogyan lesz? A falubeli magyarok, de még a dobojiak is seregestül tódultak híreket hallani. Igaz, hogy kibékült a császár? Igaz, hogy király lesz belőle?

Nem lehetett tudni, hogy a sok hírből mi volt az igaz. Mindössze annyi látszott, hogy a zsandárok eltűntek s néhány nap múlva pandúrok járták helyettük a falvakat. Kékesre új ember került, svábos neve volt ugyan annak is, de magyarul beszélt és királybírónak címeztette magát.

A románok összedugták a fejüket és esténként a kerítések mentén suvadva jártak a pópához, meg a dászkálhoz Dobojba. A pópa nagyokat köszönt az

átrobogó úri fogatoknak, de otthon vezette tovább szorgalmasan a számadásokat, a földvásárlások, kölcsönpénzek számadásait, melyek időnként Balázsfalvára mentek.

Feszült várakozás lapult a falvak levegőjében s az apró kis házak szemei udvarházak és kastélyok tekintetét lesték. Mi lesz? Hogy lesz? Mi történik ezután?

Egyelőre nem történt semmi. Néhány négyesfogatot lehetett látni csupán, amint a várakozva meghúzódó falvakon keresztülrobogtak. Némelyiknek a bakján újra ott ült a hajdú, a tekintetes vármegye cifra gúnyájában. És ha egy-egy lassú mozgású szekér nem tért ki idejében, cifrán káromkodott a hajdú és magyarul. Ez volt az egész, amit a változásból egyelőre látni lehetett ott kint, a Mezőség dombjai között.

A tanya életében még annyi sem változott. Mihály továbbra is odaállt östénként a tornác elé födetlen, szürke fővel s átvette másnapra a parancsot. Az úr a lépcső tetejében állt, kopott, zsinóros ruhájában, lassú füstfelhőket eregetve a tajtékpipából s Burkus lomhán csóválta a farkát és csorba vén szájával néha belevakkantott az estébe. Apróra megtárgyaltak mindent, ami aznap a földeken történt s aminek másnap történnie kell. És úgy látszott, hogy a világon semmi egyéb nem fontos, csak az.

Ó, azért kívül a tanyán s túl a falvakon sok minden történt. A világ erősen szépülésnek indult. Először is nem jártak többé zsandárok. Azután összehívták újra a megyegyűlést. Mind összegyűltek Désen a régi urak. A dobojiak s a Bethlen-vidékiek és az ilondaiak is. S a Mezőségről néhányan, akik maradtak a régiek közül. S ezek a régi urak megkönnyesedett szemmel néztek körül, egymás kezét szorongatták és a meghatottságtól nem is vették észre azokat az idegen arcokat, akik ott jöttek-mentek a közelükben, sokkal otthonosabban, mint ők maguk s akik tulajdonképpen a gyűlést vezették és irányították, felszólaltak és egy-egy nevet megéljeneztek, mikor a császár főispánja beszélt.

Ó, azért sok minden megváltozott. Lovasbandériumok járták a falvakat, megindultak kurjongató kortesszekereken a választások és soha nem látott emberek rekedésig üvöltötték a szabadság új ígéreteit korcsmák előtt és piacok közepén.

Más volt bemenni Kolozsvárra is. A vámnál nem állították meg a szekeret goromba osztrák finánccok. Az utcák tömve voltak kalaplengető hazafiakkal és minden vendéglőben bor és cigány mellett hazafiak hajoltak az asztalok fölé s mesélték hangosan ország-világ előtt hőstetteiket s hogy miképpen bujkáltak a kopók elől, hogyan jártak túl zsandárok és Bezirkerek eszén. Csak éppen, hogy alig volt ismerős arc közöttük. És aki ismerős volt, az vagy nem volt hazafi, vagy elfeledte már a lelkesedést, mert komolyan és gondterhelten beszélt és nem szórakoztatta a hallgatóságot cifra kalandokkal. Aki pedig ismerős volt és ezt tette mégis, arról véletlenül mindig tudni lehetett valami kis piszkos dolgot. Az egyik besúgásból élt idáig, a másik kis szolgáltatásokat végzett a Bezirkereknek, véletlenül mindegyikről kisült valami ilyesmi. Azokról, akik ismerősök voltak.

De rengeteg sok volt az idegen hazafi. Hivatalokban, vendéglőkben, mindenütt. Emberek, akikről nem lehetett tudni, honnan kerültek elé és mit cselekedtek eddig. Hol voltak a nagy napokban s hol a nehéz napokban. De most ott voltak és rengeteg sokan voltak és egyszerre kiderült, hogy valamennyien rettenetesen nagy hazafiak voltak.

Hát így volt ez Kolozsvárt. Szép volt. Lelkesedett a sok új hazafi, napról napra új gúnydalokat énekelt a letűnt spicli-világról, utcán, vendéglőkben, mindenütt.

Lelkes lármájuktól megtelt a város és megtelt a vidék. Cigánybandával járták a falvakat és részeg örömükben minden kortesbeszéd előtt és minden kortesbeszéd után üvöltve éltették Kossuthot, meg a magyarok szabadságát, amely állítólag újra föltámadott.

Legalábbis azt hirdették a népnek. S ki ne hitte volna el, ha annyian mondták?

Képviselőnek jelölték Gábort is. Gábort néhány hét alatt messzire elragadta az élet zajlása a tanyától. Csak ritkán érkezett haza s akkor is pénzért jött többnyire és sietett.

Abban az időben kezdték szégyellni a gyermekek a tanyát. Nem lehetett csodálni: a feléledő kastélyos, négyesfogatos, ünnepségekkel megrakott élet elkápráztatta őket. Így kezdődött: ha vendégek jöttek a tanyára, cifra, kastélyos vendégek, a gyermekek egyszerre csak észrevették, hogy a tanyai ház milyen egyszerű. Milyen kicsi, szinte paraszti. Udvara az istállókra néz. Nincs erkélye, parkettás szalonja, mulatságok rendezésére alkalmas szálája. Környezetét nem ékesítik rondók, magas törzsű rózsák, címeres kőkapu. És már röstellték az idegen látogatóktól a tornác homokkő-lépcsőit, magát a tornácot is a ráfutó vadszőlővel együtt, a dísztelen ebédlőt, a kopott szobákat.

Mert a kastélyok levegője, ahova a magyar élet állítólag újra beköltözött, más volt egészen, mint a tanyáé. Pohlenberg báróék fényes ebédlőjében strimflis inasok hajladoztak, a főispán ajtaja előtt díszruhás hajdú állott s az újjá népesedett szalonokban könnyű és szellemes társalgás repdesett. S a tanyán csak nem akart megváltozni semmi, még a szabadsággal sem. Ebédkor továbbra is Juli hozta mezítláb a tálat s a beszélgetéseknek földízük volt és állatszaguk. Pedig már meglett volna hozzá a mód, hogy átváltozzon a tanya is. És mégis úgy maradt. Mintha önkéntes száműzetést vállaltak volna továbbra is a benne lakozók.

Pedig mondotta Gábor nem egyszer:

– Édesmama, igazán hozathatna már néhány új bútort. Szőnyegeket. Parkettet a szobába.

A nemzetes asszony ilyenkor csodálkozva nézett a fiára.

– Miért, te? Sze jók még ezek a bútorok, egy se dűl össze. A padló se korhadt, mért cserélném ki?

– Mert más lett a világ, édesmama.

– Lett a fene, dehogy lett. Gond és vesződés most is.

Máskor Ilonka mondta:

– Édesmama, ezt a veteményest legalább költöztesse el innen elölről s ültessen valami fákat, hogy ne legyünk éppen az istállók között.

Ezen már végképp megbotránkozott.

– Hallj te oda! Tán nem tetszenek neked? Sze ha azok nem volnának, gúnyád se volna, cipellőd se! Nem szégyen az istálló, meg a veteményes, hogy dugdosni kelljen. Csak annak szégyen, akinél dűl össze és puszta. Többet ér, fiam egy kicsi ház és nagy istálló, mint cifra palota és puszta csűr.

Hiába, nem lehetett beszélni az öregekkel. Gábor is, Ilonka is meg kellett állapítsák magukban, hogy az öregeket elkoptatta már a sok nyomorúság és vesződés, nincs érzékük a felszabadult magyar élet iránt.

Mert szép, hogy valaki annakidején félre tudott húzódni az élet útjából, a romokból is életet tudott kaparni magának. De ez eltelt. S most itt az ideje, hogy visszatérjen az élet oda, ahol volt. Évszázados helyére. Előkelőségbe, címeres kastélyok termeibe.

Gábor képviselő lett. Megválasztásakor estélyt adott tiszteletére a derék német szomszéd. Sokan voltak ott. Sonkoly-Krausz báróék is eljöttek. Edgár abban az évben tért haza külországi utazásaiból és fennhéjázva beszélt kalandos útiélményeiről. Fölényes volt és nagyon szigorú, amikor hazai állapotok bírálatára került sor.

– Itt úgy élnek az emberek, mint más országokban az állatok – mondotta a szalon sarkában s Varjassyné véletlenül éppen ezt hallotta meg.

– Hagyja csak, öcsémuram azokat a külországi állatokat – kezdte oskoláztatni a nyurga bárót –, mi is emberek lennénk, ha azok a külországi állatok nem taposták volna le a szabadságunkat, valahányszor emelkedni akartunk.

A fiatal báró felhúzta szemöldökét, pirosra borotvált arca megnyúlt ettől és még tudákosabb kifejezést öltött.

– Minka néni nagyon elfogult bizonyos dolgokkal szemben – kezdte el, de Varjassyné nem várta be a végét.

– Nénéd a keserűség – motyogta bosszúsan és otthagyta Edgár bárót a mondókájával.

A felszabadult magyar élet színültig megtöltötte a Pohlenberg-kastélyt. Zsivajgás és lárma hullámzott a termekben, széles mozdulatokkal gesztikuláltak Gábornak és a szüleinek, Sonkoly-Krausz is hosszasan rázta a fiatalember kezét és szerencsés pályafutást kívánt a megkezdett úton. A Pohlenberg-baronesszek körül fiatal urak legyeskedtek, tréfáltak és fecsegtek és dicsérték egymás gazdag ötleteit, amivel sikerült valakit alaposan megtréfálni.

Varjassy István ott állt zsinóros magyar ruhájában a zűrzavaros áradat közepén és valami egyre növekvő szomorúság lepte el. Néhányan jöttek hozzá és szerencsét kívántak a fiához, aztán beszélgetni próbáltak, de a mondanivalójuk olyan távoli volt, mintha idegen csillagról hozták volna magukkal.

Vadászatok, mulatságok, vigalmak, politikai beszédek, udvari bál, koronázás… mindez olyan borzasztó messze volt. Messze a földtől s a földi emberek életétől. A föld és a rajta élő nép sorsának kérdéseitől. Azoktól a régi kérdésektől, melyekért annak idején kardot kötni és verekedni kellett, melyekért életek, sorsok, családok és vagyonok pusztultak el… s melyek akkor úgy maradtak, csonkán és megoldhatatlanul… és most úgy látszik, már senki sem törődik velük.

Szomorúan húzódott a fal mellé s onnan nézte az embereket, Istenem, gondolta, Istenem. Hát ennyi az egész…? Ez a szabadság…? Hát hiszen… hiszen akkor nem is volt érdemes, annakidején… ma már senki se bánja…

Szomorúan állt ott zsinóros ruhájában, egyedül. Hallgatta a léha fecsegést és eszébe jutott: harminc évvel ezelőtt ha összejöttek valahol fiatal és idősebb urak, milyen más volt az akkor. Kevesebb volt a kacagás, kevesebb volt a zaj, s a nemzet nagy kérdései komolyra szépítették az arcokat. Mind magyarok voltak és mind jó magyarok. Régi vágásúak, zsinóros ruhában. Kik nem csak üvölteni tudták a szabadságot, de tudtak gondokkal vívódva dolgozni is érte. Vérezni is érte. Hova lettek ezek az emberek? Elpusztultak volna? Hát az egész nemzet elpusztult már…?

Most lám, Pohlenberg és Krausz. Ezek ketten vitáznak a magyarság kérdésein. S a fiatal magyarság csínyeken töri az eszét, meg vigalmakon. És zsinóros régi ruha senkin, csak rajta egyedül. Idegen gúnya, idegen szellem. Megszűntek, úgy látszik, a komoly estélyek s a komoly magyarok is, a ruhával együtt.

Rosszkedvű volt. Rosszkedvű volt a nemzetes asszony is.

Korán mentek haza. S végig a hosszú úton, míg a hintó az éjszakában döcögött velük, egyetlen szót sem szóltak.

21

A falu felszínét csakhamar nemzetiszínű párák lepték, mint ahogy a tavat is lepik ősszel pázsitzöld ködök, melyek alatt halálra készülődő ásításait rejtegeti a víz.

Az első ilyen pára, amelyik Varjas felszínén megjelent, Aufbauer úr volt, az iskolamester. Kis, köhögős, vézna emberke volt Aufbauer úr, csak úgy lötyögött rajta a német pantalló meg a szárnyas kabát. Ha beszélt, olyan volt nyaka a magas kemény gallérban, mintha ádámcsutka helyett egy bőr alá rejtőzködött mókus szaladgált volna fel s alá rajta, nyílást keresve a kiszabadulásra.

Aufbauer urat az állam küldte a maga iskolájához. Jöveteléről néhány nappal előbb hírt kapott Muresan Indrei, a pópa s szekeret is ő küldött utána, kvártélyt is ő adott. Otthon pedig nagy szeretettel fogadta a göthös kis emberkét, bevezette a szobába, sült csirkét s bort tett elébe, a papné pedig még a széket is megtörülte, ahova ülnie kellett.

– Jó nép ez, békés nép – dicsérte Indrei pópa a faluját –, megcsinálnak ezek mindent, amit parancsol nekik az ember. Az iskola dolga se lesz nehéz, kedves iskolamester úr. Majd a feleségem, meg én elvégezzük. Elvégezzük. Eddig is mi tanítottuk őket. A mester úr úgysem tud beszélni velük, hiszen románok…

De Aufbauer úr lelkes hazafi volt s a nyaka ki is nyúlott mindjárt erre.

– Meg kell tanuljanak magyarul. Himnuszt, Talpra magyart, Szózatot. Verseket kell szavaljanak, hazafias verseket…!

A pópa szelíden bólogatott.

– Megtanulják, iskolamester úr, megtanulják. Megtanulnak ezek mindent, ha az parancs. Jóféle nép, engedelmes nép…

Hát meg is tanulták. Már az iskolanyitás ünnepélyén – mert hogyan is lehetett volna megnyitni egy iskolát ünnepély nélkül, hiszen felszabadult az ország – lelkes szavalatok kápráztatták el a falubeli hallgatóságot. A pópa és felesége igazán kitettek magukért. Nemcsak a magyar gyermekek lelkesedtek, de ugyancsak a románok is!

A Talpra magyart Bács Jancsi rikoltozta el, Bács Szándi dászkál okos Jonel fia. Úgy ugrott ki a térség közepére, mint egy kis kakas. Izzott a szeme feketén, csak úgy sütött. Nagyobbacska fiú volt már, nem iskolába való. Magától vállalta el a szavalatot.

– Talpra magyar! – rikkantotta el mindenki előtt a dászkál fia s bizony olyan szépen s annyi lelkesedéssel, hogy megkönnyezték az idősebb emberek, kivált az asszonynép.

– Jól van, Jancsi fiam – veregette meg Aufbauer úr a legényke vállát s a pópa mosolyogva bólogatott és elégedetten. Szándi, a dászkál pedig némán, izzó szemekkel nézte a fiát, mintha abban a percben állott volna be vértanúnak.

Varjassyék ott ültek legelöl, két elnyűtt karosszékben, amit külön a tiszteletükre hordatott a pópa ki az iskola elé. A nemzetes asszony keskenyre préselte a száját, mikor a dászkál-fiú üvölteni kezdte Petőfi szavait.

– Szégyen s gyalázat – sziszegte a fogai között –, szégyen s gyalázat…!

Varjassy szótlanul és komoran nézte végig a lelkes műsort. Néhány magyar gyermek is szerepelt, de a legtöbb román volt mégis. Idegenül hangsúlyozták a szavakat, látszott rajtuk, hogy szót sem értenek az egészből, de mondták becsülettel, mert az volt a parancs. A pópa pedig szelíd mosollyal bólogatott s ravaszul hunyorgó szemekkel.

– Engedelmes nép ez, jó nép ez. Megtesz mindent, amit parancsolnak.

Az ünnepség után Varjassy magához intette a göthös kis iskolamestert. Büszkeségtől kipirosodva jött s hajlongva készült átvenni a dicséretet. De a dicséret másképpen hangzott, mint ahogy várta volna.

– Nagy szégyent tett velünk az úr – mordult rá rosszkedvűen Varjassy István.

Szegény Aufbauer úrnak a lélegzete is elakadt a megdöbbenéstől.

– Hogyhogy, instállom? – hebegte – hogyhogy, könyörgöm…

– Hogy a mi legnagyobb nemzeti költőnk szavainak elmondására nem talált a szavakhoz méltó magyar gyermeket, hanem elkiabáltatta egy olyannal, aki minden percben kész volna legyilkolni egy magyart…!

Szegény, jó, igyekvő Aufbauer úr egészen megrendült a beszédtől.

– De méltóságos uram! Könyörgöm! Én a legjobb szándékkal tettem! Félre méltóztatott érteni! Hiszen nekem éppen az a célom, hogy az idegen nép gyermekeit megnyerjem a magyarság számára, jó magyarokat neveljek belőlük!

– Kutyábul nem lesz szalonna! – csattant közbe a nemzetes asszony – okosabban tenné az állam is, ha azon igyekezne előbb, hogy megmentse azt a kevés magyart, ami van, nemhogy még újakat szerezzen hozzá. Ezekből. Na, jól néznénk ki, ha ezek kellene talpra szökjenek a magyar szabadságért.

Szegény Aufbauer úr valósággal megizzadt ezektől a kemény szavaktól. Hiszen ő jót akart, ő terjeszteni akarja a kultúrát, a magyar szellemet, a magyar hazafias érzéseket, terjeszteni minél szélesebb körökben. Szerette volna mindezt megmagyarázni, de nagy ijedelmében még a szavakat sem találta meg. Csak hebegett s nyakán szaladt fel-le nagy riadtan az ádámcsutka.

– Bocsánat… nem tudtam… méltóságod másképpen fogja föl… én… én azért még most is azt hiszem… hogy szeretettel… és lelkes munkával… látni fogják, hogy a magyar haza gondoskodik róluk… belátják, hogy amit talán nagyapáik tettek, nem volt helyes… azt hiszem, nem foglalkoztak velük eleget… a Szent István-i birodalom minden polgára meg kell tanulja… Kárpátoktól az Adriáig…

Míg Varjassyt elhagyta a béketűrés és rámordult gorombán:

– Hagyja az úr a Kárpátokat, meg az Adriát. Van elég munka itthon is, száz évre előre. Megmenteni a magyart!

A pópa ott állt mellettük és mosolyogva simogatta vörös szakállát. Csupa alázat volt a kicsi ember, csupa görnyedés.

– Szép volt ugye, méltóságos uram, szép ünnepély volt. Az embernek a lelke fölemelkedik…

– Az embernek a lelke mindig magosan kell legyen – nézett rá Varjassy keményen –, nem csupán akkor, midőn az idők aszerint változnak. Tisztelendő úrnak ezt tudni kellene.

A rókaarcú pópa szinte földig görnyedt az alázattól.

– Méltóságos uramnak tudnia kell, hogy én mindig jó és igaz ember voltam…

Varjassy egy pillanatig némán nézett rá, aztán gúnyos mosoly szaladt keresztül az arcán.

– Tudom, tisztelendő úr. Volt időm megtanulni. Négy év alatt, Kufstein várában. Gyere, Minka.

Azzal hátat fordított a megszeppent papnak s indult az út felé, ahol András állott, a szekérrel. Szegény iskolamester megnyúlt ábrázattal, hebegve topogott mögöttük.

Ahogy Varjassy a szekér felé haladt, telve szomorúsággal és bosszúsággal, az emberek között meglátta a dászkált. Megállt. Intett neki.

– Szándi!

Kelletlenül bár, de odajött. Sovány volt és csontos, szemei mélyen ültek barlangjukban, de éppen úgy sütöttek elő, mint régen. Vadul és gyűlölettel.

– Szándi! Hát mit szól a fiához?

A dászkál vállat vont.

– Szépen mondta.

Varjassy megcsóválta a fejét.

– Én a maga helyében nem engedtem volna.

A dászkál lehajtotta a fejét és nem felelt mindjárt. Csak később, szinte suttogva. De akkor már újra fent volt a feje és bátran nézett.

– Miért? Mi kára lesz belőle? Nem az a fontos, hogy mit mond az ember… amit érez…

Varjassy nézte a sovány, égőszemű embert. Azután vállára tette a kezét s mosolyogva mondta. Mosolya szelíd volt már.

– Látja, Szándi, magát becsülöm. Kár magáért. Belebutult a gyűlöletbe. Ne haragudjon, amért így mondom. S látja, megtoldom a mondását is. Még csak nem is az a legfontosabb, sajnos, hogy mit érez az ember. Hanem, hogy mit cselekszik. A cselekedetek döntik el egy nemzet sorsát, nem az érzések.

Még nézte egy darabig, aztán a szekérre mutatott:

– Látja ezt a két lovat? A Fecske csikója mind a kettő. Azé a kancáé, emlékszik… hát ezért mondom. Nem az érzés, hanem a cselekedet!…

Szegény Aufbauer úr csak állt ott és riadtan bámult. Értelmetlen távolságban állottak tőle a szavak, amik ott a két ember között estek. Varjassyék pedig felültek a szekérbe, András indított s a falu gyermekeinek harsány éljenzése közepette elhagyták az iskolateret. Legjobban és leghangosabban Bács Jani ordított. A pópa megdörgölte a kezeit, vállára veregetett Aufbauer úrnak, néhány vigasztaló szót is mondott neki, aztán intett az egyik embernek s indult vele vissza a paplak felé, hogy megbeszéljék a földvásárlás dolgát.

22

Varjassy István nem is látogatta többé a szomszédokat. Járta a földeket, vagy ült a padon és a fákat nézte, melyek felnőttek bár, de valami mégis elmaradt. Olykor jött Berci pap s beszélték vizesbor mellett a falu dolgait, magyarok dolgait. S a Mezőség apró híreit, melyek úgy verődtek egyik völgyből a másikba, mint a tétova szél, mely tavak és erdők szagával járja a dombokat.

Hogy Pohlenberg báró sváb intézője csak oláh cselédeket fogadott föl, mert azok kezitcsókolommal köszönnek neki. Hogy Cegőn az uradalmi kertész fia oláh

leányt vett el s az első gyermeket is annak keresztelték, pedig a földesúr volt a keresztapa…

Szomorúan itták a bort és hallgattak nagyokat.

Így telt az idő. És telt nagyon.

Egy idő óta valami furcsa fáradtságot is érzett. Pedig a mozdulatai még rugalmasak voltak, a vadászfegyver még engedelmesen pattant a vállához s a szíve, tüdeje bírta a hegyet. De… és erre egy tavaszi hajnalon jött rá: szakállában már nagyon sok volt az ősz szál. De… és ezt legelőször egy mócsi vásáron tapasztalta, a vendéglőben: fiatal urak felálltak, amikor az asztalukhoz lépett. De… és ez egyre gyakrabban történt: felnőtt leányok azt mondták: bácsi. István bácsi…

Egy idő óta sokat tűnődött ezen. Hogy mikor volt az a nap, mikor Istvánból István bácsi lett. Azon a tavaszi hajnalon, amikor törülközés közben a tükör előtt állva fölfedezte, hogy a szakálla már szinte-szinte ősz, döbbenve állt a tükör előtt sokáig és nézte az arcát. Öreg vagyok? Nézte a homlokát, mely megnőtt a ritkult haj alatt, s a haját, melyet bár rövidre vágva hordott, mégis olyan volt már, mintha lisztet vegyítettek volna közéje.

– Hát így kezdődik? – csodálkozott – így kezdődik az öregség? A halál?

A halál. Régen soha nem gondolt erre. Vagy ha ritkán mégis átsuhant a tudatán valami homályos sejtése a végnek, az olyan volt csak, mint amikor a gyermek ezt a szót hallja: jövő esztendőben. Hát igen, lesz olyan, azt mondják. Valahol a végtelen idő-erdő végén. De olyan messze van az, hogy mégcsak nem is biztos.

Mikor Ilonka férjhez ment, ott a lakodalmas asztalnál megint elfogta a szomorúság. Pedig emberi ésszel mérve nem volt oka reá. Szép, komoly, szívének tetsző lakodalmas nép ülte körül a hosszú asztalt, csupa jó barát, csupa régi bajtárs… és mégis. Ott ült szemközt vele Detre Balázs, a vőlegény apja, régi honvéd időkből kenyeres pajtás. Hosszú, fityegő bajusza szinte még a régi, várná az ember, hogy lóra kapjon s cifrát káromkodva kirántsa a kardját, mint akkor, Piskinél…

De a bajusz már fehér s fehérek a bozontos szemöldökök is és alattuk a kék szemek fáradtan néznek szembe vele s mikor bal kezét a pohárhoz emeli, hogy régi idők emlékezetében ráköszöntsön – mert jobb karja odamaradt –, reszket a keze és ráncos rajta a bőr.

S a kis Pepa, ott túl, az anyatárs… Istenem, milyen hamis, víg leány volt. Hányszor vitt cigányt az ablaka alá… még akkor, mielőtt Minkával összekerült volna… talán szerelmes is volt belé egy kicsit. Ma már Pepi tántnak hívják s komolyan ül gyöngyös főkötőjével s a szeme olykor könnyes szegénykének, mert Istenem, mégiscsak a fia esküvője ez.

Ilonka Kolozsváron ösmerkedett össze Detre Péterrel. Mint gyermek, már látták egymást olyankor, de a fiú öt évvel volt idősebb s így a megismerkedés csak később történt.

Együtt farsangoltak egy telet. A fiú sokat táncolt vele, éjjel zenét hordott a monostori ház ablakához s virágokat küldött. Nyáron Varjasra is kijöttek, apjával, anyjával. Ősszel is, vadászni. Télen is. Aztán megint farsangoltak egyet. És megint éjjeli zene, megint virág. Aztán tavasszal megkérte a kezét.

Egy évig hordták a mátkaságot, mert Minka mama kijelentette, hogy Ilonka fiatal még. – Hadd a nyavalyába, egyszer vagy csak leány, ráérsz még a főkötőt viselni! – s a stafírung sincs készen. – A mátkaság alatt hosszú leveleket küldözgettek egymásnak, olykor összevesztek, máskor kibékültek, aztán egy évre rá, március elején megvolt az esküvő.

A Farkas utcai templomból a Nagy Gáborba mentek, ott volt a lakoma. Nem voltak sokan, csak éppen a család. Alig hatvan ember. Az első pohárköszöntőt az esketőpap mondta. Fehér hajú, piros arcú, komoly öreg úr, régi barátja a családnak. Hosszú és szép beszédet mondott, az örömanyák sírtak és sírtak a tántok is mind.

Másodiknak Detre Balázs szólott. Komolyan, lassan, katonásan. Néha elhallgatott, mintha elfeledte volna, hogy mit akart mondani s a bajuszát rángatta olyankor. De tudta mindenki, hogy csak a meghatottság miatt van ez, mert nem akarja, hogy megremegjen a hangja.

Beszélt az apákról, kik egymás oldalán harcoltak a szabadság ügyében s kik egymás oldalán buktak el. S a fiakról és leányokról beszélt, akiknek folytatniok kell ezt a harcot, amely nem ér véget sohasem, ameddig csak egy magyar is él ezen a földön. A magyar nemzet élete küzdés, mondotta fél karú öreg Detre Balázs. Mi ebben a küzdésben neveltünk benneteket s most, hogy útatokra bocsájtunk, csak azt kívánhassuk nektek: legyetek jobb küzdők, mint amilyenek mi voltunk. Éljen a szabadság!

Némán itták ki a poharakat s felállva.

A második sült után úgy illett, hogy Varjassy is szóljon valamit. Minka mama már erősen nézte s intett is a szemével. Hát sóhajtott egyet s lassan fölállott. Nem kellett csengetni a pohárral, elállott a beszéd magától is. Nagy, feszült csend lett, tiszteletteljes csend, ahogy illik, ha idős úr beszél. Csak az ételhordók pusmogása hallatszott a terem sarkában.

– Édes Péter fiam, édes Ilonka leányom. Ti többiek, megengedjétek nekem, ha már ez alkalommal csupán őhozzájuk szólok. Idős ember vagyok, egy s más eltőtt fölöttem is s ezért zokon ne essék, ha e vigasság alkalmából komoly szót s komoly intelmet mondok.

– Ti, gyermekeim, az életet ma pompás, szép virágoskertnek látjátok s minden bizonnyal az is, virágoskert. Csakhogy az emberek többnyire azt a hibát követik el vele, hogy eleinte csak gyönyörködnek a virágokban s mikor már elnyílottak, nem törődnek többé velük.

– Kedves gyermekeim, a virágnak, a kertnek, az életnek gondozás kell, mert különben fölveri a burján, meg a tövis. Mi ezelőtt húsz esztendővel csak burjánt és gazat leltünk a kertek helyén és lassú munkával, meg Isten segedelmével, mi

tudjuk csak hogyan, kertet csináltunk belőle újra, hogy legyen nektek virágos az élet, mire felnőttök.

– S most, hogy ebben a kertben elengedlek benneteket, semmi egyebet nem kérek tőletek, mint hogy gondozzátok szeretettel és munkával tovább azt a földet, mely virágot és kenyeret terem az ember életéhez. Tudom, nehezen érthető a beszédem, idős ember beszéde fiataloknak mindig nehezen érthető. De gondolkozzatok rajta. S jusson eszetekbe, hogy az a föld, amelyen ma csupa virágot láttok ifjúi hevülésetekben, még nem sok évvel ezelőtt vért és szomorúságot termett, gyászt és pusztulást s mennyi küzdelembe, megaláztatásba, meghurcoltatásba, mennyi fogcsikorgató tűrésbe került, ameddig sikerült a romok és burjánok helyén termő kertet nevelni.

– Szeressétek ezeket a kerteket, gyermekeim és folytassátok a béke munkáját, az építés munkáját, mely nehéz és fáradságos munka bizony s nem eredményez érdemrendeket, fényes kitüntetéseket: de eredményez tiszta és szép érzést, nyugodt lelkiismeretet családdal és nemzettel szemben.

– És még valamit mondanék nektek. A világ ma, látom, kapkodva szalad a fényes szerencse után s az országon végig idegen levegő árad, léha pompának és üres cifrálkodásnak levegője. Vigyázzatok, nehogy elvesszetek ennek a fényében, mely káprázatos ugyan, de üres és csaló fényesség s csak arra szolgál, hogy eltérítse szemeteket a földtől, a néptől s az emlékek tanulságaitól, amiket tőlünk kell örökölnötök. Ne hagyjátok magatokat megtéveszteni. A mi nemzetünk sorsa nem a gyűlések fényes csarnokaiban s nem mulatozó kastélyok termeiben dől el, hanem a falvak népe között s a termőföldön, mely életet ad. Mi ezt már igen jól tudjuk, fiam, s szeretnők, hogy ti is tudjátok és el ne feledjétek.

– Maradjatok a földhöz nőve s folytassátok békével a munkát, amit mi húsz esztendővel ezelőtt elkezdettünk. S a szerencse, a vagyon, ami ebből a munkából kinőtt, ne legyen számotokra lépcső, melyen keresztül fölemelkedni vágyjatok a bécsi Burgból áradó, idegen fényesség szemfényvesztő köreibe. Kulcs legyen csupán a szerencse és vagyon, egyszerű kulcs a kezetekben, magatok és népetek számára, az élet virágoskertjének kapujához…

Csöndesen mondotta ezeket. Aztán fölemelte a poharát. Mindenki fölállt. Ilonka odament hozzá, megcsókolta, aztán egy pillanatra vállára hajtotta a fejét. Mikor elment, az arca helyén könnyes volt a zsinóros atilla.

23

Így röpült ki a kisebbik madár is a varjasi tanyáról. Kedves és meghatott kis röpülés volt, szinte olyan, mint mikor a gerlék útra kelnek ősz elején s mielőtt fölemelkednének a felhők magasába, kereken szállják még egyszer azt a helyet, ahol fészkük állt.

Utolsó nap, mielőtt Kolozsvárra mentek volna, Ilonka még megjárta a tanyát. Búcsúzás volt ez. Tudta, hogy az élete ezentúl elkanyarodik onnan, Péter élete mellé kanyarodik s ezentúl úgy fog csak visszagondolni erre a régi életére, mint ahogy szelíd és szép emlékekre gondol vissza az ember.

A madarak etetője ott volt még az ablakpárkányon. Azon a tavaszon sokáig etette őket, akkor is, mikor már nem volt szükségük rá. És ez is búcsúzás volt. És sokszor gondolt arra, hogy következő télen már nem fogja ezeket a cinkéket látni, sem a fakuszokat, sem a kövér, szép tollú meggyvágót.

Többször is mondta azon a napon az apjának:

– Aztán a madaraimról ne feledkezzék meg.

És tudta, hogy nem fog megfeledkezni róluk.

Kicsit szomorú volt ez a búcsúzkodás. Mert igaz, hogy az élet szép, ami előtte áll, szép és maga választotta. De ez is szép volt itten, az ismerős fák, a dombok s a tanya lassú, nyugalmas élete. Az öreg Burkus… Istenem, már olyan öreg, maholnap ő is elmegy a tanyáról s a tanya még jobban egyedül marad. Mert ez volt érzései között a legszomorúbb, hogy a tanya egyedül marad. Ő elmegy s itt minden így marad változatlanul, éppen csak valami roppant egyedüllét nehezedik reá, olyan súlyos egyedüllét, hogy könnyet facsar az ember szeméből.

Ott sírta ki magát a magányosan álló fenyő alatt. Az ágakon cinkék szökdöstek, vígan köszöntötték a szellő tavaszi illatait. Olvadt hó szaga érzett s a patak lent a réten zúgott megáradva s ez a messzi zúgás olyan volt, mintha a dombok mormoltak volna búcsúztató szavakat.

Az esti napban csillant az orgonák duzzadó rügye s a tó fölött vörös volt az ég, békésen és szelíden vörös. Kis bodros felhőcskék kalózkodtak az ég vörös vizében, nyelték a napsugarakat s az illatot, amit a lomha föld tavaszi nyújtózkodása okozott. Három vadruca szállt át magosan a ház fölött, vissza se néztek, csak szálltak egyenes vonalban s ez is olyan roppant szomorú volt.

Aztán, hogy a nap végleg behullt a tó dombjai közé s hűvösség kúszott elő a bokrok alól, még egyszer körülnézett és letörülte a könnyeit. Nyers, józan szaga lett az estének, az istállóknál itatásra terelt marha bődült s ettől eszébe jutott, hogy még sok a dolog. Csomagolni kell, készülni kell. Még egyszer körülhordozta szemét a kedves, ismerős, szomorú tájon, a mezőségi dombok egymásra hajló vonalán, aztán sóhajtott. De már nem mélyről jövő sóhajtás volt ez. Siető léptekkel bement a házba.

Reggel már csak a cselédektől kellett elbúcsúzni. Az asszonyok sírtak, kötényüket a szemükhöz emelték, szerencsét és boldogságot kívántak és siratták önmagukat, meg az időt, ami eltelt.

– Jaj, drága, jaj, még az elébb itt futkosott né s kérte a málékenyeret s már megyen férjhez, jaj, Istenem, Istenem…

De akkor már ott állott befogva a hintó s mögötte málhával rakva a szekér. Az indulás gyors volt, a nemzetes asszony csak szólott: Na fiam, egy-kettő… s már

mentek lefele a kőrisfák között, a cselédházak előtt, a veteményes előtt, melyek melegágyainál ott állt Feri s nézett… s már elmaradtak a tanya fehér istállói, öreg diófája, Feri a melegágyakkal, elmaradt a domb, a tó, a völgy, elmaradt az egész eddigi élet, mintha valaki gyorsan pontot tett volna a végibe.

Így repült el a kisebbik madár.

Mikor az esküvő után hazajöttek az öregek, kettesben és nagyon megcsöndesedve, olyan elhagyatottnak látták első napon a tanyát, mint még soha addig. Este is volt már szinte, amikor megérkeztek. Az ég kicsit borús volt s a ház, meg az istállók mélyen belesüppedtek a hallgatásba.

A tornácon álltak egy keveset. A patak alig-alig hallhatóan zúgott s egy csillag bátortalan fénye kinyílt a borongós fátylak között, mintha valaki sírva lenézett volna a világra. Aztán bementek a házba. A cseléd lámpát gyújtott, de valahogy nem tudták, mit kezdjenek ezzel az estével, üres volt és hosszúra nyúló. Soha még ilyen dologtalanul, ilyen céltalanul nem álltak szemközt az idővel, mint akkor.

Beszélgettek egy keveset Péterről s a szamosmarti birtokról, ahova Ilonka került. Megnyugodva vigasztalták egymást, hogy minden jól van, rendben van, szebben el sem igazíthatták volna a leány sorsát, mint így.

Aztán erről sem volt mit beszélni többet. A csönd lehullt a lámpa köré s ők ott ültek szótlanul az asztal két végében, mélyen a békességes megnyugvás alatt és mégis nagyon-nagyon szomorúan. Nem volt több feszültség a levegőben, mely gondolataikat lefoglalhatta volna, tervezgetés, fontolgatás, s hogy mindez hirtelen nem volt többé, úgy érezték, mintha valahol, valami hirtelen megszűnt volna. Talán az élet íze, a létezés értelme szűnt meg, vagy távozott el a felnövekedett gyermekek batyujában s ők ott maradtak a néma nagy estében egyedül.

Aztán kopogtak az ajtón s istállószagú bekecsében, földszínű csizmájával esetlenül topogva, bejött Mihály. A nemzetes asszony gyorsan megtörülte a szemét s az úr nagyot sóhajtott. Elővette a pipát s megkérdezte lassan:

– Na, Mihály! Halad a vetés…?

24

Haladt a vetés. Kikelt, megbokrosodott, szárba indult. Jó szagú szellő lebbentette selymét. Pacsirta nótázott fölötte. A vércsék újra meggyűltek a fenyőkön, belevisongtak a tanya csöndjébe s a vén diófa előrehajló ágán sárgarigópár készített fészket magának.

Egyéb semmi nem történt abban az évben.

Csak megdöglött a Burkus. Egy reggel ott feküdt a kutyaólban és nem mozdult, mikor a cseléd elébe tette a tálat. Pattintott neki, arra se mozdult. Szólott hozzá: Burkus, ne! Mégsem mozdult. Megérintette. Már merev volt egészen.

Oda ásták el a diófa alá. Látni lehetett onnan a völgyön át a Torligetre is, ahol annyi disznót ugatott valamikor szegény.

Az úr sokáig nem akart új kutyát szerezni. Pedig Gábor egy nagy cseh vizslát ajánlott helyibe, Pohlenberg kopót, Sonkoly-Krausz agarat. De nem kellett. Egyik sem kellett, Burkus helyébe nem kellett más kutya.

Néha este, ha leült a diófa alatti rozoga padra s szeme megpihent a fekete földhányáson, mely alatt Burkus feküdt, vagy átszaladt a völgyön a Torliget fái közé, valami szomorúság fogta el. Tulajdonképpen mit is csináltam? – kérdezte magától. Mit is csináltam, hogy úgy eltelt az idő? Küzdöttem, kínlódtam, kapartam a földet. Verekedtem, börtönben ültem. Ültettem néhány fát, építettem két szobát a házhoz… istállókat, cselédházakat, csűrt, egyebet… és ennyi az egész. Jártam a tavon tavasszal és nyáron, ősszel és télen, jártam az erdőt, a dombokat… a földeket… és hát eltelt, na, eltelt az idő ezekkel.

Lehet, hogy mindez egészen felesleges volt. És nem is volt fontos. Lehet. Hiszen ezek az újak, ezek a fiatalok meg sem látják már azt a változást, mely ennek az időnek nyomán a dombon végbe ment. Gáborék… Más életet élnek. Lázasabbat, tele jövéssel-menéssel, szónoklatokkal, vitatkozásokkal, ünnepélyekkel és előkelő idegen szokásokkal. Lehet, hogy nekik van igazuk. S amit ők csinálnak, attól majd több lesz egyszer az ország.

Azért szomorú mégis. Hogy annyi minden, úgy látszik, hiába telt el. A nagy küzdelem. A rabság. A dacos, nehéz évek. Szomorú, hogy úgy elhagyja az embert az idő. Akár a Burkus.

Sokáig nem kellett új kutya. Aztán ősszel, éppen törökbúza-dézsmálásból jött haza, az úton egy elvert szürke kuvasz szegődött a nyomába. Sovány volt és tépett és úgy nézett rá, annyi szomorúsággal és aggodalommal, hogy nem űzte el. Feljött vele a tanyára. A konyhába ugyan nem akart bemenni, de az odalökött ételt ügyesen kifogta. Megette még a pityóka héját is. A kezéből csak a harmadik napon vette el az ételt. Akkor nyakába tette a Burkus régi láncát s a kutyaólnak ott a ház sarkában ismét lakója volt.

Gábor nevetett.

– Ennél mégis csak jobb lett volna egy vizsla.

– Hadd el. Kuvasz talál ide, nem úri kutya.

Gábor nem hagyta magát. Képviselő volt és álláspontját védeni megtanulta.

– Elteltek, apám a kuvaszos idők – mondotta –, fejlődni kell, hogy lépést tarthassunk a világgal!

Az apa végignézett rajta, kicsit felhúzta a homlokát.

– Fejlődni, ebben igazad van. De ez a domb, látod, többet fejlődött azokban a kuvaszos időkben, ahogy nevezed, mint a mai pantallósban az ország. Ez a domb is kopasz volt, mint a tenyerem. S a kuvaszos idők, látod, mit csináltak belőle? Innen telik most pantallóra s négyesfogatra. Ezt ha csinálnátok ti is az országgal, akkor fejlődés volna. De a parádé, az még nem fejlődés, fiam.

Gábor unta már ezt a beszédet. Hiszen egy idő óta egyébről nem is volt szó otthon, ha néha hazavetődött. Öregek, gondolta, sértődöttek. Elmaradtak a világtól s most úgy érzik, hogy visszaszorítják őket. De azért mondta:

– Meg kell mutassuk a világnak, az idegen népeknek, hogy mi is vagyunk olyanok, mint ők!

Varjassy István hosszasan nézte a fiát, aztán nagyon komolyan szólott:

– Látod, itt van a baj. Ti olyanok akartok lenni, mint mások. Mi ennél sokkal többet akartunk: különbek lenni! És meg is mutattuk!

Nézték egymást, nem értették egymást. Szomorú volt.

Néha, vacsora után, a két öreg beszélgetett erről. Mikor már csak maguk voltak a tornácon s a csönd és a tanya fölé szelíden és lassan ráereszkedett a barna éjszaka, mint puha tollú nagy tyúk, mely a holnap tojásain kotol. Ilyenek a fiatalok, mondották, ilyenek. Nem egyeznek az öregekkel eleinte, külön utakat próbálnak. Aztán rájönnek maguktól, hogy melyik út az igazi, rájönnek biztosan. Gábor is, mondották, majd megházasodik, megjön az esze. Úgy hírlik, jár a Garázda Péter leánya után s Erzsébet jó asszony lesz. Jó lány, gazdag lány. Becsületes úriemberek a szülei, apja is hat évig bírta Kufsteint s csak meghalni szabadult haza.

S ilyenkor már el is rendezték a beszéd fonalán a dolgot. Gábor megházasodik, otthagyja a haszontalan szószátyárkodást, a sok cifra idegent majmoló kastélyt és városi palotát s hazajön. Építenek még a házhoz egy szárnyat, már nézték is a helyét, oda a másik oldalra, abba betelepednek. Az udvar a tornác előtt ugyan megszűkül kissé ezáltal, de majd csinálnak a közepén egy nagy virágágyást s a fal mellé rózsákat ültetnek. Aztán Gábor átveszi majd a gazdaságot, mint ahogy azt rend és szokás kívánja minden földdel élő ember házában, ha a legényfiú megházasodik. Eleinte csinál majd néhány baklövést, itt-ott megüti az orrát amíg majd beletanul a rendbe. A rendbe, mely ősi és törvényszerű ezen a földön: mélyíteni a barázdát és szélesíteni, ügyelni az idők járását, kissé mindig igazodni hozzá és kissé mindig ellene szegülni. Gondozni a dombot s a népet, mely a domb alatt meghúzódva él. Ha pedig úgy rendeli a szükség: kiállani érte becsülettel.

Hát így lesz, mondogatták, így, előbb-utóbb. Forrja ki magát, aztán elveszi azt a leányt, vagy másikat és hazajön. Beáll a nyomba ő is, meg az asszony, a nyomba, amit nehéz idők alatt ők ketten tapostak, régi ősök nyomait keresve.

Így magukban elrendezték szépen, meg is beszélték sokszor. Majd a kert fái közt búvócskát játszanak az unokák s a fák emlékezni fognak arra az időre, amikor ültették őket s amit a visszaemlékezés közben éreznek, azt illatban, árnyékban, suhogásban tovább adják nekik.

Szép és megnyugtató gondolatok voltak ezek, megtöltötték a tanya árva estéit s elfeledtettek mindent, ami szomorú.

És telt az idő, köröztek a vércsék a ház fölött, fölnevelték fiaikat s egy napon búcsú nélkül elmentek. Annak az ősznek a vége felé, kietlen, sáros novemberi napon, egy nagyon szürke napon meghalt az öreg Mózsi.

Csak egyszerűen meghalt. Beteg se volt, nem is panaszkodott, hogy fájt volna valamije. Előtte való napon még fent járt az udvarban, hozott egy szép süllőt, megitta az érette járó pálinkát, tisztelettel jó éjszakát kívánt és elment. Másnap délelőtt a veje úgy találta meg a fekvőhelyén, mozdulatlanul.

Ott ásták meg a sírját egy nagy nyárfa tövénél, közel a kalibához. Az úr választotta meg a helyet, gondosan ügyelve rá, hogy látni lehessen onnan a tóra s a tó tükrén végig a vészák sárga sorára, melyeket annyi gonddal ügyelt egy életen keresztül. És látni lehessen onnan a kalibát is, melynek kopott küszöbe előtt naphosszat fonta a vészákat, kötözte a varsákat s olykor elnézett fölöttük messzire végig a völgyön, végig a nádason, végig a dombok szelíd és békés hajlásain s az ég változó színét figyelte és gondolt közben bizonyára ezerféle mindent, amit az ember gondolni szokott egy életen keresztül.

Ügyelt, hogy közel legyen a sír a nádashoz is. Nyáron hallani lehessen a susogását onnan és nádirigók cserregő énekét, melyet annyi estén keresztül hallgattak együtt. És ne legyen a nyárfához nagyon közel. Ne fedjék el ágai az eget, melynek gyöngyszínű selymén nyári szürkületkor suhogó szárnyú vadrucák húznak át alacsonyan és lassú evezéssel egy-egy gém is olykor. S kereken a békák zsongó muzsikája összecsapjon olyankor a sír fölött s ringassa még szebb, még melegebb és még otthonosabb álomban azt, aki alszik.

Azon a napon, amikor a temetés volt, váratlanul hazajött Gábor. Az úr s az asszony éppen készülődtek lefelé, ünnepélyesen és komolyan, talpig feketében, mikor a detrefalusi fogat felhajtott a kőrisfák között s a hintóban a fiú. A fiú akkor már huszonnyolc éves volt, magas, jótermetű. Barna bajusza férfiasan kunkorodott, anyjától örökölt hegyes állát csupaszra borotválta, keménygallért viselt és divatos, idegen szabású ruhát.

Leszállt a hintóból, odajött, kezet csókolt.

– Öreg Mózsi meghalt – mondotta az anyja –, éppen temetjük.

– Úgy…

Az apja is mondta:

– Öreg Mózsi, tudod, aki kihúzott a vízből…

– Tudom, hogyne. Szegény öreg.

Várták, hogy talán jönni fog velük. Hiszen öreg Mózsi halt meg. De Gábor csak állt s így ők is álltak. Kicsit feszes volt a hangulat és zavart. Aztán Gábor megszólalt. Nyíltan és egyenesen mondta:

– Apám. Házasodni akarok.

Az öregek meghökkentek. Valahonnan nagyon távolról érkezett ez a bejelentés, nem talált a naphoz, öreg Mózsihoz. Nagyon távolról, nagyon idegen távolságból jött. Egy pillanatig hallgattak utána. Aztán lassan elmosolyodtak.

Hiszen tudták, hogy jönni fog egyszer ezzel a mondással, ha nem is várták éppen mára. Ha nem is talál ide, ehhez a naphoz, ehhez a hangulathoz, mikor öreg Mózsit temetik. De ha már eljött s ma jött, hát jó így is. Jó, hogy eljött.

Mosolyogtak. Az apa bólintott, megrázta a fia kezét és szakállas, szürke arcán valami kis meghatott árnyékkal homlokon csókolta.

– Adjon Isten boldogságot, fiam s hogy választásod szerencsés legyen, szívből kívánom.

Az anyának megkönnyesedett a szeme kissé s ő is megcsókolta a fiát.

– Legyetek szorgalmasak, hogy boldoguljatok az életben.

Gábor kissé le kellett hajoljon, hogy csókjaikkal elérhessék s ebben a meghajlásban is volt valami szelíd és kisfiús.

– Erzsébetet veszem…

– Jó asszony lesz – mondották az öregek bólogatva és a csend, mely újra köréjük települt, megtelt belenyugvással.

Aztán a nemzetes asszony fölemelte a fejét és megszigorodva mondta:

– Persze az esküvővel még várni kell. Amíg a házat kibővítjük, hogy elférjetek benne. Már beszéltünk is apáddal…

Gábor elkomolyodott.

– Nem úgy gondoltam…

Négy szem meredt rá meglepetten.

– Hát hogy gondoltad?

– Apám, ha adna nekem a birtokából egy részt… s mi Erzsébettel fölépítenők magunknak ott a faluban, a dombon…

Dermedt volt a levegő egyszeribe. Fölegyenesedve állott a két öreg.

– A kastélyt?

– Azt.

Álltak és nézték egymást. És olyan volt a csönd, mintha valami dübörögve omlani kezdett volna benne. Nagyon magasról indult és egyre omlott és egyre közeledett és egyre rettenetesebb lett a moraj, ami kísérte. Mintha a tanya megmozdult volna s meg a földek is, süllyedni kezdtek s fölöttük nagy, hideg üresség keletkezett, mely olyan volt, mint egy sír.

Gábor csöndesen beszélt közben tovább. Nem is vette észre, hogy mi történt a világgal.

– Mégis úgy lenne a legjobb. Apámék megszokták itt a tanyán és mi azt megértjük. De Erzsébet és én… a társadalmi helyzetünk… és ma más a világ, nem kell elássuk magunkat egy eldugott tanyára… nem is élhetünk így… mint egy ispán a családjával… apáméknak persze más volt akkor… de most megint más. Az idők megváltoztak és az ember a környezetét társadalmi rangjához kell idomítsa… hát ezért gondoltuk így. Apáméknak is jobb lesz. Mert két család egy házban, ugyebár…

Varjassy István lehajtotta a fejét, úgy nyomta valami, nyomta lefele. Az asszony mereven állt, szálfa-egyenesen, az arca keskeny volt és sápadt. Aztán Varjassy elfordult, mert valami úgy meggyűlt a szemében.

– Gyere, Minka. Ne várassuk Mózsit. Majd azután…

Fáradt volt a hangja és öreg. Az asszony testén átvonaglott a hang, megrándult tőle, szája egy pillanatra kinyílt, valamit mondani akart a fiának, valami keményet, bántót, de aztán megfordult ő is és lehajtott fejjel indult engedelmesen.

Mentek lassan, lehajtott fejjel. Ünneplő fekete ruhában, gyászoló ruhában és Gábor nézett döbbenve utánuk.

Szótlanul ment a két öreg s a szívük színültig volt keserűséggel. Csizmájuk alatt szortyogott a sáros ösvény és kereken a mezők hideg hallgatásba húzódtak mélyen s a tó fölött köd ült, sötét és súlyos köd. Akár a világon, akár a jövendőben, akár az élet fölött, amely eltelt s melyről úgy érezték abban a percben, hogy hiába telt.

Nem szóltak egymáshoz. Csak néha egymásra néztek s a szemük úgy tele volt ködd el, hogy el kellett forduljanak gyorsan, nehogy könny hulljon belőlük.

Így értek a kunyhóhoz. Az emberek utat nyitottak a koporsóig, a Berci pap belekezdett a beszédbe. Röviden beszélt.

– Munkádat megmunkáltad – mondotta az egyszerű deszkakoporsónak –, harcodat megharcoltad, eridj a te atyádnak örömébe…

Ott állt az úr és ott állt az asszony a koporsó előtt, súlyosan meghajtott fejjel és azt gondolták mind a ketten, hogy bizony, munkánkat megmunkáltuk, harcunkat megharcoltuk… s íme eljött az élet és azt mondta: eridj az útból… eridj a te fiadnak örömából… eridj a te atyádnak örömébe…

Aztán megfogták a koporsót, Jankó és néhányan a faluból és vitték. Kivitték a nyárfa mellé, ahonnan látni lehet a tóra s ahonnan hallani lehet a nádast és beengedték a földbe. Imádkozott a pap s az emberek álltak kereken és nézték a kihányt földet, melynek helyébe öreg Mózsi kerül. És nem látszott a tó, mert ködök borították és nem hallatszott a nádas, mert mozdulatlan volt, száraz és halott.

Eltemették az öreg Mózsit. Az úr fölemelte az első göröngy földet és bedobta a sírba. Mélyen és tompán dobbant a koporsón s utána szapora lapátok kezdték hányni a többi földet is és a föld dübörögve hullott az eltemetett élet fölé.

Csak álltak ott és nézték. Igen, gondolták, ilyen az élet. Küzd, lángol, tervez, járja a maga útjait s aztán bekerül a föld alá s fölötte új utak nyílnak, új küzdések, új lángolások, új tervek vívnak az élettel tovább.

Az asszony gondolatai a tanyánál jártak. Régi nyomorúságok jutottak eszébe, küzdelmek, akarások, tervek. Pityóka-ebédek, puliszka-vacsorák kínlódásai, vesződés kölcsön-tyúkkal, kölcsön-tojással, tolvaj parasztokkal, hogy lehessen menteni, építeni… hogy ha nekik nehéz is, de majd a gyermekeknek könnyebb legyen a küzdés tovább…

25

Az úr a fákra gondolt. Mennyi szeretettel ültették. Hogy árnyéka legyen a jövendőnek alattuk. Hogy gyökeret eresszenek a tanya dombjába s gyökerükkel ott tartsák a családot, unokákat és dédunokákat, az egyszerű sorsban, a békés, szép életben. Hiába volt. Úgy látszik, hiába volt.

Nézte a sírt, ahogy nőtt a fekete földből. Mózsira gondolt, az öregre. Látta a tó sima napos tükrét, langyos iszapszagát érezte, hallotta a nádirigók cserregéseit, ahogy esti húzások idején egymásnak feleseltek. Hát eltelt. Új idő jött. S ami eltelt, az olyan éppen, mint ami hiábavaló.

A temetés után szótlanul ballagtak haza. Nagyon szürkék voltak a dombok kereken és nagyon szomorúak. Az égen ködfelhők lógtak alacsonyan, kietlen, nyirkos szaguk már a közeledő tél gondolatát terítgette szét. Madár nem mozdult, semmi sem mozdult. Csak a falu felől hallatszott néha tompa károgás, ahogy az őszi varjak aludni tértek a kastélydomb kopott fenyőire.

Hát így lesz, gondolták mind a ketten. Így. Új ház épül majd ott fent, ahol a varjak kárognak. Bizonyosan cifra, hivalkodó ház. Amelyik majd lassan fölfalja a tanyát és a földeket és fölfalja az életet is, ami olyan szépen épült idáig.

S már látták a kicsi házukat jövendő évek távolában. Már látták elhagyatottan, pusztán. Valami béresbíró költözik belé, kivágja a fákat, a tornácot korhadni hagyja, néhány fal bedűl… hiszen annak az embernek elég lesz két szoba is. Látták a kertet gazdátlanul, ahogy benövi a gyom, juhok rágják a bokrait s akinek kell karó, tűzifa: kiüt egyet-egyet a kőrisekből, az akácokból, még a fenyőkből is talán. A fákból, melyeket annyi szeretettel ültetgettek unokák számára. Úgysem kell majd senkinek az árnyék, a rigódal, a fenyőillat, az orgonák virága s a nyírfalombok könnyű zöld színe, úgysem kell senkinek.

Szomorúan ballagtak fölfele a novemberi estébe, ketten. A cselédházak üres udvarocskái hidegen ásítottak, füst gőzölgött a nádfödelekből s keserű szagát a köd a földre nyomta.

A tanyaudvarról egy asszony jött lefele. Magányos asszony volt és idegen. Mezítláb, rongyos ruhában, kezében valami görbe ágat szorongatott. Sovány, beteg, idegen asszony.

Mikor összetalálkoztak, megállt. Mereven nézett rájuk, sovány, aszott arcából két fényes szem tüzelt. Szája megnyílt, ijedten és alázatosan.

– Hozzád jöttem, uram… nem üzent valamit…?

Az úr megtorpant. Keze fölemelkedett, mintha látomás állana előtte. Aztán végigsimított a homlokán. Rekedten mondta az aszszonynak:

– Várj csak… küldött neked… ezt küldte ni…

Zsebében kotorászott. Talált valami pénzt. Odanyújtotta a rongyos asszonynak.

– Nesze… ezt küldte… és gyere el minden hónapban… mert küldeni fog mindig…

A rongyos asszony elvette a pénzt. De nem mozdult. Állt és nézett két zavaros szemével. Keze könyörögve nyúlott feléje.

– Mást… mást nem üzent…?

– Nem üzent…

Az asszony karja csüggedten lehullt. Feje lehajlott, aztán lépett egyet tétován lefele. Még visszanézett. De az úr csak állt mozdulatlanul. Erre motyogott valamit s elindult a cselédházak során, bele a lehulló estébe.

– Ki volt ez, István?

Suttogott a kérdés. A felelet is úgy jött, mélyről nagyon.

– A bátonyi asszony…

– Szegény…

S a völgy fölé és a dombok fölé egyszerre föltornyosodott a régi barát óriás árnyéka. Hosszú, szomorú orrát féloldalra dőtve, mintha ott állt volna szokott gúnyos mosolyával a tanya fölött. S a szavai egyszerre ott izzottak mindenütt a levegőben.

– Neked van igazad, István… bizony neked van igazad… csak csináld tovább, neked van igazad…

Szótlanul mentek az emlékek árnyéka alatt. A diófánál már dacosan emelte föl fejét az asszony. Hangja éles volt és támadó.

– Hát ez itt fent nem elég szép? Nem elég előkelő? Mert higgye el nekem, István, az a leány az oka mindennek…

Az asszony már küzdött és viaskodott, már fölvette a harcot az idegen akarat ellen és vállalta a harcot, mint az életben annyiszor már. Pedig akkor, abban a percben, ott fent a tanyaudvaron, a diófa alatt, ahol egy percre megálltak, már eldőlt a sors, a jövendő sorsa. Abban a rövidke kis időben, amíg az úr nagyon szomorúan és nagyon komolyan a szürkületbe temetkező tanyaudvaron széjjelnézett. Magában valami ilyesfélét mondott akkor, de csak érzésekben azt is, csak úgy szavak nélkül:

– Jól van, Péter. Csinálom hát tovább…

Mert ahogy bementek a házba s Gábort ott lelték a lámpa mellett, Varjassy István megállt előtte s szárazon, keményen ezeket mondta:

– Rendben van, Gábor. Terveidet hallottam s beleszólni nem akarok. Igazítsd az életedet magad, ahogyan tudod. Neked adom a doboji földeket az áldomi taggal együtt s a varjasi dombot. Elvihetsz innen tizenkét ökröt, két lovat, két tehenet, hat kocát, negyven juhot. Én még ennyivel sem kezdtem. A többi itt marad és így marad, ahogyan van. Enyém marad. S majd azé az unokámé, amelyiket erre méltónak ítélek.

Az asszony haragtól pirosan közbe akart szólani, de az úr leintette. Hangja száraz volt és olyan szigorú, mint talán még soha az életben.

– Hallgass, Minka. Menjen a maga útján. Építsen kastélyt, amit akar. Majmolja kedvére az idegeneket. Ha győzi, maga erejéből. Itt minden így marad.

Ebből az otthonból, a mi munkánkból nem lesz emeletes kastély, cifra élet. Mert nem arra való. Itt minden marad úgy, ahogyan terveztük és akartuk. Megértetted, Gábor?

A fiú mozdulatlan, kemény arccal állott az asztal mellett. Homloka kissé összeráncolódott.

– Értem, apám. És köszönöm, amit értem tett.

Azzal lehajolt és komoly, bajuszos szájával megcsókolta azt a kissé remegő, édes apai kezet.

26

Hogy Gábor másnap elment, néhány napig nem lehetett szavukat sem venni. Néhány napig mintha halálosan nehéz árnyakkal viaskodtak volna: csak jöttek-mentek a házban és a ház körül, de nem is nézték meg az istállókat, az újszülött borjúnak nem örvendeztek s nem számadoltatták Mihályt sem az elvégzett munkával. Néhány napig így ment. A nemzetes asszony kiadta a csűr kulcsát Mihálynak, hogy ügyelje ő a nyomtató cigányokat. Nem perlekedett a cseléddel, ha zörögtette a konyhában az edényt, nem szidta Ferit a kertben, hogy lassan megy az ásás, csak jött-ment feketén és kicsit meghajtott fejjel s meg se látta, ha a disznók rosszul ették a törökbúzát.

Az úr naphosszat a kertben üldögélt. A padon, ahonnan el lehetett látni az akácok megritkult ágain keresztül a rétre, a fenyők alatt, melyeknek sötét ágai között magányosan kóborló szelek suhatoltak, vagy lent az akácoknál, ahol a csönd kifeszített hálója alatt csak egy-egy ág zörrent meg olykor, lapulva bujkáló madarak lábai alatt. Nézte a fákat. Bizony megnőttek már. Nézte a bokrokat. Bizony megsűrűsödtek. A gyümölcsfák gallyait itt-ott moha lepi, azokat is takarítani kéne.

Hát igen, megnőttek a fák. Úgy éppen, ahogy elképzelte, ahogy annyiszor elgondolta. Megnőttek. Csak éppen a többi dolgok, az élet többi dolgai nem alakultak úgy. Hát igen, ezen nem lehet segíteni. A fák életének rendjét a föld törvényei szabják meg, az emberi életek rendjét magasabb, furcsább, bonyolultabb törvények. Nem lehet azokat kiszámítani. Ahány ember, annyiféle élet. Ahány élet, annyiféle törvény, annyiféle cél, annyiféle szándék, akarat. Nem lehet azt kiszámítani, hogy ki milyen utat választ. Csak a fánál lehet tudni. Ha ideültetem, itt nő. S fölfelé nő, ennyi az egész. A gyermek, az más. Az nő, amerre rendeli neki a maga különös élete. Nem baj. Fontos, hogy a fák megnőttek, nem okoztak csalódást. Csak nőjjenek tovább. Majd akad egy unoka, vagy valaki, akinek a lelke megérti ezt a rendet és ezt a törvényt, ami itt született ezen a dombon, nőtt, erősödött és életet bontott. Ketten csinálták, a semmiből. Ő és az asszony. Bizony csak ők ketten és bizony a semmiből. Mindketten adtak valamit magukból hozzá s bizony sokat adtak, húsz teljes évet. Húsz éven át formálták, alakították itt fent az

életet, a házat, a kertet, a tanyaudvart, húsz éven át ők ketten, mindegyikük a maga természete szerint. Mind a ketten adtak magukból sokat, a házhoz, amíg így kinőtt a Szőke Gyuri kunyhójából, a dombhoz, amíg kertté alakult, a kopasz udvarhoz, amíg ilyen szépen megtelt istállókkal… adott az asszony a magáéból és adott ő is a magáéból és ez is ennek a rendje. Majd valakinek még hasznára válik mindaz, amit ők ketten itt magukból összeadtak.

Néhány napig így telt az idő, ilyenféle gondolatokkal. S ezalatt a néhány nap alatt olyan volt a tanya, mintha elveszett volna belőle az élet.

De aztán egyszerre, egy reggel – szép friss, dérrel köszöntő reggel volt, a tornác vadszőlője seregestül hullatta vérvörös leveleit – mosolyogva lépett ki az úr a tornácra. Beszívta mélyen a nyers-erős őszi levegőt s a nap ahogy az arcára világított, derűt és békességet látott rajta.

A nemzetes asszony pedig katonás, kemény léptekkel egyenesen a csűrhöz ment, leteremtette cifrán a cigányokat, aztán Andrást, hogy miért nem mosta le a szekeret, aztán Mihályt, hogy mit áll csak úgy, mint egy gazdátlan bitófa s a nyomtató cigányok lopják a napot.

S a pattogó hangra, mely néhány napig már annyira hiányzott, hogy szinte betegnek érezte mindenki magát, felderült öreg Mihály barázdás arca, a cigányok serényebben verték a hadarót, András fütyörészve állott neki a szekérnek s a konyhabeli cseléd jókedvében énekelni kezdett a mosogatásnál.

S azon a napon, tova déltájt, szekér zörgött fel a tanyaudvarra. Egylovas szekér volt, olyan régi időkre emlékeztető. Két úr szállott le róla. Egy öregebb, meg egy fiatal.

Az úr a tornácon pipázott a déli nap csalóka melegében s kíváncsian ment elébük a kopott lépcsőig. Ősz szakálla közé mosoly települt.

– Isten hozta, Prosperjeck barátom!

Prosperjeck úr felszuszogott a lépcsőn, kicsit elhízva, kicsit megöregedve, barátságosan kezet rázott a házigazdával, aztán a mellette kullogó fiatalemberre mutatott.

– A fiam, Herr Baron. Elhoztam bemutatni.

Sovány, erős csontú fiatalember volt, keményen összeütötte a sarkait, a kézfogásnál mélyen meghajolt és elmormolta a nevét:

– Prosperjeck János ügyvéd, szolgálatára…

– Úgy, hát prókátort faragtak a fiából a tudós professzorok! Na hát ez jó dolog, ügyes dolog. Tessék befáradni, uraim. No, prókátor uram, én idehaza vagyok…

Ebéd után bor mellett ültek. Prosperjeck úr köhögött néha, hiába, az asztma utoléri az embert… dicsérte Kékest és a földeket s hogy a fiú Szamosújvárt irodát fog nyitni s ha majd szükség lesz valamilyen ügyben, hát tessék pártolni egy kicsit…

– Hogyne, hogyne – mondták Varjassyék és Minka asszony is bólogatott –, szükség van néha prókátorra, persze…

Megelégedetten terpeszkedett Prosperjeck úr.

– Bizony – mondotta –, régi ismerősök vagyunk mi már, Herr Baron, s ha nem is mindig a legkellemesebb körülmények között… de sok mindenen mentünk keresztül, ugyebár, sok mindenen…

Nézték egymást – bizony sok mindenen, Prosperjeck úr… –, s Minka asszony is bólogatott fekete főkötős fejével – bizony nehéz életünk volt –, mondta. S ahogy ott ültek s egy pohár bor mellett szóban s gondolatban vissza-visszanéztek arra az életre, szinte úgy látszott néha, hogy azért szép élet volt mégis.

Aztán, hogy a nap lefelé hajlott, előállott megint az egylovas szekér s a vendégek búcsúzkodva felültek reá, alázatos szolgája, Herr Baron… viszontlátásra kedves Prosperjeck… aztán a fiamat, Herr Baron… gondunk lesz reá, hogyne, természetes…

S a szekér elindult döcögve lefele az úton, Prosperjeck úr fekete kaputjának kilógott a szárnya s olyan volt egy pillanatig éppen, mintha a múlt búcsúzkodott volna s a múlt távozott volna el rozoga szekéren.

Ott állt az úr és az asszony a tornác lépcsője alatt, néztek az eldöcögő szekér után s nyomában mintha régi emlékek döcögtek volna rozoga egylovas szekereken, a szemük előtt végig. Sokáig álltak. Aztán az asszony halkan mondta:

– Bizony, István, nehéz életünk volt.

Sóhajtott. Az úr nem felelt, csak csöndesen az asszony vállára tette az egyik kezét s talán egészen csöndesen bólintott egy kicsit. Sokáig álltak úgy.

– Nem baj, Minka… majd a fák tovább nőnek…

S arra gondoltak mind a ketten, hogy eltelt. Alig indult s már eltelt. Arra gondoltak mind a ketten, ahogy ott álltak az őszi délután sápadó fényében. Hogy eltelt. S hogy ott túl, a régi kastély helyén, ahol akkor a kolozsvári fuvaros megállott, azon a másik novemberi napon, ott a romok, üszkös gerendák, fölperzselt falak helyén, maholnap új ház épül. Új ház, új élet, új világ.

A széles völgy másik oldalán, ott túl, ahol a domb vonala a völgy fölé hajol, szemben a tanyával, de nagyon-nagyon messze tőle mégis.

És ennek az új életnek már semmi köze sem lesz a régihez. Ahhoz az első naphoz, amikor a kolozsvári szekér a zsellérház előtt megállt… s azokhoz a többiekhez… semmi, semmi köze. S az az új világ, ami ott a másik dombon épülni fog, már nem érti meg ezt a régit. Olyan lesz mellette ez a tanya és ez a ház, mint egy elsüllyedt világ. Velük kettőjükkel együtt s a döcögő vén Mihállyal együtt, a vén diófával s a kerttel, melynek öt magányos fenyőfáján vércsék fészkelnek nyáron, visítozva. A kiterebélyesedett gyümölcsfákkal, melyeknek ágait lassan moha lepi s a borzas orgonákkal, hova télen át rügyet rágcsálni bejárnak a mezőkről a nyulak.

Erre gondoltak mind a ketten. Hogy itt már nem marad egyéb, csak a cinkék a téli etetőnél s nyáron a vércsék, a sárgarigók. Meg a barnára fakult léckerítés, az alacsony régi ház, a vadszőlő, a csönd és a békesség.

Az élet, a maga küzdelmével, zajával, a maga céljaival, akarásaival, izgalmával és szép szabad gondjaival átköltözik lassan a völgy másik oldalára. Egészen lassan és észrevétlenül költözik át, olyan lassan, hogy nem is lehet meglátni majd, amikor elhagyja az udvart, amikor elmegy a kőrisfa-soron a kis cselédházak előtt, amikor elkanyarodik a nádas mentén. Nem is lehet meglátni majd, csak egyszer nem lesz már itt többé. Elillan csöndesen, mint az idő, mely mohával lepi a zsindelytetőt, meggörbíti a gyümölcsfák derekát s a küszöb fájába mély gödröt tapos.

Elillan csöndesen, mint az estéli szellő.

Az élet.

Vége